

## **Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online**

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### **Støt vores arbejde – Bliv sponsor**

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:  
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### **Ophavsret**

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### **Links**

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>  
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

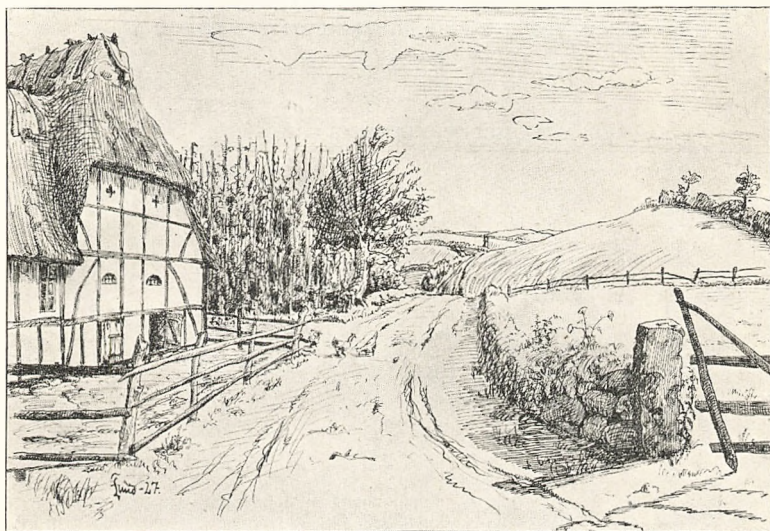
OLAF ANDERSEN og N. M. ELLING

---

# F Y N

HJEMSTAVNSBOG FOR SKOLE OG HJEM

MED 127 BILLEDER OG 1 KORT OVER FYN



---

KOMMISSION: ANDELSBOGTRYKKERIET I ODENSE

MCMXXVII

OMSLAGSTEGNING, BILLEDE PÅ TITELBLADET,  
HERREDSSEGLENE SIDE 119 OG VIGNETTERNE SIDE 1 OG 263  
AF FRODE LUND

—  
ANDELSBOGTRYKKERIEET I ODENSE

**F Y N**



## F O R O R D

I de senere Aar har man rigtig faaet Øje for de hjemlige Omgivelser som det bedste Udgangspunkt for Kendskab til Folk og Land. Ja, mere end det, som en dagligt rindende Kilde til Glæde og sjælelig Tilfredsstillelse.

Bankerne i Synsranden, Gravhøjen, Dyssen, de gamle Bygninger, det hjemlige Maal, Sagnet der svæver om Borgens Tinde — det er alt sammen kendte og kære Træk i Hjemstavns Afsyn, Ting der faar os til at standse og spørge. Og er Spørgsmaalene først rigtig vakt, vil vi ikke nøjes med flygtige Indtryk. Vi vil søge at blive fortrolig med Tingenes Tale, som vi mærker gaar os til Hjertet.

Her staar vi ved den Opgave, Hjemstavnsbogen har sat sig. Den vil give en Haandsrækning til Hjemmene, til de unge, til de større Børn i Skolen, til enhver, der har Brug for lidt Viden om Fyns Natur og Minder.

Bogens Omraade: Fyn og det fynske Ørige er rigt og mangfoldigt, men tillige naturligt afrundet og afsluttet. Dog burde de to største Øer, Langeland og Ærø, i en nær Fremtid have hver sin Hjemstavnsbog. Valget af Emner gør naturligvis ikke Krav paa at være det ene rigtige; det vil altid blive noget af en Skønssag. Adskilligt har vi kun kunnet give en Mundsmag af, andet har vi været nødt til at lade ligge. Købstæderne har vi alene af Pladshensyn maattet opgive at tage med. Men vi haaber, at fynske Købstadfolk, ligesaavel som Landboerne, maa kunne hente en eller anden Tilskyndelse ved at læse om Landet derude, der virker saa dragende paa os alle, og hvor de fleste Byfolk har Rod et eller to Slægtled tilbage i Tiden.

De Bøger, der er nævnt under »Kilder og Henvvisninger«, vil være gode at raadføre sig med for dem, der søger nærmere Oplysning

## VIII

om et eller andet. Desuden henviser vi til *Muscæerne*, til *Generalstabens Kort* og til de *Skildringer*, der foreligger, af *Sogne* og andre særlige *Omraader*.

En *Del Klichéer* er velvilligst laant af *Gyldendalske Forlag* (*Sidetallene nævnes*): 2, 3, 4, 6, 8, 23 ned., 31 øv., 43, 46, 51, 53, 54, 88, 102, 107, 111, 112, 207, 208, 270, 275, 276; af *I. H. Schultz' Forlag*: 242 og 249; af *Historisk Samfund for Odense og Assens Amter*: 24, 25, 30 øv., 73, 105, 109, 113, 143; af *Fyens Stifts patriotiske Selskab*: 82, 171, 173; af *Turistforeningen for Kerteminde og Omegn*: 32 øv., 33, 44, 97; af *Turistforeningen for Ærøskøbing og Omegn*: 267, 268, 269, 170 øv.; af *Foreningen af »Danmarks Folkeminder«*: 108 og 110 fra *H. Zangenberg*: *Danske Bøndergaard* og 144 fra *»Danmarks Helligkilder«*; af *Højskolebladet*: 42, 229, 266 ned., 282 øv.; af *Proprietær F. Hjort, Baagegaard*: 26, 27, 66, 74, 103, 141, 151, 153; af *Ingeniør C. Andreasen, Odense*: 49, 125, 210; af *Baron H. Berner Schilden Holsten, Langesø*: 29; af *Vormark Friskole*: 237.

Endvidere har vi faaet Lov til at gengive en *Række Billeder* fra *Danmarks Naturfredningsforening*: 16, 20, 22, 38, 65, 282 ned.; fra de *samvirkende fynske Turistforeninger*: 28, 30 ned., 90, 115, 174; fra *Museumsinspektør Kai Uldall*: 116; fra *Forfatteren Andreas G. Jensen, Virum gl. Skole*: 181; o. fl.

Vi bringer vor bedste Tak for Laan af *Klichéer* og *Billeder*.

Vi gør opmærksom paa, at hver af os har fulgt sin egen *Ret*-*skrivning* og *Tegn*-*sætning*.

UDGIVERNE.

## INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord .. . . . .	VII
Rettelser .. . . . .	X
Stednavne .. . . . .	XI
Personnavne .. . . . .	XVII
Sagfortegnelse .. . . . .	XIX
Billeder .. . . . .	XXII
Hilsen til Fyn. Digt af <i>Anton Andersen</i> .. . . . .	XXIV
Fyns Tilblivelse, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	1
Fynsk Natur, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	12
Klima og Plantevækst, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	36
Oldtidsminder, Oldtidsfund, Voldsteder, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	43
Stednavne og Bygder, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	57
Kirkerne, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	65
Fynske Herregaarde, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	79
Bøndergårde og Boligskik, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	102
Sysler, Herreder, Sogne, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	117
Fynske Bystævner og Bylove, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	125
Folkemaal og Folkesind, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	134
Helligkilder paa Fyn, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	141
Fynske Folkesagn, ved <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	151
Haandens Arbejde paa Fyn, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	170
Træk af Fyns Historie, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	183
Egeskov Marked, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	194
Folkeliv i Helg og Søgn, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	196
Landsbyer der opstår påny, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	211
En Kulturkamp i Stavnsbåndets Dage, ved <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	215
Træk af den fynske Vækkelses Historie, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	224
Friskolen og Folkehøjskolen, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	233
Træk af Folkeskolens Historie, af <i>N. M. Elling</i> .. . . . .	242
Fynske Toner, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	251
Den fynske Øgård, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	263
Naturfredning og Hjemstavnsrøgt, af <i>Olaf Andersen</i> .. . . . .	280

## RETTELSER

- Side 30: Baur fot., læs *Bauer* fot.  
Side 57: Linje 4 f. n. de, læs *det*.  
Side 61: Linje 3 f. n. Vinding, læs *Vindinge*.  
Side 115: Baun fot., læs *Bauer* fot.  
Side 119: Nederst til højre: Skam 1610, læs *Vindinge* 1584.  
Side 145: L. 7 f. o. Vinding, læs *Vindinge*.  
Side 162: L. 5 f. n. Cissel, læs *Sissel*.  
Side 203: L. 17 f. o. L. M. Vedel, læs *L. M. Wedel*.  
Side 227: Peder Larsen, læs *Peter* Larsen.  
Side 248: F. Juul, læs *F. Juul*.  
Side 255: L. 7 f. n. Salens Baggrund, læs *i* Salens Baggrund.  
Side 266: L. 3 f. n. Drøjø, læs *Drejø*.

## STEDNAVNE

(i Udtog).

	Side		Side
Agernæs .....	98	Brændegårds Sø .....	22
Allerup .....	120, 126	Brændekilde .....	261
Allesø .....	54	Brænderup .....	29
Arreskov Sø .....	22	Brændehøj .....	155
Asperup .....	120	Brændeå .....	27, 50
Assenbølle .....	152	Brændholt Bjærg .....	25, 27
Assens . 14, 24, 36, 43, 148, 158,		Brøndstrup .....	120
185, 260, 262		Bråddet .....	277
Avernakø .....	76, 265 f	Bøsøre .....	59
Avernakøby .....	266	Baag, Båg Herred .....	63 f, 120
Avnslev .....	33	Bågø .....	264
Badstrup .....	120	Baaring, Båring .....	7, 29, 121
Bagenkop .....	276	Dalby .....	233 f, 240 f
Balslev .....	260	Dalum .....	26 f, 240 f
Bernstorffsminde .....	86, 249	Daugstrup .....	120
Birkendrup .....	122	Davinde, Davinge .....	7, 125 f, 209 f
Birkholm .....	270 f	Dongskov .....	38
Birkinge, Birkende .....	261	Dovnsklint .....	275
Birkum .....	121, 127	Drejet, Avernakø .....	265
Biskorup .....	58	Drejet, Ærø .....	156, 269
Bjerge Herred .....	120, 123	Drejø .....	270 f
Bjerreby .....	276	Drengenhøj .....	45
Bjørnø .....	20 f, 50	Dreslette .....	122, 224
Bogense .....	14, 167	Drigstrup .....	120
Bolbro .....	281	Dyret .....	26 f
Bolmerød .....	120	Dærup .....	122
Bornæs .....	159	Dømmestrup .....	120, 126
Brahetrolleborg . 22, 38 f, 82 f,		Egebjærg .....	9, 19
176 f, 241, 246 f, 283		Egeløkke .....	276
Brandsø .....	189, 264	Egeskov .....	18, 90, 194 f
Brangstrup .....	52, 238	Egense .....	284
Bregninge på Tåsinge . 49, 161, 271		Einsiedelsborg .....	58, 98
Bregninge på Ærø .....	268	Ellensborg .....	95 f
Bregnør .....	120, 226	Ellested .....	46
Broholm .....	18, 52 f, 79, 82	Ellinge .....	126 f
Brudager .....	46	Elverød .....	68
Brunshuse .....	122	Emtekær .....	253
Brudegaard .....	122		

## XII

	Side		Side
Enebærodde .....	10, 31 f	Gærup .....	247
Enggaard .....	99	Gaasemosen .....	187
Eskebjerg .....	97		
Espe .....	33, 231	Hagendrup .....	213 f
		Hagenskov .....	47, 55, 93, 185
Farstrup .....	62, 120	Hals .....	32
Favrskov .....	27, 185	Hannesborg .....	213
Feden .....	10	Harridslevgaard .....	100, 165
Fjellerup .....	51	Harndrup .....	7
Fjelsted .....	185	Hasmark .....	31, 51, 174
Flemløse .....	44 f, 47, 54, 122	Heden .....	126, 128
Flenige .....	86	Helnæs 10, 23 f, 47, 76, 116, 120, 269	269
Flødstrup, Fløstrup .....	213 f	Helnæs Bugt .....	23 f, 263
Frammelev .....	120	Hemmerslev .....	60, 120
Frankeklint .....	275	Herrested .....	121
Fraugde .....	169	Herringe Ås .....	7
Freltofte .....	51	Hesbjerg .....	26, 38
Frøbjerg .....	13, 24 f, 27, 50, 58	Hesselagergaard .....	18, 87 f
Frølund .....	58	Hesselagerstenen .....	5
Frørup .....	58, 148 f	Hesselbjerg .....	277
Fynshoved .....	35, 151	Hessum .....	120
Fynske Bjerge .....	19 f, 264, 185	Hillerslev .....	55, 246
Fænø .....	263	Hindsgavl .....	57, 100
Fænø Kalv .....	263 f	Hindsholm .....	8, 10, 34 f, 44, 64
Føns .....	121	Hjadstrup .....	43 f
Faaborg, Fåborg 14, 19, 193, 260, 264		Hjallese .....	126 f
		Hjortø .....	270
Gabet .....	32	Hofmansgave .....	98
Gallesten .....	158	Holckenhavn .....	17 f, 58, 95 f
Gamborg .....	53 f, 121	Holmdrup .....	122
Gamborg Fjord .....	24, 50	Holmehave .....	122
Gamtøfte .....	59, 158, 165, 187	Holse .....	59
Gasse Kilde .....	157	Holstenshus .....	22, 39
Gislev .....	19, 258	Holte .....	258
Glavendrup .....	48 f, 65, 120	Horne .....	59, 70, 107 f
Glamsbjerg .....	122	Horneland .....	21, 37, 44, 186
Glorup .....	18, 93 f	Hornenæs .....	264
Gravendal .....	156	Horsehoved .....	264
Grimstrup .....	108	Hunstrup .....	251, 255 f
Grindløse .....	7, 164	Hunstrup A .....	19
Grydesten .....	158	Hvedholm .....	40
Grønbanke .....	19	Hverringe .....	34
Grønnerup .....	110, 247	Hvidkilde .....	19
Gudme .....	52, 57, 211, 215	Høbbed .....	283
Gudme Herred .....	192	Høed .....	24, 41, 122
Guldbjerg, Guldbjærg 148, 156 f, 283		Højby .....	59, 121, 127, 161
Gummerup .....	122, 259	Højby As .....	7
Gyldensten .....	99 f	Høje Stene .....	265 f

## XIII

	Side		Side
Højrup .....	122	Kærby .....	120
Højrup .....	177	Kærby .....	121
Haagerup .....	191, 247	Kærbyholm .....	121
Haarby .....	122	Kærstrup .....	91
Haastrup, Håstrup .....	40, 246	Kærum .....	68
Illebølle .....	54	Kæstel .....	121
Ilumø .....	50, 264	Kølstrup .....	33, 87
Indslev .....	121	Køng .....	120, 189, 241
Ingers Høj .....	161	Kørup .....	98, 161
Iversnæs .....	93, 189		
Jordløse, Jorløse ...	13, 22, 61, 286	Langeland . 10, 10f, 36, 45f, 51,	72, 260, 275 f
Julskov .....	44, 163	Langelandsbælt .....	275
Kaleko ... ..	115, 285 f	Langesand .....	277
Karhuse .....	180	Langeskov .....	7
Karhøj .....	164	Langesø .....	30, 38, 63, 260
Kattegat .....	277	Langsted .....	122
Katterød .....	109	Langø .....	34, 158
Kauslunde .....	241	Langøhoved .....	34
Keldebyhøj .....	45	Langå .....	54
Kelstrupskov .....	180	Lastenhøj Kilde .....	157
Kerteminde 33, 37, 40, 51, 58, 226, 241		Lavindsgård .....	51
Kertinge .....	33, 58	Lerbjærg ... ..	20 f
Kirkeby .....	38	Lillebælt .....	24, 28 f, 263
Kirke Søby .....	24, 43	Lille Rise .....	165
Kistrup .....	22	Lindeskov Dysse .....	46
Klingstrup .....	212	Lindø .....	50
Klokkesten .....	265	Loddenhøj .....	51
Klusetgaarde .....	162	Lohals .....	275
Knold .....	21	Lucienhøj .....	105
Knudshoved .....	10	Lucie .....	283
Knyle .....	98	Ludvigsminde .....	249, 261
Kobbellhus .....	23	Lumby.. 50, 60, 121, 168, 173 f, 241	
Kogsbølle .....	95	Lumby (Lumbe) .....	121
Kongebrokov .....	28	Lunde .....	44, 120
Kong Humles Grav .....	276	Lunde Herred .....	63, 120
Korinth .....	241	Lundsgård Klint .....	3, 10, 33
Korshavn (Hindsholm).. .	35, 157	Lykkenssæde .....	177
Korshavn (Avernakø) .....	265	Lyndelse .....	121
Kosterslev .....	60	Lyø .....	50, 104, 159, 264 f
Kragehule .....	54	Lyøby .....	104, 264 f
Kragasnæs .....	122	Løgismose .....	22 f, 39
Krarup .....	246		
Kristiansminde .....	50	Magelund .....	56
Krogsbølle .....	54, 98, 161	Margaard .....	59
Kræmmerhaveskov .....	283	Marstal .....	36, 50, 122, 269
Kælleby .....	120	Mejlø .....	34
		Mesinge .....	57 f

## XIV

	Side		Side	
Middelfart . . . . .	24, 29, 36, 59,	120	Rantzausholm . . . . .	83
Moreshøj . . . . .	44		Refsvindinge . . . . .	121
Morud . . . . .	30, 63		Rejstrup . . . . .	2
Mosebo . . . . .	122		Revsøre . . . . .	59
Munke . . . . .	266		Ringstedhøj . . . . .	45 f
Munkebo . . . . .	33 f, 58,	158	Rise . . . . .	268
Munkemose . . . . .	165		Risinge . . . . .	33, 60
Møllemosehøj . . . . .	55		Ristinge Klint . . . . .	8, 275
Mørkenborg . . . . .	160		Risum . . . . .	121
Maare . . . . .	59,	121	Rodstrup . . . . .	120
			Roerslev, Rørslev . . . . .	121, 261
Nakkebølle . . . . .	55,	91	Rolfsted . . . . .	44, 157
Nellemose . . . . .	23		Romsø . . . . .	277
Neverkær . . . . .	50		Rosenbæk . . . . .	60
Nislevgård . . . . .	213 f		Rosilde . . . . .	192
Nislev . . . . .	101, 213 f,	286	Rud . . . . .	121
Nordrebråd . . . . .	278		Rudkøbing . . . . .	190, 277
Nordskov . . . . .	35,	106	Rudme . . . . .	236, 258
Norup . . . . .	44,	158	Rue . . . . .	120
Nyborg 10, 14, 17, 36, 40, 42, 55,		190	Rugaard . . . . .	155, 159
Nybølle Galgebanke . . . . .	33		Rygaard, Rygård . . . . .	18, 89
Næsbyhoved . . . . .	55		Rynkeby . . . . .	54
Næsbyhovedbroby . . . . .	154		Ryslinge 36, 131, 233, 235, 239,	
Nørre Broby . . . . .	167,	186	241, 259	
Nørreby . . . . .	193		Rødjydesten . . . . .	158
Nørre Lyndelse . . . . .	127,	261	Røjle . . . . .	3 f, 7, 10, 28, 37
Nørre Næra (Næraa) . . . . .	49, 58,	118	Røjleskov . . . . .	29
Nørresø . . . . .	22		Rønninge . . . . .	48 f, 51
Naarup . . . . .	122		Rørbæk . . . . .	213, 286
Odense . . . . .	33, 40, 156, 185,	281	Sallinge . . . . .	126, 192
Odense A . . . . .	27, 32, 156,	281	Salling Herred . . . . .	192
Odense Fjord . . . . .	7, 10, 33,	50	Sanderum . . . . .	61, 261
Odense Herred . . . . .	122 f		Sandholt . . . . .	186
Odense Kanal . . . . .	50		Sandvad . . . . .	148
Ollerup . . . . .	19, 44, 180, 241,	286	Sankt Knuds Sten . . . . .	152
Ommel . . . . .	122		Schelenborg . . . . .	97
Ore . . . . .	121		Sebjærg . . . . .	19
Ore . . . . .	155		Seden . . . . .	7
Orte . . . . .	50		Selleberg . . . . .	60
			Skalkenbjærg . . . . .	33
Pederstrup . . . . .	46,	53	Skamby . . . . .	45, 69, 120, 158, 164
Pilebakken . . . . .	26 f		Skam Herred . . . . .	63, 120, 123
Pindstofte . . . . .	122		Skarø . . . . .	115, 271
Pipstorn . . . . .	45		Skeby . . . . .	120
Porlhøj . . . . .	45		Skellerup . . . . .	121
Paarup . . . . .	148		Skinnerup . . . . .	97
			Skovby . . . . .	59



XV

	Side		Side
Skovby Herred .....	63, 120, 123	Sørup .....	241
Skovsbjærg .....	24	Søsøby .....	261
Skovsbo .....	97 f 213 f		
Skrillinge .....	120	Tarup .....	121
Skræppenborg .....	228	Tokelund .....	45
Skaarup .....	68, 122	Tommerup .. 8 f, 36, 38, 50, 57,	241
Skaarupøre .....	59	Torshøj .....	45, 164
Sletten .....	7, 30 f	Torup .....	120
Sletterød .....	145	Torø .....	264
Snave .....	44, 64	Tranekær .....	60, 92, 277
Snekkemose .....	157	Trebjærg .....	22
Snogskilde .....	148 f, 156	Trellerup .....	212
Sofienberg .....	241	Troense .....	249, 272
Spodsbjærg .....	275	Troldeskov .....	278, 283
Stavrby .....	59	Troldsten .....	159
Stavres Hoved .....	59	Trollemose .....	155
St. Clemens Kilde .....	149	Trunderup .....	235
Stenløse .....	127	Trøbe .....	120
Stenstrup .....	9	Trøstrup .....	155
Stenstrup .....	120	Turup .....	58
Stige .....	174	Turø .....	76, 274
St. Jørgensgaard .....	40, 160	Turøbund .....	274
Store Kluset .....	162	Turø sund .....	272
Storå .....	30	Tved .....	68, 122, 180
St. Regisse Kilde .....	136, 145 f	Tving .....	121
Strib .....	28	Tværskov .....	120
Strynø .....	104, 115, 129, 274	Tybrind .....	189
Strynø Kalv .....	60, 274	Taagegade .....	167
Stubbe .....	120	Taagerud .....	63, 145
Stubberup .....	34, 97	Taarup .....	121
Sulkendrup .....	192	Taasinge, Tåsinge 11, 18, 46, 49,	109, 271 f
Sundet .....	19		
Sunds Herred .....	192	Udby .....	241
Svaninge .....	19 f, 38, 41, 60, 186	Uggerslev .....	44, 159
Svendborg, Svenborg 4, 14, 18, 40,	185	Ulbølle .....	254
Svenborgsund .....	271	Ulfeldsholm .....	95
Svendstrup .....	63, 120	Ullerslev .....	41, 192, 281
Svindinge .....	39, 168	Ullerup .....	120
Svinø .....	50	Ulriksholm .....	33, 97
Sørslev .....	61, 241, 286	Urehoved .....	267
Søbo .....	168		
Søby .....	187, 203	Valdemarslot .....	58, 91, 272
Sødinge .....	235, 241	Vantinge Ås .....	7
Søllested .....	55	Vedby .....	120
Søllinge .....	127	Vedtofte .....	155
Sønderby .....	10, 23, 45	Veflinge .....	63
Sønder Næraa .....	45, 58, 70	Vejlby .....	59
Søndersø .....	58, 75, 128, 190		

## XVI

	Side		Side
Vejle .....	59	Wedellsborg .....	41, 93, 253
Vejstrup .....	235, 141	Æbelholm .....	277
Vends Herred .....	7, 29, 57, 121	Æbelø .....	3, 277 f, 283
Venteløkken .....	160	Ærø .....	36, 46, 72, 104, 267 f
Ventepose .....	273 f	Ærø Herred .....	122
Ventetorn .....	159 f	Ærøskøbing .....	122, 269
V. Egense .....	50	Øen .....	10
Verninge .....	122	Øksendrup .....	39
Vester Aaby (Åby) .....	19, 246	Øksenrade .....	4
Vester Skerninge .....	241, 256 f	Øksnehjerg .....	186 f
V. Kærby .....	7	Ølund .....	120
Viby .....	34, 58, 120	Ørbæk .....	38, 59, 121, 192
Viby .....	158, 121	Ørbækklunde .....	18, 94 f
Viemose, Vimose .....	54 f, 68	Ørkil .....	164, 185
Vigerslev .....	45, 62 f, 224	Ørridslev .....	120
Vigø .....	264	Ørsted .....	261
Vindeby .....	57, 249	Østergård .....	278
Vindinge A .....	41	Østerhoved .....	278
Vindinge Herred .....	121, 191	Ø. Stigtehave .....	51
Vissenbjerg, Vissenbjærg ..	13,	Å .....	22
24 f, 38, 50, 64, 151, 162, 180, 190		Aaby .....	122
Vodrup .....	267 f	Aarslev, Arslev .....	46, 63
Voldtofte .....	47, 51, 122	Aarup, Årup .....	8, 27, 241
Vollerslev .....	127, 282	Aasum .....	166
Volstrup .....	258	Aasum Herred .....	121
Vornæs .....	271, 273		
Vresen .....	277		
Væddersten .....	157		

## PERSONNAVNE

(i Udlog)

	Side		Side
Agerbek, Præst . . . . .	231 f	Erik, Knud den Helliges Broder	183 f
Ahlefeldt, Frederik . . . . .	92, 249	Erik, Hertug af Langeland . . . . .	
Alle den gusne . . . . .	48	Eskesen, Morten . . . . .	236 f, 258 f
Andersen, Anton . . . . .	259 f	Frederik den 4de . . . . .	216
Andersen, H. C. . . . .	146, 259	Frederik den 7de . . . . .	47
Asgot . . . . .	49	Friis, Johan . . . . .	87 f, 184, 188
Bagger, Poul . . . . .	97	Gabel, Christoffer . . . . .	83
Baggesen, Jens . . . . .	86, 249, 283	Grundtvig, N. F. S . . . . .	92, 276
Balslev, Rasmus . . . . .	224	Gudmund . . . . .	47
Bang, Hofman . . . . .	98, 171, 175	Gyldenløve, Ulrik Kristian . . . . .	97, 189
Basse, Niels . . . . .	224	Gyldenstjerne, Henrik . . . . .	93
Beldenak, Jens Andersen . . . . .	91 f, 95	Gyldenstjerne, Knud . . . . .	93, 184 f
Benedikt . . . . .	184	Gaas, Hans . . . . .	188
Berg, Claus . . . . .	268	Hansen, Hans . . . . .	252, 254 f
Berntsen, Klaus . . . . .	236, 262	Hansen, Mads . . . . .	251 f, 255 f
Birkedal, Vilhelm . . . . .	233, 239	Hansen, Niels . . . . .	260
Blakke, Falske . . . . .	183 f	Hansen, Peter . . . . .	260
Bo, Mester . . . . .	49	Hansen, Rasmus . . . . .	146, 223
Boesen, Præst . . . . .	224	Hardenberg, Anna . . . . .	81 f
Bondesen, Ingvor . . . . .	260	Helge Degn . . . . .	49
Brahe, Jørgen . . . . .	93	Holck, Eiler . . . . .	96
Brendekilde, H. A. . . . .	260	Holsten, Berner Schilden . . . . .	91
Breum, Sophie . . . . .	260	Holtebødkeren . . . . .	258 f
Brockenhus, Frands . . . . .	90, 93	Hoya, Johan v. d. . . . .	187
Brockenhus, Jacob . . . . .	91	Huguetan, Jean Henri . . . . .	99 f
Brockenhus, Laurids . . . . .	91 f	Jensen, P., Dyr læge . . . . .	148, 194
Brockenhus, Rigborg . . . . .	91 f	Jernskæg, Mikkel . . . . .	84
Børup, Marinus . . . . .	260	Juel, Frederik . . . . .	248, 272
Christiansen, Poul . . . . .	260	Juel, Jens . . . . .	260
Clausen, Lars . . . . .	253 f, 256	Juel, Niels . . . . .	92
Dahlberg, Erik . . . . .	189	Jørgensen, Hans . . . . .	258 f
Dal, Povlsen . . . . .	234 f	Jørgensen, S., Lærer . . . . .	261
Digsmed, Eskild . . . . .	82	Karl den 10. Gustav . . . . .	188 f
Dreyer, Dankvart . . . . .	260, 264	Kingo, Thomas . . . . .	92, 145
Eley . . . . .	49	Knud den Hellige . . . . .	152, 183 f
Engelstoft, Biskop . . . . .	239		

## XVIII

	Side		Side
Kold, Kristen.....	233 f, 239 f	Reventlow, Sybilla.....	85 f
Korch, Morten.....	260	Rolf Krake.....	274
Kristian den 3.....	184 f	Rolv.....	47
Kristian den 4.....	96 f	Rosenkjær, H. N.....	261
Kristian den 6.....	243 f	Rud, Johan.....	81
Kristoffer af Oldenburg.....	184 f	Ryberg, Niels.....	93
Larsen, Johannes.....	260	Rønning, Ane Margrethe.....	226
Larsen, Peter.....	228 f	Rønnow, Anna.....	97
Lillelund, Præst.....	224	Sassersøn, Sven.....	49
Lund, Søren.....	260	Schroll, Henning.....	176 f
Lunde, Hans Nielsen.....	187	Sehested, Christopher.....	213
Lunde, Hans P.....	260	Sehested, N. F. B.....	52, 54, 82
Iykke, Anna.....	83, 100	Simonsen, Cederfeld de.....	283 f
Lykke, Kai.....	83	Simonsen, Vedel.....	101, 207 f
Lütken, P. W.....	173	Skinkel, Berneke.....	99
Madsen, Hans.....	186	Sote.....	48 f
Madsen, Jacob.....	72, 77	Stig, Marsk.....	97
Madsen, Kristen.....	226 f	Stub, Ambrosius.....	259, 273
Marsvin, Ellen.....	92, 95 f	Svane, Ole.....	224 f
Michaëlis, Sophus.....	260	Syberg, Anna.....	260
Munch, Anna E.....	261	Syberg, Frits.....	260
Munk, Kirsten.....	95	Søkilde, N. Rasmussen.....	261
Møller, Peder R.....	257 f	Tavsén, Hans.....	261
Nielsen, Anton.....	251 f	Teklenborg, Greven af.....	187
Nielsen Carl.....	262	Tersløse, A. C.....	260
Nielsen, Hans.....	141, 237	Thorning, Vævemester.....	176
Nielsen, Rasmus.....	261	Tietgen, C. F.....	260
Nyerup, Rasmus.....	44, 261	Tormund.....	49
Oehlschläger, Adam.....	276	Trolle, Birgitte.....	83 f
Palnetoke.....	162 f	Trolle, Frederik.....	84
Paulsen, Julius.....	260	Trolle, Gustav.....	186 f
Pedersen, Knud.....	237	Ulfeld, Jacob.....	93, 95
Petersen, Niels Mathias.....	261	Ulfeld, Korfits.....	93, 96, 188, 190
Podebusk, Mourids.....	98	Valdemar Sejr.....	265
Ragnhild.....	48	Vedel, L. N.....	105, 203
Ramus, Biskop.....	224	Walkendorff, Kristoffer.....	94
Rantzau, Johan.....	185 f	Wedell, Baron.....	93
Rask, Rasmus.....	261	Willemoes, Peter.....	92, 262
Rasmussen, Mads.....	260	Winther, Jens.....	50
Reimer, Christine.....	142	Ørsted, Anders Sandøe.....	277
Reventlow, Johan Ludvig.....	85 f,	Ørsted, Hans Christian.....	277
	176, 247	Åveir.....	47

## SAGFORTEGNELSE

(i Udtog)

	Side		Side
Affadshandel .....	194	Fastlandstid .....	9 f
Aftenskole, de fynske Friskolers	236	Folkedigtning .....	253 f
Alterskole .....	220	Folkedragter .....	206 f
Altertavler .....	75 f, 96, 268	Folkehøjskolen .....	239 f
Aske, vulkansk .....	4	Folkeliv .....	196 f
Bakkeland .....	6	Folkemål .....	134 f, 217, 237, 267
Banssøndag .....	197	Folkemål, Prøver af .....	137, 139
Barok .....	76	Folkesagn .....	97 f, 151 f
Benalder .....	49	Folkesang .....	254 f
Bindingsværk .. 103 f, 264, 268,		Folkesind 16, 140 f, 259 f, 267, 270, 280	
	272, 284 f	Folkeskolen .....	86, 242 f
Blushrænding .....	145	Folketro .....	43, 97 f, 109, 114,
Bol .....	123		146 f, 151 f, 196 f, 200 f, 204
Boligskik .....	109 f, 272 f	Folkevandringstid .....	54
Bopladser .....	50 f	Folkeviser .....	258 f
Broncealder .....	50 f	Fredlysning .....	281 f
Brunkulstid .....	3 f	Friskolen .....	233 f
Bræ .....	5 f	Fraadsten .....	11, 68
Bybæk .....	209 f	Fynske Folkekor .....	258
Bygder .....	62 f	Fynske Vækkelse .....	224 f
Byhorn .....	127, 129	Fyns Stifts patriotiske Selskab.	173
Bygningsfredning .....	286	Gabestok .....	216
Bylove .....	29 f	Gotisk Stil .....	69 f
Byremser .....	120 f	Grevefejden .....	184 f
Bystævner .....	125 f	Guldfund .....	50 f
Bøndergaarde .....	102 f, 272 f	Gaasepige .....	205
Cisterciensere .....	82	Haver .....	15 f, 92, 102, 140
Danefæ .....	52	Hedesletter .....	6 f
Dans .....	81, 199	Hegn .....	37 f
Degne .....	245 f	Hekseforfølgelse .....	81 f
Digtning .....	251 f, 259 f	Hekseridt .....	146
Dilettantkomedie .....	257	Helligdomme .....	118
Drejødragt .....	208 f	Helligkilder .....	144 f
Dyreliv ... 10, 16, 19 f, 32, 278, 283		Helligtrekonger .....	200 f
Dysser .....	46, 50	Herredsting .....	117 f
Egnsmusæer .....	284 f	Herregaarde .....	79 f
		Hernhuter .....	224 f, 229

	Side		Side
Hestegang .....	107	Lynne . 16, 140 f, 259 f, 267, 270, 280	
Hjemstavnsrøgt .....	284 f	Lærerløn .....	235, 246 f
Holstensgaarde .....	272 f	Lærerskole .....	86, 249
Hornebodragt .....	207 f		
Humledyrkning .....	29, 178 f	Majstangen.....	129, 266
Husflid.....	172 f, 201	Malerkunst .....	260
Høravl .....	139, 173, 175 f	Malkefærd .....	203
Høstskikke .....	171 f	Moler .....	4
		Moræneflade.....	6 f
Inddæmninger .....	10, 32	Moræneler.....	9
Indsiderbolig.....	221	Myremalm .....	11
Indskrifter .....	115 f, 243 f		
Interglacialtid.....	8	Naturfredning .....	280 f
		Nissen .....	202
Jernalder .....	51 f	Nutid (geologisk).....	9 f
Jul .....	196 f	Nytaarsskikke .....	200
Julegigt .....	199 f	Nævninger .....	117
Julelege .....	199		
Juletræ .....	226 f	Offerfund.....	54 f
Jydepotter.....	180 f	Oldtidsfund .....	49 f
Jættesluer .....	50	Oldtidsbøje .....	45 f
		Oldtidsmindesmærker .....	43 f
Kalkmalerier .....	73	Oldtidsværktøj .....	54
Kapeller .....	71	Ordsprog .....	216, 218 f
Kertemindeler .....	3		
Kildeblokke .....	115	Panteleg .....	199
Kildekalk .....	11, 68	Pesttjørn.....	161
Kildemarked .....	146, 149	Pietisme.....	224
Kirker .....	65 f	Prædikestole .....	75
Kirketaarne .....	69 f, 71 f	Præstegaarde .....	105, 286
Klima .....	36 f		
Klinegilde .....	106	Randmoræner .....	7, 275
Kongerejser .....	118	Renæssancestil .....	76
Kongsgaarde .....	55 f	Rim.....	197 f, 203
Kridt, nyere .....	2 f	Rokoko.....	77 f
Kulturkamp .....	215 f	Romansk Stil.....	69 f
Kvæg.....	33	Runestene .....	46 f
		Ryttergods .....	39, 242 f
Landbrugsskoler .....	98, 241		
Landevej .....	14	Sagn .....	97 f, 151 f
Landevejstræer .....	14, 281	Sakristier.....	71
Landsbyer.....	102, 129, 211 f	Salmesang .....	217, 230 f
Ledsten .....	24, 281	Sangforeninger .....	256 f
Ler, plastisk .....	3 f	Seminarium .....	86, 249
Ler, stenfrit .....	9	Senglacialtid .....	8 f
Levendehegn.....	12, 14, 37 f, 281	Skattefund.....	51
Lurer .....	51	Skolebygninger .....	242 f
Lyng.....	32, 41	Skoleholdere .....	245 f

## XXI

	Side		Side
Skove .....	38 f	Tertiærtid .....	3 f
Skovholme .....	39, 283	Tonedigtning .....	254 f, 261
Skovtyveri .....	39 f	Træer .....	39 f, 281, 283
Skrivekridt .....	3 f		
Skytteforeninger.....	251, 255, 258	Udflytning .....	211
Sognedeling .....	65, 123	Udhuse .....	114 f
Stednavne .....	57 f	Udskiftning .....	37, 39, 105, 268
Stenalder .....	50	Udstykning .....	211
Stenalderbygder .....	44	Vandmøller .....	17, 273 f, 285
Stengærder .....	21, 24, 173, 264	Varepriser 1829 .....	195
Støkkemænd .....	117	Vejrmøller .....	15, 173, 276 f
Storm .....	41	Vi .....	48, 58
Stormflod .....	271, 274	Videnskab .....	260 f
Stuehuse .....	110 f	Vikingetid .....	55
Sulebygninger .....	107 f	Vind .....	36 f
Svenskekrigen .....	188 f	Vinterliv .....	201
Svenskekrigen, Efter ..	84, 191, 277	Viser .....	199, 258 f
Sysler .....	122 f	Vognfund .....	54
Sysselmand .....	56	Voldsteder .....	55 f
Sysselting .....	123		
Sædeprædiken .....	203	Øboer .....	269 f
Sædskifte .....	170		
Saaning .....	203	Aamand .....	156
		Aase .....	6 f, 281 f

## BILLEDER

	Side		Side
Vignet til »Fyns Tilblivelse« ..	1	Skovlandskab ved Hesbjærg ..	40
Lundsgård Klint.....	2	Hegnstræer ved Brahetrolle-	
Røjle Klint .....	3	borg, .....	42
Hesselagerstenen .....	4	Dankvart Dreyer: Stendysse på	
Svanninge Bjærg .....	6	Brandsø .....	43
Ristinge Klint .....	7	Jættestuen Mores høj.....	44
Juelsbjærg Lergrav.....	8	Dyssekammer på Helnæs.....	45
Landskab med levende Hegn.	12	Dysse på Ilumø.....	46
Landsbygade med blomstrende		Glavendrupstenen .....	48
Kastanie .....	14	Rønningestenen .....	49
Fynsk Husmandshave.....	15	Bopladsen på Lindø .....	51
Fynsk Bolssted .....	16	Bjælkehus ved Broholm.....	52
Østfynsk Ådal .....	17	Kragehule-Fundet.....	53
Ved Svenborgsund .....	18	Mankestol fra Søllested.....	54
Udsyn fra Svanninge Bakker..	20	Murværk i Hagenskov Slots-	
Markled på Horne Land.....	21	banke .....	55
Nørresø .....	22	Horne Kirke og Landsby.....	65
Egealle ved Frederiksgave....	23	Vissenbjerg Kirke og Præste-	
Kobbeltus .....	23	gaard .....	66
Frøbjærg Bavnehøj.....	24	Kærum Kirke .....	68
Genforeningssten på Frøbjærg		Kirkegaardsport i Fjelsted....	70
Bavnehøj .....	25	Kirketaarnet i Kerte.....	72
Vissenbjerg gamle Kro .....	26	Ligsten i Søndersø Kirke.....	73
Fuglevig Mølle .....	27	Altertavlen i Vissenbjerg Kirke	74
Vinteridræt på Pilebakken....	28	Prædikestolen i Holckenhavn	
Stavrhoved .....	28	Kapel .....	75
Den hule Eg i Morudskov....	29	Løgismose.....	81
Ved Dallund Slot.....	30	F. Sehested .....	82
Landsbygade fra Odenseegn	30	Brahetrolleborg .....	85
Ved Odense Å.....	31	Hesselagergaard .....	88
Ved Næsbyhoved .....	31	Rygaard .....	89
Hvor Klinten skrider, Kerte-		Egeskov .....	90
minde .....	32	Ørbækklunde .....	94
Svanemøllen ved Kerteminde.	32	Holckenhavn .....	96
Mejlø .....	33	Korset ved Skovsbo .....	97
Langøhoved .....	34	Gyldensten .....	99
Fynshoved .....	35	Sulegård i Søndersø.....	102
Blomstrende Hegn.....	37	Gård i Assenbølle .....	103
Skovsti ved Nørresø.....	38	Gården Lucienhøj .....	104



## XXIII

	Side		Side
Stenløse gamle Præstegård . . .	105	Tvættestene ved Bækken i Da- vinge . . . . .	210
Gård med Hestegang . . . . .	106	Fra det nye Nislev . . . . .	211
Indre af en Sulelade . . . . .	107	P. Larsen Skråppenborg . . . . .	229
Tværsnit af en Gård fra Grim- strup . . . . .	108	Den gamle Friskole i Vormark	233
Skyttegården i Køng . . . . .	109	Gammel Friskolelærer med sin Hustru . . . . .	237
Grundplan af en Gård fra Kat- terød . . . . .	110	Vindeby Skole . . . . .	242
Bagerovn fra en Gård i Katterød	111	Bernstorfsminde Seminarium .	249
Folkestue i Grimstrup . . . . .	112	Stendysse på Lyø (Vignet) . . .	263
Søndersø gamle Præstegaard .	113	Høje Stene . . . . .	266
Fra Kølstrup Præstegaard . . .	114	Majstangen i Avernakøby . . . .	266
Hus ved Landevej . . . . .	115	Landskab ved Ærøskøbing . . .	267
Gård i Nordskov . . . . .	116	Altertavlen i Bregninge Kirke .	268
Herredssegl i Fyns Stift . . . . .	119	Munkeporten ved Rise . . . . .	269
Davinde Bystævne . . . . .	125	Dyssekammer ved Stokkeby . .	270
Den kloge Mand i Rold . . . . .	141	Drejø, åben Byplads . . . . .	270
Gamle Folk fra Vestfyn . . . . .	143	Troense gamle Skole . . . . .	271
Helligkilden i Frørup . . . . .	144	Landet Mølle . . . . .	272
Pesttjørn ved Ernebjerger . . . . .	151	»Holstensgaard«, Tåsinge . . . .	273
St. Knuds Sten . . . . .	153	Kong Humles Grav . . . . .	275
Pesttjørnen ved Skamby . . . . .	160	Kæmpenhøj ved Bjerreby . . . .	276
N. Hofman (Bang) . . . . .	171	Fra Æbeløs Nordstrand . . . . .	278
P. W. Lütken . . . . .	173	Landsbygade, Bregninge på Ærø	279
Møllen i Lumby . . . . .	174	Fritstående Træer i Hegnet . . .	280
Henning Schroll . . . . .	176	Kuppelbøg ved Høbbed . . . . .	282
Gaard med Humlehave . . . . .	178	Lucieø . . . . .	282
Pottemagerske i Karhuse . . . . .	181	Troldeskoven på Æbelø . . . . .	283
Kartning . . . . .	199	Gamle Sager i en Gård paa Tåsinge . . . . .	284
Hornbodragter . . . . .	207	Kaleko Mølle . . . . .	285
Drejboer . . . . .	208		

## Hilsen til Fyn.

Vær hilset, min Barnevugges  
velsignede, dyre Ø,  
du rige, svulmende Tue,  
mildt dugget af solblaa Sø!  
Hil være din flommende Ager,  
din lyse, lokkende Kyst,  
de dystre, drømmende Skove,  
min Længsel, mit Hjærtens Lyst!

Vær hilset, I jævne Gaarde,  
som tætnes i Bondeby,  
I lave, ludende Hytter  
i Poplernes Skyggely!  
Hil være I driftige Stæder,  
som blomstrer ved Fjord og Sund,  
selv Flækkernes Klat af Huse  
Pris være af Hjærtens Grund!

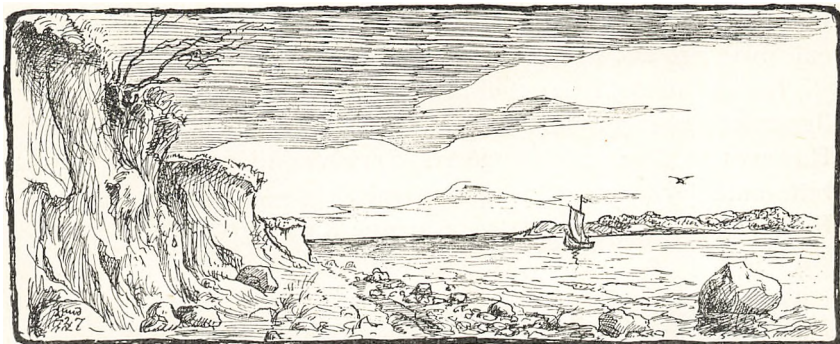
De vide, venlige Vange,  
og Højenes gyldne Tind  
har præget i Linjer bløde  
sit Billed i Sjæl og Sind,  
de Bækkeløbs stille Vover,  
der rinder ved Bøgens Rod,  
jeg kender i Slægt med Aarens  
saa roligt strømmende Blod!

En Kende af Blomsterduften,  
der spredes fra Kløvervang,  
og Skovens syrlige Brise  
sig fæstede i al min Sang.  
Den Ildhu, som lodigst luer  
og brænder på Sjælens Bund,  
den tændtes af fængende Gnister,  
som sprang fra min Hjemø Grund!

Hil være det Folk, som bygger  
blandt rødmende Abildtrær,  
ja Folket, det hjertevarme,  
med Synernes lyse Hær!  
Velsignet hver Ven, som gav mig  
et Smil fra sit Øjes Blaa,  
og signet hver Mand og Kvinde  
som aldrig mit Øje saa!

Vær hilset, I sorte Moser  
med Kæruldens Silkehæng,  
hver tindelys Vidsynsbanke,  
hver guldfager Sommereng!  
Ja, hil dig, du Jord, som kendte  
min Ungdoms Jubel og Graad,  
dig vier jeg Hjertets Varme,  
mit Virke, min Manddomsdaad.

ANTON ANDERSEN  
(i Digtsamlingen „Fyn“, 1901).



## FYNS TILBLIVELSE

**D**u står på et højtliggende Sted og ser ud over din Hjemstavns Bakker og Dale. Dit Sind er fyldt af Undren og Glæde. Og der kommer det ene Spørgsmål listende efter det andet: Hvordan er i Grunden alt dette bleven til? Hvilke Kræfter har været i Virksomhed, inden Land og Strand kom til at se ud, som de gør den Dag i Dag?

Det er de jordbundslærde, Geologerne, der skal hjælpe os til Svaret. For Fyns Vedkommende er det nu slet ikke så let at komme til Bunds i Tingene. Store Dele af vor Ø er endnu ikke bleven geologisk udforsket i Enkeltheder, eller Undersøgelsen foreligger ikke for Almenheden. Men denne korte Skildring skulde jo heller ikke give mere end nogle Hovedlinjer.

De gamle stolte Domkirker, som vi ser op til med Ærbødighed og Beundring, er ikke Enkeltmands Arbejde, men et Værk af Tider og Slægter. Ofte har deres Opførelse stået på i Hundreder af År. Hvert Tidsrum har præget deres Udseende og Indretning med sit ejendommelige Mærke.

På lignende Vis har det sig med Opbygningen af Fyn — kun at vi her må regne med Tusinder eller Hundredtusinder af År, hvor vi regner med Hundreder for vore Domkirker. En Række store Tidehverv har været med til at bygge det Naturens Mesterværk som hedder Fyn. Det er *Kridttiden*, *Brunkulstiden*, *Istiderne* — med mellemliggende varmere Tidsrum — og *Nuliden*. Af Havet er Fyn vokset, langsomt og roligt. I Domkirken er der lagt Sten på Sten, Murværk har rejst sig over Murværk fra Grunden til de

højeste Hvælvinger. Fyn er bygget op af Kalklag og Jordlag, det ene over det andet, hver Tidsalder har bragt sine Tilføjelser.

Langt, uendelig langt tilbage i Tiden var der, hvor Fyn nu ligger, et stort og dybt Hav. Lad os kalde det Kridthavet. I dette Hav svømmede uhyre Mængder af Smådyr omkring. Hvert af disse bitte små Dyr førte sit eget Hus med sig — en lille svømmende Kalkskal. Når Dyret døde, sank denne Kalkskal til Bunds i Kridt-



Fra «Frem».

Lundsgård Klint ved Kerteminde.

Victor Madsen fot.

Nederste Halvdel er Kertemindeler, øverste Halvdel dannes af Sandlag og stenet Ler fra den sidste Istid.

havet. Millioner og atter Millioner af Skaller tillige med Slam at små kalkholdige Planter aflejredes efterhånden på Havbunden og blev til mægtige Lag, forskellige efter de Dyr som havde dannet dem. De ældste og dybeste af disse Lag kalder vi *Skrivekridt*, de yngre *nyere Kridt*.

Hvordan kan vi nu vide, at Fyn er bygget op på en Grundvold af Kridt? Er der nogen Steder det kommer frem i Dagen?

Nej, ikke Skrivekridtet. Derimod kender vi det nyere Kridt fra Kertemindeegnen, hvor man er stødt på det ved at bore gennem Jordlagene. Og i *Rejstrup Kalkbrud*, Nordvest for Nyborg, kan enhver få Lejlighed til at se det træde frem i Lyset. Nu

ved vi fra mange andre Egne af Danmark, at der under det nyere Kridt ligger et mægtigt Lag af Skrivekridt. Deraf slutter vi, at det samme efter al Rimelighed må gælde for Fyn.

Ovenover det nyere Kridt træffer vi *Brunkulstidens* (Tertiærtidens) Lag. Det ældste (nederste) af disse træder frem i *Lundsgård Klint* Syd for Kerteminde. Det er let at kende: gråligt, stenfrít og stærkt kalkholdigt. *Kertemindeleret*, som det kaldes, danner



Fra *•Lande og Folk•*.

Udskridende plastisk Ler  
i Røjle Klint.

K. J. V. Steenstrup fot.

Underlaget mange Steder på Fyn, men udenfor den navnkundige Klint finder man det kun ved Boringer.

Senere end Kertemindeleret er det *plastiske Ler*. Det kommer for Dagen i Klinter på Røjlehalvøen — Fyns Nordvesthjørne — og på Æbelø. Begge Steder danner det stejle, sønderrevne Skrænter, der År efter År skrider ud i Havet og bærer Træerne med sig på deres Ryg. Hældende Stammer med grønne Kroner og blottede Rødder ses ved Siden af splintrede og døde Stammer, og ind i dette Billede af Forvirring og Nedbrydning blander det plastiske Ler sine stærke, varme Farver: gule og røde, grønne og sorte.

Oppe i Stutteriskoven ved Røjle ligger et Bindingsværks Hus et lille Stykke fra Havskrænten. Det bærer Navnet »Abrahams



Skød.« For en 25--30 År siden kunde man fra dette Hus se Vingerne af en Mølle der ligger et Stykke inde i Landet. Nu er hele Møllen fuldstændig usynlig. Så meget er Huset sunket. Langsomt og umærkeligt er det tillige med sine nærmeste Omgivelser gledet nærmere ud imod Havet -- henover de dybere liggende Lag af skridende plastisk Ler.

I Røjle Klint har man iøvrigt fundet en forstenet Krabbe,



Hesselagerstenen.

Fra »Danmarks Land«.

som har fået en Hædersplads i Danmarks Jordbundshistorie. Det er nemlig det eneste Fund der giver Oplysning om, hvor gammelt det plastiske Ler er. En anden mærkelig Aflejring fra Brunkulstiden ses også ved Røjle: Lag af Moler og vulkansk Aske. Andre Steder på Fyn kender man kun det plastiske Ler fra Boringer.

I Øksenrade Skov ligeoverfor Fænø findes en fast rødbrun Stenart, som stammer fra det næste Tidsrum af Brunkulstiden. Og ved Svenborg er man stødt på Glimmersand, en Aflejring der hører hjemme i et endnu senere Afsnit.

Ved Brunkulstidens Slutning må vi da tænke os, at enkelte Dele af Fyn har raget op over Havfladen. De dybere Lag er af-

lejret. Men selve Overfladens Dannelser bliver først til i det følgende Tidehverv. Det er *Istiden* vi nu skal høre om.

Ved Hesselager i Østfyn ligger en vældig Kampesten, 46 Meter i Omkreds, den største der findes i Danmark. I sin Tid tænkte man sig, at den mulig kunde være en faststående Klippe. Så gav man sig til at grave ind under den; men da Omfanget hurtigt snævredes ind, blev man klar over at det bare var en stor Sten. Ved nærmere Eftersyn opdager vi, at den har en »Stødside« og en »Læside«. Det vil sige, en jævnere Skråning til den ene Side og en stejlere til den anden. Men samme Form har netop mange af de løse Granitblokke, som Isbræerne fører med sig under deres langsomme Vandring fra Højfjældet ned i Dalene. Isen afrunder og glatter de Stene den glider henover, men den gør mere end det; den rister Runer i dem som Geologerne er i Stand til at tyde. Med sine fremspringende Ujævnheder tegner den som med en Griffel Skurstribe efter Skurstribe i samme Retning som Isgangen.

Sådanne Skurstriber findes også på den store Granitsten ved Hesselager. Selv fortæller den altså et Stykke af sin Historie: Jeg er kommen fra Egne hvor Isen har Hjemstavnsret.

Men hvilke Egne?

Det kan ikke godt være andre end de norske og svenske Højfjælde. Foruden de talrige Kampesten finder vi på de fynske Marker en Mængde større og mindre Sten, der alle hører hjemme i Højnorden. Kun Flintesten og Kalksten var her i Forvejen; dem har Isen pløjet op af Kridtmasserne. Vi må da tænke os, at der efter Brunkulstidens mildere Klima er kommet et Tidehverv med koldere og koldere Vejr. Ismasserne på den skandinaviske Halvø er svulmet op og har bredt sig over større og større Områder. Danmark og store Dele af Nordeuropa har i lange Tider været dækket af Højnordens Is. Og med Isen er fulgt Stene og Grus, Ler og Sand i vældige Masser. Bræen pløjede dem op og aflejrede dem under Isen og ved dens Rand. Da Vejret atter blev mildere, og den blinkende Bræ trak sig tilbage Nord på, blottede den et nøgent, uregelmæssigt Land med skiftende Bakker og Dale, med Søer og skummende Elve. Det var Danmark der første Gang viste sit Åsyn med nogle af de Træk vi kender og holder af.

Men Bræen nøjedes ikke med et enkelt Togt Sønder på. Hele tre Gange har Isen gæstet vore Breddegrader. Og dens Tilbage-

rykning er ikke sket jævnt og med ensartet Hastighed. Vejret kunde en Tid lang bli koldere, og det førte til, at Isranden stod stille eller trak sig meget langsomt tilbage.

Blev Isranden længe stående på et Sted, ophobedes der Mo-ræfer, store Dynger af Ler og Sand, forved Isen og inde under den. *Bakkelandet* blev til. Gled Isen rask henover Underlaget, jævnedes Overfladen ud; derved fremkom det flade, svagt bølgede Landskab som Geologerne kalder *Moræneflade*. Men fra Isranden strømmede store Smæltevandssloder frem, skyllede Grus og Sand med sig og afsatte det i svagt hældende næsten vand-



Fra «Lande og Folk». Bakkeland. Svanninge Bjærg.

D. g. U. fot.

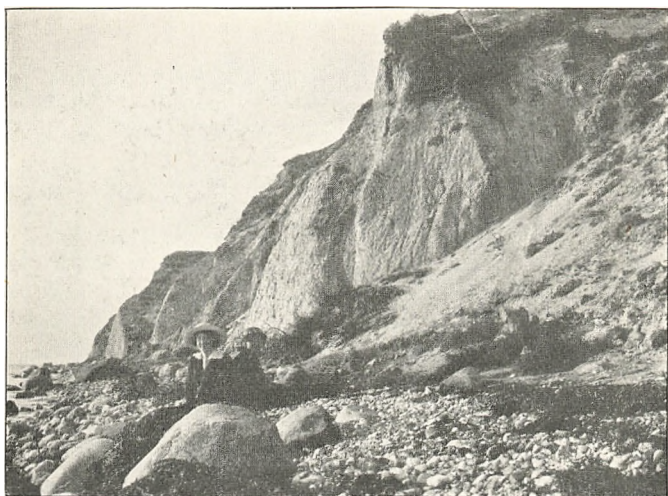
rette Flader — *Hedesletterne*. (Et Billede i det små af Hedesletternes Tilblivelse kan iagttages efter Regnskyl og Tøbrud: På en Bakkeskråning ligger en Drive af smæltende Sne; nedenunder skylles Sandet op i en vifteformet, skrånende Flade, gennemfuret af små Vandstrømme). Om Sommeren smæltede Isen altid på Overfladen. Gennem Spalter og Huller nåede Smæltevandet ned under Isen, og hernede samlede det sig til Elve der løb i en Ishvælving og brød sig Vej gennem en Isport. På Elvens Bund aflejredes store Mængder af Sten, Grus og Sand, og da Isen smæltede bort, blev der tilbage, som en Afstøbning af det gamle Flodleje, en langstrakt, slangebugtet Grusbakke. Åse kalder man disse ejendommelige Bakkedrag.

Alle disse Landskabsformer træffer vi på Fyn. Den største Del af Øens Overflade hører til Bakkelandet. Udprægede Mo-



ræneflader har vi i Nordfyn (det meste af »Sletten«), i Vestfyn (en Del af Vends Herred), i Midtfyn (Syd for Odense) og i Nordøstfyn (Eggen mellem Odense, Kerteminde og Nyborg). Små Hedesletter forekommer enkelte Steder; hertil hører de lange, smalle Sanddrag, der fra Eggen ved Langeskov og Davinge strækker sig mod Nordvest til Odense Fjord. Ude ved Fjorden, mellem V. Kærby og Seden, forener flere af disse Sanddrag sig til en sammenhængende Slette.

Åsene dukker frem over Moræneflader i Nordfyn og Midtfyn.



Ristinge Klint.

O. A. fot.

Når man rejser med Toget fra Odense til Ringe, ser man, før man kommer til Højby Station, nogle Stumper af Højby Ås, dels Vest og dels Øst for Banelinjen. I det flade Jordsmon er den lave, stejle Bakkeryg stærkt fremtrædende. Andre Dannelser af lignende Art har vi i Vantinge Ås og Herringe Ås i Midtfyn, i Grusbakkerne ved Harndrup i Nordvestfyn og i Grindløse Ås på Nordfyn. De jordbundslærde er dog ikke enige om Åsenes Oprindelse; flere af dem opfattes nu ikke som gamle Elvelejer, men som Volde afsat af Isranden (Randmoræner).

*Isens Tilbagerykning* hen over Fyn kender vi endnu ikke med fuld Sikkerhed. Der menes dog, at Nordvestfyn med Røjle og Båring Bakker hører til de ældste Dele, og at Isranden herfra har trukket sig tilbage med Hovedretning mod Sydøst, men

i stærkt bugtede og uregelrette Linjer, i Slynger og Knuder. Størstedelen af Fyns Overflade er altså bleven til under den sidste Istid. På et vist Tidspunkt af denne har Isen fra Østersøen skudt en Istunge frem i Lillebælt, en anden i Storebælt. De store Højdedrag i Vestfyn og Sydfyn er bleven til ved at Isranden i længere Tid har stået stille i disse Egne; også Bakkerne på Hindsholmen er aflejrede som Randmoræner.



Juelsbjærg Lergrav ved Stenstrup. Fra D. Bruun: Danmark.

I den mægtige Ristinge Klint på Langeland træffer man mellem Lag af stenet Istidsler en ejendommelig stenfri Lerart, *Cyprinaleret*. Det indeholder Skaller af Muslinger og Snegle, der kun kan leve i forholdsvis varmt Vand. Cyprinaleret bringer Bud fra en af de to *Interglacialtider* (Tidsrum mellem Istiderne), da Isen var gået sin Vej. Og det fortæller os ikke alene, at denne Mellemtid har været mild — det kunde vi sige os på Forhånd —, men at Klimaet dengang har været varmere end nu. Cyprinaleret findes også enkelte Steder i det sydlige og vestlige Fyn.

Endelig kommer vi til *Istidens Slutning* (Senglacialtiden). I denne Tid har Smæltevandet udgravet brede Dale (som Brændeåens Dal mellem Tommerup og Årup), hvor nu et Åløb slynger

sig frem som en svag Mindelse om de vældige Vandstrømme. I Morænen har Smælle vandet vasket ud og afsat Sand og Grus lagvis. Og Luften har iltet de øverste Lerlag, så Moræneleret er blevet gult foroven og blått længere nede. I denne Overgangstid dannedes hist og her udstrakte Lag af stenfrit Ler, som egner sig glimrende til Teglværksbrug. Ved *Stenstrup* i Sydfyn kan man læse i disse Lerlag, hvordan Isen under sin Bortsmællning svingede frem og tilbage. Lagene er ophobede på Bunden af en Sø, som til den ene Side mødte sin Grænse i Egebjerg Banker, til den anden i en Dæmning af Is. Forneden indeholder Leret Rester af Planteliv, som det trives på Jordklodens nordligste og koldeste Strøg. Så følger Dynd med Levn af Dyr og Planter, som vel er hårdføre, men dog kræver et noget mildere Klima (som Birken). Ovenover igen Plante- og Dyrerester med Polarpræg. Men så var det også sidste Gang Isranden dæmmede for Søen. Bræen gled bort, og i mindre Skåle aflejredes Dyr- og Plantelevn, der vidner om et stadig mildere Klima. Et lignende mægtigt Lag af stenfrit Ler, rimeligvis også dannet på Bunden af en isdæmmet Sø, findes ved Tommerup Teglværk.

Man regner med at der er gået 20—30000 År, siden Bræen forsvandt i det store Tøbrud. Dette Tidsrum kalder vi *Nutiden* (Alluvialtiden). Det er kun kort i Sammenligning med Kridttidens og Brunkulstidens umålelige Tidehverv. Alligevel har det i rigt Mon omformet Fyns Udseende.

Denne Omformning skyldes ikke alene *Planteverdenens*, *Dyrelivets* og *Menneskets Indvandring* og alle de Ændringer som hermed er fulgt, først og fremmest de nøgne Jorders Forvandling til græsklædte, skovdækte eller korngule Strækninger. Også *Naturens egne Kræfter* har virket omdannende, langsomt og umærkeligt. Hævninger og Sænkninger, Strømninger i Hav og Luft har givet Kysten mangfoldige og skiftende Former. Og Svingninger i Klimaet har ført til store Omskiftninger i Plantevæksten. Drom fortæller vore Moser, som trofast har gemt på usvigelige Vidnesbyrd om Danmarks ældste Planteverden. Lav og Mos, Rypelyng, Dværgbirk og Dværgpil, senere Bævreasp var det, som fra først af klædte vore nøgne Bakker og Dale.

Siden hen rykkede Skovfyren ind og dækkede Fyn med sin mørke, lådne Pelskåbe. Og nu kom de første Mennesker vandre ind til Danmark. *Fastlandstiden* kalder vi dette Afsnit af vort Lands Historie. Da var Østersøen en Indsø, Fyn altså land-

fast med både Jylland, Sjælland og Småøerne. Klimaet var dengang lidt koldere end nu, og store, susende Fyrreskove strakte sig over det daværende Fyn. I Vandløbene byggede Bæveren sine kunstfærdige Boliger, i Søerne levede Sumpskildpadden, Elsdyrret stampede brølende gennem Tykningen, Ulv og Jærv gemte sig i deres Smuthuller, vældige Dyr som Uroksen, Bisonoksen og den brune Bjørn strejfsede om i de endeløse Skove.

Lidt efter lidt sænkedes Fyns Overflade, i hvert Fald i den nordlige Del, og vi kommer ind i *Stenalderhavets* Årtusinder, Øernes egentlige Tilblivelsestid. Stenalderhavet skjuler under sine Bølger Moser, Skove og Ålejer fra Fastlandstiden. En dyb Rende i Bunden af Odense Fjord er et sådant tidligere Åleje. Fjorde og Vige skar sig dybt ind i Fyn; Fund af Skibsankre i Nordfyn vidner om at der mange Steder var Hav, hvor der nu er tørt Land. Danmark splittedes af mange slyngede Sunde i Hundreder af Øer og Holme. Hindsholmen stod kun ved en smal Landstrimmel Nord for Kerteminde i Forbindelse med Fyn; den nordlige Del af »Holmen« var endda stykket ud i endnu flere Øer end dem vi finder den Dag i Dag. Havbugter rundede sig, hvor nu Hævning og store Inddæmninger har taget Land ind fra Odense Fjord, Helnæs var en Ø, og det samme gælder »Øen« ved Nyborg.

Klimaet var blevet mildere; de åbne Egeskove med det lyse, venlige Løv trængte efterhånden Fyrreskoven tilbage. Et nyt og broget Dyreliv bredte sig i Skove, Søer og Vandløb, indtil Menneskene tog fat på Skovrydning og Opdyrkning og derved gjorde Dyrelivet fattigere.

Efter Sænkningstiden følger endelig *Nutidshævningen*, som går for sig den Dag i Dag. Den har fundet Sted over den nordlige Del af Fyn og har helt omformet Landets Omrids. Gennem Tusinder af År har Havet virket dels nedbrydende, dels opbyggende på Kysten. Fremspring har det revet ned og skyllet bort. Klinter er bleven til, og af de nedbrudte Emner er Strandvolde og Landtanger bygget op. På denne Måde dannedes Enebærodden ved Indløbet til Odense Fjord, Knudshoved blev landfast med Fyn, Feden ved Kerteminde og Langelands Nordspids dukkede op over Havfladen. Ved Nordøstfyn stod Havet i Stenalderstiden et Par Meter højere end nu, i Sydvestfyn har det aldrig stået højere. Alligevel er Tangen til Helnæs sikkert dannet af bortførte Emner andetsteds fra. Hvor Havet bryder ned, står Kysten med stejle Lerkliner (Røgle, Sønderby ved Assens, Lundsgård ved Kerte-

minde); andre Steder sænker Landet sig med afrundede Skråninger mod Kysten.

Også inde i Landet har Nutiden vigtige Dannelser at opvise: *Tørvemoserne, Myremalmen og Kildekalken*. Fyn er ikke de store Mosedrags Land. Men mellem Bakkerne dukker talrige Småmoser frem, kransede af Tagrør og Dunhammer, hvis de da ikke er forvandlet til sorte Pletter i Bunden af en opdyrket Lavning. Myremalmen opstår på sumpede Steder, hvor stillestående jærnholdigt Vand udsættes for Luftens Påvirkning. I de senere År er der flere Steder på Fyn og et enkelt Sted på Tåsinge fundet Jærnslogger, der vidner om at man i ældre Tid har udsmæltet Jern af Myremalm. Og i den tidlige Middelalder er flere af Fyns ældste Kirker bleven opført af Frådsten, der dannes af fremvældende Kilder.

Medens Havet ustandseligt arbejder på at udglatte og afrunde de dybt indskårne Kyster, har Vinden ingen Plads i Historien om Fyns Tilblivelse, sådan som den har det i Jyllands. Flyvesand er der kun meget lidt af, og egentlige Klitter findes slet ikke.

#### Kilder og Henvisninger:

N. V. Ussing: Danmarks Geologi.

Victor Madsen: Kortbladet Bogense.

-- Kortbladet Hindsholmen.

— Kortbladet Nyborg.

— Hvorledes Danmark er blevet til (i »Lande og Folk«, I).

B. Bøggild: Geologiske Forhold (Fyn, i Daniel Bruun: Danmark).

H. P. Steensby: Om de danske Øers geografiske Udvikling.



*Marius Larsen fot.*

Landskab med levende Hegn,  
set fra Brændholt Bjærg.

## FYNSK NATUR

**D**anmarks »smilende Natur« er bleven et Ordsprog ude og hjemme. Især er Smilet fra gammel Tid bleven nævnt i Forbindelse med det fynske Landskab.

Jeg kom en Sommerdag cyklende gennem Vestsjælland ned til Korsør. Det brede, åbne Landskab syntes mig som et eneste stort lysende Smil. Så tog jeg med Færgen over Bæltet og fortsatte min Færd gennem Fyn. Og her var det ikke længere det ene store Smil der gik mig i Møde. Det var Smil efter Smil, en endeløs, legende Vrimmel. Hver hegnet Løkke var som et Smilehul, hver Banke et klingende Udbrud af dæmpet Latter. Med Rette har en Nutidsdigter (Helge Rode) kaldt Fyn »Landet med de mange Tusind Smil«.

Og om de fynske Hegn har Chr. Richardt sunget:

Der vinder sig om Fyens Land  
et Bånd af høje Hækker,  
et Hegn, som går fra Strand til Strand  
i Tusinder af Rækker,  
som deler Øen Plet for Plet  
i lutter grønne Ruder,  
tærner som et Tavlebræt  
til Brug for høje Guder.

Dette mangedegrede Bånd, hele denne Ødselhed af Poppelhegn eller »Levendehegn«, gør det fynske Land til en Mængde små



lukkede Verdener for sig. Og hver af disse Verdener stråler af Frodighed, lyser af Venlighed, ånder af Duft og Sødme.

Sådan omtrent tar Billedet af Fyn sig ud, som det tegner sig for de fleste Danske. Og til dette Billede knytter sig ofte den sagnagtige Forestilling om »det flade Fyn«. »Ja,« hedder det, især i Jylland, »Fyn er jo fladt som en Pandekage.« Men lad en Jyde komme herover og se sig rigtig om. Tag ham med til Frøbjærg Bavnehøj eller Dyret eller Vissenbjerg. Plant ham i Svanninge Bjærges lynggroede Jordsmon, eller lad ham kravle til Tops i Jorløse Banker. Han vil næppe tro sine egne Øjne. Men han vil hurtigt gøre den Opdagelse, at Fyn de fleste Steder er et lunefuldt skiftende Op og Ned. Og Højdekortet fortæller, at Fyn gennemgående har en større Højde over Havfladen end Sjælland, Vestjylland og Nordjylland.

Det sædvanlige Fynsbillede trænger altså til visse Ændringer. Det er en lille Smule for småt, måske også en Kende for blidt. Den der er bleven fortrolig med fynsk Natur, er klar over, at den spænder over egenartede og udprægede Modsætninger.

For den fremmede som for Hjemmefødningen er det vistnok ikke så let at få Øje for disse Modsætninger. Den fynske Natur ligger ikke så åben i sine Grundtræk som den jyske eller den sjællandske. Jordsmonnets Linjer synes ofte noget udviskede. De brydes og de bræmmes af Hegnenes Mangfoldighed. De blir borte og dukker frem påny, de leger Skjul mellem Kornmarker og Lunde. I Nattergalesangen fra Skov og Krat, i Duften fra Haver og Hegn toner det indsmigrende blødt: Slå dig til Ro! Dvæl! Hvil ud i Glæden over det, du ejer herhjemme!

Men der lyder også en anden og friskere Tone i Vandringsmandens Øre — det frejdige: Se dig ud, Sven Vonved! der hilser ham fra Bakkernes Toppe. Disse Toppe er Overraskelsen i det fynske Landskab, som de dybe, lønlige Dale er Overraskelsen mangfoldige Steder i Jylland. Fra Bankerne har Fynboen de vide, frigørende Udsyn — ud over Hegnene og Skovene der før stængede for Blikket, til den friske, herlige Strand.

Det bedste Indtryk af en Landsdels Natur får man aldrig fra Toget. Jærnvejene er næsten altid Lavlandets Børn. Hvor de kan det, snor de sig i Bunden af Dalene, så vidt muligt uden om de højere Egne. De frie Udsyn, den store Synsvidde er sjældent fra Toget. Og de frie Udsyn er nu engang en meget stor Del af det danske Landskabs Skønhed.

Nej, så er Landevejen noget helt andet. Fra Hovedvejen mellem Middelfart og Nyborg er der på en længere Strækning omkring Vissenbjærg milevide Udblik over store Dele af Fyn. Vejene der løber ind til Assens, Fåborg og Svendborg, Nyborg og Kerteminde, byder også på henrivende Landskaber. Og alle Vegne kommer de små Ting til deres Ret. Lad os ta

### ET FYNSK LANDSKAB VED PINSETID

Bare en Stump Landevej på en gammel dansk Mil. Noget af det der først fanger Øjet er den dobbelte Bræmme af gule Mælkebøtter, der som Tusinder af små skinnende Sole flamme-kanter den skiftende mørke og lyse Vej. Ukrudt, ja, et væmmeligt Ukrudt, som vi skånselløst hader og forfølger indenfor Grænsen af vor Have. Men til Billedet af den fynske Sommers Gennembrud hører også Mælkebøtternes Solskinssmil.

Fra det grønne Vejbyrn går Blikket til Vejrs mod blå Himmel. Det standser ved en Række ærværdige Asketræer. Hvilken Mod-sætning mellem de knudrede og mossede Stammer og den svaje Krone, hvor det spinkle, fine Løv er i Færd med at sprænge Knopskællenes Svøb! Over et Jorddige inde på Marken stråler to mægtige gyldentgrønne Buske. Ved nærmere Eftersyn viser det sig at være Bævre Aspen, Danmarks første egentlige Skovtræ. Og i Hegnene bryder og blomstrer det. Den sorte Slænbusk vælter sine hvide Driver af Blomstersne over et Par gamle, vindtørre Stubbe. Hægen tindrer i Randene af en indhegnet Løkke, hvor en Flok brune Heste tumler sig. Men så det fine røde, der ligesom drypper fra de strittende Grene på en Række lave, stynede Træer? Det er det første spæde Poppelløv der skælver i Majvinden.



Landsbygade *O. A. fot.*  
med blomstrende Kastanie.

Et Stykke fra Vejen ses en gammel, stråtækt Bondegård. Lav og duknakket, med tre pæne, nykalkede Skorstene, gemmer den sit kønne Bindingsværks Stuehus i Ly af en hvidtskimrende



Have, en Blomsterø i et grønt og bølgende Hav. Og Husene langs Vejen holder Fest. Hvidkalkede og pyntelige, med nymalede sorte Stolper, skal de se Solen danse Pinsemorgen. Vi kommer forbi et af de trelængede Steder der på en Gang har som en åben Favn mod de vejfarende, og noget trygt og fast, noget hjemlig afsluttet i sin Opbygning. Ud mod Vejen afgrænses Gårdspladsen af en Tjørnehæk med hvidmalet Låge. Et blomstrende Pæretræ rækker en gyngende Gren over Hækken, næsten som en Arm der vinker Goddag. Det ser så indbydende ud.

En gammel Landsbysmedje under et mægtigt Frugttræ med blomstertyngede, buhængede Grene er et Syn der ikke let glemmes. Heller ikke Udsynet heroppe fra Bankerne over lavere liggende Egne, hvor Haverne er som små Lunde og Lundene som vældige Haver, hvidsprængte og blomsterspættede, med Læ for Gårde og Huse. Kirsebærtræerne løfter sig som strålende hvide Kupler, og Æbleblomsterne er i Gang med at åbenbare deres første rødmende Kronblade.

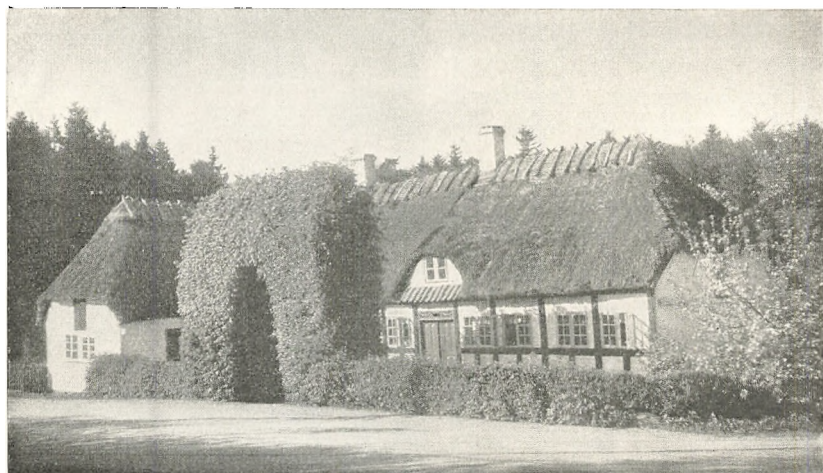


Fynsk Husmandshave. O. A. fot.

Der er mere endnu som det lille, fynske Vejstykke har at byde paa. Der er Vejrmøllen, snart noget af en Sjældenhed, og der er Landsbykirken, blændende hvid over bløde, skovklædte Højder. En gul Strimmel Vej kravler så morsomt vigtigt op ad en stejl, grøn Bakke og skingrer ud mod Landevejen: Kan du gøre mig det efter? En Række små blinkende Mosevande, pilekransede og rørkantede, danner tilligemed Haver og gamle Bygninger et Billede af Finhed og Ynde. Og Fynboen mestrer Brugen af en Tjørnesaks. Hvor megen Kunst og Flid lægges der ikke ind i Klippingen af Hække og Træer, i Udformningen af Buer og Kupler? Ved en Indkørsel ser vi en Tjørn, klippet i Form af et Tag der luder frem over en Bænk. Dette levende Halvtag er ægte fynsk;

det vilde Jyde eller Sjællænder aldrig ha fundet på. Fynsk er det også, når Jordsmonnets Stigen og Falden udnyttes til at skabe noget smukt og særegent: en Dam med Åkander, en Stenhøj, en Grotte, et Springvand med dansende Kugler.

Er det Tilfældets Luner der har ledet hele denne hjemlige Havekunst? Eller er det en nedarvet og opdyrket Skønhedsevne, en Strømning i fynsk Lynne, der har givet sig Udslag i dette fine og indtagende Samspil mellem Bygningen og dens nærmeste



Fynsk Bolssted.

*C. Th. Sørensen fot.*

Omgivelser? Det sidste har uden Tvivl været medvirkende. Og det allerkønneste er ofte skabt med de allerjævneste Midler.

Dagen hælder, Solen går i Bjerge. Nu er Kornlærken, der kvadrer fra Telefontråden, ikke mere Landevejens hørligste Sanger. Nu kukker Gøgen fra Skovene i Syd, og Solsorten fløjter i Hegnet. Mod Græssets saftige og dybe Grønne står Kornmarkerne i et blødere Blågrønt, en dulmende Tone der passer godt til de violette Bælter af Pløjeland. På en Bænk under Stråtaget sidder en gammel Mand og læser sin Avis. Blomsterne skælver sagte over hans Hoved, lysende mod Himlen, mens Klokkerne ringer Pinsen ind og Gøgen kukker mod Sommer.

— Men den der vil lære en Landsdels Natur at kende, kan ikke nøjes med Landevejen. Han må ta Tværvejene til Hjælp, han må følge Sporene i Markvejens Grønsvær, Stien gennem Rugmarken, de vejløse Strimler langs Vandløb og Hegn. Eller han

må se Landet tegne sine faste og fine Omrids ude fra Sund eller Bælt.

Vi begynder vor Vandring

### GENNEM FYNSKE LANDSKABER

i Østfyn. Nærmer vi os Fyn med Dampfærgen fra Korsør, får vi straks et levende Indtryk af Landsdelens Særpræg. Smilet er der med det samme. Den lyse, bløde Grundtone klinger os i



Østfynsk Ådal.

Marius Larsen fot.

Møde fra Nyborg Købstad og dens venlige Omgivelser. Mod Nord et svagt bølgende Land med Småskove langs Kysten. Østerud den lave, sandede Tange med sine Skove, og i Baggrunden Sprogø og Sjælland. Mod Syd krathængte Klinter, Holckenhavns Spir over grønt Løvværk, derefter et roligt stigende Jordsmon, en skønt afrundet Bakke med Skov der daler mod Stranden. Af samme Præg er Egnen ned imod Svenborg. Ingen knejsende Toppe, men et højtliggende, bølgeformet Land, gennemkrydset af levende Hegn, gennemfuret af smalle, dybt nedskårne, yndefulde Ådale. De slyngede Vandløb glimter som Sølv i den grønne Engbund, Pilene hælder skråt ud over den rislende Strøm, de stejle Dalsider klædes af mange Slags Træer, og Vandmøller gemmer sig i løvskjulte og hyggelige Kroge.

Frodige Marker går i runde Bølger ned mod Stranden, allevegne med Udsyn til Langeland, der ligger skyggeblående først

på Dagen, men senere, når Solen synker, træder frem som en leende Landstrimmel toppet af Banker og spættet af Skove. Inde i Land tar Billedet Lød af en Række stolte Herregårde fra Adelen's Stortid. Omgivne af Volde og Grave, indhyllede i Skove og Parker gør de et pragtfuldt og storladent Indtryk. Der er den dystre, hemmelighedsfulde Rygård, ældst og ærværdigst af dem alle, det fine Ørbæklunde, den stolte, kraftfulde Hesselagergård, det knejsende Holckenhavn, Glorup med sin plyndrede Æventyrhave, Broholm med sin Duft af Oldtidsminder og Oldtidsfund.



Ved Svenborgsund.

*O. A. fot.*

Og længst inde Borgen over alle fynske Borge, den mest fortryllende i hele Flokken: Egeskov der er som en Drøm fængslet i Sten og Vandspejl, en Åbenbaring af overjordisk Dejlighed.

Svenborgs nærmeste Omegn er et af Danmarks mest kendte og yndede Landskaber. Det skønneste Indtryk får man under Sejladsen fra Svenborg mellem Turø og Tåsinge, eller ved det mægtige og strålende Udsyn, der frembyder sig fra Bregninge Kirketårn oppe på Tåsinges Højdebue. Der er en egen rig og favnende Ynde over disse grønne Kyster ved det blå Sund, over Bakkerne der fra alle Sider daler skærmende mod Købstaden, over det myldrende Liv i Svenborgs Havn, en af de livligste danske, og over alle de store og små Sejlere som med spændte hvide og røde Sejl gør Farvandet muntert og levende.

Bag Svenborg højner Landet sig mere og mere, tilsidst næ-

sten umærkeligt, indtil det i Grønbanke mellem Kværndrup og Gislev når op i 120 Meters Højde. Der er i det jævne let bølgende Jordsmon ingenting som røber, at man står på et af Øens højeste Steder. Men Nordvest for Svenborg er det anderledes. Her træder Egebjærg Banker frem som en mægtig Højryg med stejlt Fald i Syd og Nord og med prægtige milevide Udsyn over Sydfyn, Havet og Øerne. Nede i Dalen blåner Hvidkilde og Ollerup Søer, den første blødt skovrandet, den anden omgivet af ujævne Marker; så højner Landet sig påny i lavere Bølger der sænker sig mod Stranden.

Egebjærgshøjderne går mod Vest over i et bredere, ujævnt Strøg; det gennembyrdes af Hunstrup Å, som i Dalen Østen om Vester Åby har stridt faldende Løb over stenet Bund. Vi nærmer os Fåborgegnens vældige Landskaber med de dybt indskaarne Kystomrids, de stærke Farver, de rigt skiftende Billeder. Et udmærket Overblik har vi fra Klokketårnet i den lille By med det hyggelige gammeldags Præg. Det storladne ved Omegnen falder straks i Øjnene. Hinsides den tidligere Havarm »Sundet« løfter sig mægtige Bakker; nærmest har vi det toppede Sebjærg, længere borte skovklædte Højder over grønklædte Højder, et lokkende Land med mange fremtrædende Toppe.

Det er herligt at færdes heroppe i Bjærgene, som de hedder med god, gammel Hævd. Tidligere, da store Strækninger stod klædt i Lyng, var Naturen endnu rigere og mere oprindelig. Men endnu er Svanninge Bakker et af Øens skønneste Steder. Med de lyngklædte Kedeldale minder det om visse Hedestrøg i Jylland; men det grønne Markbælte ved Bakkernes Fod og de strålende Udsyn over Bælt og Fjord taler et Sprog som er fynsk og sødmefyldt i Klang.

Farverigt og duftende er det fynske Sommerland overalt; Sydvestfyn er det i Særdeleshed. Først i Juni strømmer den blide Duft af lilla Syrener fra Hundreder af slyngede Markhegn. Og oppe i Granskoven der har afløst de tidligere Lyngbakker i Svanninge Bjærg Østen for Landevejen, ånder en endnu stærkere og sødere Duft. Lyngen er kvalt; men Gyvelen tilter frem overalt, rigere end noget andet Sted i Danmark. Dens guldgule Blomster flammer mellem de mørke Nåletræer; op ad Bakke og ned ad Bakke, langs alle de vildsomme Veje strømmer dens søde og svimlende Vellugt. Her er dejligt at ånde, men så tavst. Sjældent høres en Fuglerøst; oftere ses nydelige Egern der smutter



tværs over Vejen og leger Tit-tit i Træernes Grene. Store, kegleformede Myretuer dukker frem under Granerne, og mægtige Bregner af Grøfterne.

Allerøverst oppe, 126 m over Havet, står vi på *Lerbjerg* og ser — en Granitsten mellem skumrende Graner, og ellers kun Stammer og atter Stammer. Alligevel, lad os dvæle ved hvad man i sin Tid *har* set, og hvad vi atter *vil* få at se, når engang



Fra *Dansk Naturfredning*. Udsyn fra Svanninge Bakker mod Selbjerg, Fåborg, Dyreborg og det fynske Øhav. *Sigvart Werner* fot.

Stammerne falder, og det underfulde Vidsyn åbenbarer sig påny, — det skønneste Fyn ejer.

Et herligt Samspil af Styrke og Ynde. Under vore Fødder en susende Storskov. I Nordøst et sammenhængende Skovtæppe, foldet i Høje og Dale, langvejs strakt mod Kirker og Landsbyer i Midtfyn. I Øst og Vest Fyns kraftigste Højdedrag med de grønne Banker ved Diernisse og de brune ved Svanninge. Men først og sidst Havet. Bredt og blåt og åbent runder det sig i en mægtig Halvkreds med Ø ved Ø og Sunde bag Sunde og Næs over Næs — et skønt og livligt Billede af hele den sydfynske Øgård. Længe dvæler vort Øje ved den lille Bjørnøs yndigt svungne Jordsmon. Eller det standser ved Als, der nu toner

frem under pragtfulde Klodeskyer, spættet af Lys og Skygge. Og Solen daler. Havet blir mørkere blå, Omridsene skarpere og finere. Bjørnøs Marker lyser en Tone grønnere. Men langt, langt ude bag Fåborg By rejser sig over Alsens Sydspids en fjærnt-blånende Kyst. Det er Angel og Svans — og lidt til venstre de endnu fjærnere Egne bag Ekernførde Fjord. Ni Miles Vej rækker Øjet, når Luften er klar, ud over det åbne Hav.

Mange Steder på Fyn ses »Bjærgene« i Fåborgegnen som en tågeblå Mur der lukker for Udsynet i Syd. Men det bedste Hel-



Markled på Horne Land.

O. A. fot.

hedsindtryk får man ude fra Halvøen *Horneland*. Der er havfriskt og blæstomsust herude, en Duft af Oldtid og Ensomhed. Hvilken Modsætning mellem Dyreborgs blide Skovpynt og den nøgne Halvø Knold, der dukker frem af Østersøen som en legende Delfin. Prægtige Stengærder danner Hegn om alle Marker. Og oppe fra Højderne omkring Horne træder Bjærgenes Rygning frem i hele sin Vælde. En grånende Dag med Blæst og drivende Skyer gør den det mest storladne Indtryk, denne milelange sammenhængende Kæde, højstrygende og i rolig Bølgegang, med nøgne eller skovklædte Toppe. Det er den fynske Naturs stolteste og mest storladne Strøg, selv om det mildnes af Hegnenes grønne og blomstrende Bælter.

Vi går over »Bjærgenes« Ryg og vandrer ind i Højlandet; det går nedad og opad og nedad igen, gennem prægtige Skove

der slår Krans om yndige Søer. Den lille Øresø ligger som et ensomt Fjældvand Nordvest for Holstenshus. Brændegårds Sø skylles mod Kornmarker og Krat; i Brahetrolleborgs smukke Skove hviler Nørresø, tyst og bortgemt, med sine sagnompundne Holme. Og fra Højderne ved Kistrup øjner vi *Arreskov Sø*, Fyns største; dybt nede dukker den frem som Smilet i det pragtfulde og storladne Landskab.



Fra »Dansk Naturfredning«.

Nørresø.

Sigvart Werner fot.

Allevegne hvor vi færdes på disse Kanter — over Ny Stenderup mod Trebjærg (128 m, Bjærgenes højeste Punkt) og et Stykke længere Nord på — har Naturen det samme frie og djærve Åsyn, hist og her, som i de sandede Jorløse Banker, med et Drag af Vildhed og Ensomhed.

Over den brede Hårby Ådal som danner Skel mellem det sydvestfynske og det nordvestfynske Højland, kommer vi ind i Assenseggen hvor Bakkerne ikke danner en Rygning, men et bredt, stærkt bølgende Højdebælte. Her er frit og åbent, kraftige Bakkelinjer, en overraskende Mængde af vide og skønne Udsyn. Modsat Østfyn er Vestfyn fattigt på gamle Herregårdsbygninger; kun en enkelt, Løgismose, slammer fra 1500-Tallet. Den ligger



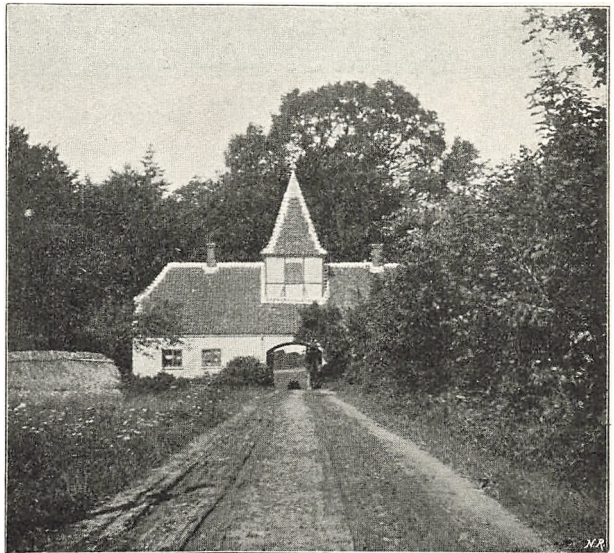
i skønne og fredfyldte Omgivelser, nær den morsomme Bindingsværks-Landsby Nellemose og Helnæsbugtens inderste Vig. Lige så yndefuldt er Landskabet omkring Frederiksgave; det ligner en stor Park, hvor Skov og Eng veksler med Træholme og fritstående Stortræer. En pragtfuld Egeallé gør Indtrykket fuldstændigt; den begynder omme bag Kobbelhøuset, et smukt Indkørselshus med Porthvælving og Tårn, bugter sig langs lave Banker og afsluttes inde i Skoven.

Vejen til *Helnæs* afslører nye Sider af fynsk Natur. I Nordvest står den mægtige, nøgne Sønderby Klint, gul mod det blå Hav; tilligemed Skrænterne ved Røjle hører den til de højeste på Fyn. Bugten runder sig i Å Strand

ind under Skovene ved Frederiksgave; på modsat Side af den lave Tange gemmer et lille Fiskerleje sig ind under grønne Skråninger. Blæsten susser og Skümmel sprøjter over den lange og smalle Stenvold der som en udspændt Stræng binder



Egealle ved Frederiksgave. *O. A. fot.*



Kobbelhøus. *Fra Danmarks Land.*

Helnæs sammen med Fyn — Helnæs med sin Havluft, sine blide og lunende Skovskrænter ind imod Bugten, og sin friske Oldtidsstemning Vester ud mod det brede, åbne Bælt.

Kysten op mod Middelfart hører til de stærkest indskårne på Fyn; her er en Vrimmel af Odder og Vige, længere mod Nord den lange Gamborg Fjord, som i sin Tid var Tilflugtssted for tumlende Marsvin og Skuepladsen for en årlig tilbagevendende Jagtfærd. Det indre Vestfyn er et udpræget Bakkeland. Oftest er



Frøbjerg Bavnehøj.

det smilende, men det kan også få Drag af stræng Alvor, som i de mørke, lyngklædte Høed Banker med pragtfulde Udsyn over Assens og Bæltet, og i Skovbjerg ved Kirke Søby. Længere mod Nord blir Højderne større og mere uregelrette; omkring Brændehøjens Dalstrøg går det vestfynske Højland til Tops i Fyns højeste Punkter, *Frøbjerg Bavnehøj* (131 m) og *Vissenbjerg* (129 m).

Bavnehøj er en stor, langstrakt Bakkeknode med flere fremragende Toppe. Ingensteds får man et mere tiltalende Indtryk af det fynske Kulturlandskab. Her er frodigt Land og bløde, stærke Linjer og slyngede Hegn i Mangfoldighed at glæde sig over. Men her er også Hundreder af Hjem, der med Bindingsværk og Stråtag, med Haver og Stengærder og høje Ledsten af Granit, kendes som en umistelig Del af Landskabet og synes rodfæstede i Hjem-

stavnens Muld. I de senere Åar er Frøbjærg Bavnehøj indrettet som Mindeplads og Samlingssted; Grundlovsfester og Gymnastikfester drager Fynboerne til i Tusindvis.

Midtvejs mellem Frøbjærg og Tommerup Stationsby knejser den pragtfulde Bakketop *Brændholt Bjærg* (117 m). Kegleformet, netop som Børn forestiller sig et rigtigt Bjærg, løfter det sin nøgne Kuppel stejlt og frit over det omliggende Land. Fra dets Tinde er der friere Rundskue end fra selve Bavnehøj; de sydfynske Bjærges ses som en blå Væg bag blødt slyngede Skovarme. Og vender vi os mod Højderne i Nord, ser vi tydeligt Sammenhængen mellem de tilsyneladende spredte og uregelmæssige Toppe.

Op over Bakkerne hinsides Ådalen stiger en skovklædt Ås formet som en Knivsryg. Så fjældagtig brat løfter den sig over sine Omgivelser, at man på tunge Gråvejrdsdage kan se lavt dragende Skyer strande på dens Sider — et Bjærgbillede i det små, som ikke er helt almindeligt i vort lave Land. Det er det landskendte *Vissenbjærg* hvis Navn fra gammel Tid har været indhyllet i Stemning af Uhygge:

For Korsør Gryde,  
for Vissenbjærg Gyde,  
for den sorte Jyde  
Gud nådelig os bevare

var i gamle Dage den rejsendes Bøn.

Vissenbjærg er et af Fyns Vartegn. Dets takkede Rygning ses som en grønt svulmende eller fjærnt blånende Bue vidt ud over Landet. Kommer man derop, overraskes man ved at stå på Randen af en svimlende Styrting, en granklædt Væg med Bøge på

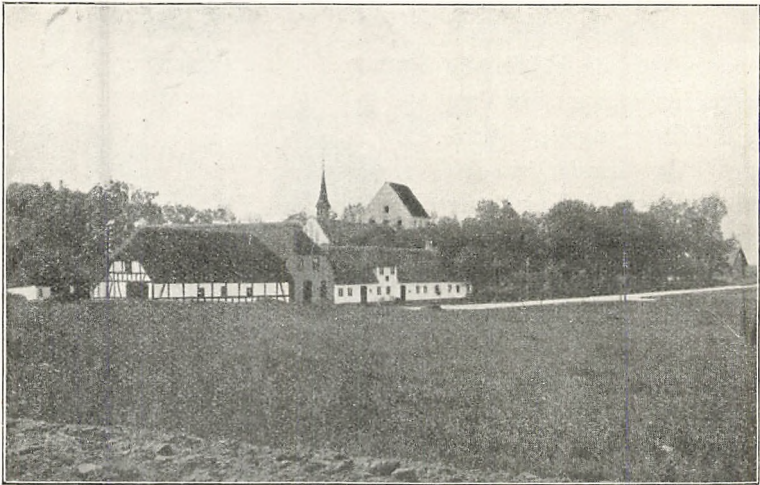


Genforeningssten på Frøbjærg Bavnehøj.



sin højeste Tinde. Fra Stien langs Skrænten ser man ned i et Landskab af overstrømmende Venlighed. En Vandmølle spejler sit Bindingsværk i Dammen og en Vejmølle kroner den nærliggende Høj. Skovstrimlen bagved ser lys og indtagende ud. Hvem skulde ane, at den i sit Dyb gemmer en mørk og løndomsfuld Skovkløft hvis ene Væg er dækket af et mægtigt Vedbendtæppe? Afgrunden hedder den.

Se Dalen dernede en tidlig Julimorgen vikle sig langsomt ud af Tågernes hvide Favntag. Eller se den i Blomstringstiden med



Vissenbjerg gamle Kro.

alle de blanke Småvande og alle de små Hjem, hvor Kirsebærblomsterne skinner som Mælkeveje af Stjerner.

Dog, det største og frieste Udsyn finder vi hverken her eller på Frøbjærg. Indtil Granerne på Lerbjærg fjærnes må vi søge det på *Dyret*, eller Pilebakken som den hedder i Folkemunde. *Pilebakken* (123 m) ligger i et mægtigt Bakkeland, 2 km Nord for Tommerup Stationsby. Fra Toppen ser vi ud over en meget stor Del af Fyn. I klart Vejr rækker Udsynet fra Fynshoved til Horneland og Als, fra de fynske Bjærges blånende Væg til Højderne i Bjerre Herred hinsides Kattegat. Vesterpå glimter Lillebælt med Skamlingsbanken og Knivsbjærg; bag Langesøskovene i Nord lyser Kirketårne og Landsbyer ude på Sletten; i Nordøst løfter Munkebo Bakke sig ensom over det flade Land. Odense By er skjult bag Heshjærgs højtliggende Skovmasser; men Dalum

Papirfabriks rygende Skorsten fortæller om Odenseåens bugtede Løb ind over Land i Bunden af Midtfyns udstrakte og venlige Sletter. Allerskønnest er Brændholt Bjærgs nøgne Kuppel og Frøbjærg Bavnehøjs svulmende Knude; her fremhæver de hinandens Særegenhed, de klæder hinanden som intet andet Sted, især når Aftensolen lægger dybe, bløde Skygger ind under Skrånternes Solfaldspragt. Og ud over alle Bakker og Lavninger vælter de levende Hegns Mangfoldighed, stiger og daler, blir borte og dukker frem påny som Led i en endeløs Kæde.



Fuglevig Mølle.

I de senere År er Pilebakken bleven kendt og søgt som Kælkebane for Odense Vintersportsforening. På hvide Vinterdage udfolder der sig her et muntert og broget Idrætsliv med flyvende Slæder ned ad Skråningen og Skiløb på de omliggende Banker.

Det vestfynske Højland gennemskæres af Brændeåens Dalstrøg. På en længere Strækning gungrer det hyppigt i Dalbunden af frembrusende Tog på Hovedbanen gennem Fyn. Snart vider Dalen sig ud med Moser og side Drag, snart snævrer den sig ind mellem skovklædte Skrånter. Det sidste er især Tilfældet mellem Årup og Favrskov Banker, hvor Åløbets Rislen gennem dybe Skovkløfter giver mange lønlige Pletter en særegen lukket Skønhed.

Vi nærmer os det egentlige *Nordvestfyn*, som gennemgående er meget mindre bakket end Vest- og Syd-fyn. Dog, op over de

jævnere Strøg løfter sig som to buede Skjolde, adskilte ved Båringvigs Sølvflade, Højderne omkring Røjle og Båring.

Af *Røjlehalvøen* får man det stolteste Indtryk under Sejladsen



Vinteridræt på Pilebakken.

mellem Fredericia og Strib. Her mødes det jyske og det fynske Landskab i skøn Samstemning. Men er det ikke som Jylland har fået Fyns Natur og Fyn Jyllands? Sønderpå kommer glidende

blødt rundede Kyster, der er hinanden så lige, at man ikke ret ved, hvad der hører Øen til, og hvad Fastlandet. Bæltkysten under Kongebroskoven og Hinds-gavls Træholme er af en blid og dåren-



Stavrhoved på Røjlehalvøen.

*O. A. fot.*

de Ynde. Men fra Strib Øster ud er Landet en eneste mægtig Bølge-linje — en Hval der dukker af Havet — en fuldttonende, dybt-klingende Stræng — et Højdedrag der lyser grønt om Sommeren



og skinner hvidt om Vinteren med blånende Skygger i de stejle Skrænter mod Bæltet. Fyns nordvestlige afrundede Hjørne er af en herlig Virkning overfor det blide Kystland omkring Middelfart.

Få danske Kirker ser ud over et skønnere Landskab end den i Røjleskov. Så festligt, så strålende er Skuet: fra Skamling til Trelldenæs det slyngede blanke Bælt, de dalende Marker, de flade Egne i Vendsherred og Højlandet længere inde.

En lignende rolig Styrke er der i *Båring Bankes* Skjoldbue der falder temmelig stejlt af imod Øst. — Udsynet er endnu større og

mindst lige så herligt som fra Røjlehøjderne; vidt ud over Kattégat og langt ind over Sletten ser vi; og i de nærmeste Egne mod Øst smelter Hegn og Lunde og Haver sammen til en diset, mørkegrøn Løvmasse.

Men det er også Frugthavernes og Bærrenes Paradis, Egnen omkring Brænderup, Fyns gamle Humleegn. Endnu for 15 År siden stod de ranke Humlestænger i Læ ved mange Ejendomme; nu er de fleste borte; en enkelt kan dog endnu opvise 600 Stænger. De stærke Træk ejer Egnen ikke, men de bløde og fine: det gyngende Jordsmon, de mange Småskove, Havet der skælmsk



Den hule Eg i Morud Skov.

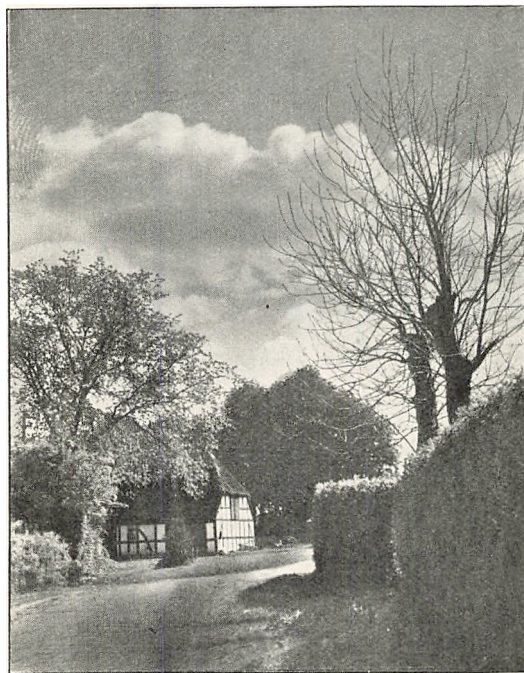


Ved Dallund Slot på Nordfyn.

kommer til Syne fra alle højtliggende Steder, de blide Enge omkring Storåen.

Med Højlandet bølgende i Syd, snart i toppede og viltre, snart i mere storformede Banker tar vi en Afstikker ind over Bakkelandets nordligste Udløbere, hvor

Skovene samler sig i Krans om den drømmende Langesø. I en af disse Skove, Morud Skov, står den hule Eg som nu er uddød, en vældig Ruin af en Stamme med et Omfang af en halv Snes Meter.

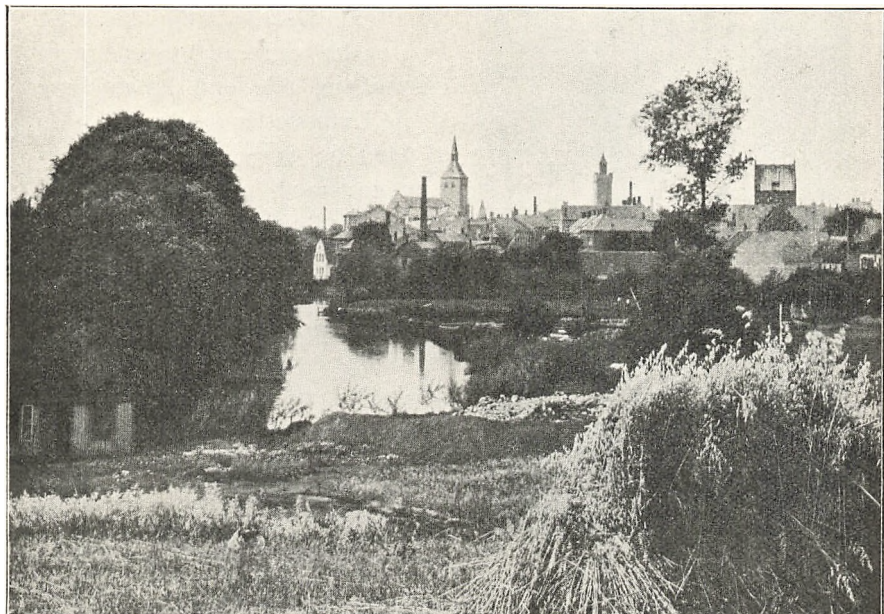


Joh. D. Baur fot.

Landsbygade fra Odenseegnen.

Fra Langesø-Skovene drager vi mod Nord ud over *Sletten* mellem Odense og Børgense. Navnet skal ikke tydes som »det flade Land«, men som det »glatte«, det bare Land. Og noget rigtig er der i Navnet, for Skovene er få og spredte, de stynede Popler i Markskellene evner ikke at give Billedet Fylde og Glans, og Jordsmonnet er som oftest fladt. Men hist og her højner det sig i store Bølgeformer eller i langstrakte Grusåse der hyder på vide og venlige Udsyn over





Ved Odense Å.

*Harald Lønborg fot.*

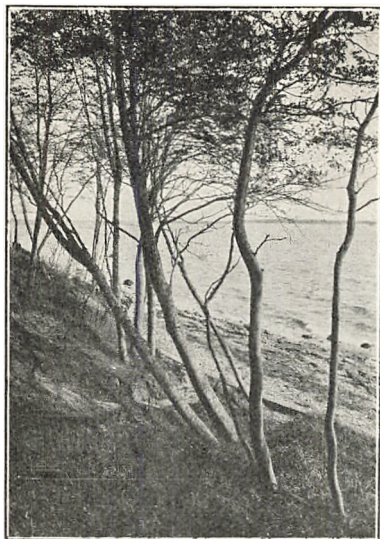
Land og Hav: til det jyske Højland, til Æbelø, Endelave og Hinds-  
holmen. Venlige Landsbyer med store spejlende Gadekær hører  
med til Hyggen i det nordfynske Landskab, skønne Herregårde  
bryder Kystlandets Ensformighed, og ingen Steder er der mere  
frodigt og Hvedemarkerne mere gavmilde end på Slettens mul-  
dede Jorder.

Ude ved den  
skarpt afskårne  
Kattegatskyst,  
en halvtredje  
MilsVej Nord for  
Odense, har vi  
den friske Has-  
mark Strand  
med sine salte  
Bølger; herfra  
går den lange,  
smalle *Enebær-  
odde* i Sydøst



Ved Næsbyhoved.

*P. Aalykke fot.*



Hvor Klinten skrider. Kerteminde.

*H. Jacobsen fot.*

lidt Afveksling i Billedet. Et af de største Udlørringsarbejder er Østrupgårds Inddæmning der spænder over 607 Hektar. Som andre Steder, hvor Mennesker har taget Land fra Havet, har det ligesom ligget og luret på Lejlighed til at hævn sig; flere Gange har voldsomme Stormfloder sprængt de skærmende Diger, skyllet Huse bort og oversvømmet store Strækninger, som i 1872 og i 1921.

Tilbage har vi *Midtfyn* og *Nordøstfyn*. *Midtfyn* er den brede,

buede Skål i  
hvis Bund  
Odenseåens  
Vande med Til-  
løb fra Siderne  
strømmer ud  
imod By og  
Fjord. Fra de  
grønne Enge  
går Landet i  
jævne Bølger,  
på sine Steder  
afbrudt af Åse-



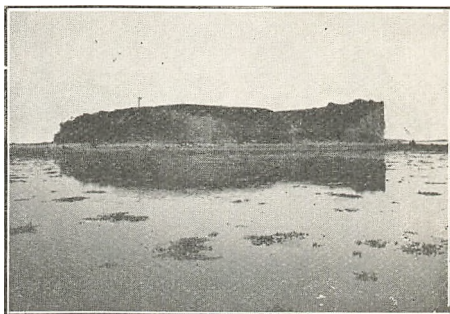
Svanemøllen ved Kerteminde.

*O. A. fot.*

nes Grusbakker, et frodigt Land, hvor Kirker og Landsbyer ligger tæt, hvor Havet ingensteder ses, men hvor Sydfyns og Vestfyns Højder toner frem i blådiset Fjærnhed. I disse Egne har vi det fynske Kvægs egentlige Hjemstavn, de navnkundige røde Køer der både gir godt i Strippen og virker oplivende i de grønne Løkker mellem levende Hegn. Et godt Overblik over store Dele af dette Indrefyn har man fra Nybølle Galgebakke i Nærheden af Espe Station.

Jo nærmere vi kommer Odense, jo fladere og mindre naturpræget blir Landet. Fra mange af de Landeveje der samles i Fyns Hovedstad, som i Midten af en Stjerne, ser man i milevid

Afstand Byens naturlige Vartegn, Sankt Knuds høje og skønne Tårn. Trekanten Odense-Kerteminde-Nyborg er ligesom store Dele af Midtfyn et lavtliggende, svagt-bølget Land. Men nu begynder Havet og dets Indskæringer at gøre sig gældende på ny. Der er yndigt ved Kertinge Nor mellem Kølstrup Kirke og Skoven



Mejlø. H. Jacobsen fot.

ved Ulriksholm. Og Syd for Kerteminde står Lundsgårds prægtige Klint med sin friske Bøgeskov og de herlige Vidsyn til Sprogø og Sjælland. Landevejen mod Nyborg har man på en Strækning henimod Risinge været nødt til at skærme mod Nedbrydning ved at bygge Høfder ud i Bæltet. Længere mod Sydøst løfter enkelte fritstående Bakker sig over det lave Land; den største af dem er Skalkenbjærg i Avnslev Sogn. Fra disse Toppe ser man ud over en Egn, der med sine Poppelhegn og Haver og Lunde tar sig ud som en Skov med åbne Lysninger.

Mangfoldigere og mere ejendommeligt er Udsynet fra *Munkebo Bakke* mellem Odense og Kertinge Fjorde. Højden er kun 58 m, men de omliggende lave Egne giver Øjet en vældig Synsvidde. En stille Solskinsdag i Høst er her vidunderligt, når Fjordene dybt nede fordobler de lave og vege Kyster med de kraftige, varme Farver. Og hvilke Modsætninger rummer Billedet ikke: det løvindhyllede Agerland i Sydøst, indspundet i en blundende Dis; Odensefjordens brede Vandspejl med de tvende Landtunger,



der griber efter hinanden uden at favnes; Hindsholmens vindblæste Banker og Slettens lave, inddæmmede Strande, Bæltet og det grænseløse Hav.

*Hindsholmen*, der i Formen ligner »en mægtig Krebseklo« (J. J. Nielsen), er mindre hegnet end Fyn i Almindelighed. Bankerne står med faste og klare Omrids, og Blæsten har friere og friere Fart jo længere vi kommer Nord på. Ned imod Kertemindebugtens fine Runding har Skovene omkring Hverringe søgt Ly; gennem et parklignende Landskab når vi den gamle Landsby Viby, en af de Bondebyer der bedst har bevaret sit Særpræg



Langøhoved.

O. A. fot.

hvad der især hænger sammen med Fæstevæsnets sene Ophævelse. På en Banke ligger den hvide Stubberup Kirke, »den hvide Jomfru«, og skinner langvejs ud over Land og Hav. Den nordlige Del af Hindsholmen er gennemskåret af gamle Stenalder-sunde; indenfor Klosaksens yderste Spids gemmer sig en hel lille Øgård med urørte og ensomme Holme<sup>1)</sup>, nøgne eller klædte med stridt og vindpisket Kræt. Det lyser fra gule Lerskrænter og grønne Overdrev med prægtigt rundede Banker, hvor Kvæget græsser i Flok og i Frihed. Vest for denne Indfjord kiler Langø sig mod Nord, forbunden ved en Strandvold med Langøhoved der løfter sig længst ude på Pynten, som en Borgvold med stejle Sider. I Krattet på Østerskrænten har det løsgående Kvæg afbidt omtrent det halve af Stammerne. Det er et helt lille Billede fra Fællesskabets Tid, da Kvæget var en af Ungskovens værste Fjender.

<sup>1)</sup> Se Billedet af Mejlø.

De lokker og vinker, de grønne, venlige Holme med det urfriske og yndefulde Præg. Men tilbage til Alfarvejen mod Fynshoved. Den lille Landsby Nordskov med en mærkelig gammel, stråklædt Lerstengård lige ud imod Vejen er enestående på det tætbyggede og folkerige Fyn. Ved Korshavn svinger Vejen i Vest under høje Skrænter og fører ad en Strandvold over til de yderste nøgne Banker.

Er det virkelig Fyn, spørger man, disse grønne, vejrbidte Banker, denne trodsige, nøgne Ynde, disse Skrænter med Brændingens Brus over mægtige Stene, denne barske, fjærne og frie Plet?

Ja, det er Fyns næstnordligste Punkt og et af Øens herligste. Hvor ånder vi let i den karske Havluft mens Tankerne går på Langfærd over de blå Bølger — til Refsnæs og Samsø, til den jyske blånende Kyst helt op efter Helgenæs og Mols. Ensomhedens Røster klinger mod os herude — men også Samlingens, Fællesskabets. Og på denne skønne og mærkelige Plet, hvor Øjet fanger og Hjertet favner det fælles danske Rige, vil vi slutte vor Vandring gennem Fyns Land.

Kilder: Egne Iagttagelser.

Henvisninger:

J. J. Nielsen: Fyn i »Danmarks Land«.

H. V. Clausen: Fyn i »Lande og Folk«, I.

— Om Danmarks Natur i »Norden«s Arbog 1924.

— Det danske Landskab.



Tangen mod Fynshoved.

O. A. fot.

## KLIMA OG PLANTEVÆKST

Fyn ligger lunt og godt. Jylland giver Læ for Vestenvinden. Sjælland tar den første Tørn, når Vinterblæsten og Påskeøsten kommer strygende fra Ruslands og Sveriges Fastlandsmasser. Østersøens Strømme standses af den fynske Øgård. Og i Nord skyder Djursland sin tunge, faste Bølgebryder ud i Kattegat, skærmende Sydøstjyllands Fjorde og de fynske Strande.

Selv på et så lille Område som Fyn mærkes en kendelig Forskel på Varmegraden ved Kysterne og i det indre. Rejser man ad Hovedbanen gennem Fyn, kan man opleve at der er sort Jord ved Middelfart, Kaneføre ved Tommerup og tyndt Snelag i Egnen omkring Nyborg.

Årets *Middelvarme* er  $8^{\circ}$  C i Marstal, men kun  $7,1^{\circ}$  i Ryslinge; Assens har 85 Frostdage mod Ryslinges 115 og Marstals 73. De sydfynske Øer — med det sydlige Langeland — holdes med Rette for nogen af de Pletter i Danmark der har det mildeste Vejrlag. På Ærø er Januars *Middelvarme*  $\frac{1}{2}^{\circ}$  *over*, i det fynske Indland mellem  $\frac{1}{2}$  og  $\frac{3}{4}^{\circ}$  *under* Frysepunktet. Julis *Middelvarme* er på Ærø og Langeland  $16\frac{3}{4}^{\circ}$ , i Indlandet  $15\frac{3}{4}^{\circ}$ .

Vinteren flygter først fra de sydfynske Øer. På Ærø hører Frosten op først i April, ved Fyns Kyster omkring Midten af April og i det indre ved Majdagstid. Og om Efteraaret kommer den første Frost i Indlandet omkring 15.—20. Oktober, langs Kysten 5.—10. November og på Ærø omkring 20. November.

Den årlige *Nedbør* er i Gennemsnit for hele Fyn 635 mm. Men også her er der en ikke ringe Forskel. I Egnen Nord for Svendborg er Nedbøren 700 mm; langs Storebælt mellem Knudshoved og Hindsholm når den ikke 500 mm; dette Strøg hører til de mest regnfattige i Danmark. Mindst er Nedbøren i April og Februar, størst i August (Odense Amt, Ærø, Sydlangeland) eller Oktober (det øvrige Svendborg Amt).

Det er let at iagttage Vindens Indflydelse på Plantevæksten. Skønt Blæsten blidnes af Lunde og Hegn, er de overvejende

Vestenvinde dog stærke nok til at give de fynske enkeltstående Træer en tydelig Hældning mod Øst. Ved Storebæltskysten står Bøgene høje og ranke lige ud mod Havet (undtagen hvor Grunden skrider); det gælder selv Klinten ved Kerteminde, der dog ligger udsat for Østenstorme fra det åbne Hav. På Hornelands og Røjlehalvøens Skrænter ser man derimod Buske og Træer klip-pede af Vestenvindens vældige Tjørnesaks.

Den fynske Trævækst præges stærkest af de mange levende Hegn. Nogle af dem er Levn af Skove, men de fleste stammer fra Udskiftningsliden. I de senere Åar er en Del Hegn bleven



Blomstrende Hegn.

O. A. fot.

ryddet, dog er der også opelsket nye, bl. a. har mange fynske Husmænd plantet Mirabeller som Hegnstræer.

I Øst- og Nordfyn er *Hegn af lave, stævnede Popler* det almindelige. Men et lille Stykke Vesten for Odense kommer vi ind i *de levende Hegns* Hjemstavn. Disse Hegn kendetegner det meste af Vestfyn og Sydbyn. De skærmer Muldbundens spæde Strå imod barske Vinde, og de giver Landskabet et indbydende Præg af Lunhed og Hygge. Fra længe før Løvspring og helt til Løvfald frembyder de et rigt og skiftende Skue. Allerede henimod Vinterens Slutning står Haslen og svinger med sine gule, støvfygende Rakler, og hist og her ses små gulgrønne eller hvidlige Pletter af dunede »Gæslingeblomster«. Hen i Maj springer Slåenbusken ud med hvide Blomstergrene mod alle de stingende sorte. Så foldes Løvet ud i Forårets lyse Lød, og Hvidtjørnen

blomstrer i alle fynske Hegn. Hægen blander sin tunge Duft med Vårløvet's krydrede friske, og lidt senere udgyder den vilde Skovabild sin duftende Blomsterånde. I Slutningen af Juni væl-der de vilde Roser frem i røde Bælter og Klynger, mens Hylden tænder sine første strålende Sommerblus. Om Efteråret kappes de skinnende røde og sorte Bær — af Tjørn og Hyben, Ulvsrøn og Benved, Hyld og Brombær — med Bladenes luende Farvepragt.



Fra »Dansk Naturfredning«. Skovsti ved Nørresø.

Sigvald Werner fot.

På visse Strøg, især i Sydvestfyn, får Hegnene et særegent festligt Præg, når Syrenerne først i Juni udfolder deres kortvarige, stærktduftende Blomsterklaser.

Skovene er nogenlunde jævnt fordelt over hele Øen, når Sletten undtages. Enkelte Strøg har været udprægede Skovbygder, vanskelige at trænge igennem og svære at opdyrke. Den Dag i Dag minder Stednavnene om, at disse Egne forholdsvis sent er taget under Plov. Den store *Dongskov* strakte sig tidligere fra Ørbæk til Kirkeby, og Vesterpå gik vældige Skove over Brahetrolleborg til Svanninge. En tredje fynsk Skovegn strakte sig omkring Langesø, Vissenbjerg, Heshbjerg og Tommerup ned efter



Assens. I hele denne Skovbygd er der ikke et eneste -lev-Navn, kun få -inge-, men en Mængde -torp- og -rød-Navne.

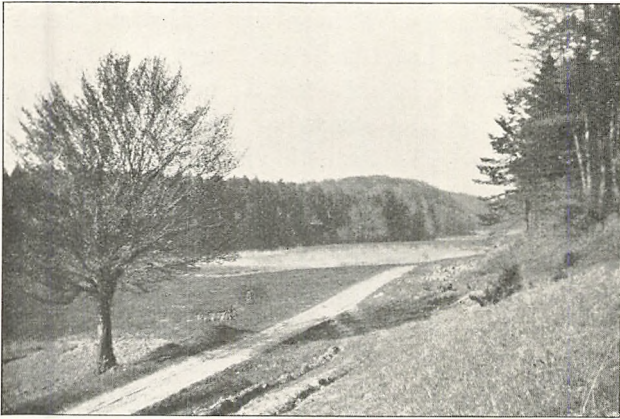
Fyns største Skove findes nu i Egnen om Brahetrolleborg og Holstenshus, Nordøst for Fåborg. Der kan man endnu vandre en Milsvej uden at komme ud af Skoven. Men ellers udmærker Fyn sig i Sammenligning med andre Landsdele ved sine *mange spredte Småskove*. Før Udskiftningens Tid har der endda været mange flere. Omkring 1770 så Skoven slet ikke ud som nu. Den frembød Billedet af »Pletter på et Jaguarskind«; der var store åbne Lysninger hvor ingen Træer voksede; til Gengæld stod der mange fritstående Træer og spredte Skovholme ud over Markerne. En stor Del af Skoven var Småskov (Gærdselsskov), hvor Opvæksten blev holdt nede af Kvæget.

Kronen har i ældre Tid haft store Godser på Fyn. Efterhånden som de blev solgt, gik det stærkt ud over Skovene. Salget af det fynske Ryttergods i 1764 førte til en følelig Nedgang i Egnens Rigdom på Skov. I samme Retning virkede Udskiftningen, der gav Bønderne Brugsret over Småskovene. På denne Tid ryddedes også mange Skovholme og Enkeltræer. Ved Udskiftningen på Brahetrolleborg, der afsluttedes 1788, blev alle store Skove opretholdt som Fredskov; men til Gengæld skulde alle Træer på Bøndergårdene ryddes i Løbet af seks År. Når Skovene gik fra Hånd til Hånd, førte det altid til Plyndring og Misbrug. Omkring Åar 1800 inddelte Grev Trampe Løgismose Skove i Lodder og solgte dem, dels til Bønder og dels til Købmænd i Assens. »De nye Købere«, hedder det, »prangede med deres Skovlodder og har afdrevet Skoven.«

Det store Vendepunkt kommer i 1805 med den nye Skovforordning. Den påbød at Skovene skulde udskiftes, indhegnes og fredes. Men naturligvis tog det Tid, inden Loven blev nogenlunde gennemført. Græsning i Skovene var forbudt, men fandt alligevel Sted i stort Omfang. Bønderne havde haft Ret til at hugge Gærdsel og bjerge Hø i Skoven, og nu kneb det at få dem til at lade være dermed. I 1822 blev der endogså pløjet og drevet Kornavl i Svindinge og Øksendrup Fredskov. I 1827 hedder det, at den unge Bøgeskøvs værste Fjende i Vestfyn er Tærskerne; de gik jævnlig en hel Mil for at skære Bøgeris til Rensekoste. Unge Ege blev skåret af til Støttekæppe, Vognkæppe og Staldbindsel. Det blev ikke regnet for Tyveri, derfor så Skovfogderne til Jævnshold ikke noget til den Slags Overtrædelser.

I det hele har Skovtyveriet været drevet efter en stor Målestok, især i Egnen omkring Svenborg. Endnu i 1829 blev otte Gårdmænd på Hvedholm dømt til at betale 267 Rdl. i Godtgørelse for ulovlig Skovhugst. Gårdmændene i Håstrup havde stjålet 36 Ege og 4 Bøge; det kom til at koste dem 760 Rdl. Værst gik det dog til i de Skove, der hørte til Sankt Jørgens Præstekald ved Svenborg. I 1836—37 blev der i en af dem, »Lunden«, taget over 1000 unge Bøge.

Ifølge Loven af 1805 må en ny Ejer ikke sælge af Skoven i de første 10 År. Denne Vedtægt, som forøvrigt endnu står ved



Skovlandskab ved Hesbjerg.

*O. A. fot.*

Magt, er vistnok bleven nogenlunde godt overholdt. Dog har en Del af de nye Skovejere haft den bedste Vilje til at skamhugge Skoven, og af og til er det lykkedes. Hele Skove er bleven bortryddet efter Udskiftningen. Først efter 1852 blir der ført et kraftigt Tilsyn med Lovens Overholdelse. En Mængde Skovejere blev tiltalt for at ha ryddet Skov eller for ikke at ha Hegnet omkring Skovene i Orden. Og selve Skovdriften kom efterhånden ind i en anden Gænge. Omkring 1805 styredes de fynske Skove gennemgående af Folk, som var »dygtige Jægere, men ikke meget derud over«. Først efter 1825 blev det Skik at sætte uddannede Forstmænd til Skovridere omkring på Godserne. Ingen af de fynske Skove er nu i Statens Eje; men Herregårdene har i de fleste Tilfælde holdt Hånd over Skoven. Der er også Skove i Købstad-eje; de fleste tilhører Nyborg, Svenborg, Odense og Kerteminde Byer.

Med sit gennemgående milde Klima er Fyn en udpræget Løvtræegn, der byder udmærkede Kår for Væksten af Bøg og Eg. Inde i Land er det mest Bøgen der råder, dog støder man endnu på Skovstrøg med ren Egeskov, eller man ser hist og her en gammel Eg løfte sin Krone højt op over de yngre Bøge. Kystskovene byder flere Steder på en større Afveksling af Træarter end Indlandets Skove. Vel er Bøgen Nr. 1, men også Egen hævder sig, desuden Ask og Ælm, Avnbøg, Lind og Løn. I den blandede Skov trives Underskoven frodigt: Hassel og Tjørn, Hyld og Navr, Gedeblad og Kvalkved, og i Skovbrynet titter Hægen frem. På Langelands Nordspids gror Kristtjørn, og dybt inde i Skoven på Æbelø ses den største Kristtjørn der vokser vildt i Danmark. Ved Sydspidsen af Langeland træffer man ejendommelige Småskove der indeholder en stor Mængde Arter mellem hinanden: Eg, Hassel, Avnbøg, Navr, Slåen, Hvidtjørn, Rød Kornel, Vriertorn, Benved, Rødel, Ælm, Hyld, Bævreasp, Kvalkved, Abild, Pil, Roser og Brombær.

De fleste Skove står på en Bund af Moræneler, undertiden på meget stift Ler. En Del af Nåleskovene vokser dog på sandede Banker, især i det vestlige og sydvestlige Fyn (Wedellsborg Banker, Svanninge Bjærge). I Skovene ved Langesø ses en Mængde sjældne Nåletræer, der ofte frembyder forunderlige og pragtfulde, om end fremmedartede Skovbilleder.

Den voldsomme Storm, der gik hen over Landet den 12. Februar 1894, hærgede især Skovene på Fyn. Ikke mindre end 183.532 Træer blev ødelagt. Som altid gik det mest ud over Nåletræerne; men der er mange Steder plantet Birk og Eg til Afløsning af de faldne Graner. Skovene på Fyn spændte i 1795 over omtrent 53.310 Tønder Land. I 1806 er Tallet nede på 40,000, i 1838 endogså på 32 380 Tønder Land. Men så går Linjen opefter; i 1896 dækker Skovene omkring 49000 Tønder Land, i 1907 omkring 51000 Tønder Land (godt 28000 Hektar).

Løvtræerne udgør noget over  $\frac{3}{4}$  af Fyns samlede Skovmasse, Bøgen knap Halvdelen. 7.8 pCt. af Fyns Overflade er skovklædt.

Nogle af de nuværende Skovbakker har i sin Tid været lyngklædte. Egentlige Lyngbanker træffer man nu kun enkelte Steder, som ved Svanninge nær Fåborg og ved Høed i Assenseggen. Hist og her vokser Lyngen endnu i spredte Tuer på sandede Brinker. En sammenhængende Lyngflade findes på Enebærodde og en mindre Rest mellem Vindinge Å og Jærnbanelinjen Øst for Ullerslev.

Som allerede nævnt er der ingen egentlige Klitter langs den fynske Kyst, selv om man nok kan møde Marehalmen voksende i Sandet. Fyn er i det hele i udpræget Grad de dyrkede Agres Land. Ejendommelig for Nyborgegnen er den prægtige Kornvalmue, som ifølge Sagnet skal stamme fra en Plet, hvor en Flok spanske Heste i 1808 havde udgydt deres Blod i en vild indbyrdes Kamp. I gamle Dage var Nyborg Volde røde af denne Blomst. Og endnu må enhver lægge Mærke til den, for den vokser i så uhyre Mængder, at hele Marker står som i et dryppende Blod.

Kilder og Henvisninger:

H. Hansen: Fyns Klima (i D. Bruun: Danmark).

C. Weisman: Skove og Skovbrug på Fyn.

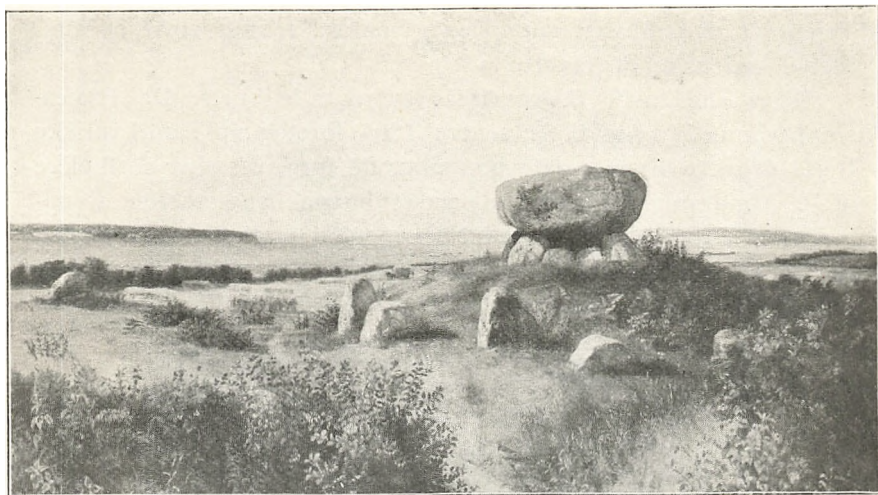
Jakob E. Lange: Nordøstfyns Flora (i Beretning om det 2. danske Hjemstavnskursus).



Fra «Dansk Naturfredning».

Sigvald Werner fot.

Hegnstræer på Brahetrolleborg Marker.



Dankvart Dreyer: Stensætning på Brandsø.

*Fra D. Bruun :  
Danmark.*

## OLDTIDSMINDER, OLDTIDSFUND, VOLDSTEDER

### Mindesmærker fra Oldtiden.

**D**er er Egne i Danmark, hvor Landskabsbilledet har fået sit særegne og uforglemmelige Præg ved de mange stolte synlige Fortidsminder. Sådant er det ikke på Fyn; ikke nu længere da. Endnu i 1870erne fandtes der på en enkelt Mark ved Hjadstrup i Nordfyn ikke mindre end en halv Snes Dysser og Jættestuer. Nu er der kun to Runddysser tilbage. Vi må ty til et gammelt Billede, eller vi må ta Indbildningskraften til Hjælp, hvis vi nu skal danne os en Forestilling om, hvor mægtigt og gribende denne enestående Samling har virket på modtagelige Sind.

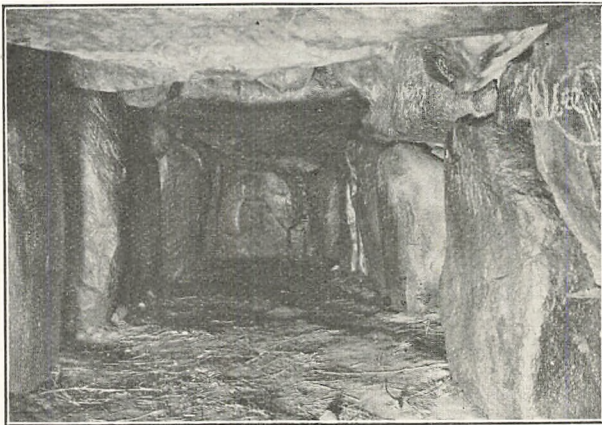
Længe var Troen på underjordiske Væsner den bedste Vogter af vore Oldtidsgrave. Men Folketroen sygnede hen, samtidig med at Fremskridtet tog Fart, og Mindesmærkerne fik onde Kår. Præsten L. M. Wedel som ved År 1800 rejste »igennem de betydeligste og skønneste Egne af de danske Provinser«, omtaler ofte de mange »hedenske Altere«, som dengang sås fra Vejene. Sådant hedder det om Turen fra Kirke-Søby til Assens:

»Landevejen herfra til Assens er bred og noget bjærgagtig, på sine Steder ordentlig belagt med Stenbro. På begge Sider af



Vejen ser man Moser, sure Enge, Banker, mange store og små Stene, hedenske Begravelser.«

Disse »hedenske Begravelser« er nu alle borte. Da Professor Rasmus Nyerup få År senere (1805) foretog sin »antikvariske Rejse gennem Fyn«, søgte han allerede forgæves efter en Række af de Mindesmærker, han allermest havde længtes efter at udgranske. Julskov-Støtten ved Nyborg, det mærkelige Sandstenskors med den dunkle Indskrift, var borte. »Hr. Olles Grav« ved Ollerup fandtes ikke mere. Og af Runestenen i Flemløse fandt



Jættestuen Moreshøj. *H. Jacobsen fot.*

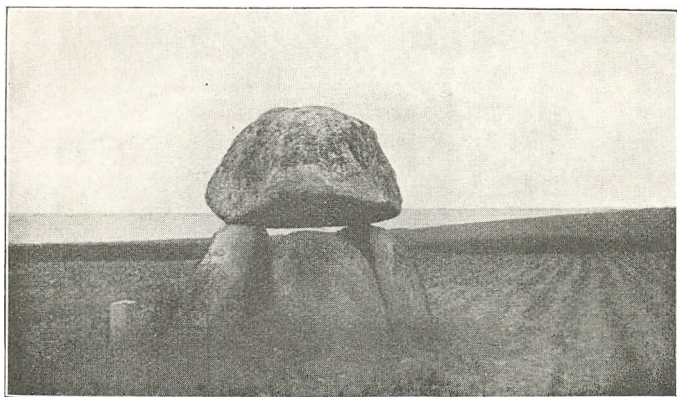
den varmhjærtede Videnskabsmand kun et Par søndrede Stykker indmurede i Kirkegårdsdiget.

Kun få Steder er det fynske Landskab iøjnefaldende præget af Oldtidens Minder. Enkelte Strøg er dog udprægede Stenalderbygder. Der er Hindsholmen med de mange Jættestuer, blandt dem Moreshøj ved Snave, som er en af Landets største og smukkeste. Der er den nordfynske Stenalderbygd i Uggerslev, Hjadstrup, Norup og Lunde Sogne. Der er Strøget mellem Rolfsted og Ørbæk i Østfyn. Og endelig Egnen omkring Fåborg, fremfor alt Halvøen Horneland, hvor Omkvædet fra H. C. Andersens Danmarkssang rinder En i Hu som ingen andre Steder:

Du danske, friske Strand,  
hvor Oldtids Kæmpegrave  
står mellem Æblegård og Humlehøve.

Men i mange fynske Egne spejder Øjet forgæves efter Dysser og Høje. »Den der fra Jærnbanelen ser ud over Fyns Land«,

siger Oldforskeren Hans Kjær, »finder ikke mange Oldtidsminder synlige i Jordsmonnet.« Alligevel er der flere end man efter et flygtigt Overblik skulde tro. Der er en mærkelig Overensstemmelse mellem Naturen og Mindesmærkerne på Fyn. Begge er som et Land der skal opdages. Landskabets Linjer, Bankernes fine Omrids kan ligesom bli helt borte i den gavmilde Overflod af Lunde og Hegn. Men de er der alligevel; nu og da bryder de frem af det dølgende Skjul, tumler og boltrer sig som i strålende Livsglæde, skyder Bakketop efter Bakketop mod Himlen.



Dyssekammer på Helnæs.

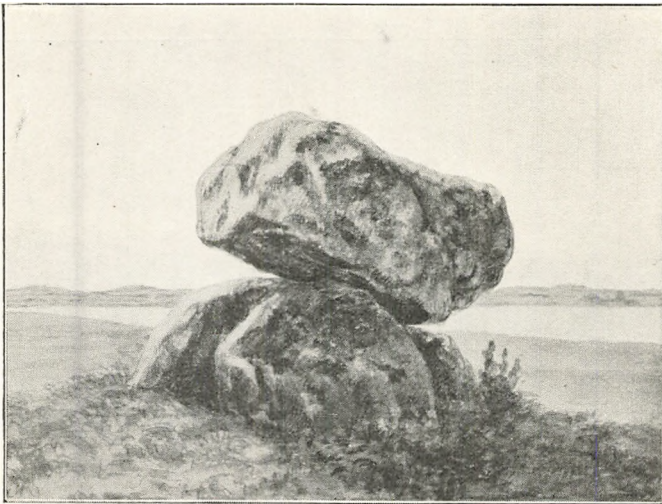
O. A. fot.

Og Oldtidens Minder ligger for en stor Del gemt i Skovene. Som trofaste Vogtere har de skærmet de gamle Helligdomme mod den Udslettelsens Skæbne, der har ramt så mange Mindesmærker ude på den åbne Mark, hvor Ploven har »flænset vore Minders Have«. Man kan finde jordfaste Minder gemt mellem århundredgammelt Tjørnekrat i »Tornehaver« på Sydfyn eller mellem Hasselkrat i »Stubbehaver« på Langeland.

Norden om Fåborg gemmer Skovene en Række ærværdige Gravkamre og Høje. I Pipstorn træffer vi Nord for Jærnbanelen bl. a. to mærkelige sammenbyggede Langdysser, hver med tre Kamre, og Sonden for Banen ligger en Gruppe af 14 Bronzealderhøje. En anden Højgruppe finder vi i Tokelund ved Assens. Enkelte spredte Høje toner mægtigt frem i Jordsmonnet, som Torsbjerg ved Skamby, Keldebyhøj i Vigerslev Sogn, Drengenhøj i Flemløse Sogn, Porthøj i Sønderby Sogn og Ringstedhøj i Sdr. Nærå Sogn. Den sidst nævnte er en af Landets største Gravhøje (hen-

imod 8 Meter høj); den ses fra Jærnbanen mellem Årslev og Pederstrup.

Stenalderens Mindesmærker møder vi hyppigst i Fyns Kystegne og på Ærø, Langeland og Småøerne. Opdyrkning og Bosæt er tydelig nok begyndt ude ved Stranden og har derfra bredt sig indefter. Nogle af de smukkeste Stengrave har vi dog inde i Land. Lindeskov-Dyssen i Ellested Sogn er vistnok den største Langdysse i Danmark, 160 m lang og med 126 Randsten. En



Dysse på Ilumø.

Fra *•Sydfyn•*.

anden Dysse i Nærheden har endnu fire Kamre. Længere mod Syd træder den store Langdysse på Bankerne ved Brudager stærkt frem i Landskabet. Den udmærker sig ved dobbelte Rækker af Randsten.

På Fyn er der talt over 2000 jordfaste Minder, deriblandt 800 fra Stenalderen. På Langeland, Ærø og Tåsinge er Tallene 400 og 300. Fra Broncealderen kendes over 1000 Høje. Men disse Tal gælder nu kun på Papiret. Spørger vi om *fredlyste Mindesmærker*, er Tallene langt mindre: 16 Runddysser, 39 Langdysser, 46 Dyssekamre, 27 Jættestuer, en Hellekiste, en Sten med skålformede Fordybninger, 65 Rundhøje og en Langhøj.

Fra Oldtidens seneste Afsnit, Tiden efter År 800, stammer vore danske *Runestene*. Gennemgående har de været udsat for lige så megen Vanrøgt som de ældre Mindesmærker. De fynske Rune-



stene danner ingen Undtagelse fra denne sørgelige Regel. En hel Gruppe er fundet i Egnen omkring Assens (Helnæs-, Flemløse- og Voldtoftestenene; desuden Hagenskovstenen). Hvad vi ved om disse Stene, kaster et skarpt og skærende Lys over det Sørgespil som hedder de danske Runestenes Historie.

Lad os ta *Flemløse-Stenen*. I 1500-Tallet havde den sin Plads på Toppen af en Høj nær ved Kirken. 1598 flyttedes den til Kirkegården og blev stående her et Par Hundrede År. I Slutningen af 1800-Tallet lader Grev Trampe til Løgismose Stenen sønderhugge — for at bruge Stumperne i Kirkegårdsdiget! Her finder man Resterne først i det 19. Århundrede, men da er Halvdelen af Indskriften borte.

Frederik den 7. fører Stenen først til Hagenskov og derefter til Jægerspris, hvor den senere får sin Plads ved Grevinde Danners Gravhøj. Hermed er vi nået til Kronen på al den Misrøgt, som Mindesmærket har været Genstand for. Og en lignende Skæbne overgik både Hagenskov- og Voldtoftestenene. Alle tre findes nu på Jægerspris, og om dem kan man læse i Traps »Danmark«, 3. Udgave:

»Omkring Højens Fod ligger på en lidet betryggende Måde (de ligger ned) tre Runestene, fundet i Båg Herred, Odense Amt, og førte til Jægerspris af Frederik VII — — —.«

Lykkeligvis har det været muligt ved Hjælp af gamle Tegninger at tyde Flemløsestenens Indskrift:

»Efter Rolv som var Næsfolkenes Gode står denne Sten. Sønerne satte den til hans Minde. Åveir ristede Runerne.«

*Voldtoftestenen* var så medtaget, at det kun lykkedes at læse Ordene: Rolv satte Sten. Hagenskovstenen er et Par Hundrede År yngre end de to andre. Derimod hører *Helnæsstenen* til samme ældgamle Gruppe (800—825). Den var allerede kløvet, da en Dreng fandt Skrifttegnene i 1860. Så blev den undersøgt og flyttet til Nationalmusæets Runehal. Og det mærkelige og morsomme kom for Dagen, at den Mand som mindes på Flemløsestenen, er den samme som rejste Helnæsstenen. Denne har nemlig Indskriften:

»Rolv, Næsfolkenes Gode, satte Sten efter Gudmund sin Brodersøn. De gæve Mænd druknede ude på Havet. Åveir ristede Runerne.«

Som en Flænge, ridset i Egnens gamle Åsyn, virker det at ingen af de vestfynske Runestene længere findes på sin oprindelige Plads.

Det gør dog heldigvis — så nogenlunde — det stolteste fynske Runemindesmærke, *Glavendrupstenen* på Nordfyn. Heller ikke den har helt undgået Vanskæbnen. Indtil 1806 lå den halvglemmt hen, nedsunken i en lille Bronzealderhøj, der gik i eet med et Gravminde fra Jernalderen. Udenomkring dannedes af en Række store Stene en aflang Kreds, rimeligvis en »Skibssætning«. Op imod Århundredskiftet blev Mindesmærket sat i Stand, men dets oprindelige Skikkelse kendes ikke med Sikkerhed.



Glavendrupstenen.

O. A. fot.

Indskriften er den længste der findes på nogen dansk Runesten. Den lyder:

»Ragnhild satte denne Sten efter Alle den gustne, Viernes Gode, en af Landets ypperste Odelsmænd. Alles Sønner gjorde dette Mindesmærke efter deres Far, og hans Hustru efter sin Ægtefælle; men Sote ristede disse Runer efter sin Herre. Tor vie disse Runer! Den skal visselig komme til at sone sin Brøde som øver Vold mod denne Sten eller drager den bort over en anden.«

Glavendrupstenens Indskrift er den første som gav Vished for, at Runerne var ældre end Kristendommens Komme til Danmark. Slutningsordene er vældige og truende; der står ligefrem Gnister af dem, det er den gamle hedenske Folketro der slår ud i hede Luer.

Fra samme Tid som Glavendrup-Stenen (900—925) er *Rønningestenen*. Den stod i sin Tid på en Høj ved Rønninge; så blev den flyttet for at bruges til Brølægning. På en eller anden

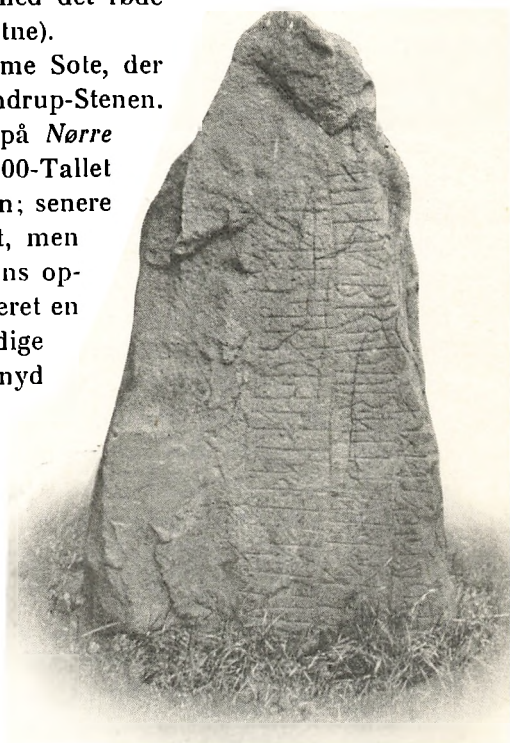
Måde blev Stenen borte og undgik derved den truende Skæbne. Den kom for Dagen igen i Kerteminde og er nu opstillet her udenfor Kirken. Indskriften lyder: »Sote satte denne Sten efter sin Bror Elev, Søn af Asgot med det røde Skjold« (d. v. s. den kamplystne).

Rimeligvis er det den samme Sote, der har ristet Runerne på Glavendrup-Stenen.

Mærkelig er Indskriften på *Nørre Næråstenen* fra Nordfyn. I 1600-Tallet fandt man den på Kirkegården; senere blev den sat ind i Kirkediget, men er nu indmuret i Kirken. Dens oprindelige Plads har sikkert været en Gravhøj; for dens korte, fyndige Indskrift lyder: »Tormund nyd Højen«.

Endelig skal omtales *Ligstenen fra Bregninge* på Tåsinge. Også den er der bleven flyttet om med. Den blev funden på Bregninge Kirkegård, forsvandt og kom alter til Syne — som Grundsten i det Juelske Gravkapel! Så blev den taget ud og fik Plads i Bregninge Kirke. På den firkantede Stens Overflade er indhugget et Kristusbillede. Indskriften stammer fra Middelalderen og har Ordlyden:

»Sven Sassersøn ligger her under mig. Helge Degn ristede mig. Mester Bo gjorde mig.«



Rønningestenen.

### Oldtidsfund.

Fra det ældste Bosæt vi kender i Danmark, *Mulleruptiden* eller »Benalderen«, er ingen Bopladser fundet på Fyn. Det vil nu ikke sige, at Mulleruptidens Mennesker ikke har været her. Det ved vi de har, og det er heller ikke så underligt, for i de Tider

(o. 6000 f. Kristus) var Fyn landfast med Sjælland. Og på Sjælland har store Bopladsfund — i Mullerup, Sværdborg og Holnegårds Moser — givet os et Indblik i de daværende Danskes Liv og Færd. Flere Steder på Fyn har man fundet Harpuner af Ben: i Neverkær, Vissenbjærg Sogn, i Frøbjærg og i Lumby. Foreløbig må vi gå ud fra, at disse Redskaber er tabt af omrejsende Mullerupfolk, som har fået Lyst til at se sig om i »den vide Verden«. Næsten endnu mærkeligere er en Økse af Rensdyrhorn som blev optaget i Odense Kanal. Da Rensdyret ikke har levet her i Landet i Mulleruptiden, tyder dette Fund på, at der i endnu ældre Tidehverv har færdedes Mennesker her i Danmark.

Den *ældre Stenalder* (o. 5000—3000 f. Kr.) — Køkkenmøddingtiden eller Erthølletiden — har efterladt Levn mange Steder på Fyn. Egentlige Affaldsdynger kendes ikke; men mindre Bopladser er fundet ved Nyborg, Odense Fjord, Stegø, Langø, Båringvig, Gamborg Fjord, Svinø, Ilumø, Bjørnø og Marstal. Sydfyn lå dengang højere end nu, og de Køkkenmøddinger som muligvis er bleven opdyngtet her, er altså senere sænket ned under Havfladen. Vi har Vidnesbyrd om at den ældre Stenalder Folk på deres Jagttog og Vandringer er trængt langt ind i Fyn. Ad Brændeåens vandrige Dalstrøg er de nået til Vissenbjærg, Orte og Tommerup Sogne.

Med den *ynge Stenalder* (o. 3000—1500 f. Kr.) kommer det store, afgørende Fremskridt, Overgangen til Agerbrug. Fra dette Tidehverv stammer vore smukkeste og største Stengrave. Ældst er Dyssen, Oldtidens skønneste og sælsomste Mindesmærke, så kommer Jættestuen, og endelig den simplere Stenkiste som dog kun i ringe Tal er fundet på Fyn. Bopladser fra yngre Stenalder kendes fra Lyø, Lindø, V. Egense og Kristiansminde ved Svemborg. Den mærkeligste er Pladsen fra Lindø i Lindelse Nor ved Langeland. Her har den utrættelige Oldgransker, Købmand Jens Winther i Rudkøbing, i 1924 afdækket Levn af Menneskeboliger — det første Fund af Stenalderhuse her i Landet. I det ældre Hus fandtes en Arne bygget op af Ler; der var også Murværk af Ler med Mærker af Grene, Vidnesbyrd om at Fletværket har været kendt i de Tider. Og i det yngre Hus stod en lille Lerbænk op til Arnen, desuden en Slags Sofa af Ler.

I *Bronzealderen* (o. 1500—500 f. Kr.) har Fyn været godt med. Broncefund og Guldfund melder om, at Fyn i denne Tidsalder har været en rig og veldyrket Landsdel. Inde på Nationalmusæet

kan vi få at se en Bronzeøkse og Støbeformen den er støbt i. Begge Dele er fundet i Vestfyn i en Mils Afstand fra hinanden. Prægtige Lurer, Blæsehorn af Bronze, er fundne både på Fyn og Langeland. I Lavindsgaards Mose i Rønninge Sogn gik i 1862 en fattig Husmand som havde fået Lov af Gårdmanden at grave Tørv i hans Mose. Under Arbejdet fandt han en Broncespand der indeholdt 11 prægtige Guldskaale. I Fjellerup Øst for Ringe er der gjort et stort »Skattefund«. Smykker og Redskaber af Bronze



Bopladsen på Lindø.

Fra »Sydfyn«.

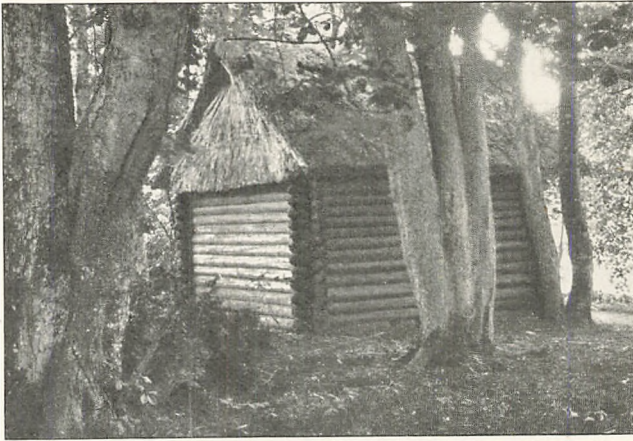
lå på en Egestamme i en Mose og er sikkert bleven henlagt her for at gemmes til bedre Tider. Ved Freltofte i Midtfyn er fremdraget to slidte Flintsegle; Ejeren har først høstet sit Korn, og bagefter har han ofret sine »Høstleer« til Guderne.

Bopladser er fundet ved Hasmark, Øster Stigehave på Langeland og på Kirkebjerg ved Voldtofte i Vestfyn. Voldtoftepladsen er den største man kender. I Nærheden fandt man tre store Forrådskaar; hvert af dem har rummet en Skæppe Korn. De indeholdt nogen forkullede Korn af Byg, Hvede og Hirse, mest af Byg. Rimeligvis har Karrene stået på deres gamle Plads i et Hus; men der blev ikke Lejlighed til at klare Spørgsmålet, for denne Del af Pladsen er desværre bleven ødelagt ved Vejarbejde og Nybygge.

Det er dog især *Jernalderen* (fra År 500 f. Kr.) der har ka-



stet Glans over den fynske Oldtid. De synlige Minderester er få; men Fundene er mange og kostbare. Et af dem, Brangstrupskatten, indeholdt 46 romerske Guldmønter fra 250—350 e. Kr. Ingen dansk Egn kan opvise så rige Guldfund som Syd-fyn. Der er noget vidunderligt og æventyrligt over mange af disse Fund. En Forårsdag i 1833 gik en Karl og en Dreng og pløjede på Hovmarken ved Broholm, og op af Mulden væltede det ene Guldstykke efter det andet, deriblandt tre prægtige Halsringe. Karlen og Drengen fik en stor Del af de 7000 Kr. som



Bjælkehus ved Broholm,  
bygget med Stenalderredskaber.

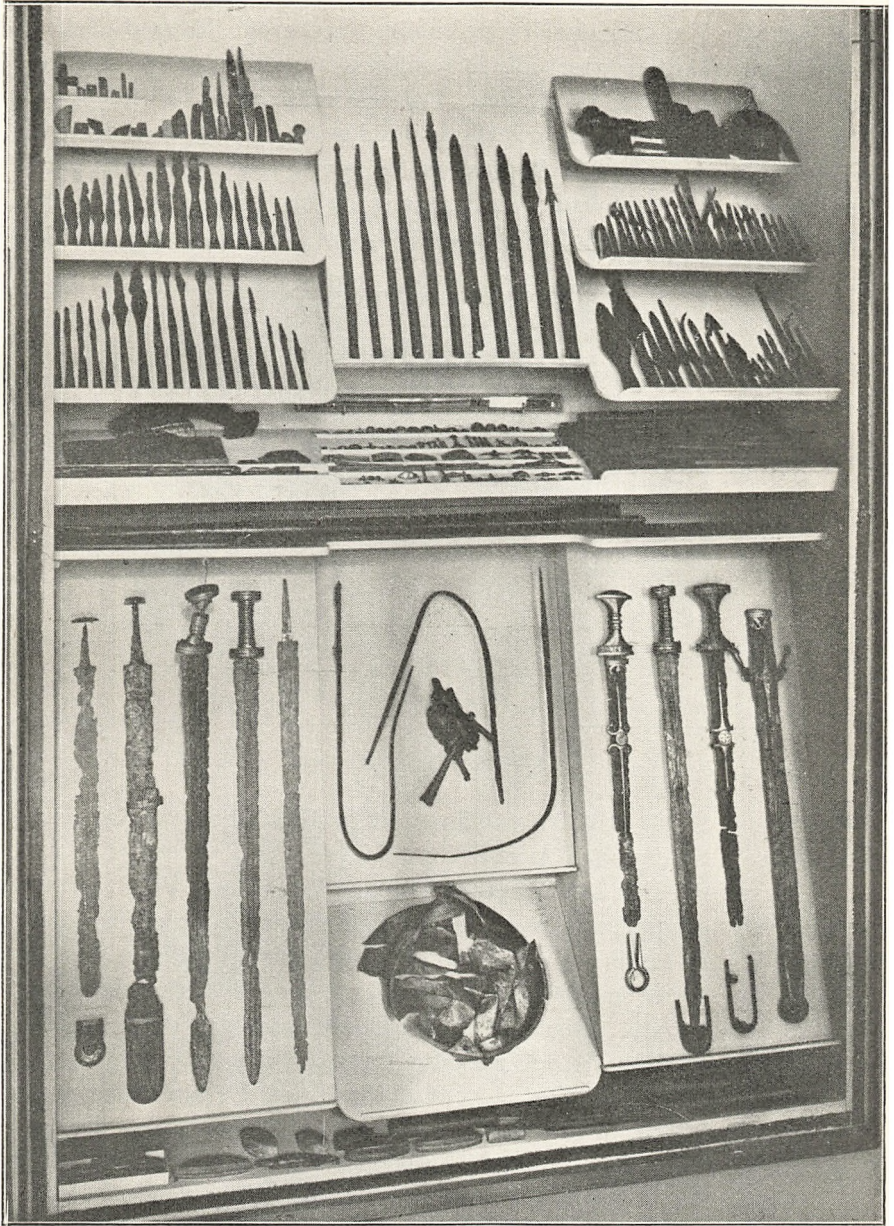
*O. A. fot.*

udgjorde Metalværdien. De fleste ved vel nu — hvad alle bør vide — at Fund af »Danefæ« skal overgives til Nationalmusæet; men nu om Dage får Finderen hele Værdien godtgjort, dengang måtte han dele den med Markens Ejer.

Lignende Fund er gjort lige til den allersidste Tid. På Loddenhøj ved Kerteminde fandt en Tjenestekarl en Guldring hængende i Harven. Det er nu en Del År siden det skete; men Æventyret gentog sig i Gudme i 1902. Så sent som i 1923 fandt en Gård-ejer i Østfyn tre Guldbarrer på sin Mark.

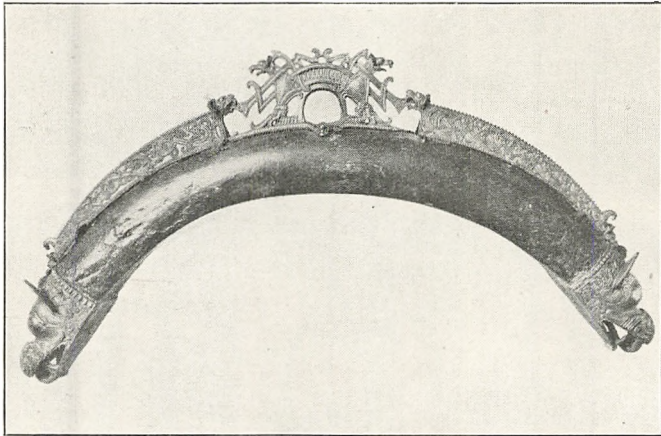
Sydfyns dygtigste Oldgransker var N. F. B. Sehested, Ejeren af Broholm. I 1875 gjorde han et enestående Fund på Møllegårdsmarken i Nærheden af Gården. Det var en vældig Kirkegård han var stødt på, Urnegrave og Brandpletter imellem hinanden, og det viste sig at være den største Oldtidsgravplads som kendes





Kragehule-Fundet      *Fra »Vor Oldtids Mindesmærker«.*  
 (opstillet på Nationalmusæet).

udenfor Bornholm. Hele syv År gik med til at granske Pladsen; så rigt var Fundet, så sejt og ukueligt Forskerens Tålmod. Sehested har endvidere gjort sig fortjent ved at kortlægge og skildre alle Mindesmærker på Egnen. Det var også ham der fik Lyst til at prøve hvad Oldtidsværktøjet duede til. I Haven ved Broholm lod han opføre et Bjælkehus alene ved Hjælp af Stenalderredskaber: 10 Flintøkser, 5 Hulmejsler og et Huggejærn. Graner blev fældet, Tømmerstokke tilhugget, Tagrør blev skåret med Flint-



Mankestol fra Søllested.

*Fra »Sydlyn«.*

flækker. Det tog 810 Arbejdslimere at få Huset opført. Kun een Stenøkse gik til under Arbejdet.

Til samme Egn knytter sig det fynske Vognfund. På en Gravplads ved Langå fandt man Jærn- og Broncedele af en firhjulet Vogn. Vi må tænke os at Liget er bleven ført til Bålpladsen på Vognen; derefter er det hele bleven brændt og Resterne nedlagt i en stor Jærnkedel tilligemed et rigt Udstyr som den døde skulde ha med på Rejsen til det ukendte Land.

Fyn er Hjemsted for store Offerfund fra Folkevandringens urolige Tid (4. og 5. Årh. e. Kr.): Vimose i Allesø Sogn, Kragehule i Flemløse Sogn, Krogsbølle længst imod Nord og Illebølle i Rynkeby Sogn. Størst er Fundet fra Vimose, hvor man har fremdraget omtrent 4000 Genstande. De fundne Redskaber og Våben har tilhørt slagne Fjender og er bleven viet til Guderne som Offergave efter en sejrrig Kamp. Over den ensomme Vimose, som kranses af dyrkede og skovklædte Bakker, hviler en dyster og



sælsom Stemning der skyldes Naturen og det ældgamle Minde i Forening.

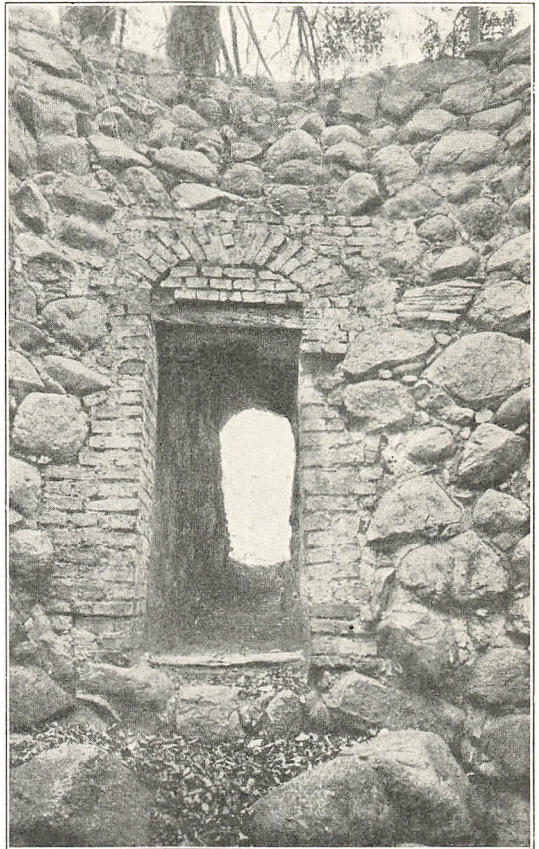
Fra Vikingetiden (800—1000 efter Kr.) stammer de prægtige Mankestole af Guld som er fundet i Møllemosehøj ved Hillerslev og ved Søllested i Vestfyn. De taler højt om Rigdom og Glans. Datidens Stormænd må i Sandhed ha været flot kørende.

### Voldsteder.

Fyn er meget rigt på Voldsteder, kunstige Banker hvor der i ældre Tid har stået en Borg. På de græsklædte Volde er der ofte fundet Brokker af Munkesten, sjældnere Levn af Murværk. De fleste ligger i lave og sumpede Omgivelser, et Vidnesbyrd om at Borgherren ønskede at bo så utilgængeligt som muligt. I mange Tilfælde hyller deres Historie sig i et uigennemtrængeligt Mørke; til Gengæld har Sagnet haft travlt med at give dem Mæle. Adskillige Voldsteder ligger i Nærheden af Herregårde og må opfattes som de Pladser, hvor Borgen tidligere har stået. Undertiden er der hele to sådanne Voldsteder, som ved Hagenskov og Nakkebølle.

Flere fynske Voldsteder har været Kongsborge. Hertil hører den vældige Næsbyhoved

Slotsbanke (uden for Odense), som blev ødelagt i Grevfejdens Tid. Gamborg, d. v. s. Gammelborg, ved Lillebælt har ligesom Ny-



*Fra • Danske Herregårde •.*

Murværk i Hagenskov Slotsbanke.

borg på Fyns modsatte Side været Kongsborg. Voldstedet ved Gamborg er nu overpløjet; men ikke langt borte ses Hindsgavl Voldsted der måske går helt tilbage til Oldtiden, og rimeligvis — ligesom Nyborg — har været Sæde for en Syssemand.

I Nærheden af Lykkesholm i Midtfyn ligger Magelund Voldsted. Slottet som har haft sin Plads her blev i sin Tid nedbrudt på Dronning Margretes Bud. Hun vilde ikke tåle de stadige Ættefejder og forbød derfor Indretningen af Borge som Fæstninger.

De gamle Voldsteder, både de navngivne og de navnløse, er med til at give fynske Egne Særpræg og Stemning. Sjældent ligger de på alfar Vej; tiest støder man på dem i dybe Skove eller bortgemte Engdrag hvor det gådefulde i deres hele Fremtoning, det mumlende og hviskende i deres Mæle, rigtig kommer til sin Ret og sætter Indbildningskraften i stærke Svingninger.

#### Kilder og Henvisninger:

Sophus Müller: Vor Oldtid.

Hans Kjær: Vor Oldtids Mindesmærker.

— Oldtidsminder, i »Sydfyn«.

— Oldtidsminder og Oldtidsbebyggelse, i D. Bruun: Danmark.

L. Wimmer: De danske Runemindesmærker.

Marius Kristensen: Glavendrupstenen (Årbog for Odense Amts historiske Samfund 1920).

## STEDNAVNE OG BYGDER

**F**or at kunne forklare Stednavne er det nødvendigt at gaa tilbage til Navnets ældste Form. Selv om gamle Tiders Skrivemaade er vaklende og forvirret, saa ligger Formen dog altid nærmere den oprindelige end Nutidens. Stednavnene fremtræder i gamle Dokumenter i deres reneste Former ved Aaret 1300, men ogsaa indtil et Par Aarhundreder senere kan man stole paa Skrivemaaden. Senere bliver Navnene mere upaalidelige. Det er nødvendigt foruden at være i Besiddelse af Sprogkundskab og historisk Kundskab tillige at kende de gamle Folkesagn, som undertiden giver et Fingerpeg i Retning af den rigtige Tydning. Dog kan Sagnene ogsaa tit være helt upaalidelige og vildledende. F. Eks. siger Sagnet, at Tommerup har sit Navn af, at der i gammel Tid gik en stor Sø helt op til Bakken, hvor Kirken ligger, og at der derfor var et tomt Rum med kun nogle faa Fiskerhytter, hvorfor Stedet kaldtes den tomme Torp. Sandheden er jo rimeligvis, at Torpets Navn kommer af Mandsnavnet Tumi eller Tume. En gammel Beretning siger ogsaa, at Hindsgavl har Navn efter to Kæmper Henze og Gaul; men ser man lidt paa Stedets gamle Navn: Hegnæthsgaffuel opdages snart, at Navnet maa have en anden Oprindelse. Vends Herred har heller ikke Navn efter Venderne; thi den gamle Skrivemaade er Vændæ-slethæreth, og det samme Navn findes i Vendsyssel og flere Steder. Vend eller vent betyder muligvis et aabent, vindblæst Landskab (sml. Vindeby paa Taasinge).

Stednavnene kan ogsaa tjene til at oplyse om Folkets Historie ved at fortælle os, at her har været et Offersted, et Tingsted, et Kongesæde eller en Helligkilde.

Bynavne som Gudme, Gudum, tyder paa gammel Oprindelse, da de ved Kristendommens Indførelse maa have været store Byer. Navnet maa minde om forhenværende Gudehuse. Det mest kendte Sted for Odinsdyrkelse er Odense. Thor findes i mange Stednavne, men kan ogsaa komme af Mandsnavnet Thor. I Mesinge



Sogn har været en Gaard, som nævnedes Thorslundegaard, og ved Odense nævnedes 1245 en Skov Thorslund. Paa disse Steder maa have været en Lund helliget til Thor. Om Navnet Frølund paa Grænsen mellem Thurup og Gamtofte Sogn minder om Frej er maaske tvivlsom. Derimod kan Navne som Frørup og og Frøbjerg nævnes som Steder for Frejedyrkelse. Der findes Spor af Njorddyrkelse i Nørre- og Sønder-Næraa, der før hed Nærdøwæ, Niartharhøghæ, Njords Høj, Stedet, hvor man ofrede til Njord.

Selve Gudehuset kendes i Endelsen Vi, Helligdom. Odins Vi er altsaa Helligdommen, hvor Odin dyrkedes. Viby ved Middelfart og Viby ved Kerteminde tør dog ikke bestemt nævnes blandt Helligstederne, da Vi ogsaa kan betyde Ved, og Navnet i saa Tilfælde er det samme som Skovby. Viemosen i Allesø Sogn ved Søndersø Skov henregnes derimod til Steder, hvor man har foretaget en Offerhandling til Guderne ved at nedsænke en Mængde Vaaben og Skjolde af forskellig Art fra Jernalderens Tid.

Historiske Begivenheder giver sjældent Anledning til Navnedannelse. Dog minder Biskorup ved Odense om, at Biskoppen dér har haft sin Torp, og Navnet Munkebo erindrer os om, at Munkene her har haft deres Boder til Oplagssted for Varerne, der kom ad Søvejen.

Mange Navne paa Herregaarde minder jo ogsaa om Bygheren eller andre, som har boet der, f. Eks. Valdemar Slot, Ejensiedelsborg og Holckenhavn. Gadenavne i Byerne fortæller om Byens Historie fra dens Begyndelse som Landsby og op igennem Tiderne. Saaledes minder Staalstræde (Staldstræde) og Stentestræde i Odense om Byens Forbindelse med Landbruget. Mange Byer har Gadenavne, der minder om Befæstninger med Volde og Grave, og Navne som Graabrødrestræde og Sortebrødrestræde o. s. v. minder om Munkenes Færden i Byen, ligesom Smedestræde, Badstuegade og Skomagerstræde bringer Laugstiden i Erindring, den Tid, da hvert Haandværk havde sin bestemte Gade at holde til i. Hovedgaden med den største Handel og Færdsel hed gerne Adelgade, og Vindegade vinder eller snor sig imellem de andre Gader. I Udkanten af Byerne træffes ofte Grønnegade, Grønningen, Bomstræde og Blegestræde, hvor man bleger Lærredet.

Mange Stednavne har Navn efter Vand og hvad dertil hører. Navnet Kerteminde er sammensat af Kertinge og Minde (ældre da.

minde, oldn. mynni, minni), der betyder Munding, og Vejle<sup>1)</sup>, Vejlbj, har sin Oprindelse af Vedel (ældre da. væthel, oldn. vaðill, Vadested, en Alledning af Vad). Sund er en snæver Forbindelse mellem to Vande, og Stige, Stege, betyder Stok eller Pæl, altsaa Byen bygget paa Pæle ved Vandet eller liggende ved Fortøjningspæle eller bag Palisadeværk. Bæk, Aa og Kilde (vælde, syde, koge) danner ogsaa ofte Navne i Forbindelse med andre Ord. Middelfart er dannet af Ordene Middel (mellemste) og Far (oldn. far, egl. Vej).

Andre Navne har deres Oprindelse fra Benævnelser paa *Jordbunden eller Stedet*, hvortil de knyttes. Horne ved Faaborg er dannet af Horn, Hjørne (isl. horni) og Hindsgavls sidste Led er det isl. gavl, der betyder Pynt, Hjørne<sup>2)</sup>.

Det gamle Ord Hjørnf, at hverfa, vende, dreje findes i Hverringe, som ligger der, hvor Kystlinien drejer Nord for Kerteminde ved Stavres Hoved. Hoved findes her i Betydning af Forbjerg, Høfde og kan sammenlignes med Nakke og Hals. Stav, stok, stafr (isl.) er det samme som Stang og findes ogsaa i Ordet Stavrbj<sup>3)</sup>, Byen med fremragende Pæle, maaske Grænsepæle til Forsvar paa en udsat Plads. Ørbæk, Revsøre, Bøsøre, Skaarup Øre og Øren paa Langelands Nordspids er dannet af Øre, der er det samme som en lav, gruset Strandbred. Mange Steder forekommer Ordet Fed (oldn. fit), en lav, smal Strækning mellem Vanddrag; det er kendt af alle, ligesom ogsaa enhver ved, at Højby er Byen paa Højene, og Skovby er Byen i Skoven. Derimod er det vanskeligt at se, at Byen Holse i Nordfyn ogsaa er en Skovby; thi hols, holt betyder Ris eller Træ, og Endelsen -se er en Afkortning eller Afslibning af Udtalen af æ. da. with, oldn. viðr, der betyder Skov, altsaa Holswith, Risskov. Navnet Maare er dannet af mor, mose, ikke at forveksle med oldn. marr, som betyder Hav, hvilket Navn muligt findes i Margaard, der af Vedel Simonsen fortolkes som Gaarden ved Havet; men en ældre Form siger, at Navnet ganske simpelt er Markgaard.

Navnet Fyn kan ikke udledes af oldn. fjön (Fjendskab) eller norsk fjona (at nøle) eller svensk fjuna (at betænke sig), men kan maaske betyde Græsgangen for Kvæget, udledet af Fiun,

1) Vejle paa Fyn har oprindelig heddet Vejlev.

2) Ordet Gavl i danske Naturnavne bruges oftest om stejle Klinger. Samme Ord som Husgavl. (Gunnar Knudsen).

3) Stavre kan maaske betyde »Næs«. (Steenstrup).

Fewin, hvor oldn. fi er Kvæg og vin, ældre tysk wunja, betyder Græsgang. Aarsagen kan være, at Fyn var mindre opfyldt af Skov ved den første Bebyggelse end Jylland, hvorfra Indvandringen er foregaaet<sup>1)</sup>.

De gamle Stednavne var *praktiske, prosaiske og klangfulde*. Personnavnet fortæller, hvem der grundede Byen. Naturforholdene henviser til noget ejendommeligt ved Beliggenheden, Jorden eller Plantevæksten; Nørre, Sønder, Øster og Vester angiver Retningen i Forhold til andre Bygder; Lumby er vel Lyungby, Lyngbyen; Selleberg er Stedet, hvor der vokser Silje, Vidje; Tranekær er Forsamlingsstedet for Tranerne, og Kelby er Byen ved Kilden o. s. v. Rosenbæk i Odense maa have haft Roser ved sine Bredder i fordums Tid. Dog hviler der en vis *Poesi* over de gamle Navne som f. Eks. Fænø Kalv og Strynø Kalv, der ikke har noget med Kalv at gøre, saaledes som Kalvø i Genner Fjord ved Sønderjylland. Navnet er her en poetisk Omskrivning for en lille Ø.

De gamle Stednavne er endvidere *alvorlige*. Der skæmtes ikke saaledes som ved den nyere Navngivning, der kan opvise Navne som Slukefter, Komigen, Paradis, Himmerig, Helvede, Pinen, Ventepose, Bilidt m. fl.

I Indskrifterne paa de berømte Guldhorn fra Gallehus i Sønderjylland findes Navnet Holting. Dette giver et Fingerpeg i Retning af at bestemme, hvor gamle Byer med Endelsen *inge* er. De maa stamme fra den romerske Jernalder, og de er udbredt overalt i Danmark, Sverige, Tyskland; med Folkevandringen kom inge Navnet til England. De hører til de største Byer og er ogsaa særlig fremtrædende i Valdemar Sejrs Jordebog, som er en god Kilde til Studiet af Navnenes gamle Form. Forledet i inge-Byerne er snart et Personnavn, snart et Naturord eller et Ord frembragt ved Menneskers Virken (Kulturord) som f. Eks. Svin-dinge, der kan komme af Svidning, Afbrænding. Svanninge derimod er et falsk inge-Navn, da Byen før hed Swanæwich. Inge er altsaa en Afledningsendelse, der udtrykker et Samhøringsforhold eller Slægtskabsforhold, saa at f. Eks. Risinge betyder ved Risene.

1) Ogsaa andre af den fynske Øgruppens Navne er mere eller mindre ukendelige i deres Nutidsdragt: Taasinge = Thors Land, Vigelsø = Vigulvs Ø; Mejlø, Valdemars Jordebog Mældø, kan komme af Mjeld, Rakler paa Pil og Hassel, eller af mjele, fint Sand; Halmø ved Ærø er vel Øen med Marehalm: Skarø, Skaarø, af oldn. Skarð, Indsnit, Kløft; Drejø, Draghø, af drag eller drej, en smal Landstrimmel, der forbinder to Stykker Land: Siø, Sithø, af oldn. sidr, lav; Strynø af oldn. straumr, Strøm

Ligesom inge-Byerne er *lev*-Byerne altid gamle Byer med et stort Jordtilliggende (80—100 Tdr. Hartkorn), og mange af dem er Kirkebyer (57 pCt.). De er udbredt over hele Danmark lige til Ejderen og findes nede i Thüringen (Eisleben), men i Norge og Sverige (undtagen Skaane) findes de ikke. Ordet *lev* betyder overladt Gods, og Forledet er gerne et Mandsnavn. Disse Byer ligger gerne langt fra hinanden, og det er rene Undtagelser at se to eller tre *lev*-Byer i samme Sogn, saaledes som Tilfældet er i Særslev i Nordfyn, hvor der foruden Særslev findes et Hemmerslev og et Kusterslev.

Omtrent fra samme Tid som inge-Byerne stammer rimeligvis Bynavne paa *løse*, hvis Betydning er usikker. Disse Navne knytter sig gerne til Naturforhold (Sten, Træ, Jord o. s. v.), hvoraf altsaa fremgaar, at Jordløse ikke er Byen uden Jord, men tværtimod Byen med udstrakte Jorder, der formodentlig ved den første Bebyggelse har ligget aaben til Dyrkning.

Paa Fyn findes ikke mange Navne paa *-um* (af hjem, sv. hem, tysk, norsk og fynsk heim) og et Par af dem er endda falske *um*-Navne som Sanderum, hvor Endelsen *rum* maa forstaas som aaben, fri Plads, og Ornum paa Ærø, hvor Forledet, oldn. *ør*, betyder ud fra, og Endelsen er dannet af oldn. *nema*, at tage: Den fra Fællesskabet undtagne Jord. Byer med denne Endelse er bygget i Tiden fra 4.—6. Aarhundrede.

Byer, hvis Navn ender paa *-by* og *-sted*, er omtrent af samme Størrelse som de foran nævnte; men større end Byer med Endelsen *-torp* (*-drup*, *-strup*), *-skov*, *-rød* (*-ryd*) og *-holt*.

Efter Johannes Steenstrup gives her en Oversigt over Antallet af Byer i Odense Amt og Vinding Herred med de omtalte Endelser, deres Hartkorn og Areal i Gennemsnit samt en Angivelse af hvor mange af dem, der er Kirkebyer.

	Antal	Hartkorn	Tdr. Land	Kirkebyer
<i>løv</i> .....	25	95	913	13
<i>by</i> .....	47	91	831	17
<i>sted</i> .....	8	91	932	5
<i>inge</i> .....	14	109	1015	8
<i>løse</i> .....	6	115	1187	5
<i>torp</i> .....	121	61	593	20
<i>skov</i> .....	6	40	576	—
<i>rød</i> <sup>1)</sup> .....	7	32	333	1
<i>holt</i> .....	—	—	—	—

<sup>1)</sup> At Byer paa *ryd* er af en senere Oprindelse ses ogsaa af, at ingen Herredsnavne Danskernes Historie Online har denne Endelse.

Man ser heraf, at Byer tilhørende de 5 første Grupper er de største baade med Hensyn til Areal og Hartkorn, og at langt over Halvdelen af dem er Kirkebyer med Undtagelse af Byerne paa -by, hvad der viser, at det er de ældste Bygder paa Fyn. Ganske vist er torp-Byerne talrigere, men kun  $\frac{1}{6}$  er Kirkebyer, hvad ogsaa kan tages som Bevis for, at de er opstaaede paa et senere Tidspunkt ligesaavel som Byerne paa -skov og -rød.

De fire sidste Endelser tilligemed flere andre sjældnere forekommende som -bæk, -gaard, -bo, -tved, -bol (hølle)<sup>1)</sup> m. fl. er Navne paa mindre Byer, der er opstaaet i en senere Tid ved at den voksende Befolkning blev nødt til at rydde og opdyrke ny Jord. Størrelsen af de saaledes dannede ny Byer forblev omtrent den samme i flere Hundrede Aar. Udflytningen ændrede ikke meget heri, og paa Grund af Landsbyfællesskabet indtil 1800 vaagede man over, at Sognegrænserne ikke forrykkedes, og den ny Skyldsætning, Matrikuleringen, i det 17. Aarhundrede, fulgte de gamle Spor, saa at Sognegrænserne mange Steder er de samme i Dag som for 600 Aar siden.

*Hvad kan man nu lære af Stednavnene om Landets Bebyggelse og Opdyrkning?* Vi kan lære flere interessante Ting som f. Eks., at det er den lettest tilgængelige Jord, der først er opdyrket, hvilket ikke altid er det samme som den bedste. De store Landsbyer paa -løse, som særlig var egnede til Kvægavl, var nogle af de ældste, tilligemed de i foregaaende nævnte store Byer paa lev, sted, by, inge. Endelsen by er næsten aldrig sammensat med et Personnavn, men med Naturting eller Ting frembragte af Mennesker: Aaby, Strandby, Højby, Keldby (Kildeby), Søby, Skovby, Stensby, Vejlbj, Næsby, — Broby, Husby. Heraf ses dels Stedet, *hvor* vore Forfædre har slaaet sig ned, og undertiden kan man skønne, hvilket *Arbejde* de har maattet udføre for at bygge sig et Hjem.

Vi tænker os nu, at der engang blev for mange Mennesker i Vigerslev i Nordfyn. Hvad var der saa at gøre? Egnen var bakket og meget skovrig mod Syd og Vest, de Steder, man var henvist til at opdyrke. En ung Mand ved Navn Fathær fik Lyst til at tage Kampen op med den vilde Skov mod Vest og ryddede sig en Plads her. Senere kom andre og fik Lov til at slaa sig ned i Fathærs Torp (Farstrup); men endnu var

<sup>1)</sup> Et gammelt Rim siger, at paa Langeland findes 15 Møller og 15 Bøller.



der Trang til Udvidelse, og saa gik flere unge Mænd i Lag med Skoven mod Syd og ryddede sig Plads i den bakkede Egn i Vigerslev Rue (Wixlefruthe). Da saa efter en Tids Forløb Pladsen her blev for Trang, ryddede Tokæ sig Plads paa den anden Side af Langesø Skove i Taagerud, og andre ryddede i Morud og Elverod og Ryds Mølle. At Bosættelsen er udgaaet Nord fra i det af ryd-Byer opfyldte Sogn ses ogsaa klart af, at Kirken ligger ved Nordgrænsen af Sognet, hvor altsaa den oprindelige Bygd har været samlet.

Personnavnet i Stednavnenes Forled kan ogsaa give Oplysninger om den *Tid*, Byerne er opstaaet. Dette gælder for Byerne paa -lev, -sted, -køb, -torp, -bølle, -ryd. Enhver Tid har jo sine Navneskikke, og enhver ny Kultur fører ny Navne med sig.

I Stednavnene paa -lev og -sted træffer vi Mandsnavne kendte fra Runesten eller Oldtidssagn og Vikingetog. F. Eks. Awæir (Aarslev), Agner (Aunslev), Erilar (Jerslev), Øther (Ørslev og Ørsted). — Nordiske Navne fra 11. og 12. Aarhundrede træffer vi i Brand (Brandstrup), Broder (Brorstrup), Fader (Farstrup), Gunne (Gunderup) m. fl. Byer med disse Navne i Forledet synes altsaa at være yngre end de først nævnte. — Med Kristendommen kommer Navne som Andreas, Johannes (Hans, Jens), Nikolaus (Niels, Klaus), Peter og Povl, hvilke Navne findes i: Anderstrup, Nielstrup, Pederstrup, Svendstrup og Povlstrup. De findes aldrig i Forbindelse med lev og sted, et Bevis for, at Byer med saadanne Navne hører til de yngste af vore Bygder.

Til yderligere Oplysning om, hvad vore Stednavne lærer os, skal til sidst fremføres nogle Træk fra enkelte fynske Egne.

Hvis man sammenligner *Lunde*, *Skam* og *Skovby Herreder* i Nordfyn med det mindre, men næsten lige saa folkerige *Baag Herred* ved Lillebælt, er der flere Tegn, som tyder paa, at førstnævnte Herreder er blandt de først beboede Egne i Fyn, og at Baag Herreds Bebyggelse er af senere Oprindelse. — I Baag Herred findes ingen *lev*-Byer, hvorimod der i de først nævnte Herreder findes 15 Byer med Endelsen *lev*, hvoraf mange endda er Kirkebyer, hvilket jo ogsaa er rimeligt, da der her fandtes den tætteste Bebyggelse fra Jernalderens Dage. Ligeledes findes Steder med Endelsen *by* ogsaa hyppigst i de nordlige Herreder (17 mod 7). Af andre Byer med gammel Oprindelse findes i Baag Herred 2 *inge*-Byer og i de nordlige Herreder 3, som dog er større end de i Baag Herred, og den ene er Kirkeby (Veflinge). End-

videre findes kun faa med Endelsen *løse* (1 mod 1) og sted (0 mod 2), og en Tid synes Bosættelsen at være gaaet noget langsomt frem, indtil Tiden for *torp*-Byerne (Udflytterbyerne) rigtig begynder<sup>1)</sup>. Disse Byer er gerne mindre, og kun faa af dem er Kirkebyer. De ligger næsten alle (34 mod 22) i en vis Afstand fra Kysten, sjælden tæt ved og sjælden langt derfra. — Sammenligningen mellem Navnene i de to nævnte Egne viser os altsaa, at Naturforholdene har været lettere at overvinde paa Sletten med sin lettere Jord end i Assenseggen, hvor der findes mere af det stive Ler. Sletteboerne maa være et ældre Folkefærd end Skovboerne.

Midt imellem de 2 nævnte Omraader af Nord- og Vestfyn ligger et med Hensyn til Jordoverfladen mærkeligt Sogn, Vissenbjerg, med sine mange Navne paa bølge (Boplads)<sup>2)</sup>, der tyder paa en forholdsvis sen Bebyggelse omtrent samtidig med *torp*-Byerne. Her i den hakkede Egn har det været vanskeligt at rydde sig en Boplads. At der har været Brug for Kræfter til at rydde Skoven, viser ogsaa et Par Navne paa rød i samme Sogn, og at man har været imponeret af de store Bakker, viser ligeledes flere Navne paa Bjerg.

Af alle fynske Egne er vel Hindsholm ved sin Navngivning mest præget af tidligere Skovrigdom. Det blev forholdsvis sent, inden denne Udkant af Landet blev opdyrket. Selve Landsdelens Navn Hindsholm, Vald. Jordebog Hægnæzholm, en heget Skov, viser Egnens Rigdom paa Skov, og mange andre Navne viser det samme: Loddenhøje, Risinge, Espø (Asp), Tornø (Tjørn), Lindø, Snave (en Strimmel Skov), Bøgebjerg Midskov, Birkebjerg, Tjørnebjerg, Eskebjerg (Schelenborg), Grønlund (Brockdorff), Nordskov, Bogense (Bogenæs), Egense (Egenæs) og Stubberup m. fl.

Til ovenstaaende Fremstilling af Stednavne angaaende Fyn er benyttet følgende Hjælpemidler:

Johannes Steenstrup: De danske Stednavne, Viggo Brøndal: Vore Stednavne, Oluf Nielsen: Bidrag til Fortolkning af danske Stednavne, N. M. Petersen: Bemærkninger om danske og norske Stednavnes Oprindelse og Forklaring, Ludv. Wimmer: Oldnordisk Læsebog, og enkelte andre Bøger samt private Meddelelser fra Sekretær i Stednavneudvalget, Gunnar Knudsen.

1) Vikingetid og tidlig Middelalder.

2) Ogsaa i Nabsognene findes dette Navn.



Fra »Dansk Naturfredning«. Horne Kirke og Landsby.

Sigvald Werner fot.

## KIRKERNE

Hvis vi tænkte os, at alle vore Kirker pludselig forsvandt af Landets Overflade, vilde vi være umaadelig fattige. Landskabet vilde miste sin Karakter og, hvad der er vigtigere, den Kultur og aandelige Paavirkning, der er udgaaet fra Kirkerne, vilde ikke mere virke blandt os. Hvad der er udgaaet af vore Kirker af aandeligt Liv skal ikke omtales her, men derimod skal omtales den ydre Side af Kirkernes Histore, selve Bygningernes Historie med særligt Hensyn til de fynske Kirker.

Det er muligt, at Kirkerne rundt om i vort Land oprindeligt er byggede paa Gudehusenes Plads, eller at man ligefrem i Begyndelsen har benyttet de gamle, hedenske Templer til Gudstjeneste. Maaske ogsaa den ældgamle Sognedeling skriver sig fra den hedenske Tid. Men af de ældste kristne Kirker er der nu om Dage end ikke det ringeste Spor. Minderne om den forudgaaende hedenske Gudsyndelse finder vi jo derimod Spor af i vore Oldtidsgrave<sup>1)</sup> og de mange Oldtidsfund.

<sup>1)</sup> Salve Gode (Offerpræst) blev begravet i Glavendrup, og hans Hustru lod sætte den kendte Indskrift, hvori staar: Tor vie disse Runer. Altsaa var her rimeligvis et Offersted for Tor.

Ligesom i Norge og Sverige var vore første Kirker Stavkirker bygget af lodret staaende Stave, der ofte var smykkede med ud-skaarne Figurer. Ifølge en gammel Beretning var her paa Fyn 100 Trækirker i Aaret 1070. Historien fortæller jo ogsaa om St. Albani Kirke i Odense, at den var »en stor Bygning med mange store Glasvinduer.« Her blev Knud den Hellige og hans Broder Benedikt tilligemed henimod en Snes af hans Mænd slaæet ihjel af de stridige Vendelboer, der var ledet af »Falske Blakke« til



Vissenbjerg Kirke og Præstegaard.

at tage Hævn for det Tab, de havde lidt efter Kongens mislykkede Forsøg paa at gøre »Vikingetog« til England. Trækirkerne har rimeligvis været prydet med Farver, saa de har taget sig godt ud i Landskabet. Klosterkirken i Æbelholt paa Sjælland var bygget af Træ ca. 1175; men allerede i det 11. Aarhundrede begyndte man at opføre Kirkerne af Sten. Den sidste Trækirke i Danmark (Vestslesvig) blev nedrevet i 18. Aarhundrede, og et fritstaaende Klokketaarn af Eg, der er 600 Aar gl., skal endnu findes i en Landsby i Angel.

Knytlingesaga opgiver 1270 Kirkernes Antal paa Fyn til 300, og da maa Kirkebygningen omtrent være fuldført overalt i Landet. Det store Kirkebyggeri i det 12. og 13. Aarhundrede har til

Baggrund, at Bygherren ventede at opnaa Syndsforladelse og opnaa den evige Salighed for at opføre et Hus til Guds Ære. Det var mest Konger, Bisper og Stormænd, der kunde bygge Kirker og Klostre; thi det samme gjaldt for Klosterbygning, at det var en Gud velbehagelig Gerning, og ofte gik Bygherren selv i Kloster som f. Eks. Asser Rig, der med sin Hustrus Tilladelse gik i Kloster i Ringsted, men døde faa Dage efter. Den udbetalte Mandebod for Ulf Jarls Drab, 50 Bol, gik jo til Bispekirken i Roskilde. Historien melder ikke noget om Landsbykirkerne; men det samme gælder ogsaa for dem, at det er de gejstlige og verdslige Stormænd, der især har ladet dem bygge. Bisperne skulde give  $\frac{1}{4}$  af de kirkelige Indtægter til Kirkebygninger, og  $\frac{1}{3}$  af Bøndernes Tiende gik jo ogsaa til Kirkens Brug. Ingen Kirke kunde indvies af en Biskop, uden at der var sikret den Indtægter og Jordegods, saa den kunde holdes i god Stand, og Præsten kunde have noget at leve af. Kirken var en Slags selvejende Stiftelse, som de fleste Kirker er i vore Dage. For at faa Raad til Kirkens Udvidelse med Taarn og Hvælvinger o. s. v. blev der ofte udstedt Afladsbreve, især i Tiden 1300—1450<sup>1)</sup>. Efter Aar 1200 gives i Regelen ikke mere Jordegods til Kirkerne, som nu endogsaa ofte fratages Tienden til Kongens Krigstog.

Kirken var Sognefolkernes Hjem, og her samledes alt, hvad der fandtes af Skønhedssans og Kunst. Daglig stod Kirkerne aabne og blev brugt til Gudstjeneste. Det var den Tids eneste aandelige Sparekasse, hvor man daglig tærede paa Renterne at den aandelige Kapital, som var i Kirkens Eje.

Den ældste danske Stenkirke er Trefoldighedskirken i Roskilde (ca. 1088). Omtrent samtidig begyndte man at bygge Stenkirker i Ringsted, Slagelse, Lund, Dalby og Odense. St. Knuds Kirke i Odense blev grundlagt af Biskop Gisico i Slutningen af det 13. Aarhundrede, og hertil førtes St. Knuds og St. Benedikts Helgenskrin, som endnu den Dag i Dag hører til Kirkens største Seværdigheder<sup>2)</sup>. Alle, som besøger St. Knuds Kirke, maa ned i

1) Saadanne Breve er f. Eks. udstedt til Brænderup (1349, 1386, 1402, 1407, 1416, 1422 og 1445), Indslev (1331, 1421), Balslev (1416) og Føns (1478).

2) De kostbare Helgenskrin blev kort efter Reformationen helt plyndret for deres Kostbarheder; men 1875 blev Resterne af Helgenskrinene og Ligene igen nedsatte i Krypten. Erik Lam, som døde i St. Knuds Kloster, skal være begravet her. Ligeledes er Kongerne Hans og Kristian den Anden samt Dronning Elisabeth jordfæstet i St. Knuds Kirke.



Krypten. Her slaar en Duft af Fortids Minde os i Møde, og man bliver ligesom mere samtidig med Begivenhederne og kan mere levende forestille sig Bønderne derude paa Torvet — hvor Mindestenen med Aarstallet 1086 minder om Albani Kirke — staa og stikke ind gennem Døren og sige: »Det er for min Hest, og det er for min Ko!« Og man hører Kongens Mænd sige: »Det var bedre, I gik hjem for at tærskes Jeres Korn end at staa her og skifte Hug med Kongsmænd!«

Over 1200 af vore gamle Kirker er bygget af Kampesten og omtrent 100 er opført af Fraadsten eller Kildekalk (heriblandt



Kærums Kirke.

O. A. fot.

Skaarup, Tved, Flemløse, Frørup, Sdr. Næraa, Kærum). — Paa Sjælland nøjedes man mange Steder med at bygge af den raa, utilhuggede Sten, hvorimod der i Jylland findes mange Kvaderstenskirkker, d. v. s. Kirker, der er opført af smukt

tildannede Kampesten, hvad ogsaa blev brugt paa Fyn, især i Egnen mellem Bogense og Middelfart. At man brugte dette Emne til Kirkebygning fik ogsaa kulturhistorisk Betydning paa anden Maade, idet Markerne blev ryddet for de værste Blokke, saa at Agerbruget fremmedes derved. Det var en umaadelig Kraftanstrengelse, der blev udfoldet ved at opføre alle disse Kvaderstenskirkker; men man brugte ogsaa nogle faa Steder at bygge af andre Emner som Saltholmskalk, Limsten, Faksekalk, Sandsten, Tufsten<sup>1)</sup> og Myremalm.

— Altertavlen i St. Knuds Kirke er udført af den lybske Kunstner Claus Berg ca. 1520 og er et sjældent og kostbart Billedskærerarbejde i gotisk Stil. Kong Hans' Dronning Christine bestilte den til Graabrødrekirke, hvorfra den 1805 kom til Frue Kirke og igen 1885 flyttedes til St. Knuds Kirke.

<sup>1)</sup> Tufsten er dannet af vulkansk Aske, der i Tidernes Løb er hærdet til en fast Masse. Ribe Domkirke er bygget af dette Emne.

Af de 180 gamle Kirker paa Fyn tilhører de allerfleste den romanske Stil. Kun 20 er bygget i den efterfølgende gotiske Stil. Vore Bygmestre har lært Kirkebygningskunsten fra Vestevropa, og de fynske Kirker er alle opførte i Tiden fra 12. til henimod Midten af det 13. Aarhundrede. En gammel, forsvunden Kirke i Vindinge ved Nyborg skal være opført 1181. Ellers ved man ikke noget bestemt Byggeaar for vore Kirker, ligesaa lidt som man kender nogen bestemt Bygmester.

De romanske Kirker bestaar af et Skib bygget i aflang Fir-kant (Rektangel) og et mere ligesidet Kor, Kirkens helligste Sted, som vender mod Øst. I den Retning tænker man sig Jerusalem ligge, og derfra falder Morgensolens Straaler ind i Kirken. Præsten stod indenfor en Skranke adskilt fra den staaende eller knælende Menighed og oplæste Evangeliet, »den hellige Læst«. Koret var og er ofte løftet lidt højere op end Skibet, og her havde Sangerne deres Plads, hvorfor det ogsaa kaldes Sanghuset. De lave, smaa, tilmurede Vinduer, som tit findes i Kirkernes Kor, kan være benyttet til at række Hostien ud igennem til de Spedalske, som ikke maatte komme ind i Kirken.

Omtrent 90 af Fyns Kirker er opført af utilhugne Kampesten<sup>1)</sup> og skulde saaledes nærmest være i Slægt med de sjællandske; men ved nærmere Eftersyn viser det sig dog ikke at være Tilfældet, da tilhugne Sokkelsten og andre Kendetegn viser Paavirkning Vest fra, hvad endnu tydeligere kan ses paa de ca. 50 Kvaderstenskirkker, der alle viser hen til jydsk Bygningsstil<sup>2)</sup>. — Kirkerne havde oprindeligt 2 Indgangsdøre, mod Nord Kvindernes og mod Syd Mændenes, som var den mest anselige. Kun sjælden har en romansk Kirke haft Taarn, og heller ikke fandtes der Korskirker, d. v. s. der var ingen tilbyggede Sideskibe eller Kapeller. Taarnene saavel som Vaabenusene er senere Tilbygninger, ligesom ogsaa Hvælvingerne altid er bygget senere. Paa mange Kirker ses ogsaa tydeligt, at Koret er en senere Tilføjelse, der er bygget for at skaffe mere Plads i Kirken.

Taarnet er bygget for at pynte paa Kirken og for at have et Sted at hænge Klokkerne op i. Ofte har Taarnene tjent som Til-

<sup>1)</sup> Især findes disse Kirker i en Linie Sønden for Assens-Nyborg.

<sup>2)</sup> F. Eks. findes der udhuggede, siddende Løver paa hver Side af en Portal paa Skamby Kirke, hvad der er i Overensstemmelse med Bygningsmaaden ved jydsk Kirker. Ogsaa Døbefontene kan vise hen til lignende Former i jydsk Kirker.

flugtssted og Forsvarssted i Ufredstider, og undertiden har man opbevaret sine Fødevarer og andre Ejendele i øverste Etage og gemt sig her, til Faren var forbi. Dette har især været Tilfældet med de saakaldte Rundkirker, hvoraf man endnu har 7 tilbage i hele Landet<sup>1)</sup>. Hvis Taarnet stod i Forbindelse med Kirken, kan det være brugt som Daabskapel, idet Døbefonten stod der. Nogle Steder synes det, som Taarnene har været brugt som Tingsted eller Forsamlingssted, hvad der synes at have været Tilfældet i Sdr. Næraa Kirke. Andre Steder har der været Loger



Kirkegaardsport i Fjelsted.

O. A. fot.

for Hoffet eller Herskabsgallerier. Undertiden har der i 2. Etage været indrettet Taarnkapeller med Plads til Alter.

Det ny Bygningsmateriale, Teglstenen, er allerede brugt i den romanske Tid og omtrent 20 af Fyns Kirker fra denne Tid er bygget af Teglsten, som ellers første Gang er brugt i Valdemarsmuren (Dannevirke) og Taarnet paa Sprogø. — Den gotiske Stil er kommen hertil ved Paavirkning fra vore nærmeste Naboer hinsides Østersøen. Stilen er vanskelig at bestemme. Et Kendetegn er dog de spidse Buer, der fortrænger de runde, og Hvælvingerne opføres nu samtidig med Murene, som ofte forsynes med Stræbepiller eller Støttepiller til at modstaa Hvæl-

<sup>1)</sup> Af de 7 Rundkirker ligger: Thorsager i Jylland, Horne paa Fyn og Bjernede ved Sorø. De øvrige findes paa Bornholm. Rundkirkerne er bygget efter Venderkrigene, da man var bange for ny Angreb. Horne er rimeligvis bygget af Kongen, da her var Krongods.

vingernes Tryk. Desuden gaar Koret nu i et med Skibet, og Vinduerne bliver større og ofte forsynede med malede Glasruder, der gør Lyset dæmpet og hemmelighedsfuldt<sup>2)</sup>. — Alle Fyns Købstadkirker med Undtagelse af Frue Kirke i Odense og St. Nikolaj i Svendborg er opført i gotisk Stil. St. Knuds Kirke i Odense er vort Lands skønneste og mest stilrene gotiske Kirke. Ialt findes paa Fyn kun omtrent 20 Kirker, der kan kaldes gotiske eller er ombyggede, saa de er gotiske. De fleste af disse ligger i en Kreds rundt omkring Odense og er byggede saa sent, da det mest var Skovland, der skulde ryddes og derfor blev sent beboet.

Derimod blev der i denne Tid bygget mange Udvidelser til Kirkerne: Vaabenhuse, Kapeller, Sakristier og Taarne.

Vaabenhusene er især bygget i Tiden fra 1450—1550, den sengotiske Tid. Man brugte i de Tider lige saa hyppig at færdes med et Spyd, som man nu om Dage færdes med en Stok, og naar man gik til Kirke blev Spydene anbragte i Vaabehuset. Enkelt Steder kaldes Vaabehuset endnu »Skriftes« (Skrøwtes), fordi det har været brugt som Skriftested. I Nordslesvig har Vaabenhusene været Skolestuer, hvor Degnen lærte Børnene Religion, hvorfor der saa var anbragt Borde og Bænke.

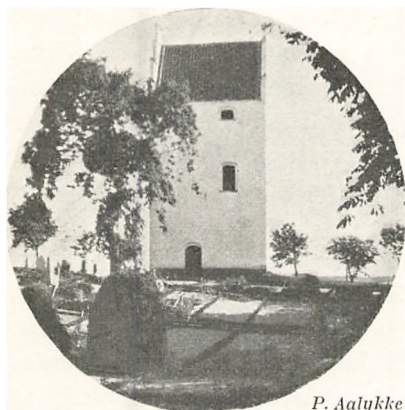
Kapellerne er mest opført i den senere Middelalder, maaske som Gravkapeller for Bygherren og hans Slægt. I Sydkapellet i Søndersø Kirke var oprindelig Plads (8 Stole) til den voksne Ungdom, der skulde gaa i Kirke hver Søndag. Dette Kapel fik Hr. Eiler Høeg til Dallund ved kgl. Bevilling omdannet til Gravkapel mod, at han lod opføre et Pulpitur nede i Taarnet, hvor de »unge Karle igen staa kunne.« Hvis der findes ældre Kapeller, er de rimeligvis indrettet netop som Kapeller med Smaalte, hvor der skulde læses Sjælemesser for Bygherren og hans Slægt.

I Sakristierne gemtes Kirkens Ejendele: Messehagel, Lysekroner, Lamper, Kalke, Hostigemmer, Røgelsekar, Varmebækkener, Relikvigemmer, Krucifikser m. m. Ogsaa verdslige Ting som Hvalben, Kokosnødder og andre sjældne Sager, der ofte var skænkede af Gejstlige eller Lægfolk, gemtes her.

Taarne blev saa almindelige, at det hører til Sjældenhederne

<sup>2)</sup> Et andet Kendetegn paa gotiske Kirkebygninger er »Blændinger« paa Kirkegavlene.

at se en Kirke uden Taarn. Her paa Fyn findes kun 3 kullede Kirker. Det er saa almindeligt, at Taarnet er bygget til den vestlige Ende af Kirken, at det benyttes af Soldater som Middel til at



Kirketaarnet i Kerte.

P. Aalykke  
fot.

finde Verdenshjørnerne. Dog findes der ogsaa Undtagelser fra denne Regel. Tre Kirker paa Langeland<sup>1)</sup> og 7 i det øvrige Fyn har Taarnet bygget andetsteds<sup>2)</sup>. Aarsagen kan være Vanskeligheder i Jordbunden som f. Eks. i Kværndrup, hvor der ikke er bleven Plads til Taarnet paa Kirkebakken. Før Taarnene er tilbygget, har der som omtalt været Klokketaarne af Træ, der enten var bygget til Kirkens Gavl eller frit staaende. Det var meget praktisk at bruge disse

Klokketaarne eller Klokkestabler; thi naar Klokkerne var op-hængte i Kirkens Taarn, voldte det undertiden Taarnets Fald ved for voldsom eller langvarig Ringning, og ofte revnede Klokken af samme Aarsag. Biskop Jacob Madsen fortæller i sin fængslende Visitatsbog, at der endnu ved Aar 1600 findes en halv Snes Trætaarne paa Fyn. Her er de nu forsvundne, men i enkelte andre af Landets Egne findes de endnu. — I Nord- og Midtfyn er Taarnene oftest lige saa brede som Skibet og vender Gavlene i Syd og Nord. Indtrykket af disse Kirker med de forholdsvis lave Taarne er Kraft og Styrke. I Vestfyn findes derimod mere høje og slanke Taarne, der ligesom paa Sjælland vender Øst og Vest. Paa Ærø og Sydbyn findes flere Kirker med et højt, slankt Spir, hvad der minder om den sønderjydske Bygningsskik; men alle Vegne er Taarnene rejst »Gud til Ære og Kirken til Beprydelse.« — Enkelte Steder findes ogsaa et lille Spir eller en Tagrytter paa Koret mod Øst i Kirken<sup>3)</sup> eller et helt lille Taarn opmuret fra Grunden<sup>4)</sup>. Jacob Madsen mener,

1) Stoense, Humble og Simmerbølle.

2) I Kerte findes et fritliggende Taarn. Se Billedet.

3) Fangel, Brændekilde, Vissenbjerg, Herrested, Haarslev, Nyborg.

4) F. Eks. i Mesinge, Viby, Kerteminde, Ullerslev og Horne.



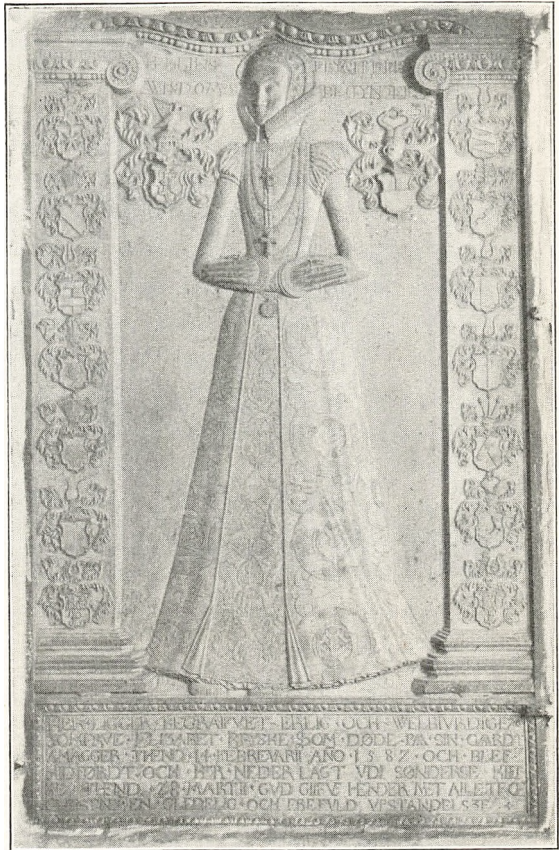
at Smaaklokkerne, som var ophængt der, har været Messeklokker, der blev brugt i den katolske og første protestantiske Tid.

Ofte finder man i selve Kirkebygningen *Billeder* og anden Udsmykning, der skulde tale til Lægfolket, der jo ikke kendte Bibelen. I det halvrunde Felt over Dørene ses tit Indskrifter. I Ørsted Kirke findes Samson og Løven (Kristus), der overvinder Djævelen. Andre Steder ses to Løver, der brøler mod hinanden, et Billede paa Syndens Magt i Modsætning til Naaden. Desuden finder man Mikael og Dragen, Livets Træ, Marie og Barnet m. m. indhugget i Stenene.

*Kalkmalerier* var allerede almindelige i den ældre Middelalder. Mest saa man dem paa Buen over og om Kordøren – Triumfvæggen –, hvorhen jo alles Øjne var rettede under Gudstjenesten. Disse Billeder var gerne mere indtrængende og talende end de, der var malet paa Nord- og Syd væggen. Her ses jævnlig Kristus som Dommer med Livets Bog i Haanden og omgivet af de fire Evangelister eller deres Sindbilleder:

Engelen, Løven, Oksen, Ørnen. Ofte

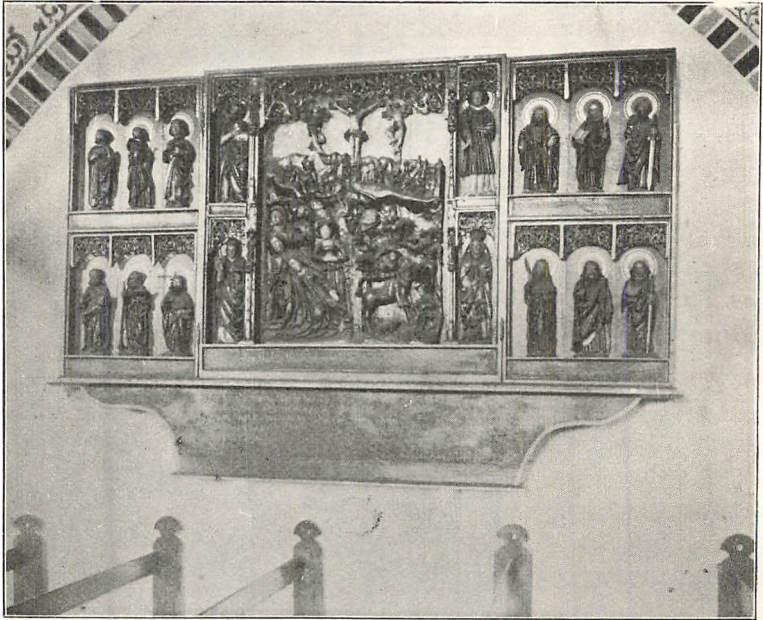
ses Billeder af Lidelseshistorien, Lammet med Korsfanen, Marie Bebudelse eller de tre Vismænd fra Østerland. Malerierne er udført med Vandfarve paa en tør glat Kalkflade; thi man kendte



Elisabeth Bryskes Ligsten i Sønder sø Kirke.



ikke Oliefarven. Billederne er nærmest tarveligt udført, men har brogede, smagfuldt fremstillede Farver. I den gotiske Tid er Billederne finere og mere fantastiske end før. — En gammel Forfatter skriver: »Der males af 3 Aarsager, først fordi Billeder er Lægmands Bibel, dernæst for at smykke Guds Hus og endelig for at bevare Mindet om Forfædrenes Liv«. I Jelling Kirke er funden nogle af de ældste Malerier, hvorimod kun faa Kirker



Altartavlen i Vissenbjerg Kirke.

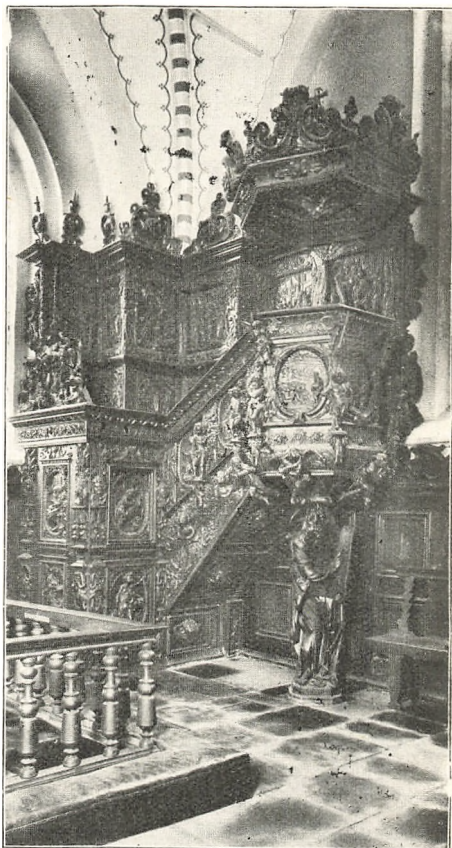
paa Fyn har romanske Kalkmalerier. Ofte findes Kalkmalerier i Kirker, der ligger i Nærheden af Domkirker eller Herregaarde.

*Døbefonten* inde i Kirken er ogsaa værd at lægge Mærke til. De ældste Fonte var af Træ, og ingen er bevarede. Stenfontene stammer muligvis ikke længere tilbage end fra det 12. Aarhundrede. De middelalderlige Fonte er hugget ud i hjemlig Granit, og Hovedformen er Klokkeform forsynet med Baand, Rundstave og Rebstave. Den cylindriske Form med skraanende Bund er ogsaa almindelig, hvorimod den firkløverformede eller mangelkantede Font er sjældnere. Stilk og Fod paa Fonten kan gaa ud i et, men kan ogsaa være udformet hver for sig. Paa Siden af Kummen er ogsaa ofte udhugget Billeder af Apostle og andre

Skikkelser<sup>1)</sup>. — Fyn indtager en Mellestilling med Hensyn til Døbefontenes Udsmykning. Smukkeste er de udformet og smykket i Jylland og ringere paa Sjælland. Oprindeligt er Døbefonten lavet saa stor, for at man kunde nedsænke Barnet helt i Vandet. Mange af de Bækkenere eller Døbefade, der hører til Fontene, er senere skænket af Herremænd og andre af Kirkens Velyndere. I de ældre Tider stod de udøbte, som maatte nøjes med Korstegnets Velsignelse, uden for den egentlige Kirke, og Døbefonten var ofte anbragt i Forhallen som Tegn paa, at Daaben gav Adgang til Kirkens Velsignelser.

I Kirkernes Kor findes tit et muret *Skab*, der maa ske har tjent som Hostigeminne, og undertiden har man ogsaa her fundet gamle Optegnelser og Bøger. I Sønderø Kirke har man under Istandsættelsen 1925 fundet et Skab af Eg (Monstransskab) indemuret i Kirkens Kor under et lille Vindue. Det har rimeligvis ogsaa tjent som Gemmested for Kirkens hellige Kar<sup>2)</sup>.

*Prædikestole* og *Altertavler* er tit skænket af Kirkens Ejer, og Forfædrenes Vaabenskjolde kranser derfor ofte Prædikestolens Kant, oven over udskaarne Billeder af Evangelister<sup>3)</sup> og Apostle. Før Reformationen talte



Prædikestolen i Holckenhavn Kapel.

<sup>1)</sup> Fonte med Ranken (Naaden) betyder Mennesket, der er rensset ved Daabens Vand. Løven paa Fonten er Sindbillede paa det Onde. — En meget smuk Døbefont findes i Melby Kirke.

<sup>2)</sup> Skabet er nu opbevaret paa Museet i Odense.

<sup>3)</sup> Mathæus med Mennesket, Markus med Løven, Lukas med Oksen og Johannes med Ørnen.

Præsten fra en Pult i Kordøren. Nu indrettedes Prædikestole i et Hjørne paa Tiggermunkenes Vis, og Alterskranker med Knæleskamler laves til Nadvergæsterne.

Da Reformationen blev indført, havde man ikke Brug for saa mange Kirker, og en Del blev *nedlagt* og *nedbrudt* baade i By og paa Land<sup>1)</sup>. Ogsaa Smaakapeller ved hellige Kilder blev nedbrudt, og flere Steder i Landet kender man endnu Stedet, hvor saadanne Kapeller har staaet. — Paa samme Tid, d. v. s. det første hundrede Aar efter Reformationen, fortrænges den gotiske Bygningsstil af den ny *Renæssancestil*<sup>2)</sup>, som dog ikke har sat sig saa stærke Spor i vor Kirkebygning men mere mærkes i Herregaardenes Bygningsstil.

Renæssancestilen og den efterfølgende *Barokstil*<sup>3)</sup> har mere sat sit Præg paa Kirkernes Inventar end paa selve Bygningen. Nu ser man Alterbilleder og Prædikestole med rigt udskaaret Snitværk. Alterstager, Malmlysekroner, Ligsten og smedet Gitterværk minder ogsaa ofte om Renæssancen. Reformationen havde nemlig fejlet ethvert Spor af Katholicisme bort. Helgenkapeller blev derfor omdannet til Gravkapeller for Adelsslægter, og Malerier blev overkalkede. Der blev anskaffet Prædikestole og Stolestader, da Menigheden ikke mere hverken stod eller knælede under Gudstjenesten. — Kun faa Kirker blev bygget i dette Tidsrum (16. og 17. Aarhundrede) som f. Eks. Avernakø, Drejø, Turø og Helnæs. Hesselager Kirke blev udvidet i denne Tid og fik Gavle, der helt ligner Hesselagergaards kendte smukke Gavle. Andre Kirker fik moderniserede »vælske« (italienske) Gavle<sup>4)</sup>. — I den egentlige *Rokokotid* (nærmest det 18. Aarhun-

1) I Jylland nedbrødes over 40, paa Fyn 10 og lige saa mange paa Sjælland. Hjalles Kirke ved Odense blev skænket Jørgen Marsvin, for at han kunde opføre Hollufgaard (1576). Ogsaa en Renæssancekirke, Kørup i Nordfyn, blev nedbrudt (1784), skønt den statelig var opbygget i det 16. Aarhundrede af Mourids Podebusk.

2) Renæssancen eller Nyfødselen søgte at nærme sig til den gl. græskromerske Kunst, og ofte lykkedes det i høj Grad. Svindinge Kirke ved Nyborg er næsten den eneste Renæssancekirke skønt med gotisk Præg, vi har. (Opført 1577 af Christoffer Valkendorf).

3) Barokstilen overdrev i Retning af det sære, forvredne, snirklede, og der er ingen Sans for rene og lige Linier; men paa Prædikestole og Altartavler findes Masser af Prydelser som Blomster, Vaser, Flammer, Muslingeskaller o. s. v.

4) Horne, Vindinge, Nørre Lyndelse (1584), V. Aaby (1591), Aastrup (1594), Skeby (1595), Stenstrup (1609) og Ringe (1614).

drede) bygges kun lidt, f. Eks. Gravkapellet under Taarnet ved Ringe og Taarnet paa Husby Kirke (Kuppelspir). Ialt blev der kun bygget 5 Kirker i hele Landet i dette Aarhundrede.

I det 19. Aarhundrede er der derimod udfoldet en større Kirkebygning. Over 60 gamle Kirker er ombygget og mange ny smaa Kirker (ogsaa Valgmenighedskirker) er opført rundt om i Landet. Om mange af disse gælder, at de er opført i en meget uheldig »Stil«, der langtfra kan staa Maal med de gamle ærværdige Kirkers rene Bygningsstil.

Det maa være en kær Pligt for os at holde vore gamle Kirkebygninger i Ære ved at vedligeholde dem paa bedste Maade. Meget er forsømt i saa Henseende i Tidernes Løb. I en Tale fra 1764 siges til de »uværdige Kirkeejere«: »Hældende Taarne, aabne og halvt afblæste Tage, revnede Hvælvninger eller Lofte, oprevne Gulve, Afdelinger, lignende mere Baase end Kirkestole, vidne om Eders altfor skammelige Gerrighed.« Men selv om det ikke var alle Steder, at Kirkerne lignede Hø- og Hakkelsemagasiner eller som Krypten i Lunds Domkirke blev brugt af Professorerne til Flæskekælder, saa var der dog meget endnu at rette angaaende Kirkernes Vedligeholdelse. Da Kongerne i det 18. Aarhundrede solgte løs af Krongodset, gik mange Kirker over i Privateje, og der var ringe Interesse for at holde Kirkerne ved lige. Med 1802 og 1861 indførtes Love om Kirkesyn, og derved forbedredes Forholdet meget. Nu om Dage er der en stigende Interesse for Kirkernes Bevaring og Udsmykning især, efter at de er begyndt at gaa over til Selveje. —

Naar vi kender lidt til vore Kirkers Historie og øvrige Forhold, vækkes Interessen for disse værdifulde gamle Bygningsværker. Vi ser den lange Udvikling fra Trækirke til den stolte himmelstræbende gotiske Kirke med slanke Taarne gennem saadanne Mellemlid som den kullede Kirke og den straatækte Kirke <sup>1)</sup>. Vi ser de ejendommelige Kirkelader, der var opført ved Siden af Kirkerne for at modtage Tiendekornet. Paa Jacob Madsens Tid manglede kun 3 Kirker Lader, da han visiterede Fyns Stift. Nu er her kun nogle faa tilbage af disse sjældne Bygninger, og de er indrettet til andet Brug. — Altsaa her paa denne Kirkebanke i vort Sogn har sandsynligvis vore hedenske Forfædre

1) 1870 nedreves den sidste straatækte Kirke i Oksby, Vestjylland Syd for den nuværende Grænse findes endnu straatækte Kirker i Frisland.

dyrket deres Guder. Her har senere Slægter tændt Lys ude paa Kirkegaarden og knælet ved deres kæres Grave. Her har de tilbudet Helgene og taget Huen af for St. Peder og Povl ved Kirke-  
laagen. Her har vi set vore Forældre gaa andægtige og stille ind i Kirkestolene. Her ved Kirken er vore kære lagt ned i den snævre Grav, og her skal vi selv lægges ned, naar vor Time kommer. Skulde vi ikke nære Ærbødighed og bøje vore Hoveder i taknemmelig Ihukommelse af alle de Goder, der igennem Kirken er tilflydt vor Slægt, og skulde vi ikke som en ringe Tak herfor være med til at værne og værge ogsaa om den kendte gamle Kirke deroppe paa Bakken, hvorfra »Klokkerne kimer og kalder paa gammel og ung; men mest dog paa Sjælen træt og tung, syg for den evige Hvile«.

Ovenstaaende Fremstilling støtter sig især til Dr. Mackeprang: Vore Landsbykirker. Enhver kan søge nærmere Oplysninger om sin egen Sognekirkes Historie paa Arkivet i Odense.



## FYNSKE HERREGAARDE

**D**er var saa dejligt ude paa Landet, det var Sommer, Kornet stod gult, Havren grøn; Høet var rejst i Stakke nede i de grønne Enge, og der gik Storken paa sine lange røde Ben og snakkede Ægyptisk, for det Sprog havde han lært af sin Moder. Rundt om Ager og Eng var der store Skove, og midt i Skovene dybe Søer; jo, der var rigtignok dejligt derude paa Landet!

Midt i Solskinnet laa der en gammel Herregaard med dybe Grave rundt om, og fra Muren og ned til Vandet voksede store Skræppeblade, der var saa høje, at smaa Børn kunde staa oprejst under de største.

Her finder vi den rigtige Herregaardsstemning udtrykt af den fynske Digter. Fyn er Herregaardenes Land, især Sydfyn, hvor der i de 4 Herreder i Svendborg Amt ligger ualmindelig mange velbevarede Herregaarde, og flere er endda forsvundne. I Gudme Herred har ligget en Herregaard i alle Herredets 12 Sogne. Egnen er ogsaa ualmindelig rig paa Oldtidsminder. Omkring det gamle Herresæde, Broholm, er der paa en  $\square$  Mil talt 50 Stenaldergrave, 200 Grave fra Broncealderen og mange Fund paa Markerne fra Jernalderen. Her paa denne dejlige Egn har de stolte Adelsmænd indrettet sig prægtige Borge, især i den saakaldte Renæssancetid (15. og 16. Aarh.). Disse Borge hører til Landets mest karakteristiske, og nogle af de skønneste ligger som en Perlerad langs Kysten: Holckenhavn, Rygaard, Hesselager, Broholm, Hvidkilde, Nakkebølle. Ogsaa de sydfynske Øer har deres Borge som f. Eks. Valdemarslot paa Taasinge og Tranekær paa Langeland. Ærø derimod er Landet uden Slotte, uden Skove og uden Søer. Her er kun Moser og Damme, hvorimod der før har været Skove, og Konger og Hertuger har stridt om den frugtbare Ø, der ligesom symbolsk vender Ryggen til Slesvig og aabner sin Favn mod Fyn, hvortil den retmæssig hører.

Mange af disse Herregaarde ejedes af den samme Slægt. Slægten Urne ejede engang over 70 Gaarde, hvoraf de fleste laa paa

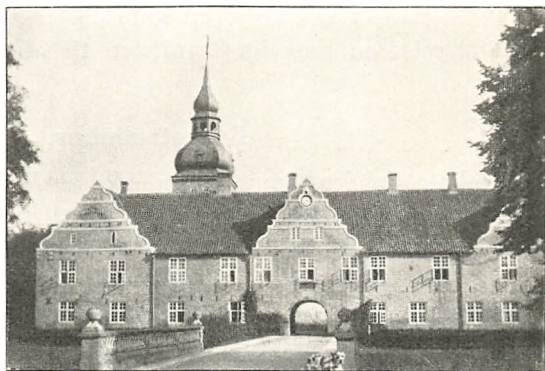
Fyn. Slægten Friis er knyttet til Hesselager og Ørbæklunde samt Borreby paa Sjælland. Familien Skeel til Broholm og Brockenhuus til Egeskov og Nakkebølle. Ellen Marsvins Navn er knyttet til Holckenhavn, Reventlowerne til Brahetrolleborg, Berner Schilden Holsten til Nakkebølle og Holstenshus, Ahlefeldterne til Tranekær, Bryskerne og Blixen Finecke til Dallund, Hofman til Hofmangave, Wedell til Wedellsborg o. s. v. Nordfyn mangler heller ikke interessante Gaarde. Her finder man Hofmangave, Einsiedelsborg, Kørup, Gyldensten m. fl. Fælles for flere af disse Gaarde er, at de er opstaaet, hvor der før har ligget en Landsby, der er bleven nedlagt for at give Plads til en Borg, der kunde spejle sine røde Mure i de dybe Grave eller den lille Sø uden for. Der hviler en egen Stemning over mange gamle Herregaarde, en sælsom historisk Duft mættet med utallige Sagn om strænge Herrer og stolte Fruer, der har regeret myndigt over deres Undersaatter, Hovbønderne i de omliggende Landsbyer. Sagnene kan ogsaa melde om venlige og godgørende Herskaber, der var til stor Gavn for Bønderne, som blev hjulpede af Herremændene i vanskelige Tider. Mange Gaarde blev ødelagte eller helt nedrevne i Svenskekrigen (Himmelstrup i Vigerslev, Næsbyhoved ved Odense, Ørkil ved Svendborg). Odense Slot, Nyborg Slot og det gamle Kærstrup paa Taasinge m. fl. er kendt som Opholdssteder for Konger. Hindsgavl og Hagenskov er ligeledes historisk kendte saavel som Brahetrolleborg, hvortil er knyttet Grev Reventlows og Jens Baggesens Navne.

Middelalderens Herremænd, Ridderne og deres Damer, levede omtrent som Godsejere nu om Dage; men deres Færd er forskønnet af Ingemann og Ewald, der skildrer dem som de fornemme, strænge og stolte Riddere. Nu er Grevernes og Baronernes Tid forbi. Loven byder, at Len- og Stamhuse skal ophæves, og den Tid kommer maaske, da Eftertiden med Undren læser om Nutidens Herremænd og deres Færd.

Herregaardslivet, der leves nu, er selvfølgelig forskelligt fra det, det levedes i Middelalderen. Fra Begyndelsen var Riddernes Tid jo mest optaget af Fejder og Krig. Naar Herren og Svendene var hjemme, da var der Liv og Lystighed. Dansen til Folkevisetonien gik i Borggaarden eller den grønne Eng. Om Aftenen var Borgstuen det kære Opholdssted for Svendene, og undertiden for Herskabet med. Senere optoges Riddernes Tid mere af Landets Sager, der skulde afgøres i Kongens Raad, og i den

gode Tid efter Reformationen optoges Herrernes Tid af at bygge stolte Borge, der nu ikke var saa simpelt indrettede som de gamle; men endnu tog man Hensyn til Forsvaret, og var der ikke et naturligt Værn ved Søer og Damme, maatte der anlægges Volde og Grave til Forsvar. Først efter Grevefejden bortfaldt Hensynet til Forsvaret ved Borgens Anlæg. Nu vilde man ikke have et skummelt Slot, men der skulde være lyse, festlige Sale, hvor man kunde leve glad og fornøjet. Til daglig gled Livet vel stille nok paa Herregaarden, men holdtes der f. Eks. Bryllup, da blev der Liv og Lystighed. Festen varede gerne en hel Uge, og hver Dag blev der baaret talløse Rækker af Fade med fine Retter ind paa Bordene, og man fik al den Vin, man kunde drikke; tit laa Gæsterne da ogsaa under Bordet om Aftenen. Hver Aften dansede Ungdommen saa kraftigt, at der fortælles om Adelsdamer, der dansede sig ihjel. Den Tids Mennesker var voldsomme i al deres Færd. Dog kunde Adelen i den Tid ogsaa bestille andet end holde Fest. Der har aldrig været saa god en Tid med saa mange dygtige og tro Mænd som netop i det 16. Aarhundrede. Herluf Trolle og Tyge Brahe m. fl. var sande Hædersmænd: »Vil vi nyde Landets Goder, maa vi heller ikke krympe os for Faren, naar det gælder.«

I det 16. Aarhundrede hører Hekseprocesser ogsaa med i en Skildring af Herregaardslivet. Søhellen Otto Ruds Søn, Johan Rud, ejede bl. a. ogsaa Løgismose paa Fyn. Hans Hustru, Fru Anna Hardenberg, havde født en Søn, der døde kort Tid efter. Hun blev nu meget tungsindig og havde svære Anfægtelser, og de troede begge, at det var Djævelens Værk, som var paaførthende af slemme Trol-



Løgismose.

O. A. fot.

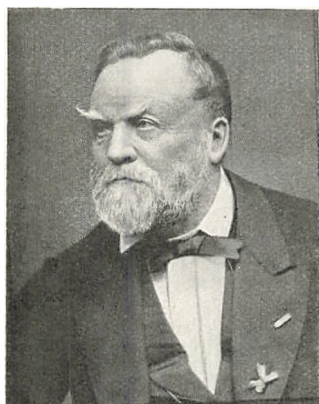
kvinder, der stod i den ondes Tjeneste. Mistanken faldt paa to Kvinder, Karen Spandes og hendes Datter Mette. Begge Kvinderne sad saa en Tid fængslet paa Løgismose, indtil de tilsidst

tilstod, at de havde forgjort Fru Anna og var Skyld i hendes Svaghed. De blev saa dømt til Døden paa Baalet, og Dommen udførtes ved Gamtofte Kirke, som da var Tingsted for Baag Herred. Præsten, Hr. Eskild Digsmed, fulgte dem til Baalet og trøstede og underviste dem i deres sidste Stund. Flere Kvinder var indviklet i samme Sag, der først endte 1598 efter at have varet i 6 Aar <sup>1)</sup>).

Enkelte af de vigtigste fynske Herregaarde skal nu omtales her.

### Broholm.

Broholm er en Perle blandt de fynske Herregaarde, og ligger idyllisk i et karakteristisk fynsk Landskab. Det er en »Vandborg« med en vis simpel og dog storladen Ynde, omgivet af brede Borggrave eller Smaasøer; denne Beliggenhed frelste Gaarden fra Ødelæggelse i Grevens Fejde.



F. Sehested, Broholm.

Otto Skeel opførte den nuværende Hovedbygning, men den mest kendte af Ejerne er N. Fr. B. Sehested, som ombyggede Slottet og indrettede et Museum i *Haven* for Oldsager, som var fundne i Omegnen; det omfatter nu omtrent 8000 Numre. Paa Tomten af en gammel Gravplads fra Jernalderen

er 1882 rejst en mægtig Granitsten til Minde om Sehested.

### Brahetrolleborg.

Brahetrolleborg, som før hed Holmekloster, er uden Tvivl den mest interessante Herregaard paa Fyn. Her grundlagde Cistercienserne 1172 et Kloster paa en lille Holm mellem fiskerige Søer og Vandløb. Den hellige Bernhard priser de afsides liggende Dale: »I Dalene er Frugtbarhed, der hersker yppig Vækst, der finder man de fulde Aks, der vinder man hundredfuld Frugt, der er Ydmyghed og aandelig Fylde. . .« Foruden Holmekloster (Insula Dei) findes Løgumkloster (Locus Dei) og Tvis (Tuta Vallis), der er Aflæggere af Moderklosteret Herrisvad i Skaane. Cisterciensermunkene var Foregangsmænd i Landbrug, Havebrug,

<sup>1)</sup> Jensen: Løgismose.

Fiskeri og Kirkebygning. Den gamle Granitdøbefont fra Klosteret er bevaret endnu saavel som en Del af Bygningerne, der endnu findes gemt inden for det nuværende Brahetrolleborg. Ved Reformationens Indførelse blev Holmekloster, ligesom alle andre Klostre, inddraget under Kronen, men Munkene fik Lov til at blive boende der, saa længe de levede. Efter 30 Aars Forløb købtes Holmekloster af Henrik Rantzau<sup>1)</sup>, som nu kaldte Gaarden Rantzausholm.

Slottets store Kirkeklokke skal efter Sagnet være støbt af Malm fra Kirkerne i Fleninge og Haagerup, som Rantzau lod nedbryde. Af Slottets senere Ejere maa nævnes Fru Anne Lykke, der gjorde sig bekendt over hele Landet paa en uheldig Maade ved sit Forhold til den unge Prins Kristian, og hendes Navn var ogsaa indblandet i en Hekseproces. Senere ejedes Rantzausholm af hendes Brodersøn, Kai Lykke, der er ikke mindre kendt i Historien. Han hørte til Corfits Ulfeldts Parti og ledsagede ham paa Sendefærden til Holland. Kai Lykke levede et muntert Ungkarleliv paa Rantzausholm. Hver Dag spiste 53 Personer paa Gaarden, saa hans Folkehold var meget stort<sup>2)</sup>. Efter Krigen med Svenskerne blev han gift; men hans senere Skæbne var ellers ikke god, da han blev beskyldt for Majestætsforbrydelse, fordi han havde omtalt Dronning Sophie Amalie paa en daarlig Maade. Højesteret dømte ham fra Ære, Liv og Gods, og Hals-hugningen blev udført paa et Billede af Voks og Træ, der var af Størrelse som Kai Lykke, i Overværelse af en talrig Menneskemængde. Han flakkede rundt i mange Aar og døde 1699.

Frederik III.s Yndling, Christoffer Gabel, fik nu Rantzausholm, der iøvrigt var vanrøgtet siden Svenskernes Indfald<sup>3)</sup>.

For anden Gang skiftede det gamle Holmekloster Navn, da det 1668 gik over til Fru Birgitte Trolle, der med Kongens Til-

1) Søn af Feltherren Johan Rantzau; han var en meget rig og ualmindelig dannet Adelsmand.

2) Der fandtes en Page, en Kammerlakaj, en Haandskriver, en Lædefoged, Trompeteren, Skytten, Kokken, Kældersvenden, to Kuske, to Beridere, tre Ryttere og 7 Stalddrenge. Af Haandværkere nævnes Smeden, Drejeren, Bøsemageren, Skrædderen og Maleren. Blandt kvindeligt Tyende opføres Edel Fadeburskvinde, tre Spindepiger, lille Maren Sy pige og to Mælkedejere.

3) Paa Gaarden var dengang (1664) 18 Heste og Hopper, 6 aargamle Føl, 18 Øksne paa Græs, 17 Kvier, 4 Tyrekalve, 89 Køer, 48 Faar, 30 Lam, 67 Svin og Grise samt 16 Gæs.



ladelse 1672 oprettede Baroniet Brahetrolleborg og gav Gaarden Navnet Brahe-Trolleborg. Hun havde været gift med Manderup Brahe til Søbysøgaard, og levede som Enke et lystigt Liv i København. Hun testamenterede Baroniet til sin Brodersøn, Frederik Trolle, der døde 1700 i en Alder af kun 35 Aar og efterlod sig et smukt Navn som rettænkende Godsejer. »I Erkendelsen af den store Mangel i Ungdommens Børnelærdoms Undervisning« byggede han 1691 en Skole paa Krarup Kirkegaard og ansatte en Skolelærer, som fik Fribolig mod at han for en ringe Betaling skulde lære Børnene at læse og skrive og undervise dem »for-nemmelig i deres Saligheds Sag«<sup>1)</sup>. Aaret efter opførte han 2 andre Skoler paa Aaby og Aastrup Kirkegaarde, og atter et Aar senere byggedes Skoler i Hillerslev og Brahetrolleborg. Disse gode Skoler var de første i Landet og vedblev at bestaa, indtil Ludvig Reventlow opførte ny og bedre.

Som et Eksempel paa, hvorledes Tilstanden kunde være paa Herregaardene efter Svenskekrigen, kan fremføres nogle Uddrag af en Jordebog over Brahe-Trolleborg 1701. Selve Slottet var meget brøstfældigt. Kirkesløjen truede med at styrte sammen, og den store Sal med 17 Fag manglede Loft og Gulv. Vinduerne var slaaede ud eller tilmurede, og det vestre Hus tildels uden Tag. Ladegaarden og Stalden var i samme daarlige Forfatning. Skylden for denne daarlige Tilstand var dog ikke alene Krigs-udgifterne, men ogsaa Grevens Eftergivenhed over for den af Bønderne forhadte Skriver, Ridefoged og Godsinspektør Niels Hansen Krogstrup, der havde Trolleborgs Avling, Tiende og Hoveri i Forpagtning<sup>2)</sup>. Han kunde sagtens leve flot, hvad der bevidnes af Mikkell Jernskæg, der besøgte Forpagteren, i følgende Ord:

Med Landets Korne Saft og franske Rigets Most,  
Som ejes inden Dør, med Smør, med Flæsk og Ost,  
Med Kylling, stegte Fugl, med Vaffel og Smaakager  
Som Hustruen saa vel besukred' lækkert bager;  
Den Makrel, Sukkerfisk, med Sukkerærter sød,  
Med meget mere godt, som vi hos Manden nød.

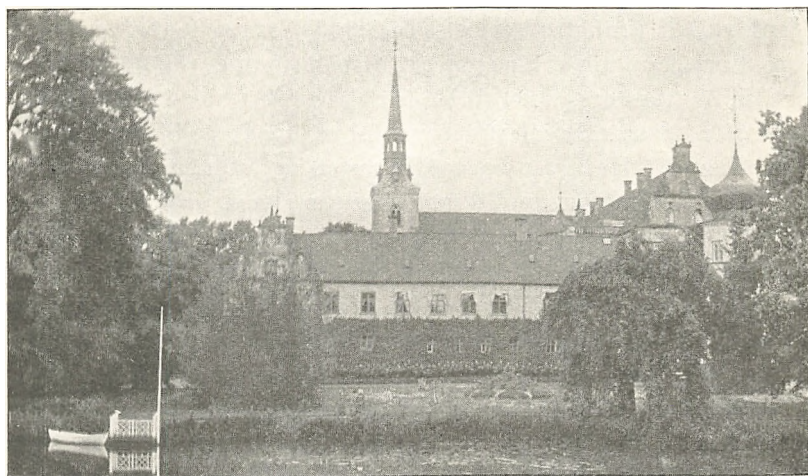
Brahe-Trolleborg skildres saaledes i Pontoppidans danske Atlas: »Skovene til denne Gaard er mange og vel med de bedste

1) Louis Bobe: Brahetrolleborg.

2) Forpagtningsafgiften var 1270 Rdl. Han havde 100 Rdl. i Løn som Skriver og fik 350 Rdl. for at holde Herskabet med Vin og Folkene med Kost. Var forhadet i hele Egnen, og Rygtet om ham varede i 100 Aar.

i Landet, baade af Eg og Bøg. Saavel der, som i en egen Dyrehave, er overflødig Vildt, og i fire ferske Søer Landets bedste Fiskeri.«

1775 arvede Grev *Johan Ludvig Reventlow Brahe-Trolleborg*, og hermed gaar Baroniets Navn over i vort Lands Historie. Greven havde studeret i Allona, Sorø og Leipzig, og rejste senere sammen med sin Broder i Tyskland, Svejts, Frankrig, England og Skandinavien for at studere Landbrug, Fabriksvæsen og Industri. Disse Rejser blev af meget stor Betydning for Grevens senere Arbejde. Kort efter at han havde tiltraadt Godset, sam-



Brahetrolleborg.

O. A. fol.

menkaldte han sine Bønder, for i Forening med dem at ødelægge Træhesten, Gabestokken og andre Torturredskaber, »de slemme Tugtemestre, der havde voldt dem saa mange sure Timer og fremkaldt megen Bitterhed i deres Hjerter.« Greven var som en Fader for Bønderne paa Godset, gik sammen med sin Hustru (Sybilla Schubart) tidlig om Morgenen eller ved Aftens-tide paa Besøg hos Folk for at lære dem at kende; ja, for at drøfte Baroniets Sager sammenkaldte han et Raad af 8 Bønder, der samledes i Skrivestuen paa Slottet. Altid var han fuldt optaget af Forbedringer og Reformers paa Godset, foretog Opmaalinger, istandsatte Hovedbygningen, opførte Lader; han og Grevinden besøgte de syge, gav Mad til de trængende og indbød Bønderne og deres Børn til Spisning, Dans og Lystighed baade om Sommeren i Skoven og om Vinteren i Borgstuen.

Grev Reventlow var ogsaa besjælet af en sand Iver for Folkeoplysning. Ofte lagde han Mærke til, at Børnene var uoplyste, fordi det var daarlig bevendt med Undervisningen i Skolerne. Han besluttede da at lade indrette rigtige Skoler med dygtige Lærere rundt om paa sit Gods. 1783 indviedes i Gærup den første Folkeskole i Danmark efter de nye Tanker og senere Skoler i Haagerup og Grønnerup. De første Lærere var Sønderjyder og kom fra Kiel. Man valfartede langvejs fra for at se disse Skoler, som da ogsaa blev Forbilleder for alle senere oprettede Almueskoler.

Grevindens Fødselsdag, den 14. September 1788, var en stor Festdag paa Brahetrolleborg. Da stod Greven i den løvsmykkede Borggaard og erklærede de tilstedeværende 88 Gaardmænd for frie Arvefæstere, som tillige for Fremtiden var fri for Hoveri. En for én traadte Bønderne frem for at modtage Skødet af Grevens Haand. Han var meget bevæget og udtalte: »Ingen foragte den anden for de Vilkaar, han er i; det er ikke Pladsen, men Maaden at opfylde den paa, der gør os agtet og elsket. Hvorledes udtrykke det, jeg saa levende føler; dette Øjeblik er det lykkeligste i mit Liv.« — De ny Gaarde fik Navn af Jens Baggesen, som ofte gæstede Greven. Navnene var enten prægede af Hyrdeidyllen eller hentede fra den klassiske Oldtid<sup>1)</sup>

Reventlows store Interesse for Oplysning førte til, at han var medvirkende ved det første Seminariums Oprettelse paa Blaa-gaard (1791), og nogle Aar senere byggedes det første fynske Seminarium »Bernstorffsminde« paa Grevens Gods. Tre af Seminarielærerne var fra England, Tyskland og Frankrig, og Seminariet vandt Ry over hele Landet som en udmærket Skole, og Eleverne strømmede dertil<sup>2)</sup>. — Grevens Interesse for Indutriens Fremgang gav sig Udslag i, at han opførte et Væveri, indrettede et Mønsterbrug for Høravl samt anlagde et Slibe- og Hammerværk. Alle disse Foretagender vidner om Lyst til at gøre noget godt for Samfundet; men ofte led Grev Reventlow Skuffelser, fordi han havde alt for god Tro til sine Medmennesker, og saa kunde han henfalde til dyb Mismod. Han døde 1801 og blev efter eget Ønske stedt til Hvile i en simpel Fyrretræskiste af uhøvlede Bræder. — Grevinde Sybille og Sønnen fortsatte i den samme Aand

1) Lykkenssæde, Æressæde, Hædersdal, Stilledal, Oldingsro, Blidegn, Susaa, Ladefylde, Aksglæde og Høsthaab; — Olymp, Delphi, Troja, Ithaka, Korinth, Athen, Sparta og Teben. (Louis Bobé: Brahetrolleborg).

2) Den mest bekendte af Eleverne er Peter Willemoes.

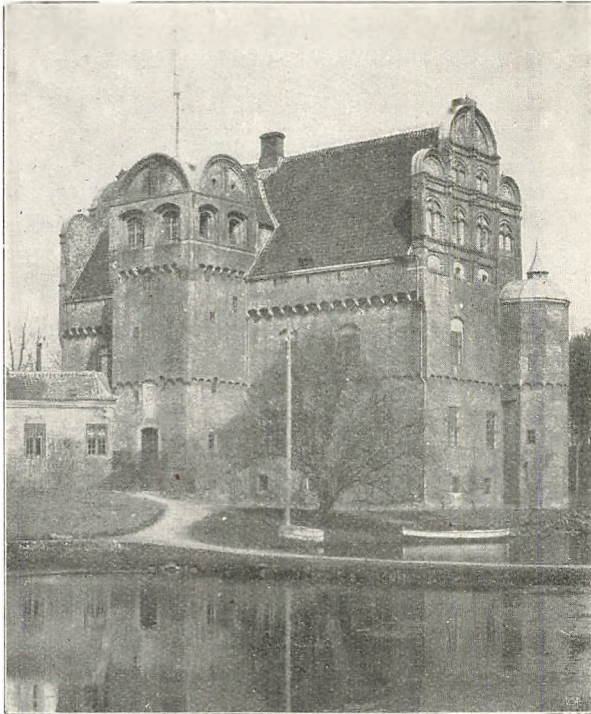
Grevens Arbejde med Oprettelse af Skoler og Fremme af Skovvæsenet o. s. v. Seminariet nedlagdes i Aaret 1826.

Brahetrolleborg er bleven ved at være et Billede paa Fred og Hygge. Møllehuset, Alleen med Træer fra Kai Lykkes og Birte Trolles Dage, Smedjen, der spejler sig i den lille Dam, det gamle Tinghus — alt giver Indtryk af Stemning og Idyl.

### Hesselagergaard.

Hesselagergaard, som er opført 1538 af Kansler Johan Friis, maa ogsaa nævnes blandt de ejendommeligste fynske Herregaarde. Den er bygget i 2 Stokværk, og 2. Stokværk rager lidt ud over første og bæres af en Buefrise, der løber omkring hele Bygningen. Et Trappetaarn i italiensk Stil forbinder de enkelte Stokværk med hinanden. En stor Dansesal, hvorfra der var Adgang til »Hemmeligheder« (W. C.), gik gennem hele Huset. I øverste Halvstokværk findes en Vægtergang med Skydehuller og skraa Skoldehuller. En Svensker skrev: »Kommer Fjenden ind under Muren, da haves kogende hed Kalkvælling i mangan Bryggerkedel til at gyde over ham, kogende Vand eller Olie og anden Fedme, og kastes alskens ildelugtende Urenlighed paa ham.« Der var en Kamin øverst i Trappetaarnet, hvor man kunde koge Vandet, som ogsaa kunde bruges til Badevand ligesom paa Nakkehølle. Der har ogsaa været Kornloft, og under Trappetaarnet fandtes Brønden, ligesom der har været Rum til Forraad nede i Kælderen, saa det har været muligt at udholde en længere Belejring. Hvis en Fjende nærmede sig, modtoges han af en morderisk Ild fra Sydsiden, hvor der har været en Klapbro til at drage op. Under Døren fandtes et Skydehul, og oven over en »Begnæse«: En Trækasse, der hviler paa to Stenudliggere. Fra en Aabning i Muren kunde man kigge ned gennem Kassen og sende et Par Straaler kogende Vædske ned. Foruden dette var der altsaa Skoldehullerne og Skydeskaarene. De fleste Middelaldergaarde har kun været Tilflugtssteder; men Hesselager kunde levere et Forsvar. I den omtalte Bygning har der blot været et Par Værelser foruden Dansesalen. Paa en sydligere Holm laa den egentlige Borggaard med Plads til Værelser for Familien, Gæster, Tyende, og endnu sydligere uden for Graven laa og ligger den Dag i Dag Staldbygningerne. — Grevens Fejde maa have bevæget Johan Friis til at opføre saa stærk en Borg; thi i denne Krig blev Ørkil Slot

ved Svendborg ødelagt, og Rygaard, som var bygget nogle Aar i Forvejen, blev plyndret. Desuden blev Hagenskov, Dalum Kloster, Næsbyhoved og Bispegaarden i Odense indtaget.



Hesselagergaard.

*Fra »Danmarks Land«.*

Anders Vedel giver i en Ligprædiken et fint Billede af den gamle Kansler, der var meget godgørende, havde en god Hukommelse, kunde fortælle Krøniker og kunde mange Sprog. Han var i sit Hjem en taalmodig Fader og ikke en Løve i sit Hus, siger Niels Hemmingsen om ham. Johan Friis havde gaaet i Skole hos Morten Børup i Aarhus og rejste efter Tidens Skik senere til Udlandet for at studere. Han blev Magister i Køløn og drog saa til Italien<sup>1)</sup>, blev efter Hjemkomsten fængslet i Blaa-taarn, men slap ud og rejste atter til Tyskland, hvor han hørte Luther og blev Protestant. Han var en vældig Samler af Gods og Guld og efterlod sig 8 Herregaarde paa Fyn og Sjælland.

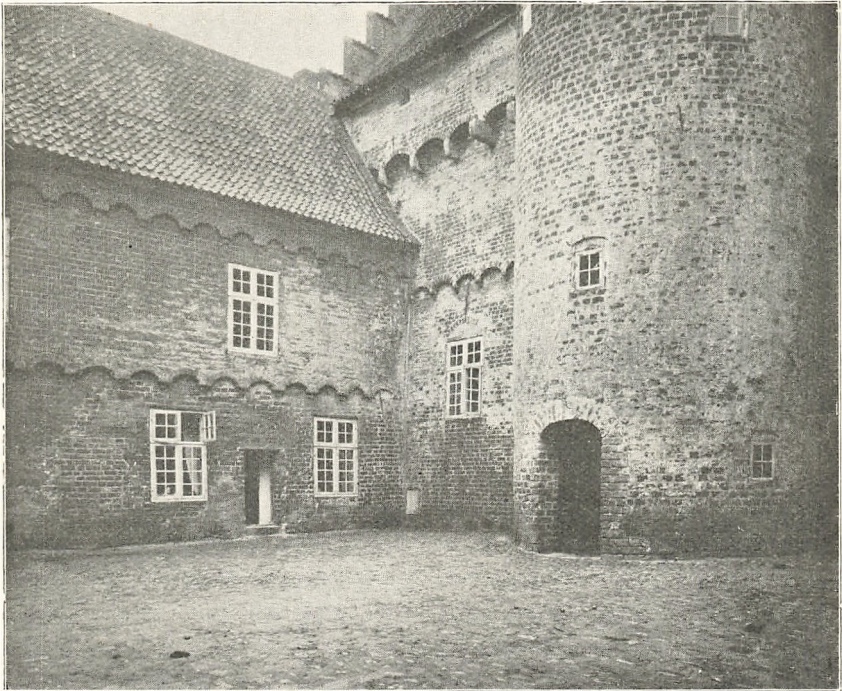
<sup>1)</sup> Levede 1½ Aar i Rom da Peterskirken blev bygget, og da Rafael og Michelangelo virkede der (Renæssancetiden).



Blandt disse er Borreby ved Skelskør opført af Kansleren i den samme Stil som Hesselager med venezianske Gavle. I disse Bygninger har Johan Friis sat sig et varigt Mindesmærke, og en vis stolt Slægtfølelse taler ud af den af ham selv forfattede Indskrift over Indgangsdøren paa Hesselager: »Her paa Fædrenes ældgamle Gaard Johan Friis ladet rejse — ny denne Bygning til Bo baade for sig og sin Slægt. — Ejerens Vaaben du skuer, velhugget i Sten for at vise — Herkomst og Byrd, at hans Hus gammel Oprindelse har.«

### Rygaard.

Ikke langt herfra ligger den stilfulde Rygaard, som er bygget paa nedrammede Pæle i en Sump. Den nordlige Fløj er bygget



Rygaard.

Fra »Danske Herregårde«.

i Tiden før Grevefejden, og de andre Bygninger med Taarnene er opført senere. Gaardspladsen er saa lille, at man daarligt kan vende med en Vogn derinde; men Bygningsstilen med de

kamtakkede og blændingssmykkede Gavle er saa karakteristisk, at man har sagt, at enhver, der har Sans for skøn Arkitektur og Ære for Mindet, bør en Gang i sit Liv valfarte til Rygaard. Slægten Urne, som ejede over 70 Herregaarde, har ejet Gaarden i omtrent 200 Aar.

### Egeskov.

Egeskov, Frands Brockenhusens krigerske Herreborg — »et Heltedigt i Sten og Kalk« — er bygget paa nedrammede Ege-



Egeskov. *H. P. Smith fot.*

pæle i en Sø, og der medgik efter Sagnet en hel Egeskov dertil. Det er den bedst bevarede af den Type af Bygninger, der stammer fra Nederlandene, og Stedet er valgt ikke alene, fordi det er overordentlig malerisk, men ogsaa fordi en saadan »Vandborg« var lettere at forsvare.

Hjørnetaarnene er saa snildt indrettede, at man derfra kan forsvare Gavlene og den ene Side, medens man fra Trappetaarnets skulde klare den anden

Langside. Det maa sikkerl have varet mange Aar at opføre et saadant Bygningsværk, fordi Teglværkerne var smaa, saa der maatte ventes paa Stenene. Foran har der rimeligvis været en Vindebro. Bygherren, Frands Brockenhus, Rigets Marsk, var en Mand med Sans for Teologi og Filosofi og var Ven med Niels Hemmingsen. Han faldt i Syvaarskrigen ved Varberg til stor Sorg for Fr. II, der satte megen Pris paa ham. Sønnen Laurids var stridbar og kæmpestærk, kunde løfte en Hest og sig selv op i Egeskovs Port og blæse i et stort Malmhorn, der endnu findes paa Gaarden. Hans Datter, Rigborg, blev til Straf for en Forseelse »indemuret«, d. v. s. spærret inde i et Kammer, og Føden blev hende

rakt gennem et Hul i Døren. Her sad hun i 5 Aar til Faderens Død 1604. Af senere Ejere kan nævnes Korfits Ulfelds Fader, Jacob Ulfeld, som boede her og havde 17 Børn.

### Nakkebølle.

I Aaret 1534 erobrede Borgerne i Svendborg Nakkebølle, som laa lidt nordligere end det nuværende Nakkebølle, men et Voldsted helt ude ved Kysten viser Stedet for det første Nakkebølle (Bolet paa Nakken eller Landtungen). Herfra er Borgen rimeligvis flyttet i det 14. Aarhundrede til Voldstedet i Høsemosen, hvor man har fundet Grunden til en Bygning, omgivet af Grave. Borgens første Beliggenhed har nok egnet sig som Udfaldssted mod Sørøvere i gamle Dage; men da det kneb med at klare sig mod disse, har man flyttet Gaarden længere ind i Landet. Paa det andet Nakkebølle boede Slægten Bølle (Bølge), der havde fire Bølgelinier i Vaabenet. Senere gik Nakkebølle over til Familien Brockenhus, som i 100 Aar ejede 19 Herregaarde paa Fyn. Jacob Brockenhuses Hustru lod Nakkebølle opbygge under hendes Husbonds 7-aarige Fangenskab i Sverige (1559). Ligesom saa mange andre Herregaarde har ogsaa denne skiftet Udseende baade i det ydre og det indre ved senere foretagne Ombygninger. Alleerede godt 100 Aar efter var Riddersalen delt i to Rum, og nu er der indrettet flere Værelser i den gamle Sal. I Aarene 1866—70 blev et kostbart Inddæmningsarbejde udført ved den inderste Del af Nakkebølle Fjord, hvorved vandtes 110 Tdr. Land Eng. Slægten Berner Schilden Holsten har i de sidste 100 Aar ejet denne smukke gamle Gaard, som derved blev indlemmet i Baroniet Holstenshus. 1906 solgtes 18 Tdr. Land fra ude ved Stranden, og her opførtes Nakkebølle Sanatorium. — Senere er Nakkebølle solgt fra Baroniet og overgaaet til en anden Ejer.

### Valdemar Slot.

Tæt ved Valdemar Slot paa Taasinge ligger Voldstedet af det gamle *Kærstrup* dækket af Hyld, Syren, Ask og mosgroede Frugttræer. Dronning Margrethe gav denne Gaard til Odense Bispedømme, og her levede en Tid den ilde omtalte Bisp Jens Andersen Beldenak, efter at han havde maattet frasige sig Fyns Bispestol, uagtet han havde svoret »ved den hellige Blé«, at han

vilde dø som en vældig Biskop i Fandens Navn. En holstensk Adelsmand bortførte ham herfra i Nattens Mulm og Mørke 1533. Efter Reformationen inddroges Kærstrup under Kronen, men afhændes atter til private. Den mest kendte af Ejerne er vel Ellen Marsvin, Kristian den Fjerdes Svigermoder, og Kongen opholdt sig da ogsaa flere Gange paa Gaarden. Hans Søn, Valdemar, blev Ejer af hele Taasinge, og havde Birkeret over Øen<sup>1)</sup>. Kærstrup nedbrydes i Aarene omkring 1630, og Materialet bruges til Valdemarslot. Kongen var ikke videre tilfreds med Bygmesteren, Hans Stenwinkel, som gav Tegningen til Slottet; thi han skriver til Ulfeld: »Den, som haver gjort det Overslag paa Bygningen paa Taasing han er vist gal, eller og han bliver snart gal; thi han sætter det først, som han bør at have sidst.« Kristian den Femte overdrog 1678 Taasinge til »Rigets højædle og velbaarne Admiral« Niels Juel, som maatte koste overordentlig meget paa at istandsætte det forfaldne Slot og Gods; han indrettede bl. a. i Slottet et Kapel, som blev indviet af Kingo. Niels Juels Sønesøn gav Bønderne Frugttræer og bød dem at plante disse i Haverne. Der siges, at han maatte prygle dem til det, og det hjalp; thi intet Steds i Landet ser man saa rige Frugthaver som paa Taasinge.

### Tranekær.

Sagnet siger, at Næsekongen Tran i det 8. Aarhundrede skal have bygget *Tranekær*. Slottet ligger smukt paa en Banke omflydt af Vand med Udsigt til alle Sider. Siden Valdemar Atterdag indtog Tranekær, har Slottet i lange Tider hørt Kongen til. Kong Hans'es Dronning, Christine af Saksen, boede her. — Grev Frederik Ahlefeldt fik paa Griffenfeldts Anbefaling Tranekær oprettet til et Lensgrevskab paa meget gode Vilkaar. Greven var en stræng Mand paa mange Omraader, men var opfyldt af Omhu for Øens Befolkning; han forbedrede Øens Skolevæsen, saa Langelands Skoler blev nogle af de bedste i Landet. — Grundtvig kom en Del til Tranekær som Feltpræst, og her gjorde han Bekendtskab med Peter Willemoes.

---

<sup>1)</sup> Valdemar var Søn af Kirsten Munk; han faldt i Polen 1656 og har vist aldrig haft fast Ophold paa det Slot, der blev kaldt efter ham. Godset blev meget ødelagt i Svenskekrigen.

### Hagenskov (Frederiksgave).

Hagenskov (Frederiksgave) er mest kendt som Jacob Erlandsens Fængsel, men ogsaa som Opholdssted for nogle af Landets mest fremtrædende Adelsmænd, der har styret Hagenskov som Lensmænd. Denne Stilling havde saaledes Frands Brockenhus til Egeskov, Eiler Rønnow til Hvidkilde, Jacob Ulfeld (hvis Søn Korfits fødtes her) og efter ham Jørgen Brahe, den sidste kongelige Lensmand, der var Indehaver af Gaarden i 42 Aar indtil 1661. Han ejede 9 Herregaarde og kaldtes »Den lille Konge paa Fyn«. — Af Lensregnskaberne ses, at det stod meget daarligt til i Svenskekrigens Tid. Da Fjenden kom paa Fyns Land i Januar 1658, kunde Bonden ej betale Landgilde formedelst haard Indkvartering og anden Besværing. Den samme Dag Svenskerne kom i Land »udplyndrede de Slottet, skød nogle af Folkene død, borttog Lensmandens Mobilier for mange tusinde Dalers Værdi og hvis ædende og drikkende Varer, der var forhaanden, ødelagde de rundeligen — —.« Nogle Aar efter Krigen kaldte Niels Banner Gaarden Frederiksgave til Minde om Kongen (1668). Hagenskov, som før har ligget paa to forskellige Steder, brændte 1741, og den nuværende Hovedbygning opførtes 1775 af Storkøbmanden Niels Ryberg.

### Wedellsborg (Ivernæs).

Wedellsborg (Ivernæs) ligger ualmindelig smukt ved Bæltet. Her boede Kong Hanses gode Mand, Henrik Gyldenstjerne, som gjorde en Pilgrimsfærd til det hellige Land. Hans Søn var den kendte Odensebisp Knud Gyldenstjerne. — Senere ejedes Wedellsborg af den holstenske Herre Baron Wedell, som 1672 fik Godset oprettet som Lensgrevskaab. Han var noget storstilet i sin Fremtræden, lod blæse Fanfare af 12 Trompetere, naar han gik til Bords og udøvede talrige Overgreb mod Præster, Degne og Bønder. Han lod saaledes engang en Præst drive ned af Prædikestolen med Magt og lod en Kone »stryge til Kagen« uden Lov og Dom.

### Glorup.

Der har altid staaet Ry af Glorup for den smukke Hovedbygning og dens enestaaende dejlige Have paa 25 Tdr. Land, der er anlagt trappeformet; foran findes Rosenterrassen, der sænker sig ned mod et Bassin med en idyllisk Ø med Springvand fra Svin-

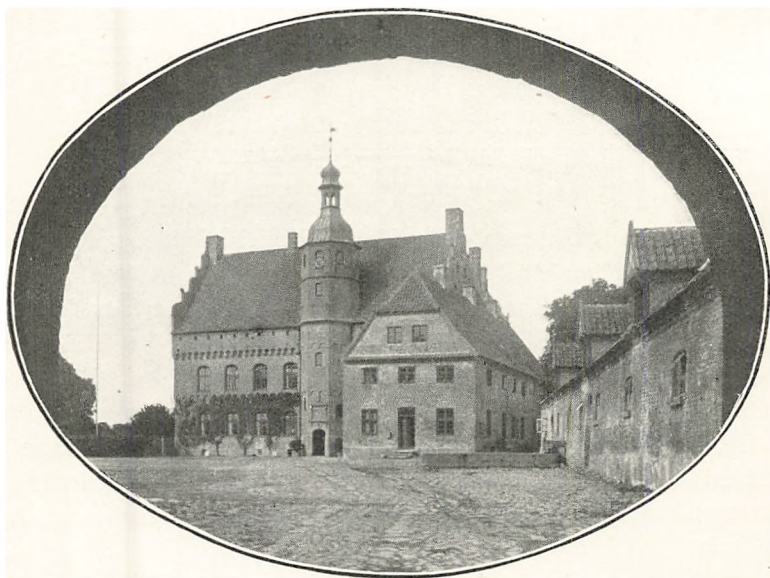


dinge By. Bagved er saa »Parterrehaven« med mange Gange, hvor der før var opstillet en Vrimmel af Statuer (Zinkafstøbninger) og Vaser — et Stykke Frankrig midt inde paa de fynske Sletter.

Rigshofmester Christoffer Walkendorff (1525—1601), som stiftede Walkendorffs Kollegium, ejede Glorup, som han udvidede ved Køb af Gods rundtom. Han var en meget virksom Mand, der idelig var paa Rejse i Rigets Ærinder. Paa sin Mindesten i Svindinge fortæller han helt naivt om sig selv: »Jeg haver opbygget Glorup og Kirken af ny<sup>1)</sup>, jeg haver bekommet alt Svinninge Sogn under Glorup Herskab; jeg haver ladet opsætte alle Stengærder om Glorups Fang. Af alt dette roser jeg mig intet, men takker Gud; at jeg haver regeret mine Tjenere i Fred med Sagtmodighed og Kærlighed, Gud ske Lov. Giver Kejseren, hvad Kejsereis er.«

### Ørbæklunde.

Blandt »de sorte« Friisers Herrebørge maa ogsaa nævnes Ørbæklunde, der er bygget i en lidt senere Tid end Hesselager og



Ørbæklunde.

*Fra »Danske Herregaarde«.*

Borrehy og ligner lidt mere det 17. Aarhundredes aabne Herregaarde. Paa en Sandstenstavle over Trappetaarnets Dør har Byggherren ladet sætte følgende Indskrift:

1) Glorup er senere ombygget i Barokstil af Slægten Moltke

»Gud og Fødestedets Skytsaand helliget! Ikke til Overdaadighed eller pralende Pomp har jeg indviet dette Sted, men til Erindring om hans udsigelige Velgerninger, hvis uransagelige Raad behersker de dødeliges Skæbne. Med Bøn om Held for Efterkommerne. Niels Friis, Herre til Hesselager, i Herrens Aar 1593.«

Her har Rigshofmester Poul Laxmand boet, han som efter sin Død (1502) af Kong Hans blev dømt som Landsforrædder, hvorefter Bisp Jens Andersen Beldenak fik Ørbæklunde og mere af hans Gods overdraget af Kongen.

### Holckenhavn.

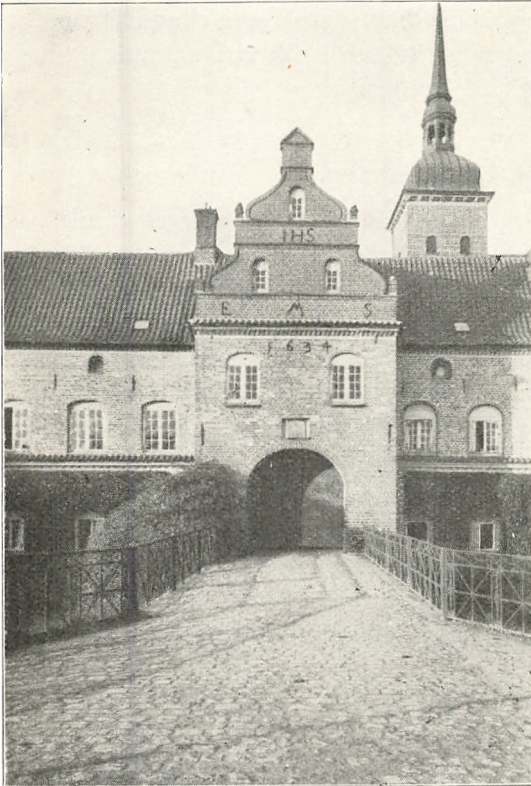
Lidt Syd for Nyborg ligger Holckenhavn meget smukt ved Storebælt. Gaarden hed før Kogsbølle og ejedes i omtrent 300 Aar af Ulfelderne. En af disse var Jacob Ulfeld, som blev udstødt af Rigsraadet og nu mest arbejdede med at øge sit Gods. Han opførte Ulfeldsholm ved Vindinge Aa 1585. Hans Søn Jacob Ulfeld overtog efter Faderens Død Ulfeldsholm. Han studerede i sin Ungdom ved fremmede Universiteter, besøgte Italien, Tyrkiet, det hellige Land og Ægypten og oplevede mange spændende Eventyr. Efter sin Hjemkomst blev han Rigets Kansler, men havde dog ogsaa Tid til at opføre flere Taarne og andre Bygninger paa Ulfeldsholm. I Aaret 1616 solgte Jacob Ulfeld Godset og købte Egeskov. Flytningen foretoges saa grundigt, at han endogsaa førte sine Forfædres Kister fra Vindinge til Kværndrup Kirke.

Ellen Marsvin købte nu Ulfeldsholm, som herefter blev kaldt Ellensborg. Omkring ved Aar 1400 findes Navnet Marsvin blandt de fineste Borgerfamilier i Odense, og senere regnes Slægten til Rigets højeste Adel, der bl. a. ejede Lindved og Hollufgaard. Ellen Marsvin blev først gift med den strænge Ludvig Munk til Nørlund, med hvem hun havde sit eneste Barn Kirsten Munk; senere efter Mandens Død giftede hun sig med Knud Rud til Sandholt. Efter faa Aars Forløb blev hun Enke for anden Gang og anvendte nu Resten af sit Liv til at samle sig Gods og Rigdomme, og da hun var en energisk og viljestærk Dame, lykkedes det hende ogsaa i høj Grad<sup>1)</sup>. Hertil bidrog ogsaa hendes

1) Foruden flere Gaarde paa Sjælland og i Jylland ejede hun Lunde-gaard i Nr. Broby Sogn, i hvis Kirke hun og hendes to Mænd er stedt til Hvile, Vejlegaard og Kærstrup med største Del af Taasinge og Turø.

Datters Forbindelse med Kristian den 4., som overdrog hende Dalum Len ved Odense, hvor hun boede i en lang Aarrække og styrede Lenet med stor Dygtighed. Her boede Kristian den 4. en Tid hos hende, da han kom tilbage fra den uheldige Krig i Tyskland, og her opførte Kirsten Munk sig saa slet, at det førte til

Opløsning af hendes Ægteskab med Kongen. Fru Ellen kom ogsaa i Uvenskab med Kongen, som fratog hende Dalum 1639, og fra nu af boede hun paa Ellensborg, som blev grundig ombygget og blevet meget anseeligt Herresæde. 1637 fuldførtes det prægtige Kapel paa Ellensborg med en af de mest storslaaede og rigt udskaarne Altertavler, der findes i Landet. Prædikestolen, der er udført i Barokstil, og Herskabsstolene er ogsaa pragtfulde. Baade Fru Ellen og hendes Datter døde paa Ellens-



Holckenhavn.

*Fra „Danske Herregaarde“.*

borg, og Godset overtoges af Leonora Christine og Korfits Ulfeld, som var Indehavere af Herlighederne indtil 1662, da Dommen blev udført over Ulfeld. Ti Aar senere gik Godset over til Eiler Holck, en af de faa af den gamle Adel, der ønskede at gaa over i den ny Lensadel. Han oprettede Friherreskabet Holckenhavn, skønt der manglede noget i de 1000 Tdr. Hartkorn, der kræves til et Baroni.

### Schelenborg.

Paa den ejendommelige Halvø Hindsholm ligger flere gamle Herregaarde, hvoriblandt Schelenborg, der forhen hed Eskebjerg og har tilhørt Marsk Stig, der efter Sagnet skal være begravet i Stubberup Kirke.

### Ulriksholm og Skovsbo.

Sydligere ligger Ulriksholm og Skovsbo. Ulriksholm (i Kølstrup Sogn) hed først Skinnerup og har tilhørt Kristian den 4.s Søn med Vibeke Kruse, Ulrik Christian Gyldenløve, der blev udnævnt til Ritmester i sit 14. Aar og var senere meget ude i fremmed Krigstjeneste. Han udmærkede sig under Københavns Belejring og døde i Krigens første Aar kun 29 Aar gl. Kølstrup Sogn blev forøvrigt i denne Krig en rygende Ruinhob; men Sognepræsten Poul Bagger øvede en stor Bedrift ved at bringe Hans Schack Meddelelser om Fjenden.

I Nærheden af Skovsbo staar et stort Krucifiks af Træ, der skal være opstillet i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede af Erik Hardenbergs Hustru Anne Rønnow, fordi hun havde fundet Helbredelse for en Sygdom. Første Gang, man gaar der forbi, hænder der et lille Uheld, siger Sagnet, og ingen af Tjenestefolkene lod sig fæste paa Skovsbo, uden at Ejeren maatte love dem at vedligeholde Krucifikset, da det ellers efter Sagnet vilde gaa Gaarden galt. For Resten spøgede det svært paa Gaarden, naar den hvide Dame kom rumlende ind paa Gaardspladsen, saa det hørtes af alle Beboerne; men naar Staldkarlen kom ud, var hun borte. Der høres ogsaa Fodtrin, Klagelyd og Suk i Kamrene, navnlig det blaa Gæstekammer, saa Officererne i 1864 bad om at faa et andet Værelse.

En af Ejerne paa Skovsbo lod Korset forfalde; tilsidst havnede det i en Skrammelkrog paa Slottet. Nu hændte det, at der udbrød Sygdom mellem Gaardens Kreaturer. Mange Midler blev prøvet, men ingenting hjalp. Da fik Herremanden det Raad, at



Korset ved Skovsbo.

*H. Jacobsen fot.*

han skulde sætte Korset i Stand og rejse det paany. Det gjorde han, og det hjalp; Kreaturerne kom sig. — Gamle Folk mindes, at de som Børn aldrig gik forbi Korset uden at tage Hatten af for det.

### Hofmansgave.

Helt ude ved Munden af Odense Fjord ligger Hofmansgave, der har et vist Ry som det Sted, hvor Danmarks første Landbrugsskole laa, idet Etatsraad Hofman Bang, der var overordentlig interesseret i Naturvidenskab og Landbrug, oprettede en Skole for 12 Elever (1843—1854). Hofmansgave, der tidligere var Stamhus, hed før Knyle (mager) og har en Have med en Rigdom paa Bregner og sjældne Planter.

Ved at fortsætte langs Fyns Nordkyst fra Hofmansgave til Bøge træffer man endnu en Række af Herregaarde: *Einsiedelsborg, Kørup, Gyldensten og Harridslevgaard.*

### Kørup.

Den første Oprindelse til Kørup har rimeligvis været en stor Gaard i Landsbyen Kørup, som med sin Kirke laa ved Agernæs. Slægten Puthus eller Podebusk er knyttet til dens første Tid. Den voldsomme og hensynsløse Mourids Podebusk <sup>1)</sup>, i hvis Spor fulgte Klager og Reltergang, har bygget det nuværende Kørup og en meget anselig Kirke, en af de største paa Fyn. Det trak ud med Bygningen af Kirken, og Sagnet siger, at han sluttede Pagt med Fanden om de manglende Midler til Fuldendelsen, og han blev ogsaa afhentet af ham inden Indvielsen. Agernæs Kirke blev nu nedlagt, og Sognet henlagt til den ny Kirke i Kørup; men dette havde sine Ulemper, da Præsten stadig boede i Agernæs og skulde over Vandet for at komme i Kirken. Nu er baade Kørup og Agernæs Kirker nedlagte, og en ny Kirke og Præstegaard bygget midt i Sagnet ved Krogsbølle. Ved Kørup er indvunden 800 Tdr. Land ved Tørlægning. — En sælsom historisk Duft hviler over det gamle Kørup med de stille Grave og mosgroede Mure i en Alkrog, et Minde om længst forsvundne Tider.

### Einsiedelsborg.

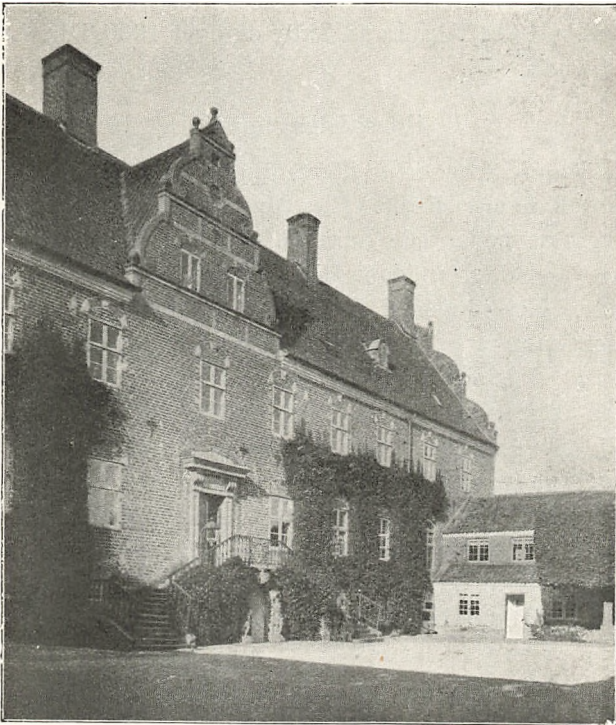
Einsiedelsborg, der først hed Egebjærg, ejedes oprindelig tiligemed Kørup af Familien Podebusk, som var indvandret fra Rügen, og af disse to Gaarde er Grevskabet Roepstorff oprettet.

<sup>1)</sup> Blev saaret i Slaget ved Svarteraa 1565.



### Gyldensten (Enggaard).

En af de første Ejere af Enggaard (Gyldensten) var den fynske Ridder Berneke Skinkel, der ogsaa ejede Ivernæs (Wedellsborg), Langesø, Dallund og havde Rugaard og Bogense i Pant af Kronen og var Hovedsmand paa Hindsgavl. Senere opstod en endeløs Strid om Enggaard mellem Jørgen Daa's og Karen Gylden-



Gyldensten.

*Fra »Danske Herregaarde«.*

stjerne's Børn, en Strid, der vidnede om megen Raahed og Griskhed hos den Tids Mennesker. Gaarden tilfaldt tilsidst Knud Rud.

Den eventyrligste Skikkelse blandt alle fynske Herremænd er dog sikkert Franskmanden Jean Henri Huguetan (født 1665 i Lyon). Han var først Bogtrykker og Boghandler, drev senere Bankforretning i Frankrig og Holland og tjente Formuer, var paa Nippet til at blive puttet i Bastillen og gik tilsidst fallit i England, fik saa ved 2. Ægteskab med en Komtesse Titel af Baron, flakkede rundt i Tyskland og kom til Danmark 1711, hvor

han blev Hofmand hos Frederik IV, blev ophøjet i Grevestanden under Navn af Gyldensten og købte 1719 Gyldensten. Hans Datter løb bort med en ung Spanier og blev derfor gjort arveløs. Greven døde 1749 over 80 Aar gl. — Hovedbygningen er omgivet af usædvanlig brede Grave og er opført 1640 af Gregers Krabbe. Til Grevskabet Gyldensten hører desuden Sandagergaard, Oregaard, Hugget, Harridslevgaard, Uggerslevgaard og Jerstrup samt Gaarden Eriksholm — ialt over halvtredie Tusinde Tdr. Land foruden 1000 Tdr. Land Skov og over 1000 Tdr. Land indæmmed Strand.

### Harridslevgaard.

Blandt Harridslevgaards Ejere findes den kendte Fru Anna Lykke, Kaj Rantzaus Enke. Hun fulgte den udvalgte Prins Kristian overalt og bedaaede ham »med Drik og anden Letfærdighed« aarle og silde, medens Kristian den 4. færdedes i Tyskland. Under Herredagen i Kolding indfandt hun sig »mod al ærlig Fruentimmers og Enkers Maner« hos Prinsen til stor Forargelse, »saa at baade unge og gamle inden- og udenlands have om hendes Rippen og Rejsen vidst at tale spottelig nok.« I Oktober 1625 var Prinsen hendes Gæst paa Harridslevgaard. Skandalen øgedes, da hendes Navn indblandedes i Rettergangen mod en berygtet Troldkvinde Lamme Heine. Kongen lod hende efter sin Hjemkomst gribe i Nyborg og sætte paa Bohus; men Aaret efter nødedes han til at løslade hende, og hun holdt Bryllup 1629 med Knud Ulfeld til Hellerup.

### Hindsgavl.

I en af Danmarks naturskønneste Egne ligger Hindsgavl ved Lille Bælt, et kongeligt Slot, der ligesom Nyborg Slot ligger paa et udsat Punkt ved Alfarvej. — Da Erik Glippings Mordere kom til Fyn, blev Hindsgavl hærgnet og plyndret. Her modtog Erik Mændved Erik Præstehader i September 1295 og sluttede en Vaabenstilstand med ham, der skulde vare indtil 15 Dage efter St. Hans næste Aar; men Overenskomsten blev ikke holdt hverken fra dansk eller norsk Side; thi Aaret efter maa Erik Mændved tage Hindsgavl tilbage fra Nordmændene. — De holstenske Grever beholdt Hindsgavl nogle Aar efter 1340. — Erik af Pommern, Kristoffer af Bajern, Kristian I og Hans har alle op-

holdt sig paa Hindsgavl og udstedt Privilegier og holdt Rettergang fra »Castro suo Hyntzegawel«. Skønt det var et af Landets vigtigste Len og et af Landets faste Punkter, var Bygningerne kun tarvelige. En Oversvømmelse i Januar 1694 foretog det sidste Angreb paa Hindsgavl, og nu er der kun et Voldsted tilbage; men af Ruinerne er et nyt Hindsgavl opført 1784. — Hindsgavl ejes nu af Foreningen »Norden« og der, hvor sør Nordens Konger krigedes, mødes nu Nordens Folk for at udføre et Fredens og Venskabets Arbejde til fælles Gavn for Brødrefolkene.

I Nordfyn saavel som i Sydfyn ligger endnu en Række af Herregaarde, som fortjente en nærmere Omtale; men af Hensyn til Pladsen maa her standses, og det tilraades enhver, som er særlig interesseret i at lære vore Herregaarde at kende, at studere dem nærmere i Traps Danmarks Beskrivelse og Værket: Danske Herregaarde ved 1900. For Nordfyns Vedkommende kan ogsaa henvises til Vedel Simonsen, Nordfyns Historieskriver, der i Aarene 1832—58 ejede Elvedgaard, som han omfattede med megen Pietet. Han fortjente ogsaa det Mindesmærke, som blev opstillet for ham uden for Gaarden 1918.

I Slutningen af 18. Aarhundrede var der en hel Kreds af velhavende borgerlige Embedsmænd og Godsejere, der købte forfaldne Herregaarde, som de istandsatte og bidrog saaledes til at bevare dem for Efterslægten. Nu om Dage gaar Udviklingen i Retning af Udslykning af Herregaarde, saa det sker, at der opstaar hele Byer, hvor der før har været en Herregaard, som f. Eks. Nislev ved Otterup. — De fynske Herregaarde er med til at præge Landskabet. Tænker man sig dem borte, da vilde ikke alene den Poesi, der giver sig Udtryk i Folkeviserne om Ridderlivet paa Borgen mangle; men vi vilde ogsaa savne den Kulturværdi, der trods alt er udgaaet fra vore Herregaarde, og derfor staar de da ogsaa som et talende Minde om vore Fædres Liv og Arbejde baade i Haandens og Aandens Verden.

Kilder:

»Danske Herregaarde ved 1900«.  
Louis Bobé: Brahetrolleborg.  
Trap: Danmark.



*Fra D. Bruun: Danmark.*

Sulegård i Sønderso  
(nu nedreven).

*Mogens Clemmensen fot.*

## BØNDERGÅRDE OG BOLIGSKIK

Naturen præger Folkesindet, og Menneskene præger igen Naturen, i nyere Tid ofte på uheldig og skæmmende Vis. Så meget mere glæder det os, hver Gang Landskab og Bygninger klinger sammen i en fuldttonende Enhed. Og lykkeligvis er det endnu Tilfældet mange Steder på Fyn. Ingen af vore større Landsdele ejer en sådan Rigdom af kønne og vel vedligeholdte Bindingsværks Bygninger som Fyn og den fynske Øgård.

Der er venligt og løvrigt omkring de fynske Gårde og Huse, hvad enten de er flyttet ud på Marken, eller de hygger sig med hverandre i Landshyens Favn. Haverne, de fordums Abildgårde, indhyller Vægge og Stråtag i en blød og folderig Dragt. Og i den gamle fynske Landsby gør de mere end det. De er som levende Mure der lempeligt skiller Hjem fra Hjem; men de er også Kæden der knytter dem til hinanden, et Bælte af Løv og Blomster der binder Landsbyen sammen til en Helhed. De gamle Gårde

vender Ryggen til Bygaden; stundom ligger Portlængen lige ud mod Vejen, stundom er den trukket lidt tilbage, så der blir Plads til en heget Stump Have. Et muntert og livfuldt Billede møder dit Øje, hvad enten det følger Bygadens Krumning, eller det gør et Kig ind i Gårdenes lukkede Firkanter.

Den gamle fynske Bondegård er gennemgående festligere, mere velholdt og rigere udstyret end nogen anden i Danmark.



Gård i Assenbølle.

Den bærer Præg af at høre hjemme i jævnt skovrige Egne. Det fynske Bindingsværkshus er rigere på Træ end det sjællandske og det bornholmske, og ingen Steder har ældre Tidens Håndværkere udført et dygtigere og mere kunstfærdigt Arbejde.

Tilsammen gør Bygningens Enkeltheder et Indtryk af Styrke og Skønhed, af lunende Hygge og hjemlig Tryghed: De svære Længer med det skrånende Gavltag. Det rigt udmønstrede Bindingsværk med Tavlenes skinnende hvide og Stolpernes mørke Farve. Døre og Vinduer hvis Størrelse og Former altid er vel afstemt efter hinanden og efter Helheden. De nydelige Kviste som ofte har deres Plads over Døren og lige under Skorstenen. Stråtaget der på en Gang slutter blødt om Huset og tillige giver



det Holdning og Ynde. Og Farverne — det er jo Sommerens friske grønne og Vinterens grå og brune i de fineste Overgange. Der går Dans af Solstråler og flimrende Skygger fra de omgivende høje Træer — Abelin eller Poppel eller Ælm eller Kastanie. Altsammen er det med til at give den fynske Gård det livfulde og dog rolige Præg, der stemmer saa godt med det smilende fynske Landskab.

*Bindingsværket* er en ældgammel dansk Byggemåde. Når vore Forfædre skulde indrette deres Bolig, hentede de oftest Tømmeret fra de mægtige Egeskove der i sin Tid dækkede store Dele



Gården Lucienhøj.

O. A. fot.

af Landet. Stammerne var ikke så høje som Fyrretræerne i de højnordiske Skove, men Længden var tilstrækkelig til den særegne Bygningsform som blev Danmarks. Man opførte så mange Fag som man havde Brug for; senere kunde nye føjes til; på

denne Måde blev den *lange Længe* til. Nutildags har de fleste Bøndergårde fire Længer, og mange tænker sig rent umiddelbart, at den firlængede Gård er den oprindelige og ægte danske. Det er dog slet ikke Tilfældet. Ældst er sikkert *det enlængede Hus*. På de sydfynske Øer findes endnu sparsomme Levn af enlængede Bøndergårde (Lyø, Ærø, Strynø). Et Udskiftningskort over Lyøby fra 1804 viser os, at Landsbyen dengang har haft dels enlængede, dels vinkelbyggede Gårde.

En særegen fynsk Form er *det trelængede Bolssted*, der på en Gang gør Indtryk af noget lunt og noget indbydende venligt. De korte Sidelænger strækker sig som åbne Arme ud mod den vejfarende. *De firlængede Gårde* er bleven til i Tidens Løb ved Udvidelse af trelængede. Oprindeligt har den fynske Gård været sammensat af fritliggende Bygninger. Efterhånden er Længerne vokset sammen ved Tilbygning, og herved har Gårdene fået de

runde Hjørner som er noget særegent for Fyn. I mange Tilfælde er Stuelængen dog bleven ved at ligge frit.

Da Udskiftningen fandt Sted, fik Gårdene flere Steder et særligt Præg. På Hvidkilde Gods blev Gårdene bygget med tre Længer og et Stengærde i Stedet for den fjerde. Den samme Byggemåde finder vi på Gården »Lucienhøj« ved Holstenshus som blev udflyttet i 1772—73. Her ligger Stalden midt for, Laden til venstre, Stuehuset til højre. Gårdene under Hvidkilde havde brændte



Stenløse gamle Præstegård.

Sten i Tavlene, udfugede Mure, malede Porte, Døre og Rækværker. »Skønnere Gårde har jeg ikke set i Danmark,« siger L. N. Wedel. På Rødkilde Gods byggede man to Huslænger i Vinkel.

Til de skønneste fynske Bøndergårde kan vi godt henregne de gamle *Præstegårde*. De er alle bygget i Bondegårdens Lignelse; men alting er større og spænder videre: Haven, Gårdspladsen, Længerne og de enkelte Rum. Ofte ligger Præstegården nærved Kirken og danner i Fællig med den og det gamle Kampestensdige om Kirkegården et af vore fineste Landsbybilleder.

— Fyn hører til de Egne i Danmark hvor Bindingsværkets Stolper hviler på en *Fodrem*, et vandret gennemgående Tømmerstykke der løber på langs henover Syldstenene. Fra først af har

man brugt at grave Stolperne ned i Jorden, senere har man sat dem på Sten. Mellem Stolperne indtappes en eller to Rækker af vandrette Tømmerstykker, de såkaldte *Løsholter*; mellem dem er igen indskudt mindre Stykker af lodret Fyldetømmer. Sommetider finder vi også Skråstivere (Fynboerne kalder dem *Ranker*); de spænder fra Foden eller fra Løsholtet op imod en Stolpe og forekommer ofte parvis svarende til hinanden.



Gård med Hestegang.

O. A. fot.

Endnu er der Længer og Huse hvor Væggenes Tavler er lavet af Risfletning og Lerklining (Vændreværk). Det var de allevegne i gammel Tid. Arbejdet blev udført af Pigerne, og når Sliddet var ovre, kom Lønnen i Form af et *Klinegilde*. I Nordskov langt ude på Hindsholmen ligger en meget ejendommelig Gård. Væggene er ikke klinede, men bygget op af ubrændte, soltørrede Lersten, og ud mod Gaden er Lervæggen dækket med Strå. Der skal Flid og Påpasselighed til for at holde den Slags Murværk vedlige.

På Sjælland er det Skik at hvidte Murene over det hele, på Fyn møder vi det kun nu og da. Her bruger man de fleste Steder at male Stolperne, tiest med sort, sjældnere med brunrød Farve.

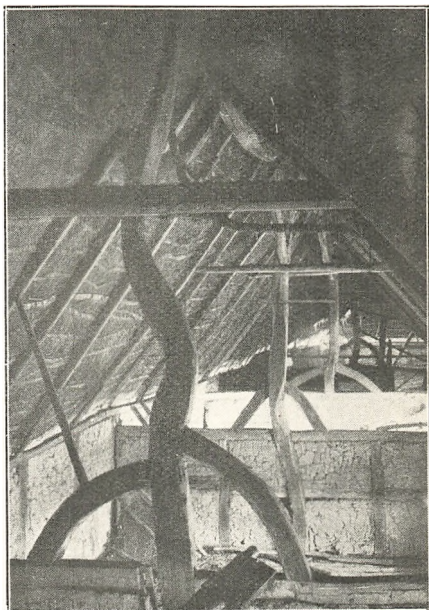
Det er meget almindeligt at den fynske Gård, har et lille Udhus liggende udenfor de sammenbyggede Længer. Enkelte Steder ser man endnu en karusselformet Udbygning med rundt eller mangelkantede Omrids og kegleformet Stråtag. Her har Hestegangen haft sin Plads. Men efterhånden som den elektriske Kraft trænger frem, forsvinder det morsomme Kegelhus, eller det bruges til Roe- eller Redskabsrum.

— I Gårdenes *indre Opbygning* møder vi på Vestfyn og Nordfyn en udbredt fynsk Ejenommelighed. Det er de *sulebyggede Længer*.

Lad os engang i Forsommeren kige ind i en gammel vestfynsk Lade. Derinde vil vi lægge Mærke til en Række høje, svære Stolper, der er opstillede i Husets Midtlinie fra Gavl til Gavl, og næsten altid i Skillerrummene. Foroven bærer de *Rygåsen*, et Stykke Tømmer der løber langs hele Tagets Rygning. Foruden hviler de på et Tømmerstykke eller en Sten. Sådanne Stolper kaldes *Suler*, det gamle danske Navn for Søjler.

Ved denne Opbygning kommer Tagværket til at hvile dels på Sulerne, dels på Ydervæggene. I de sædvanlige Bindingsværksbygninger er det Væggene der bærer det hele. Også i Jylland finder man Sulebygninger hist og her. Men der er det særegne ved de fynske Sulehuse, at Bjælkerne ligger lavere end Tagremmen, det vil sige det vandrette Tømmerstykke over Ydervæggen. Bjælkerne er tappet ind i Sulen og går *igennem* Vægstolpen, så Bjælketapperne springer frem udvendig. Et Sted på Sulen, højere oppe eller lavere nede, er der gjerne føjet en Skråstiver til, og på disse Skråbånd kan vi så nogenlunde læse os til, hvor gammel Bygningen er.

De ældste Sulegårde stammer vistnok fra Tiden omkring Midten af 1600-Tallet. I dem finder man to Skråstivere, der højst



Fra »Sydfyn«.

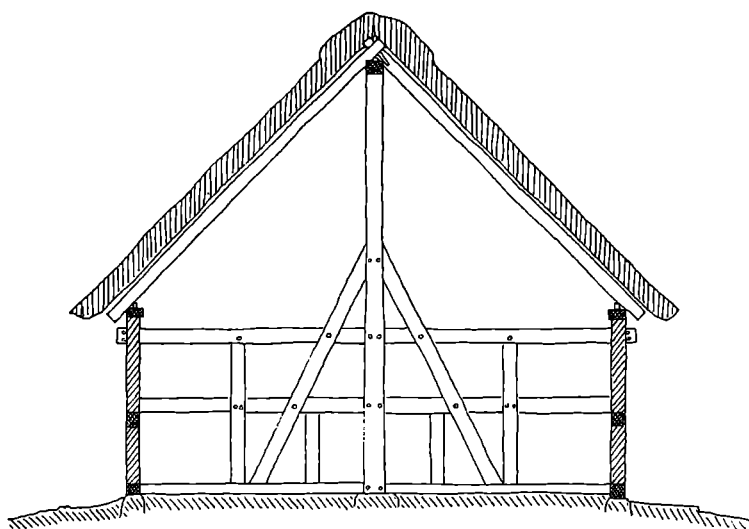
K. Uldall fot.

Indre af en Sulelade,  
Aborre, Gamtofte Sogn.



oppe fra løber ned forbi Bjælken og videre ind i Ydervæggens Stolper. På yngre Bygninger, omkring 200 År gamle, er Skråstiverne flyttet længere ned og indtappet i Fodremmen. Senere hen deles Skråstiverne i to, en øvre og en nedre. Og til aller-sidst fjernes de helt, først dem i Undervæggen, senere de øverste; det sidste ses dog sjældent på Fyn.

I det ydre er der stor Lighed mellem Bindingsværksgårdene i de forskellige Egne af Fyn. Men der findes i vore Dage ingen



Tværsnit af en Gård fra Grimstrup (1723).

Fra »Danske  
Bøndergårde«.

Sulebygninger i Østfyn og næsten ingen i Midtfyn. Historiske Efterretninger viser dog, at Sulehusene har været udbredt over hele Øen. På Tåsinge forsvandt det sidste i 1890.

Den sulebyggede Gård er et Minde om ældgammel Byggeskik. Trods sin faste og holdbare Opbygning peger den helt tilbage til lavtstående Folkeslags Byggeformer. Der er en mærkelig Lighed mellem Indianerhytternes »Tvejer« og de fynske Suler, i hvis øverste Del man ofte har efterlignet Tvejen ved at pånagle gaffelformede »Klove« der danner et Leje for Rygåsene.

Også Fletværkel med og uden Lerklining har Tusindårs Ælde; det sidste ses på de fynske »Tørvekover«. I det hele er det sand-synligt, at vort hjemlige Bindingsværk er meget ældre end man



indtil for nylig har tænkt sig. Ja, det er endog muligt at det danske Bindingsværkshus går lige så langt tilbage i Tiden som det højnordiske Bjælkehus. Ved Overgangen fra Oldtid til Middelalder har Bindingsværket i hvert Fald været almindelig udbredt.

— Men hvordan boede så de gamle Bønder her på Fyn? Hvordan inddelte de Længerne, og hvad Brug gjorde de af de forskellige Rum?

Først mærker vi os at Længerne ligger *solret*: Stuehuset mod Syd og de tre andre i en Firkant mod Nord — det naturlige og

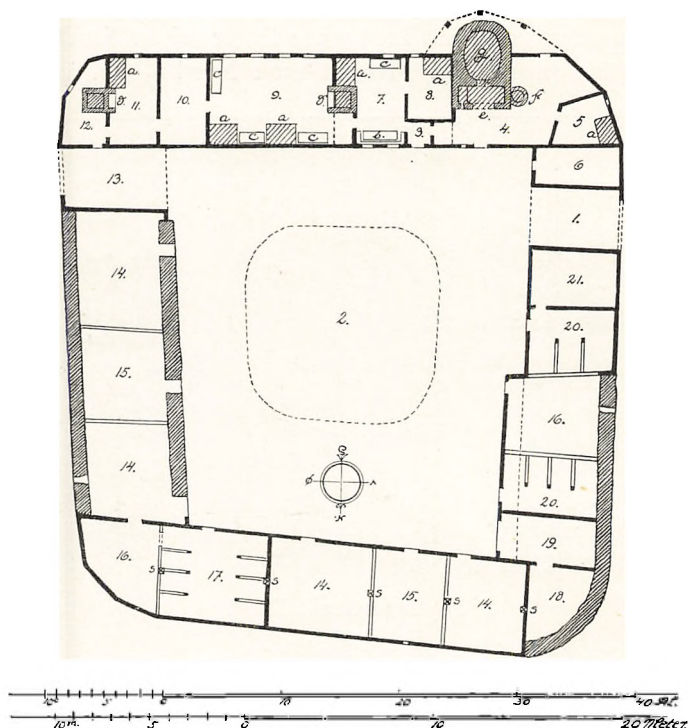


Skyttegården i Køng.

formålstjenlige Leje for en sirlænget Gård. De gamle tog netop alle de Hensyn til Vejr og Vind og Sol som så ofte glemmes eller overses i vore Dage. De tænkte ikke derover; men de følte det som noget uomgængeligt og selvfølgeligt; de fulgte bare gammel hævdvunden Skik. Måske stammer den solrette Byggemåde fra gammel Folketro, ligesom når Ligene blev gravlagt og Kirkerne bygget i øst-vestlig Retning.

Derefter går vi en Rundgang gennem Gården. Det er en bestemt Gård vi har for Øje; den lå i Katterød ved Fåborg og brændte i 1906. Se på Grundplanen og læg Mærke til at Ydervæggene i de to Sidelænger delvis er bygget op af Kamp! Ved en Ombygning i 1800-Tallet har man afløst Bindingsværket med Sten og fjærnet Sulerne; derimod er Sulerne i Nordlængen (s) blevet stående. Gennem *Gadeporten* (1) kommer vi ind på den rummelige Gårdsplads, hvor *Møddingen* (2) troner i Midten. Lige

overfor Gadeporten ser vi *Tofteporten* (13), hvorigennem der er Udkørsel til Marken. Skønt Møddingen har sin Plads i Gården, er der pænt og pillent allevegne; ikke et Græsstrå får Lov til at pippe frem mellem de knudrede Brosten. Her har også Vandposten stået; nedenunder den finder vi den Dag i Dag i mange fynske Gårde et Vandingstrug af Kamp, ofte med indhugget Års-



Grundplan af en Gård fra Katterød.

Fra »Danske  
Bøndergårde«.

tal og Navn. Stuelængens Solside vender mod Haven, derfor er der kun få Vinduer i Gården, og alle Ruder er små og indfattede med Bly; i de Tider havde Folk jo heller ikke Brug for så meget Lys i Stuerne som nu. Kun et Vindu i hver Stue havde Hængsler; de andre var sømmede fast. På en Rude fra Grønnerup i Brahetrolleborg Sogn var der malet en Engel der holdt et Skjold med Indskriften: »fryct Gud — gjør Rett — och forlad — dig icke på — Mennischen — 1638.«

Vi kan komme ind i Stuehuset ad to Indgange. Kendt Folk går gjerne ind ad Døren til *Bryggerset* (4), fremmede gennem Dø-

ren til *Fræmmerset* (3), Forstuen. Vi bærer os ad som Folk fra Egnen og træder ind i det brolagte Bryggers. Lige for Døren har vi den *åbne Skorsten* (ved e), bagved den *Bagerovnen* (g), der skyder sin store runde *Mave* så morsomt ud i Haven. Skorstensåbningen (e) lukkes med en »Kølleport«, og man fyrede i »Køllegrisen«, Ildstedet på Skorstenens østre Side. Inde i Skorstenen er *Malkøllen*, hvor det spirede Byg tørredes og varmedes, idet



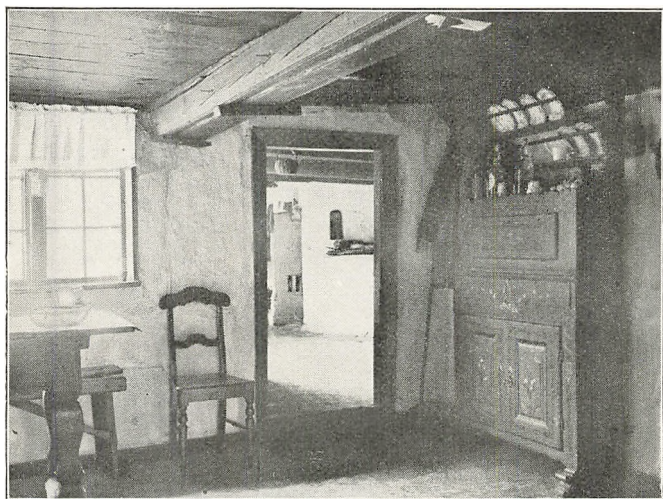
Fra »Sydfyn«. Bagerovn på en Gård i Katterød. J. Olrik fot.

Røgen trak op gennem Skorstenen. Ved Siden af den åbne Skorsten står *Bryggerkedlen* (f). Åbne Skorstene med Bagerovn, Malkølle og Bryggerkedel findes endnu hist og her i fynske Bøndergårde. Se Billedet fra Grimstrup hvor Bryggersskorstenen ses gennem Døråbningen.

Henne i et Hjørne af Bryggerset er *Pigekammeret* (5) med Husets eneste Udgang til Haven. Mellem Pigekammeret og Porten ligger *Tørvehuset* (6). Går vi i modsat Retning, kommer vi gennem Fræmmerset ind i *Dagligstuen* (7); hertil slutter sig, i Hjørnet op mod Bagerovnen, et særskilt Kammer (8) med fastbyggede Alkove-senge (a). Tidligere har de tre Rum været samlet i eet. Vi er nu i den Stue der både tjente som Opholdsstue, Sovekammer og Køkken. Skorstenen mellem Dagligstuen og *Storstuen* (9) var delt

ved et Skillerum; ind mod Dagligstuen vendte et åbent Ildsted, mod Storstuen en åben Kamin (d). Det gammeldags Ildsted er i nyere Tid bleven afløst af Kakkelovn og Komfur, og Dagligstuen delt i »Folkestue« og Sovekammer med et Skillerum på langs.

Kakkelovnen kunde ha Krog og Jydepotte på Trefod i selve Fyrrummet, altså en Slags videre Udvikling af den åbne Skorsten. Hyppigst var dog, *Bilæggerovnen* som man fyrede i ude fra Skorstenen. Senere brugtes de firkantede Ovne, lavet af Jærn-



Fra »Sydfyn«.

Folkestue i Grimstrup.

K. Uldall fot.

plader, der ofte var livligt udsmykkede med historiske eller bibelske Billeder (som Samson og Dalila). I adskillige fynske Hjem finder vi endnu Kakkelovnen prydet af en smuk, blankpudset Kobbertud.

Gulvet i Dagligstuen var gerne af stampet Ler og Væggene hvidtede. Senere lærte man at bruge Limfarve eller Tapet eller malet Panel i Højde med Ryggen af Stolene. Billeder på Væggene kendtes oprindelig ikke; men Tinfade og Tintallerkener på en Langhylde over Døren eller langs Bjælken var en Pryd for den lave Stue. En Tid blev det Skik at indramme Gravskrifter og hænge dem op; i bedrestillede Hjem kunde man se Skygebilleder af Manden og Konen. I Vinduerne blomstrede mange Slags Potteplanter, som gammeldags Roser, Gyldenlak, Kristi Blod og den morsomme Tøffelblomst. Under Vinduet stod Bænken der



ofte brugtes som Gåsebænk eller Hønsbænk, og forved Bænken det svære Egebord hvor Husbonden havde sin Plads for Bordenden. Indenfor Døren til Bryggerset stod »Kandeskabet« med Plads til Fade, Tallerkener og Kopper. På Stole med flettede Halmsæder sad Kvinderne og rørte Vuggen eller spandt på Rokken. I en Krog af Stuen havde Klokken sin Plads, ofte en »Bornholmer«, men endnu tiere et hjemmelavet otte Dages Ur. Fyn har ejet en hel Rigdom af håndsnilde hjemlige Urmagere der ofte vandt Ry og Afsætning for deres Klokker ud over mange



Søndersø Præstegård.

Sogne. På Væggen sås gerne en »Pyramide«, en trekantet Hylde med mange Slags Småting. Og mangfoldige fynske Bondehjem har ejet Fajance- og Glassager af stor Skønhed.

Dagslyset faldt sparsomt ind gennem de lave Vinduer og gav Stuen et blødt og dæmpet Skær af evig Skumring, som dog oplydedes af de kraftige, varme Farver på Skabe, Stole og Kister. De store jærnbundne Kister, med broget Indhold af Linned og Klæder, kunde ha deres Plads både i Dagligstuen og i Storstuen. Det var Husmoderens Stolthed at vise Indholdets Rigdom frem. Og den Stolthed var ikke hen i Vejret, for det meste var hjemmelavet, smukt og holdbart Arbejde, et Vidnesbyrd om Kvindernes Glæde ved Hjemmesyssel efter Dagens Strid og Stræb.

Vi fortsætter vor Vandring. Fra Storstuen, der mest har været brugt til Legestuer og Gildeslag, kommer vi gennem *Ølkammeret* (10) ind i *Karlekammeret* (11). Fra Tofteporten (13) kan Karlen



gå gennem *Huggehuset* (12) ind i sit Kammer. Tegningen viser, at der er bygget en Skorsten op mellem Karlekammer og Huggehus. Fra først af har Gården kun haft to. Af Tallet på Skorstenene kunde de gamle så nogenlunde læse sig til Ejerens Stand. Småfolk nøjedes med een, Gårdmanden havde to, Storbonden mindst tre.

Så har vi Udhusene tilbage. I det østlige finder vi to *Lader* (14) med mellemliggende *Tærskelo* (15). *Kostalden* (17) ligger i den



Fra Kølstrup Præstegård.

O. A. fot.

nordlige *Længe*, *Hestestalden* (20) i den vestlige; derfor har de hver sin *Foderlo* (16). I det nordvestlige Hjørne træffer vi *Fårehuset* (18), hvortil der er Indgang fra *Vognporten* (19), og mellem Hestestalden og Gadeporten har *Høladen* (21) fundet en udmærket Plads. Her kan Høet læsses af ude fra Porten, og til den anden Side kan Hestene fodres. Der er ikke noget der hedder Indkørsel i Laderne. Kornet lempes ind gennem Dørene der gerne er indrettet som Halvdøre, eller gennem en Kvist i Taget.

Ofte ser man at Væggene i Udhuse, navnlig i Lade og Lo, gennembrydes af små korsformede Glugger. Dem har man naturligvis lavet for at skaffe Gennemtræk, så Kornet lettere kunde holde sig tørt. Men Korsformen er sikkert et Træk af gammel Folketro. De gamle har tænkt sig, at alle disse Kors skulde værne Gården og den indhøstede Sæd mod onde Magters Stormløb.

I Hovedtrækkene har de fleste fynske Gårde været indrettet omtrent som Gården i Katterød. Men naturligvis har der været mange Afvigelser. I Stuehuset kunde der findes et Gæstekammer for Enden af Skorstenen. I Udhusene kunde Staldene ligge i samme Længe, med en Foderlo imellem sig, og med Karlekamret i Nærheden. Og i en af Udlængerne kunde der være indrettet Bolig for Aftægtsfolk.

På de sydfynske Øer møder vi de mest ejendommelige Boligskikke. På Strynø har de enlængede Gårde fået en Længe byg-



Hus ved Landevej.

*J. D. Baun fot.*

get til Midten af den oprindelige Bygning, og noget lignende ses undertiden på Ærø. Her har man dog ofte gjort Gårdene trelængede ved at bygge korte Længer til den ældste Bygning. På Lyø indrettede man »Overstuen« i en Udbygning, der kaldes »Korshuset«. På Skarø har det været Skik at lægge Staldene i Stuelængen; fra Bryggerset gik man ind i Loen, som igen var Nabo til Stalden. Som en Sjældenhed skal det endelig nævnes, at Gavlene på Drejø kunde være tangklædte.

Ikke sjældent var der skåret Indskrifter ind i Tømmerstykket over Indgangsdøren eller Porten. (»Dørhammer« og »Porthammer«). På en Gård i Kaleko stod, tillige med Årstallet 1648:

»Om ikke Herren bygger Huset arbejde de forgæves som bygge derpå.«

Og over Indgangsdøren til et Stuehus på Helnæs læser vi den  
Dag i Dag:

Jeg o Jesu jeg vil give  
dig mit Hus udi din Hand,  
at du her vil stedse blive  
Du min kære Frelsermand.

Og nedenunder Navnetræk og Årstallet 1777.

Gennem Indskrifter som disse ånder der imod os et Pust af Livet i ældre Tider. Et Liv der levedes Dag ind og Dag ud indenfor den samme snævre Synsring, en ensom, jordbunden Tilværelse, men med en Understrøm af oprigtig og barnlig Fromhed. Og under vor Vandring gennem den ærværdige Gård har vi modtaget levende Indtryk af, at de gamle fynske Hjem har været Arnesteder for en egen dæmpet og fredfyldt Lykke.

Kilder og Henvisninger:

H. Zangenberg: Danske Bøndergårde.

— Bygningskikkene i de gamle Bønderbygninger (i »Sydfyn«).

R. Mejborg: Gamle danske Hjem.

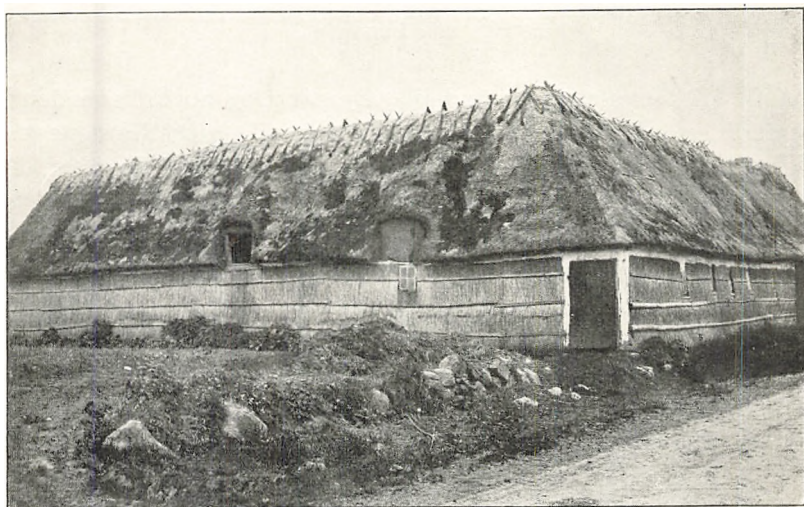
Chr. Axel Jensen: Stolper og Suler (i »Fortid og Nutid« I).

Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv.

Villads Christensen: Fyn og Fynboer (i D. Bruun: Danmark).

Vilh. Lorenzen: Det danske Hus.

Meddelelser fra Husejer Johannes Krog i Katterød.



Gård i Nordskov.

Dansk Folkemuseum fot.

## SYSLER, HERREDER, SOGNE

**V**i tænker os godt tusinde Aar tilbage i Tiden og beslutter at overvære et Tingmøde paa et af Landets 200 Herredsting. Langt uden for Landsbyen oppe paa en høj Bakke er alle Egnens voksne Mænd forsamlet for at være Vidner til og deltage i Dommen over en Tyv. Synderen har faaet Plads paa en stor, flad Sten midt inde i en Kreds, dannet af fire Sten, hvorpaa ligger afhuggede Grene eller Stokke. Paa Stokkene sidder de fornemste og de, som er særlig udvalgte til at afgøre Sagen, de saakaldte Stokkemænd, som senere afløstes af Nævninger og Sandemænd. Tinget blev holdt en Gang om Ugen, en Tirsdag, Torsdag eller Lørdag og varede fra »Midmorgen til Middagen«. Tinget var beslutningsdygtigt, naar 7 eller 12 af Stokkemændene var mødt. Det kunde være drøjt nok for den arme Mand paa »Tyvestenen« at sidde med Tyvekosterne paa Ryggen og afvente Herredskendelsen. Han kunde ikke bag efter faa sin Sag videre til Landstingets eller Kongens Afgørelse. En Tyv blev næsten altid dømt til at lide »Galge og Gren«, medens andre Lovbrud tit kunde sones med Bøder (Vider).

En anden Dag ser vi en Slagsbroder og Drabsmand føres inden for de fire Stokke. Mærkeligt nok slipper han billigere fra det end Tyven og kan nøjes med at betale tre eller ni Mark i Bøde; kun hvis det er særlig slemt, betaler han fuld Mandebod, 15 eller 18 Mark. — Der var Bøder for Tab af Tunge, Næse, Øjne, Hænder og Fødder, hvorimod privat Familiekævl og Strid om Markskel skulde afgøres af Parterne indbyrdes.

Næste Gang vi overværer et Tingmøde, ses to Mænd inden for de fire Stokke. I Dag er det ikke Retsbrud Tinget skal dømme om; men de to Mænd ønsker at have lovlige Vidner til en Ejendomshandel, som skal lovfæstes under visse bestemte Former. Sælgeren har i Hænderne et Par Nævefulde Jord fra den solgte Ejendom og lægger hele Klumpen over i Køberens udrukke Frakkeskøder, og hermed »tilskøder« han paa lovlig Vis et Stykke Jord

til Manden med Frakkeskøderne. Køberen fik paa denne haandgribelige Maade overladt en Prøve paa sin ny Ejendom, og endnu den Dag i Dag mindes man ved Ejendomshandeler ved Ordet Skøde om denne Oprindelse.

Ogsaa Arvesager kunde afgøres paa Tingmødet. Var der Tvivl om Arvingernes Ret, kunde en Fader lade sine Børn lyse i »Kuld og Køn« paa Tinget til et Vidnesbyrd for alle Bønderne i Herredet. Hvis den anklagede kunde skaffe 12 Mand, Mededsmænd, til at vidne til Fordel for sig, saa var han fri for videre Tiltale. Han kunde ligeledes frikendes enten ved at løbe 9 Skridt med et gloende Plovjærn i Hænderne og kaste det fra sig (Skydsjærn), eller ved at staa stille med det gloende Jærn i Hænderne og kaste det i et Trug, som stod 12 Skridt borte (Trugsjærn), eller ogsaa ved at gaa med bare Fødder hen over 12 gloende Plovjærn (Skraa). Prøven, Jærnbyrd, foretoges altid om Onsdagen. Haand eller Fod blev saa indsvøbt i et Klæde og maatte ikke røres inden Lørdag, da Kendelsen skulde afsiges. Den anklagede erklæredes for skyldfri, hvis han ikke fejlede noget, men skulde straffes, ifald han var brændt.

Hvis den dømte ikke respekterede Herredsdommen, udstødtes han af Samfundet, blev fredløs og kunde ikke paa nogen Maade opholde sig i Hjemegnen, hvor ingen maatte eller vilde have med ham at gøre.

Paa Tingstederne har man i hedensk Tid ofret Mennesker (Krigsfanger, Tyve, Mordere og Trælle) til Gudernes Ære. Høvdingen eller Kongen, som vel ofte var Offerpræst og Vogter af Helligdommen, havde Indtægten af Offerfesten. Her paa Fyn ved vi Besked om to Steder for saadanne Helligdomme i Nørre- og Sønder-Næraa, hvor Guden Njord har haft sine Helligsteder.

Vi har nu hørt noget om det, der staa i en gammel Bestemmelse om Tinget: »Det skal man vide, at Ting skal tre have: Stedet og Tiden og Folket.«

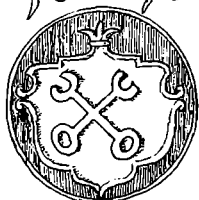
Kongen rejste ogsaa rundt om i Landet og red Skel eller dømte i Ejendomstrætter. Paa saadanne Rejser skulde han »skydses« gennem Herredet, underholdes med Følge paa Kongsgaarde og køres fra Sted til Sted. Ved en Snes Herreder opgives, at de var pligtige til at give Kongen »Hold i 3 Nætter eller 50 Mark Sølv.« — Maaske Thorkild Gravlund har Ret, naar han mener, at Byremserne giver en Skildring af Kongens Rundrejse i Her-



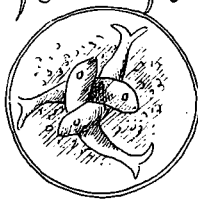
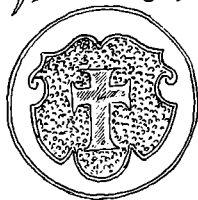
ASVM: BOG : BIERE: LVNE  
 16 \* 48 ⇨ 16 \* 10 ⇨ 15 \* 84 ⇨ 15 \* 84



OTTHENSE: SKAM: SKOBY: WENDTS  
 16 \* 10 ⇨ 16 \* 10 ⇨ 15 \* 84 ⇨ 16 \* 48



GVD ME: LANGE LAND: S: LANGE LAND: N: SALLING  
 15 \* 84 ⇨ 16 \* 10 ⇨ 16 \* 48 ⇨ 16 \* 10



SVND 3: SKAM  
 16 \* 10 ⇨ 16 \* 10



16-27

Herredssegl i Fyns Stift.

rederne. Enkelte af disse Remser, der giver en skæmtende Beskrivelse af Byerne i fynske Herreder, fremføres her:

#### Bjerge Herred.

Kærbye er en Krone.  
 Viby ligger tilsjune (højtliggende).  
 Drigstrup er vor Hovedstad,  
 i »Bregnør faar vi kun *lidt* Mad.«

#### Lunde Herred.

Lunde med de onde.  
 Frammelev har de gamle.  
 Trøbe Hunde.  
 Ørridslev med sin Krone.  
 Skeby ligger tilsjune.  
 Hessum Gæs.  
 Ølund Stafæs.  
 Strube Duer.  
 Daugstrup Karkluer.

#### Skam Herred.

I Ullerup kommer ingen ind.  
 Stenstrup er en Brøring.  
 Glavendrup gaar vi uden omkring.  
 Torup er vor Herres Slot.  
 I Badstrup gør de ingen godt.  
 Brønstrup er en lille Mus.  
 I Bolmerod laaner de ingen Hus.  
 Rodstrup er en Krone.  
 I Skamby lærer de at tone (?).

#### Skovby Herred.

Vigerslev er en Krone.  
 Farstrup staar tilsjune.  
 Rue er et Herreslot.  
 Tværskovs Mænd gør ingen godt.  
 Vedby Mænd sælger deres Hø.  
 Kælleby Mænd køber deres Brø (d).  
 Søndersø Mænd er alles Tyve,  
 det kan Ørridslev Mænd beskrive.

Herregud i Hemmesle (Hemmerslev)  
 Kirken staar i Sæjsle (Særslev)!

## Vends Herred.

Ride, ride Ranke fra Baaring til Blanke, fra Bogens til Bro . . .  
 Baaring og Blanke de ligger paa en Banke.  
 Rorslev Kirke har ingen Taarn,  
 derfor ligger Viby saa langt herfra.  
 Gamborg er en Fiskerby.  
 I Svendstrup er hverken Læ eller Ly.  
 Skrillinge er en forsulten Rad.  
 Middelfart er en Kronstad.

— — —  
 Skrillinge er en arm Rad — i Svendstrup har de hverken Potter eller Fad  
 Voldby er en Krune -- Kustrup Mølle ligger tilsjune.

— — —  
 Indslev er et Herreslot, i Kærbyholm har de meget godt.  
 I Kærby har de hverken Rotter eller Mus  
 og i (Kærby?) kan de ikke laane en Stodder Hus.  
 Risum ligger i Lune, Asperup er en Krune.

De Viby Viber, de Føns Høns og de Rud Kokke,  
 de flyver altid i store Flokke.

## Vindinge Herred.

De Maare Herrer  
 og Herrested Mære,  
 de Villumstrup Møer.  
 De Refsvindinge Rakkere  
 og Skjelderup Prakkere.  
 De Ørbæk Stude  
 og de Kastel Klude.

## Aasum Herred.

Højby er en Krune.  
 Allerup ligger tilsjune.  
 Taarup er en liden Stad.  
 I Birkum faar de hverken Øl eller Mød.  
 I Tving der gaar de lige saa sultne ud som ind.

Fra Dømmestrup til Lyndelse  
 ha vi'tte nøe skynde se.  
 Fra Lyndelse til Lumbe  
 er kun en lille Stumpe.  
 Fra Lumbe til Nære (Næraa)  
 det er det svære.  
 Fra Nære til Ore  
 ha vi'tte nøe å fore.  
 Fra Ore til Tarup  
 er Pokker til Arbe.

## Odense Herred.

Verninge er en Krone.  
 Langsted staar tilsjune.  
 Naarup er en Herrestad.  
 I Birkendrup faar vi hverken Øl eller Mad,  
 i Holmehave Ben at gnave,  
 i Pindstofte ude hos Ellen,  
 faar vi en tyk Skørevælling.

## Baag Herred.

De Højerup Høje,  
 de Gummerup Gasser,  
 de Køng Kæltringer.  
 de Flamose med de røde Hoser,  
 de Glensbjerg Glender (Glamsbjerg).

Dærup er en Krone.  
 Flemløse ligger tilsjune.  
 I Mosebo har de godt Øl og Mad.  
 Voldtofte er den store Stad.  
 Høed er en Kragerad (én Husrække?).

— — —

I Dreslette slikker de det tomme Fad.  
 I Snave drikker de Vand for Vin.  
 Af Brydegaard gør vi meget Grin.  
 [Eller: De Brydegaards springer selv med deres Svin].  
 I Brunshus er der kun Vand og Sand.  
 Paa Helnæs er der aldrig en ærlig Mand (vel-  
 agtet Tingbonde).

## Ærø Herred.

Ærøskøbing er en Stad.  
 Marstal er en Flække.  
 Ommel er en Bondeby.  
 Kragssnæs er en Svinesti.

Udenfor de to Remseveje fra Kerteminde til Middelfart og fra Nyborg til Helnæs kendes kun én Byremse paa Fyn, nemlig i Omegnen af Svendborg, hvor det hedder :

Aaby Vrøvlinger og Skaarup Skrøvlinger.  
 Holmdrup er en lille Stad.  
 i Tved faar man baade Øl og Mad.

Her paa Fyn findes Navnet *Syssel* ikke saa ofte som i Jylland, hvor endnu den Dag i Dag enkelte Landsdele har bevaret dette ældgamle Minde i sit Navn. Et Syssel var gerne en natur-

ligt afgrænset Del af Landet, hvor Skellet kunde være Hav, Eng, Bæk eller Mose. Paa Fyn har der maaske været to Sysler, der er yngre end Herrederne, men ældre end Inddelingen i Stifter. Et Syssels Beboere kaldes ogsaa ofte en Bygd, hvor man havde sit eget Sysselting eller Bygdeting. Man skulde »kære« (klage) paa Sysselting, og kun de Folk, der boede inden for Syslets Grænser, regnedes med. Her inden for dette snævre Omraade dannedes efterhaanden egne Sæder og Skikke med samme Klæde- dragt, samme Høstmaader, samme Kornmaal, ja samme Sprog — kort sagt hele Bygden var en Verden for sig selv, naturligt sammenknyttet ved fælles Interesser.

Herrederne har ogsaa gerne Navn efter særegne Naturforhold, som Skovby Herred i Skovegnen, Skam Herred, det korte Herred, Bjerger Herred ved Bjerget Munkebo og Sunds Herred ved Sundet. Odense Herred bærer i sit Navn Præg af den hedenske Tid, men i Halvdelen af Herredsbyerne i hele Landet er der bygget en Kirke.

Da Herreds- og Byfogedembedet senere blev forenet, flyttedes Tingstedet for det meste til Byerne, hvor man allerede i det 17. Aarhundrede havde begyndt at bygge Tinghuse; men endnu saa sent som i det 18. Aarhundrede holdtes enkelte Steder Ting under aaben Himmel. — I vor Herredsinddeling har vi altsaa et ærverdigt Minde om Landets Fortid.

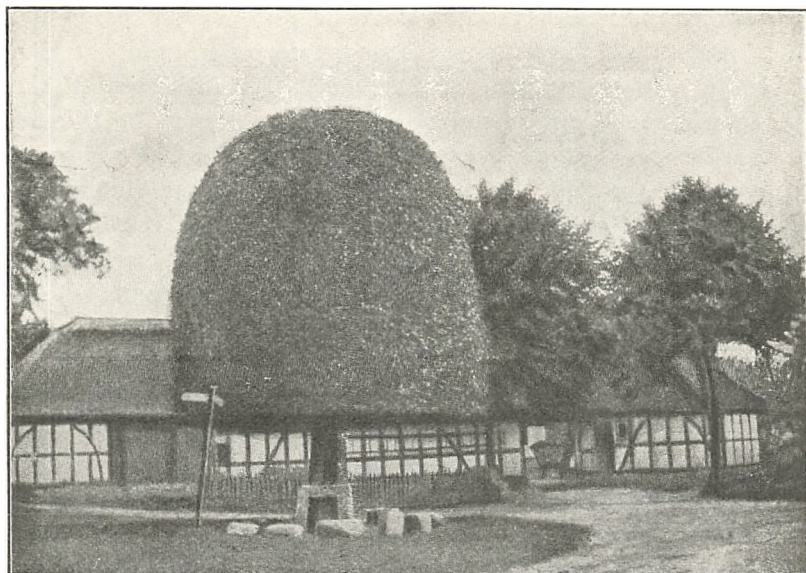
*Sognedelingen* er ganske langsom vokset frem af de hedenske Bygder. Kirkerne er bleven bygget paa de gamle Gudehoves Plads, og Hovets Indtægter er vel gaaet over til Præsten, baade Jordegodset, Boligen og den øvrige Løn, saa at den hele kirkelige Ordning efterhaanden fæstnede sig i den senere verdslige og kirkelige Lovgivning, der slog fast, hvad enhver Sognepræst skulde have i Løn. Var der ikke nok til Præstens Underhold i et Sogn (»sokn« = de, som søgte til Kirken), blev ofte et andet *sokn* knyttet sammen med det for i Forening at skaffe Præsten Underhold; thi dengang som nu havde Præsten tit to eller flere Menigheder at tjene. Paa Valdemarstiden var Sognedelingen vel omtrent som nu, saa at der paa Fyn var omtrent 300 Sogne mod kun 100 paa Svend Estridsens Tid.

Oprindelig var hver Gaards Tilliggende et Bol, et Jordstykke saa stort, at det kunde give en fri Bonde med Familie Underhold, saa han kunde optræde standsmæssigt. Senere ved den bedre Opdyrkning deltes Bolet i Fjerdinger og Ottinger, der nu var store



nok til at underholde en Familie. Kun en *Adelbonde*, jordejende Bonde, kunde faa Hvervet som Nævning eller Sandemand ved Herredstinget. Han kunde ogsaa overgive Driften af sin Ejendom til en *Bryde*, en Slags Forpagter. En anden Slags Forpagtere, *Landboerne*, var mere selvstændige og byggede somme Tider selv nogle af Bygningerne paa den Jord, som de havde faaet Brugsret til. Den mindste Klasse af Folket var *Gaardsæder*, omtrent det samme som Husmænd, der ikke ejede Jord.

Kilder: »Danmarks Riges Historie«, Salmonsens Leksikon og Thor-kild Gravlund: Kongerejsen.



Davinde Bystævne.

## FYNSKE BYSTÆVNER OG BYLOVE

### Bystævner.

**D**en mest ejendommelige fynske Bystævne findes i *Davinde*. Paa en aaben Plads staar et højt, smukt kuplet Lindetræ med 13 Siddesten i Rundkreds omkring. I Baggrunden ligger en rigtig stor fynsk Bondegaard bygget med Bindingsværk, Stævnegaarden. I Begyndelsen af 19. Aarhundrede samledes Bymændene ikke her, men paa en Plads oppe ved Kirken; men tiest sad de vel hos Allermænden (Oldermænden) og drøftede Sagerne ved en Taar og en Slurk Øl. Herskabet paa Sanderumgaard syntes ikke om Bøndernes Drikken her og lod Lindetræet plante paa Stævnegaardens Toft (c. 1816). Paa en rund, smal Bordplads kan stilles lidt Drikkevarer, men Pladsen er meget indskrænket. Skikken var før, at Byhornet kaldte hver Mand frem i Porten, hvor Spørgsmaalet lyder, om Stævnen skulde sættes under Træet eller hos Oldermænden. Nu om Dage samles Bymændene kun et Par Gange om Aaret for at bestemme om Vandløbenes Rensning, om at gøre Sogneveje i Stand og om, naar Bytræet skal klippes,

da dette er en Fællessag. Fra Begyndelsen blev det besørget af Havekarlen fra Sanderumgaard og de, der efter ham var Ejere af Huset, som ligger lige ved Stævnen; men da Træet til sidst groede vildt, tudede Bymændene sammen til Stævne for i Fællesskab at klippe den gamle Lind, og nu bliver den lige saa smukt vedligeholdt, som om det var udført af den fineste Slotsgartner. Bagefter tager Bymændene sig en Taar paa Lavets Regning. Der var i Davinde 13 Gaarde og 13 Huse med Jord, en Husmand til hver Gaard, foruden en Skole og en Mølle samt et Par jordløse Huse. Man freder om Bækken og Stævnen her, medens det mange andre Steder er glemt, at der engang har været en Stævne. Maaske de stensatte Stævner ikke har været saa almindelige i andre Egne af Landet som paa Fyn; thi her findes endnu mange tilbage rundt om i de fynske Landsbyer. Mange Steder er Stævnerne gjort helt moderne, og Stenkredsens Form er meget forskellig: Hesteskoform i Hjallese, Vinkel i Allerup, Halvkreds i Sallinge, Firkant i Heden. Hver Gaardejer havde sin Sten med Aarstal og Navnebogstaver indhugget. Mange Steder findes ingen Stævneplads opsat, men Folk ved nok, hvor de skal samles, som f. Eks. i Nordskov, hvor man samledes paa Grønsværet, som ikke er afgrænset med faste Pladser. Stævnerne fandtes mest i de ældste Byer med Endelsen -inge, -lev, -um, -by og -else, og der er vist kun to fynske Landsbyer med Endelsen -rup, der har haft Stævner. Af disse er Stævnet i Dømmestrup opgivet af Bylavet og gaaet over i privat Eje, og paa Pladsen er bygget et kommunalt Sprøjtehus. Der skal før have været 15—16 Sten i Rundkreds. Allerup er den eneste Torpby med stensat Stævne, som er vinkelformet og forsynet med Flagstang. Stævnen bruges to eller tre Gange aarlig, »naar der er novel!« Oldermændene hejsede Flaget paa Bystævnen, naar der skulde flages i Byen. Der fulgte før sammen med Byhornet og Flaget ved det aarlige Oldermændsskifte nogle Træstobe og en Trækumme, der var brugt til Lavsøllet. Nu er disse Ting forsvundne, og Brændevinen er drukket hos Oldermændene.

»I *Ellinge* har der engang været en stensat Stævne, men Stenene blev brugt dengang Skrædderens Hus blev bygget, og det var i Firserne« (Thorkild Gravlund). De gamle husker ikke, hvormange der var, men de var ikke tilhugne, og der stod en i Midten. Derimod huskes, at man før drak »Tiendeøl« af Træstobe i Præstegaarden. Efter Bylavets Ophør plantede to Mænd

et Træ paa den trekantede Plads ved Gaden, hvor Lavet tidligere holdt Raad.

I *Martofte* paa Hindsholm er Byhornet ogsaa gaaet ud af Brug, men er ophængt i Brugsforeningen til Minde om Fortidens Liv.

I *Vollerslev* er Stævnen omsat med hugne Sten, og Byhornet hænger i Oldermændens Stue.

I *Birkum* er Stævnen ogsaa omsat paa den Maade, at Stenene danner Randen af en rund Jordvold, saa de, som vil sidde, maa vende Ryggen mod hinanden. Byhornet er brugt et Par Gange om Aaret, naar Skatterne skulde opkræves.

Byhornet i *Søllinge* er forsvundet, men Stævnen er opsat i en pæn Halvkreds med smukt klippede Træer. Det er en Pryd for Byen, men Lavet er brudt, og Flaget hejses ikke mere paa den høje Flagstang.

I *Nørre Lyndelse* findes ligeledes Stævnepladsen indrettet som et Anlæg med Blomster og Buske og med en Flagstang i Midten.

*Højby* Bystævne er rejst paa en Vold ved Jernbaneledet (1876), og en Stentrappe med 7 Trin fører derop, men Togets Fløjten har erstattet Lyden af Byhornet, der ikke er hørt i mange Aar.

Stævnen i *Stenløse* har ligget tilgroet med Græs, saa Stedet knap kendes. Her kunde i sin Tid ogsaa Husmænd optages i Lavet mod et lille Indskud. De, som kom for sent, skulde bøde en Pægl Brændevin til Byens Kasse, og det kunde hænde, at de, som kom først i Oldermændens Stue, drejede Viseren frem paa Uret for at narre de sidste til at give Bøde.

Den samme Skik har man brugt i *Hjallese*, hvor en gammel Mand har fortalt, at man var nær ved at løbe Livet af sig for at komme tids nok og undgaa at bøde en Skilling. De, som udeblev, maatte bøde 6 Skilling. I Oldermændsstuen havde Karlene Ret til at sidde og drikke, saa længe de lystede, naar de kom fra Snekastning. Der kunde nok blive et godt Ælte paa Gulvet af den megen Sne, der førtes ind, og engang gik Tappen af Øltønden, der laa i Stuen for ikke at fryse, saa nu blev det først rigtig galt.

Retten til Drikkegilde efter Snekastning kendes ogsaa flere Steder som i Stenløse, hvor man dog ikke maatte sidde læn- gere end til Kl. 10. Nu er ogsaa denne gamle Skik forsvunden. Oldermændsstuen var det samlende aandelige Midtpunkt for Byen. Her gemtes forskellige Ting, der tilhørte Lavet. I

Hjallese fandtes f. Eks. et Par Jern-Bismere, som blev brugt til at udveje »Almisse« (Mel, Fødevarer . . .) til de fattige, nogle gamle Papirer, en Ring til Ringridning og nogle Træstobe med Balle og Øsekar, der brugtes, naar hele Lavet var samlet til Igangsgilde, fordi en ny Mand skulde overtage en Gaard. Det sidste Igangsgilde stod her i 1865. Ungdommen holdt ogsaa Gilde mellem Jul og Kørmes i Oldermandsstuen. Nu om Dage bruges Stævnen og Stuen ikke mere.

I *Heden* bruges Stævnen endnu, og paa Bjælken i Oldermandsstuen findes endnu Kridtstreger for de Krus Øl og de Pægle Brændevin, Bymændene nyder, og disse Streger maa ikke udviskes før ved Oldermandskifte, naar Regnskabet skal gøres op. Et helt Læs gamle Protokoller følger fra den ene Oldermænd til den anden, men ikke mange ser, hvad de indeholder. Der findes ogsaa i Lavet en Skænker, der skal sørge for Drikkevarer og Kort m. m. og passe Regnskabet paa Loftsbjælken.

Stævnen ligger hyggeligt, godt gemt, i Krattet ved Vejen til Kirken. Der er en Snes Siddepladser i Firkant og et Træ i Midten. Bylavet i *Heden* lod ved Aarhundredskiftet en Mindetavle med Bymændenes Navne ophænge i Kirkens Vaabenhus.

I *Søndersø* findes Stævnepladsen ikke mere, men Lavet samles hvert Aar den anden Søndag i Maj hos Oldermænden for at holde et lille Gilde i Anledning af, at Byhornet skal overgaa til en ny Oldermænd. Man tuder kun i Hornet den Dag, Lavet samles, og ellers naar Skatten skal betales, samt naar der er Ildebrand.

Der er ingen Fællesskab mellem de forskellige Bylav, der knap kender hinandens Tilværelse. Stævnerne har forskellig Form og Udstyrelse, Oldermænden vælges paa forskellige Aars-tider. *Heden* Bylav vælger Oldermænd Fredag før første Søndag i Advent, *Stenløse* og *Vollerslev* Mikkelsdag, *Hjallese* Majdag, *Søndersø* 2. Søndag i Maj o. s. fr. De sjællandske og jydsk Bylav var mere landsomfattende og har ikke kunnet holde sig saa godt som de fynske, der nærmest er af mere stedlig Farve og har haft nogen Værdi for Sognet. — Lavenes Oprindelse gaar vel helt tilbage til Landsbyens Oprindelse; men Vedtægterne blev først opskrevne i det 16., 17. og 18. Aarhundrede efter de gamle gængse Regler, der havde gaaet fra Slægt til Slægt i Aarhundreder.

Bylavene har ofte en religiøs Farve, som i *Kværndrup*, hvor *Viden* (*Loven*) siger, at hvo som ikke giver Møde til Landsbyens



Fælleshøn i Kirken om Morgenen med hele sin Husstand, skal bøde til Lavet 4 Skilling. Nu om Dage modarbejdes Lavene snarere af den religiøse Vækkelse, og man har heller ikke Brug for Stævnen, siden man fik Forsamlingshus; men de gamle mener stadig, at der er mistet noget værdifuldt ved de fynske Bylavs Undergang; thi det er et Stykke ægte hjemmegroet Folkeliv, der her er gaaet til Grunde. Paa Strynø er Stævnen gaaet over til en Ungdomsforening »Strynø Majtræ og Flagforening«, hvor Ungdommen i Maj kommer sammen og holder Fest, medens Flagstangen rejses, og Flaget hejses.

(Meddelt især efter Thorkild Gravlund.)

### Bylove.

Hvad kan vi lære af de gamle Vider eller Bylove? Jo, de fortæller os om Livet, som det levedes i vore Landsbyer gennem Middelalderen og helt op imod vore Dage.

Landsbyen ligger tæt sammenbygget i en Klump langs Vejen (Langby), rundt om Gadekæret (Rundby) eller langs et Eng- eller Mosedrag (Terrænby). — I Førstningen var der maaske kun eet Stenhus i hele Byen; det var Kirken, og den manglede endda Taarnet, der senere er føjet til, da man blev mere velhavende. Bjælkehusene og senere Bindingsværkshusene med deres aabne Altaner har for det meste ingen Vinduer. Hestene brugte man mest til at ride paa, Svinene gik i Skoven og Studene gik for Ploven. Oksekød, Flæsk og Faarekød var daglig Spise. Marken deltes gerne i 3 Vange: Rug, Byg og Græs, og en Gaard kunde have sin Mark paa 30—40 forskellige Steder i lange smalle Strimler, saa det var et meget indviklet Stykke Arbejde at finde ud af Beliggenheden.

Midt i Byen fandtes Bystævnet. Herhen kaldte Oldermændens Horn Bymændene sammen, naar der var noget at forhandle angaaende det fælles Samfund. Her afgjordes i Middelalderen Spørgsmaalet om Skatterne: Stud (i Stedet for Gæsteri) og Ledingsskat (i Stedet for personlig Værnepligt); men ellers er det mest de hjemlige Forhold, der skal ordnes.

Den ældste Vide eller Bylov er fra Øster Marie paa Bornholm og stammer fra 1554. Det Billede af Folkets daglige Liv, der gives i Bylovene, er altsaa et Stykke Kulturhistorie af Rang, frisk lige fra Kilden. Landsbyen var som en Stat i Staten, og

Stævnen var Byens Hjærte, hvor alt af Vigtighed for Samfundet fandt sin Afgørelse.

Oldermanden skal adlydes i et og alt. »Thi uden hver Mand vil holde paa met Aldermanden, da kand han ene icke langt kome . . .« Stoelsbroderen, Oldermandens Stedfortræder, skal adlydes som Oldermanden, og han skal være til Stede med Bykæppen »og skære udi, hvad Aldermanden beder hannem udi skiere.« Oldermanden skal have Tilsyn med Byens Nytte og Tarv, med Hegn og Gærder, med Vangen, med Græsbede og fremfor alling holde Fred paa Korn og Eng. Ingen fraværende kan kuldkaste det, som vedtages paa Stævnen. Ingen maa raabe og skabe sig paa Stævnen, og der skal svares en Skilling for hver Ed, der siges. I det hele vaages der over en god Tone paa Stævnen og i Gildehuset. Der forlanges ordentlig Tiltale, og ingen maa have Vaaben med til Gildehuset eller skjule dem ved Siden af. Man maa gaa hjem til Solbjergstid og »icke sidde och sølle Natten ofver och fortørne Gud og dennom i Huset erre.« — Man maa ogsaa hjælpe sin Nabo i Sygdom og Fattigdom med at pløje og høste, »thi dend christen broderlig Kierlighed udkrefver det af os.« I Tilfælde af Ildebrand maa enhver Bymand hjælpe den brandlidte med at skaffe Sten, Tømmer og Tag samt udføre et Par Dages Arbejde. Bylavene var jo Tidens Brandkasser, Hjælpkasser og Begravelseskasser, og de har deres Sidestykke i Gilderne i Købstæderne, hvor man ogsaa var henvist til gensidig Hjælp i paakommende Tilfælde.

Det er jo især alt vedrørende Landbruget, der skal vedtages og lovordnes i det lille Samfund. — Enhver Vang var omhegnet af Gærder, som altid maatte være i Stand om Foraaret for Foraarssædens Skyld til Voldermisse (1. Maj) og om Efteraaret for Rugvangens Skyld til Mikkelsdag (29. Sept.). Rundt om Vangen kunde der ogsaa være Grøfter og Diger, som ofte skulde tilplantes med Pil; men imellem Naboernes Agre kunde man nøjes med at lade en Fure blive staaende, og hvis den blev oppløjet, skulde man give Bøde. Løse Kreaturer taaltes heller ikke i Sædeliden eller til andre Tider uden netop om Efteraaret, naar »Ævret« (Stubbene) blev »opgivet«; da maatte Byhyrden passe alle Bymændenes Kreaturer paa Byvagen. For at kende dem igen maatte hver Mand forsyne sine Kreaturer med sit Bomærke, da han ellers blev straffet af Oldermanden. Der maatte ogsaa passes, at Svin, Faar, Lam, Gæs og Hunde ikke sprang over Gærderne. Svinene

maatte »hægtes«, Hundene skulde bindes, eller ogsaa huggede man en Fod af dem, og Gæssene skulde »stickes« (stækkes).

Til Samlagets Forretninger hørte ogsaa at holde Tyr og Orne, som ofte holdtes med Foder paa Omgang hos samtlige Bymænd.

Vejene var vanskelige at holde, og Oldermændene skulde sørge for, at de blev ordentlig vedligeholdte, saa ingen vejfarende skulde have noget at klage over, og om Vinteren skulde Bymændene sørge for at skaffe Sneen bort.

Kom der fattige Folk til Byen, skulde de hjælpes, hvis de ikke selv kunde gaa til den nærmeste By, og efter Solnedgang maatte ingen sende dem videre. Undertiden havde man en »Stodderkonge« til at drive alle omstreffende Folk ud over Sognets Grænser. Sognets egne fattige Folk skulde hjælpes af hele Lavet, og døde de, skulde Bylavet give Øl til Begravelsen.

Tyveri og Bedrageri straffes i Reglen meget strængt, og enhver Bymand maa være villig til at lukke sit Hus og sine Gemmer op til Undersøgelse.

Baade ved Tilflytning og Afgang fra Bylavet var der flere Regler at iagttage. For det meste skulde der gives Øl til Lavet; men enkelte Steder maatte der dog ikke holdes Gilde paa en Helligdag.

Ofte tager Bylovene sig ogsaa af de mere personlige Forhold og giver Regler om de religiøse og sædelige Forhold. Ryslinge Bylov (1772) indeholder f. Eks. følgende Bestemmelser om at føre et skikkeligt Levnet:

»Som Guds Frygt har forjættelse Baade paa det nærværende og tilkommende Gods, saa forbydes herved strængelig Ald ugudeligt Væsen, det være sig endten Sværgeren, Banden, eller Lætfærdige tale og utugtige Sæder, eller i andre Maader at Vanære Guds Hellige Nafn, det være sig, enten i vore egne Huuse, eller til Brøllup, Fæstenøl, Barsel, Stefne eller anden tilladelig Samling. Men vi alle Baade Mand, Qvinde, Børn og tienneste Folk, at føre et stille, roligt og Gudstrygtig Levnet, Hvosomhelst sig herimod forseer Bøde, for hver Gang, det skeer til Byen af hver Persohn 2 Sk., Mens dersom Een eller anden efter at hand Tvende Gange er advaret og saaledes Straffet, forseer sig, haver de nærværende strax at angive det for den skyldiges Husbond, at saadan et ugudeligt Menneske efter Lovens Pag. 867 andre til Exempel kand vorde Straffed.«

Samme Lov bestemmer, at ingen ved nogen festlig Lejlighed maa skænke længere end til Kl. 10.

Enkelte Bylove har ogsaa Vedtægter om Kirkegang og Helligholdelse af Hviledagen, som det ses af efterfølgende Uddrag af Byloven i Kværndrup.

Ogsaa Forholdet mellem Ægtefolk kan blive ordnet gennem Bylovene. I før omtalte Lov bestemmes, at naar nogen hører eller erfarer, at en Mand og Kone ikke enes godt, skal de advare dem, og hvis det ikke hjælper, da næste Gang angive det for Præsten og tredie Gang for Herskabet, at de kan blive straffet efter Loven.

Ligeledes bestemmer samme Vedtægt, at Børnene skal gaa i Skole hos Skoleholderen, naar de er 6 Aar gamle, da Forældrene ellers maa bøde 4 Skilling for hvert Barn.

### Uddrag af Kværndrup Bylov.

#### I. Kirkegang og Guds frygt angaaende.

1. Med Kirkegang og Gudstiennistes Forretning forholdes efter voris allernådigste Lovs 2. Bogs 4. Capitel 17. Art. Pag. 226 og 227. Og skal samtlige Bymendene, deris Hustruer, Børn og Tiennistefolk ingen undtagen, som icke ved Siugeseng, Hus, Gaards, Kvegs, Marks og anden uforbigengelig Tilsium og Forfald er forhændret, alle Søndage, Bedde- og Helligedage møde ved Kirken, naar med Klokkerne samerlingis, og da enhver strax at gaa ind i Kirken og med en ret sand Guds frygt og Alvorlig Andagt blifve der tilstæde, fra Sangen begyndis og til ald Kierketiennisten er endt. Findis nogen her udi forsømmelig skal strax af Aldermanden, hvor saadanne modtvillige Guds Huses og Ordets Foragtere findis, pantes hver Gang, en Mand for 8 Sk., en Kone ligesaa, en Tiennistekarl eller Dreng 4 Sk. og en Tiennestepige 2 Sk., som til Byen er forfalden, og derforuden af Øfrigheden tiltallis for hellig Brøde.

2. Som voris kiære Siellesørgere dend ærværdige, hederlig og høilærde Mand, Magister Peder Claudianus, Sognepræst for Quærndrup Menighed<sup>1)</sup>, her udi Byen har gjort en meget christelig Begyndelse med at holde Morgenbøn hver Morgen udi Kirken, saa vil vi formoeede, det icke allene af hannem hans Lifestid blifver holt, mens endog af hans Efterkommere, og at det maa ske om Vinteren Klocken 8 og om Sommeren Klocken 6. Saa paa det at ald voris Arbeid og Foretagende udi ret sand alvorlig Guds frygt kand daglig begyndis, fremdragis og endis, skal hver Mand i Byen, naar til Morgenbøn ringis, straks uden noget Ophold eller Forsømmelse vere forpligtet at møde med Hustrue, Børn og Tiennestebud, saa mange mest mueligt mistes kand, og vere tilstæde, naar Sangen og Bønen holdes under 4 Sk. Straf til Byen.

3. Aldermanden skal icke alleniste, mens endog enhver Husbonde og Hustrue udi sit Hus holde sig self fra Sveren og Banden efter Lougens 6. Bogs 2. Cap. 4. Art. Pag. 867, utidige Byegang, Løgn og løs Bag-

1) Var Sognepræst i Kværndrup 1692—1715.

talle at sammendigte, Fortræd og Usamdrægtighed at stifte, mens endog Magt hafve deris Børn, Husfolk og Tiuende med Penge eller anden Husstraf at refse, om de udi ofvenstaaende findis skyldige. Er nogen Gaardmand forsømmelig dette at holde, bødis for hver Gang Forseelse befindis 8 Sk.

4. Naar Aftenklokken lyder skal enhver takke Vorherre for Dagen og bede om en rolig Nat og anbefale sig i Guds Varetægt.

5. Den som om Søndagen og Helligdage gør »groft« Arbejde før Prædiken bøder 1 Mark, under Prædiken dobbelt og efter Prædiken 8 Sk.

6. Den som søger Kroen om Søn- og Helligdage for at drikke bøder 1 Sletdaler og den, der sælger, 1 Rixdl. Under Prædiken det dobbelte.

(Efter Poul Bjerger og Søgaard: Danske Vider og Vedtægter).



## FOLKEMAAL OG FOLKESIND

### Folkemaal.

Fynboerne har ikke saa mange Digtere paa det fynske Maal, som Jyderne har paa det jydsk; men dog er der megen trofast Holden paa det gamle Sprog, selv om »Odensedansk« er sat i Højsædet. »Marstallerne« (»Graaspurvene«), og Thurinerne og Fanøboerne, siger Pastor Sommer, har fra gammel Tid Ord for aldrig at fare under fremmed Flag og aldrig at lære fremmed Sprog. — Det fynske Sprog kan ikke hævde sig ved Siden af det jydsk, maaske fordi det ikke er saa ordrigt; men det har sin Styrke i det melodiske, som er en Hjemmets Tone. Morten Kořch siger, at det fynske Sprog er et syngende, mimrende og kimende Sprog med Stigen og Falden, og det kan skiftes paa talrige Maader. De tre Ord: »I Spaaj Vaaj« (En Spand Vand) kan udtales paa fem-seks forskellige Maader, og kunde man skelne fint mellem Udtryk og Betoning i de fynske Dialekter, vilde man vel faa et helt Dusin forskellige; men i Hovedsagen plejer man dog at nøjes med at tale om de tre Hoveddialekter, den *nordvestfynske*, den *øst- og midtfynske* og den *sydfynske*.

*Nordvestfynsk*, som tales mod Nord omtrent til Odense Fjord og ned til Syd for Assens, er vel ejendommeligst. Man kan her skelne mellem tre Grupper: Bogensefynsk, Vendsherredsfynsk og Assensfynsk. Særegent for disse Grupper er, at o bliver til ø, og til e og æ sættes et j, saa at man siger Øvn, Vøvn og Kakkøløvn og hejer og dejr og alle Stejer. Man siger aav i Stedet for paa, gaav i Stedet for gaa og saav og naav i Stedet for saa og naa. Her er altsaa tilføjet et v, som ikke findes i Midtfynsk og Sydfynsk. Man siger f. Eks.: »Nær je tejer mej en Skraav, saa movl je fra Muni og om te det ejne Øjre.« Nordvestfynsk er det djærveste og stærkeste af de tre fynske Maal. Det nordfynske afviger en Del i Klang, men er lige saa farverigt med samme fortællende Evne som de øvrige Former. En Mand, der kom ind i en Jernbanekupé, sagde: »Kæer I elte mej,

je er jo Lavs Nejlens fra Skambe, det vaar mej, der fal og brøj mit Bein de aanet Aaur!« — Det rent vestfynske har en sjælden lyrisk Klang, hvad man kan overbevise sig om ved at læse Lars Clausens Viser og Digte i fynsk Mundart.

*Det sydfynske*, som tales langs Kysten fra Faaborg til Hesselager og paa Øerne, er det mest syngende Sprog; det ligner nærmest en Kimen med fine harmoniske Toner. Det mangler ganske Stød, og en Del Ord udtales paa en egen Maade: lang, sang, sprang, Gang bliver til la-av, sa-av, spra-av, Ga-av udtalt gennem Næsen. Andre Ord som Øje, Høje, sige, fløje afstumpes og bliver til Ø-e, Hø-e, se-e, flø-e.

*Øst- og Midtfynsk* eller *Højfynsk* staar Skriftsproget nærmest og er ikke saa syngende og kimende som de øvrige fynske Maal; men det kan skifte Præg med Farve og Kraft paa talrige Maader. Det tales paa Hindsholm indtil et Par Mil Vest for Odense og ned Syd om Ringe til Kysten ved Hesselager.

Selvfølgerlig ligner de tre Dialekter hinanden i Ordforraad; de har til Dels den samme Melodi, og Ordenes Køn er det samme. Hvis man er fortrolig med de fynske Ords Køn, kan man ogsaa nemt klare de tyske, da Bøjningen næsten er ens i begge Sprog. Alle Hankønsord ender paa *i* i fynsk Udtale: Stokki, Sækki, Posi, Davi, Maani, Huni, Hesti, Gaari, Posti, Spai, Sæi. Man siger overalt hun til Solen og han til Maanen, han til en Hest og hun til en Ko, han til en Kalv og en Hund og hun til en Katten, han til Dagen og hun til Natten, han til Kniven og hun til Gaffelen, han til Særken og hun til Skjorten o. s. v.

Det er vel en Smagssag, hvilken dansk Mundart man regner for den smukkeste; men man tør nok sige, at fynsk er et af de ordrigeste Almuesprog. En fynsk Vadskekone har ti Betegnelser for Vandets Varmegrad. Rækkefølgen begynder med *issie kalt*, og derefter følger *ka-alt*, *sole*, *svale*, *kuldslaet*, *lyt*, *lunke*, *varmt*, *hedt* og *skalje* indtil Toppen naas med *skaleje hedt*. Fynboerne har seks Betegnelser for at klæde sig paa. Der er nemlig stor Forskel paa at *hæve sig en Bille* og at *smykke sig* til Gildesfærd. Naar hertil føjes at dette store Ordforraad ved Hjælp af Melodien kan udtrykkes paa utallige Maader, ja, saa maa det være sikkert, at Fynsk er et særlig rigt Sprog.

Folk fra andre Egne har noget vanskeligt ved straks at forstaa at skatte og værdsætte den fynske Mundart efter Fortjeneste. I Forhold til Jydens korte og knappe Ord forekommer Fynsk

at være naivt eller maaske pjanket; men det giver et fuldgodt Udtryk for det milde og venlige og lyse, der er Folkets Eje.

Jyden spørger rent ud: »Hvor er den Mand fra?« Fynboen vil ogsaa nok vide Besked; men han lister sig frem og siger: »Du er kaskе slet ette kendt her.«

Der er Forskel paa Mandens og Kvindens Sprog. Mandens Sprog er udpræget fortællende. En gammel Husmand kan fortælle mesterligt om den mindste Oplevelse, og der er en Farve og Glans over hans sproglige Fortællekunst, den er ført frem med Lune, og det er velgørende at høre paa hans Tale. Kvindens Sprog er som en venligt rislende Bæk. Hun bruger milde og gode Ord og søger at jævne og glatte ud, hvis der er noget i Vejen.

Det fynske Sprog ejer en stor Mængde Udtryk for Dyrenes Røgt og Pleje og har mange Kælenavne til Dyrene.

Naar Fynboen taler til Præsten, bliver han højtidelig og salvelsestuld og bruger et særligt Sprog. »Er han heme?« spørger han i Præstegaarden, og over for Præsten smigrer han i højere Grad end Jyden.

Fynsk er Hjemmets Sprog og udfolder sig smukkest inden for Hjemmets fire Vægge, smukkere her end ude mellem tilfældigt forsamlede, hvor der ofte navnlig mellem Ungdommen høres vovede Ord eller Ord, der har dobbelt Bund og rummer en uartig Hentydning.

Til sidst skal anføres, hvad Fynboen Morten Korch, hvis Udtalelser om det fynske Sprog er brugt her, siger om dette Sprog: »Naar man nu vil se paa Fremtiden, da er det klart, at det gaar paa Fyn som andre Steder, at Dialekterne mere og mere udviskes, og mange af de ejendommeligste Ord dør bort; men jeg tror, det fynske Sprog er særlig levedygtigt, fordi det ikke alene er Ord, men ogsaa Toner og Melodi. Det er et Sprog, der er skabt af de blide bølgende Agre, af de levende Hegn med blomstrende Roser og Hyld, af Bælternes sagte rislende Bølger og Vindens Leg med Pilene, det hører sammen med den smilende fynske Natur, og sammen med den vil det blive ved at leve.«

Gengivet efter Morten Korchs Foredrag om fynske Dialekter ved Hjemstavnskursuset i Kerteminde 1924.

Som Prøve paa vestfynsk Folkemaal hidsættes Lars Clausens Digt: »*Kaa du ti mæ et*« med Forklaring og Noter ved Poul Andersen<sup>1)</sup>, samt et

1) Efter Lars Clausens »Viser og Vers«, Odense 1925.

andet Stykke paa fynsk Folkemaal om *Hørrens Behandling* af pens. Lærer M. Kristiansen, Tommerup. Stykket er laant fra det nylig begyndte Tidsskrift: *Danske Folkemaal*.

Kaa du ti mæ et?

De æ, som je seer, aller Nøwre sku tro  
 huden de døw kaa gaa te.  
 Je vej' da de bliwr ju imælle vi to  
 aa a du kaa ti lissom je.  
 Je vej' ju saa godt, du haar aller vær saa<sup>n</sup>,  
 du gaawr fra Pøvl aa te Pajr  
 aa snagger om, va vi faatæl for hinaa<sup>n</sup> —  
 Higja, je tror du æ sajr!

Haans Jensens Jens aa saa Karen, der tjen,  
 di hi<sup>n</sup>er svært ædder hinaa<sup>n</sup>;  
 men naa ve hans Moer giæne ha hi<sup>n</sup> javt hen,  
 for de maa ju edde vær saa<sup>n</sup>.  
 Men Tojsen æ stiw, hun æ fæst for æt Aawr,  
 de Skjit! va vih hun aa dajr?  
 Hi<sup>n</sup>s Najse hun klojr val nok ædder hans Gaawr,  
 Higja, je tror hun æ sajr!

Te Krestens, som ska vær di villeste,  
 haar hejle Besætni saw aw;  
 di kjewer kun Fedt a de billeste,  
 som I<sup>n</sup>en a Folkne gir haw.  
 Saa sæl di der Smør, aa de Paawlæg di faawr,  
 æ Aast saa see som æt Lajr,  
 istætfor aa lew aw va Huset faamaawr —  
 Higja, æ Kjæljen da sajr!

Vur Naber herhenne har ligge aa vrot  
 aa svire di siste Par Døen.  
 Spør gammel Katrine, vis dudde ve trot,  
 hun skadde seh, de æ Løen.  
 Mæ Pæ<sup>n</sup>hne æ dedde saa galt, som di skryl,  
 di gaawr te Puns aa te Bajr.  
 Aa vej du saa va: De æ Kjællejens Skjyl —  
 Higja, je tror hun æ sajr!

Te Jenses der gaawr de nok lissom de kaa<sup>n</sup>,  
 saa hø't op i Vajret aa neer.  
 Di skjyller nok snaart baade Gu aa ver Maa<sup>n</sup>  
 aa Fetsak mæ, som di seer.  
 Ha ræjs te Mojer, aa Fæster aa Val,  
 men Ku<sup>n</sup>hnen sidder aa grajr,  
 aa saa æ nok Skadderne edde betal —  
 Higja, je tror ha æ sajr!

Men kaa du saa gi mæ Faaklaarelsen paaw,  
 huden a Haans Pløws bær dem a,  
 æt Gussens Mirakkell a de aa ku gaaw,  
 di kaa<sup>n</sup> lissaa mø, som di ska.  
 Ha sli'r som æt Bejst, ja aa de gjør hun mæ,  
 men tygges du saa, de klajr:  
 di seer, a hun gnier, som alle Faatræ —  
 Higja, je tror hun æ sajr!

Madammen derøwre, som haar æt saa flot,  
 hun ærger sæj snaart faadær.  
 Saa<sup>n</sup> Ejn ku ju ha æt saa rejst aa saa godt,  
 nær hun ku læ Aa<sup>n</sup>re vær.  
 Je seer: Vuherre bevaawre mi Mu<sup>n</sup>'  
 aa aller gaa Folk for najr!  
 Men de æ naa Nøw a hun aller haar ku<sup>n</sup>'  
 Higja, je tror hun æ sajr!

V. 1: Nøwre (»Nogre«, gammel Form = nogle), huden (hvordan), Pøvl aa Pajr (Povl og Per), Higja (Forundringsudråb, omtrent = »Gud bevare os!«). V. 2: tjen (tjener; — er — tabes undertiden i Nutid, sml. — je mejn —), hiner (hænger), hin (hende), javt hen (jaget væk), Tojsen æ stiv (Tøsen står fast paa sin Ret), vih (vilde). V. 3: villeste (dygtigste, fremmeligste), Besætni (må betyde Tjenestefolk og ikke som almindelig Dyrholdet), saw aw (sagt op), i<sup>n</sup>en (ingen), gir haw (gider have), Aast saa see som æt Lajr (Ost så sej som et Stykke Læder). V. 4: vrot (rodet eller ravet rundt i Fuldskab), seh (sige), skryl (∴ »skryler«, klager sig høj-røstet). V. 5: Ku<sup>n</sup>hnen sidder aa grajr (Konen sidder og græder). V. 6: Pløws (Enten et Tilnavn, eller en Skrivefejl for Pøwls = Povls), mø (meget), som alle Faatræ (»som bare Pokker«). V. 7: ærger (ærgrer), faadær (fordærvet), saa rejst aa saa godt (det hele betyder »godt«).

## Hørrens Behandling.

I gamel Tij', da Fålk sjæil spant å gju te Væws, da ha· de mø: å se-, hudan Hör di awlæ, å huldán ha(n) sijæn blew be·ha(nd)j'læ, li· te ha(n) sku sætæs på Råki.

Fæst kåm de an åw' å ha ná got å ræj'nt Froj' å såw å ná gow' ræj'n å fast Jow'r å såw'et ij'. Stråw'ænå sku væ la·(ng)æ å fij'nå<sup>1)</sup>, de ga dæ(n) vilæstæ<sup>2)</sup> Hör; da får sku Jowræn væ gow', å Froj'æt såw's tyt, å de vå ra'rt, næ Huti<sup>3)</sup> ha(n) vå såw' ij, ku ligæ i Lyj' baj et stow'rt Lew·jæhe'n. Å Ukru't sku Hör'i gjæ·ne væ frij' får, få de vå vunsælæ å lugæ<sup>4)</sup> ham, u·æn å gjö Fåltræ ve å trij'nå<sup>5)</sup> i ham. De vå kjö'nt å sæj', næ Hör'i stu å blåstræ<sup>6)</sup>. Så ræjstæ ha(n) Howæt å råwtæ sæj, al de ha(n) ku·(nde).

Hör'i sku »ruskæs«<sup>7)</sup> så tijlæ, de ku gå lan få Froj'æt. Stråw'ænå blew bu·(nd)æn i Dåker å sat sam'æl i Skåke<sup>8)</sup>, lisæm Ku'næl får å ve·ræs<sup>9)</sup>. Å ruskæ Hör vå æj't a di år·bær, hu Fålk ku stræws<sup>10)</sup>. Stykæt blew sat a:w i småw' Byjtær<sup>11)</sup>, såm di trak Lå åm, å så gjik hun loj's. Fynbow'ærne hol· dæjt<sup>12)</sup> a:w å stræws.

Næ Kne:wlnå<sup>13)</sup> vå najstæn töre, blew Hör'i kjør hæj'm få å riws: Kne:wlnå blew riw a:w ve å trækæ ham ilgjæmæl en Hörriw· i Low'i. Hörriw'æn vå i Ka'm a la·(ng)æ Jænpegæ å gju fast i i Stølpæ i Væ:gæn. Stråw'ænå blew ilgjæn bu·(nd)æn i småw' Dåker — nøwre kalæ dæm »Sty·ær« — å kjør yw' te en kla:r Tørægraw få å »dröwnæs«<sup>14)</sup>. Tij' Dåker blew bu·(nd)æn sam'æl i Topi tow' å tow', å smit øwærkås i Vå:(nd)æt, så di lå å floj' såm et Hjiw'l. Mæ i Fårk blew så di å·(nd)ræ Dåker la:w i småw' tajtæ Law øwær å ywænåm di fæstæ å te sijst et stow'rt Law Græstør'e øwer Staki får å få ham te å søjke. Nij' te tå:l Da·w ætær vå Hör'i »rojæ«<sup>15)</sup>: Stråw'ænå vå skjøjre å Ta·wærne lojsæ. Så blew ha(n) kjør yw' på æn Læ·ma'rk<sup>16)</sup> å låw' ná Da·w te Ælærroj'ni(ng) i Du'gi. Så blew ha(n) »st·y op«: ræj'st i småw' Krå·(n)sæ, »Sty·ær«, mæ Topi samlæ, å næ Styærne vå gåt löra, blew ha(n) bu·(nd)æn i Knipær å sat på Slyjen<sup>17)</sup> te vijæra.

1) o: tynde, 2) o: kønneste, 3) o: det korte Jordstykke, 4) Bemærk Udtalen med g, ikke q; o: luge, 5) o: træde, 6) o: blomstrede, 7) o: trækkes op med Rod, 8) o: Langhobe, 9) o: vejres, tørres, 10) o: kappes 11) o: ligestore Stykker, 12) o: meget, 13) o: Frøhusene, 14) o: druknes, 15) o: rødet, 16) o: Græsmark, 17) o: Stænget.



### Folkesind.

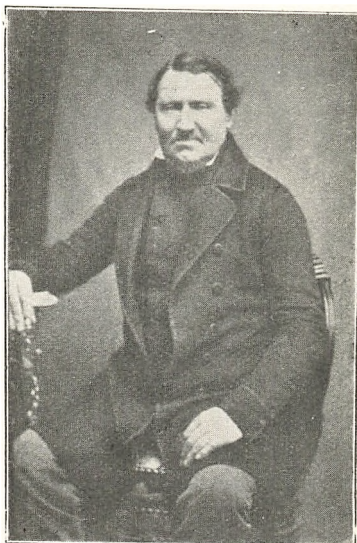
Et Folks Karakter og Sind er dannet gennem Aarhundreder eller maaske Aartusinder. Oplevelserne, Folkets Historie og Naturen præger Folkets Sind, saa selv den mindste afsondrede Del af Landet kommer til at give sit Præg til de Mennesker, som bor der. Grænsekampen i Sønderjylland har præget Sønderjydens Sind, Vesterhavet har sat sit Præg paa Fiskerbefolkningen, der bor langs Jyllands Vestkyst, den jydske Hedes storladne Natur genfindes i Hedeboens Sind og den mildere og frodigere Natur paa Øerne genspejler sig i Øboernes Sind. Svenskekrigen har ogsaa sat sit Mærke paa Fynboen. Her døde store Dele af Befolkningen af Hunger, mange Gaarde laa øde og det gik saa vidt, at Bonden maatte handle med Fjenden om at faa Byttet tilbage. Men skønt Folket blev pint indtil Døden, glemte de dog ikke at plante Pil og at dyrke Humle, og snart efter Krigen begyndte man at opbygge og pynte paa de forfaldne Gaarde og Huse.

Fynboen har Sans for det pyntelige og hyggelige. Han bliver bliver ved at udbedre og omdanne og forskønne i det uendelige. De lerklinede Vægge skulde holdes godt i Stand, og Stolperne i Bindingsværket skulde før og skal endnu holdes smukt med Maling og Tjæring, saa de fynske Bindingsværkshuse er smukkere end Husene i andre Egne af Landet. Blomsterhaven og Frugthaven er altid i god Orden. Indkørselen til Porten er gjort ryddelig og skuffes og rives og pyntes ved den mindste Lejlighed. Især til Højtiderne og naar der kommer Gæster er alt i den fortrinligste Orden. Denne Sans for det pyntelige giver sig ogsaa til Kende i de mange Anlæg med Mindesmærker for berømte Mænd og i de mange smukt formede Bystævner, der før fandtes rundt om og mange Steder findes endnu. Ingen Steder ser man saa mange klippede Hækker som her paa den grønne Ø, ja man nøjes end ikke med klippede Hækker om Haven, men udstrækker dem langs Veje og Vange. Der gør sig ogsaa en vis Skønheds-sans gældende i Pileplantningen og Humledyrkningen i Humlehaven med de lange Stænger i lange snorlige Rækker for ikke at tale om de mange vildt voksende Hegn om Marker og Vange, langs Gyder og Gader, hvad der giver det fynske Landskab en egen frodig og skønhedsmættet Karakter fremfor andre danske Landsdele.

Fyn er Perlen og Hjertet i Danmark. Her er Øl og Mjød og

Grød, her er den bedste Mad og efter Fynboernes Mening det bedste Sprog, og her har man før haft de største Boghvedemark; thi Fynboen mimrer med Munden, naar han ser en Boghvedemark, og er han ude at lede efter sine Heste, tager han en Klump Grød med og siger til alle, han møder: »Ka du hitte mej mit Øj, ska du faa noet af mit Grøj.«

Fynboen er hurtig i Vendingen og sikker til at gribe ind, naar det kræves. Der hvor Sjællænderen tøver og Jyden spekulerer paa, om det kan gaa an, der tager Fynboen fat med det samme. I en Gaard paa Nordfyn i Sønder sø Sogn rev en Tyr sig løs og gik mod en Karl og begyndte at stange ham. Konen i Gaarden kom netop ud i Stalden i det samme med en Spand Mælk i Haanden, snarraadig opfattede hun Stillingen, og uden Betænkning vovede hun sig hen til Tyren, satte Mælken foran den, saa den glemte Karlen og gav sig til at drikke af Mælken, og imens slap den mishandlede Karl bort.



Den kloge Mand i Rold.

Denne Fynboens Hurtighed i Vendingen kan ogsaa mærkes paa andre Omraader. Naar noget Nyt skal begyndes, gaar det bedst paa Fyn. Her begyndte den gudelige Vækkelse, her begyndte Højskolen, Friskolen og Valgmenigheden. Sjællænderen og Jyden kan nok ogsaa være hurtig i Vendingen; men Fynboen er endnu hurtigere, og han kan trods megen Modgang ogsaa se det lyse i Tilværelsen. Dog er der vist ikke mange som Friskolelærer Hans Nielsen i Stige; han maatte efter Skoletid slide med sin Spade til langt ud paa Natten for at tjene Føden, da Lærerlønnen langt fra slog til. Om Morgenen før Skoletid kunde man se ham og hans Kone hente Græs hjem fra Landvejsgrøfterne til Køerne. I Begyndelsen bar hver sit Knippe paa Ryggen, men Aaret efter fik de en Trillebør og tredie Aar en Trækvogn, som Hans Nielsen trak hjem i Selen, medens Maren skød bag paa og sang: »Jeg kører frem gennem Straalefryd . . .«. Det kan man nok kalde Idealisme.

Sammen med denne Idealisme følger vel den trofaste Hængen ved gammel Sæd og Skik, som er saa almindelig paa Fyn. Maaske Fynboen ikke har saa megen Sans for Sagn og Minder som Jyden og Sjællænderen, men han bevarer trofast i Hukommelsen alt vedrørende gamle Tidens Levevis baade i helligt og søgnt, og mange Steder kan man endnu se Ringridning og Faste-lavnsridning, og endnu høres Byhornet i mange Landsbyer tude Bylavet sammen til Stævne hos Oldermændene. Om alle disse gamle Skikke kan man bedst læse i Christine Reimers store Værk: Nordfynsk Bondeliv (I—V). — Denne Samfølelse med Landsbyen og Optagethed af fælles Opgaver udvikler en vis Livlighed, som gør, at Fynboen vanskelig finder sig i Ensomhed. Det er som Evnen til at taale Ensomhed tager til fra Øst til Vest. Sjællænderen kan vanskeligere være Eneboer end Fynboen, men allerbedst kan Jyden taale Ensomheden. Fynboen passer sit Arbejde og har sine Tanker optaget af at sysle med et eller andet og keder sig ikke. Dog har han nok Tid til at interessere sig for, hvem der færdes forbi, og han slider sig ikke helt op, som en jysk Hedebonde kan gøre det. Man har ofte skyldt Fynboerne for at være letsindige og overfladiske. Noget er der maaske om det; men en vis Grundighed præger dog den fynske Bonde, alt skal være i Orden, naar Tid er, og man træffer rundt om en stor Gæstfrihed, som maaske kun overgaas af Jyderne i enkelte Egne.

*Hjemmet* og det hjemlige har især Fynboernes Interesse, medens Jydens Interesse gaar videre ud til hele *Hjemstavn*en, og Sjællænderen maaske har lettest ved at omfatte hele *Nationen*. Paa Fyn kunde der lettest samles en hjemlig Kreds om den folkelige Oplysning, som brød frem med Kresten Kold. Fynboerne er nemmest at komme af Sted med, sagde han. Flere Fynboer er ogsaa bleven grebet af Højskolebevægelsen og er bleven fremragende Højskolemænd.

Som en anden Følge heraf kan vel ogsaa nævnes, at Ud-længslen hos Fynboen ikke er saa stærk som hos Jyden og Sjællænderen, skønt »Ærøboer og Graaspurve finder man alle Vegne«; men det er ogsaa nok mest »indenlandske« Rejser, der foretages, og Fynboen kan bedre end andre Danske trives i andre Egne og dog beholde sin Ejendommelighed i de fremmede Omgivelser. Til Gengæld lader han ikke let andre fæste Rod hos sig, og det er vanskeligt for fremmede at vinde Fynboens

Fortrolighed. Jyden er lettere at komme i Lag med, og han er mere trofast i sin Hengivenhed end Fynboen, som ganske vist er yderst forekommende og taktfuld, men Personligheden skinner ikke altid igennem. Man kan derfor som fremmed ikke føle sig saa godt hjemme paa Fyn som i de andre Landsdele. Men har man fælles folkelig eller religiøs Forstaaelse, da vil selv en Jyde med sin medfødte Tilbageholdenhed og Bluhed finde Vej til Fynboens Fortrolighed.

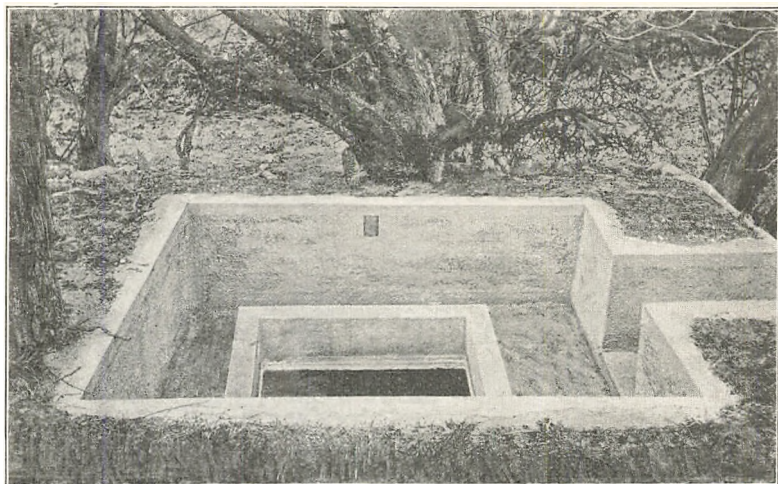
Kvinderne paa Fyn er kvikkere end Mændene og mere aabne og ligefremme. Man regner mere med de unge og Børnene end i de andre Landsdele, maaske fordi man har Sans for det naive. Fantasien er Fynboens fornemste Evne; men den er mere begrænset til det hjemlige, og det er nok muligt, at Jydens Fantasi gaar videre ud, skønt

Jyderne ellers altid er blevet kaldt Forstandsmennesker. Fynboen er rigest hjemme og føler sig bedst tilpas i sin egen lille Kreds. Hvad kommer den store Verden ham ved? Det fulde Hensyn til andre tager han kun i sine hjemlige Omgivelser, først her aabner han sig helt og udviser fuld Fortrolighed og tager fuldt Hensyn til andre. Derfor har alt det kommunale Fynboens hele Interesse. Det er Bystævnens Aand, som viser sig her i en mere moderne Skikkelse.



Gamle Folk fra Vestfyn.

Gengivet efter Thorkild Gravlund: Dansk Folkekarakter.



Helligkilden i Frørup.

## HELLIGKILDER PAA FYN

Lige fra Bronzealderens Dage har man dyrket Kilderne, fordi de virkede oplivende paa Mennesker; thi selv i Sommerens Varme er Kilden iskold. Beliggenheden kunde ogsaa være Aarsag i, at Kilden blev Helligkilde, og man besøgte en saadan Kilde visse bestemte Dage om Aaret, da man saadanne Dage tillagde den helbredende Kræfter.

At denne Kildedyrkelse virkelig gaar saa langt tilbage kan ses af flere Fund af Bronzegegenstande, der er nedlagt ved Kilden som Offergave. Ved Kirkesøby fandt man et Sværd, en Spydspids og en Mejsel, og i en Kilde i Krarup fandtes 1925 Lerkarskaar, der stammer fra den romerske Jernalder.

I den katolske Tid stod Kilderne i ligesaa højt Ry som i Oldtiden; de hedenske Offerkilder blev nu kristne Helgenkilder, og ofte opførtes et Kapel ved Siden af Kilden som i Landet paa Taasinge hvor St. Olufs Billede fandtes i Kapellet tæt ved. Et Relikvikors er funden i Kilden ved Faaborg, hvad der maaske kan tydes som et Offer til Kilden. — Kildekapeller byggedes ved mange Kilder, for at de syge kunde gaa derind og bede om Helbredelse, og de helbredede kunde gaa ind for at takke Gud og Kildens Helgen. Saadanne Kapeller fandtes i St. Knuds Kirkes

Krypt i Odense, ved St. Helene Kilde, Assens, i Helligkorskapel i Faaborg og St. Olufs Kapel paa Taasinge. Af Kilder med Helgen- navne fandtes følgende paa Fyn: St. Annas Kilde ved Lørup, Ryslinge Sogn, St. Helenes Kilde ved Assens, St. Karens Kilde i Mesinge Sogn, St. Clemens Kilde, Stenløse Sogn, St. Laurentius eller St. Laurids Kilde, Fraugde Sogn, Vor Frue Kilde, Horne Sogn, St. Madses Kilde, Vinding Sogn, St. Olufs Kilde, Taasinge, St. Olufs Kilde i Vester Hæsing Sogn (Trente Møllens Have), og St. Regisse Kilde eller Rise Kilde, Frørup Sogn. — Andre Hellig- kilder har Navn efter Personer, der ikke er Helgener eller hvis Helgennavn ikke er kendt ud over Sognets Grænser: Gansø Kilde ved Kærstrup Voldsted, Taasinge, Roers Dam ved Odense, Sarø Brønd, Humble Sogn, Langeland, og Ønns Kilde eller Jomfruernes Kilde, Taagerød-Vældet, Vigerslev Sogn.

Efter Reformationen førtes en ivrig Kamp mod alle »papi- sliske« Levninger og herhen regnedes Kildedyrkelsen; men Kil- dernes Ry tog snarere til i de næste 100 Aar. Saaledes besøgte Kristian den 4. flere Gange St. Helenes Kilde i Nordsjælland. Han lod bygge et Hus ved Kilden for at kunne overnatte. Helt hen- imod Aar 1900 fortælles om Præster, der hentede Vand til Daab i en Helligkilde. Fyns Biskop Thomas Kingo beskyttede Hellig- kilderne, fordi der indkom Penge til de fattige. Der blev nem- lig opstillet Kildeblokke, hvor Gæsterne kunde ofre »milde Ga- ver«. Saaledes var der opstillet Blokke ved St. Regisses Kilde og ved Helligkilden i Ørbæk. Ved den første Kilde kunde man købe Kildevand for en bestemt Pris, og en gammel Mand eller Kone stod for Udsalget. Endnu i 1890 besøgte Helligkilden i Hinds- gavls Skov ved Overfarten til Fænø og St. Regisses Kilde i Frø- rup. Hellig Kors Kilden ved Skørping i Jylland blev 1924 besøgt af Folk, som søgte Sundhed ved at benytte dens Vand, saa 800 Aars Kristendom har ikke helt kunnet udrydde de sidste Rester af denne hedenske Tro; men i Hovedsagen har den stigende Op- lysning og den hyppige Brug af Læger snart sejret over dette Stykke Hedenskab.

Besøgstiderne ved Kilderne var ikke særlig knyttet til Helgen- dagene; men de fleste Steder besøgte man Helligkilderne St. Hans Aften og Valborg Aften, naar der brændtes Blus. I Østjylland tændtes Baalet Valborg Aften og mærkeligt nok var det samme Tilfældet i Sletterød ved Middelfart; ellers var det St. Hansdag, Midsommerdagen, man havde denne ældgamle Skik. Der siges,



at Blussene skulde vise Heksene Vej — ridende paa et Koste-skaft — til Bloksbjærg, Hekkenfeldt (Hekla), Troms Kirke (i Norge) eller Blaa-kulla i Sverige. Men det er vel rimeligere, at man brændte Blus for at skærme mod Hekse og onde Vætter; thi saa langt som Baalets Lys naar, har disse ingen Magt. Det stemmer overens med gammel Ilddyrkelse, som engang havde meget at sige for vore Forfædre, der troede Ilden i Besiddelse af skærmende, rensende og fornyende Kraft. Man troede, at alt i Naturen var fyldt med sjældne og stærke Kræfter, især Midsommernatten, og vi forstaa nu bedre, at Kildevandet ogsaa maatte være i Besiddelse af saadanne Kræfter. Det er da ikke underligt, at syge og svagelige Mennesker kom, undertiden langvejs fra, gaaende eller kørende i en elendig Pindevogn, som langsomt gled frem ad de daarlige Veje, og der udviklede sig nu ofte et helt Kildemarked.

Naar Dagen kom, pyntedes Kilden og Omgivelserne med Grønt. H. C. Andersen siger i »Kun en Spillemand«, at man St. Hans Aften tændte Lys ved St. Regisses Kilde. For at være sikker paa, at der var Vand nok i Kildehullet, kunde man hente noget fra en Brønd eller Mergelgrav. Besøget skulde helst ske i Stilhed efter Solnedgang, og man maatte se at undgaa at møde og hilse paa Folk, naar man drog til og fra Kilden. Kildegæsterne skulde helst sove paa Jorden ved Kilden eller i Nærheden for at faa Stedets Hellighed ind i Kroppen og faa den fulde Helbredelse. Man skulde ogsaa drikke tre Mundfulde Vand og gaa tre Gange rundt om Kilden, eller man skulde springe 3 Gange over Vandet eller bøje sig tre Gang over Kilden o. s. v.

Friskolelærer Rasmus Hansen, Vejstrup, meddelte 1872 i »Fylla« en Skildring af et Kildebesøg St. Hans Aften ved St. Regisses Kilde. Meddelelsen gengives her efter »Danmarks Helligkilder«:

»Ingen maatte trættes om at komme hen til Kilden, om Trængselen aldrig var saa stor, men de skulde kønt vente, til Raden kom til dem. Var der nogen, som brød Freden . . . saa svandt Vandet pludselig bort af Kilden (∩: det lukkedes ud), og det kom heller ikke igen, før Freden var kommen istand . . . Hvem der nu vilde have Vand, gik rundt om Kilden, og, i det mindste efter hvad der er fortalt mig af en, der paastod at være godt underrettet, kastede en Skilling ned i hvert Hjørne (Kilden er omgivet af et Plankeværk), desuden skulde de mindst give to Skilling for Vandet. De skulde dernæst tage Vandet i en ny Lerskaal, som aldrig havde været brugt før. Og for nu at være vis paa, dette kunde slaa til, købte de fleste Skaalen der paa Stedet, hvorfor der altid var en Mængde Pottemagere der, som gjorde god Handel. Den, der

skulde vaskes . . . maatte ikke selv hente Vandet ved Kilden, det skulde gøres som en Kærlighedsgærning mod de Svage af Forældre, Frænder eller Venner. De Syge kommer derfor ikke til Kilden, men ligger eller sidder, som de nu kan bedst, henne mellem Buskene paa Skrænten ned efter Aaen. Og her klædes de af, faar lidt at drikke af Vandet, og bliver toet. Det Linned, Skjorter eller Særke, som de tager af, naar de skal toes, maa de ikke bære mere, men de skal iføres nyt og rent Linned. Det gamle skal gives bort paa Stedet eller ogsaa henslænges der. Det er en af de Grunde, hvorfor der kommer saa mange Kæltringer, Stoddere eller Tiggere til Markedet. De gaar saa omkring, beder om at faa det, eller opsamler det, som er henslængt. De ny Skaaler derimod, som har været brugt ved Vaskningen, tages med hjem, og de bliver ved at være gode at tage Vaskevand i, da der altid vil blive noget helbredende ved det Vand, der tages i dem. For at være rigtig sikre paa, at Vandet virker efter Ønske, skal Kildebesøget gentages den niende Dag efter St. Hans Aften og endnu en Gang til den niende Dag, altsaa attende Dagen efter St. Hans Aften. Det var bedst at gentage disse to sidste Tvætninger ved Kilden selv, og Troen hertil samlede mange paa de nævnte Dage ved Kilden, for i al Stilhed at foretage denne Tvæt. Dog var der paa disse to sidste Dage slet ikke noget, der lignede Markeder eller Sammenkomster af Uvedkommende . . .

Vandet kunde dog ogsaa tages med hjem, og Vadskningen kunde saa foregaa hjemme. Vandet maatte ikke komme under Tag; det vaagedes der strengt over. Det gemtes et Sted under aaben Himmel, hvor Toningen ogsaa gik for sig. Kom Vandet under Tag paa Hjemturen, var Kraften borte af det.

Det var ikke nødvendigt, at den syge personligt gæstede Kilden; man hentede da Vandet i en Dunk eller Flaske til ham; men var Dunken for tung og Vejen for lang, kunde det ske, at Vandhenteren tømte den og kort før Hjemkomsten fyldte den paany af en almindelig Brønd. Hvis den syge ikke fik noget at vide om dette, gjorde Vandet dog sin Virkning. Sygdommen kunde dog vende tilbage, hvis den, som hentede Vandet, senere tilstod sin Forseelse, hvad der er sket ved Regisse Kilde.

Som nævnt maatte man ikke bruge den Potte, der blev medbragt til Kilden, derfor blev den slaaget til Jorden for at ingen skulde bruge den mere og derved faa den Sygdom, som Pottens tidligere Ejer havde haft. Ved Regisses Kilde kunde man derfor køre flere Læs Skaar bort, som var samlet paa denne Maade. — Det var især Øjensygdomme og Engelsk Syge, Kilderne mest søgtes for, men ogsaa mange andre Sygdomme søgte man Raad for i Helligkildernes Vand. Et Bad i Kildens friske Vand kunde vel nok have en helbredende Virkning i Øjeblikket; men man

ved ikke stort om Virkningerne var vedvarende. Hovedvægten maa lægges paa, at Folk havde Troen paa Kildens helbredende Kraft, og en Del af Helligkilderne kaldes ligefrem Sundhedskilder. I Sønderø Sogn har indtil for nylig levet Folk, som i deres Ungdom St. Hans Aften har besøgt Sundhedskilden ved Sandvad i samme Sogn for at vadske sig i Vandet og paa denne Maade bevare eller forøge deres Sundhed og Skønhed.

Til mange Kilder knytter sig Sagn. Om Frørup Kilden siges, at en Jomfru, der hed Regisse, blev myrdet, fordi hun ved en Fest for Freir havde prædiket Kristendom. En af Mængden svor da at ville ofre hende til Freir og hug hende ihjel med sin Økse. Jorden aabnede sig under hans Fødder og lukkede sig over hans Hoved. Hvor Jomfruens Blod flød, fremvældede en Kilde med det klareste Vand, og man begravede hendes Lig i en Høj, hvorpaa senere Frørup Kirke er bygget. Et andet Sagn siger om samme Jomfru, at hun tjente hos en Bonde, som en Dag slog hende ihjel med sit Plovjern ude paa Marken ved Offerlunden. Hvor hendes Blod flød, fremsprang en Kilde. — Dyrslæge P. Jensen, Kværndrup, fortæller Sagnet paa en afvigende Maade fra de to omtalte, der er fortalt efter Friskolelærer Rasmus Hansen. Han fortæller, at en Pige gik hen over Marken, og der, hvor Kilden nu er, skulde hun over en lille Vandrende. For at komme ren og tør over, lagde hun et Brød, hun bar hos sig, ned i Vandet og traadte derpaa, men sank da med Brødet ned i Jorden, og netop paa det Sted blev der et Kildevæld, som fik Lægedomskraft.

Om Kilderne i Sørslev (Møkilden) og Paarup siges, at de er fremvældet paa Steder, hvor en ung Pige er myrdet af Røvere, og Ganse Kilden paa Taasinge er fremkommen paa det Sted, hvor en ung Pige er myrdet af sin Husbond under Plovkøring. Taagerud-Vældet eller Jomfruernes Kilde i Vigerslev er opstaaet, hvor Jomfruene sank i Jorden; men der siges intet om Aarsagen. Paa det Sted, hvor Kongesnogen med Guldkronen stikker Hovedet op af Jorden i Guldbjerg Sogn, fremrinder Snogskilden.

Sognepræsten i Assens fortæller 1755, at der ved Assens findes tre rindende Kilder, hvoraf den ene, St. Helene Kilde eller Helligkors Kilde, er en hellig Kilde, hvor mange Mennesker visse Tider om Aaret søger Lægedom, og man siger, at den skal have skudt en stor Sten fra sig, »som ligger en liden Distance fra dend udi Havet . . .« — Hvis nogen spottede med en Helligkilde, ramte

Straffen ham, saaledes som der fortælles om Ejeren af St. Olufs Kilde i Svanninge Sogn. Han badede en skabet Hest i Kilden og blev til Straf derfor selv skabet (fyldt med Udslet). — Det kunde ogsaa hænde, at Kilden tabte sin Kraft, hvis man drev Misbrug ved at bade syge Dyr i den. Saadanne Sagn kendes fra St. Laurits Kilde eller Hølekilde i Fraugde, St. Olufs Kilde paa Taasinge, Helligkilden i Hillerslev og Helligkilden i Paarup (Stegsted). — Historiske Sagntræk kan ofte findes gemt i Kildens Navn som f. Eks. Kong Valdemars Kilde paa Lyø. Der knytter sig ogsaa undertiden overtroiske Forestillinger til Helligkilderne. Kilden paa Kildebakken i Kerteminde er Stedet, hvor man henter Smaabørn, og der siges til Børnene, at putter man et varmt Hvedebrød ned i Kilden, stiger straks et Barn op og omklammer det.

Foruden det omtalte Kildemarked i Frørup holdtes der ogsaa Marked ved St. Clemens Kilde og Snøgskilden. Disse Markeder har sikkert været af stor Betydning for Befolkningen i Egnen, og Oprindelsen maa søges helt tilbage i den hedenske Tid. Her har maaske været et Tingsted, et hedensk Offersted og senere kristne Helgenfester. De mange Mennesker lokkede Handelsfolk og Gøglere til, og til sidst havde man Markedet. Om Kildemarkedet ved Frørup siger Rasmus Hansen, at der kom en Mængde Kæltringer eller Stoddere, saa der tit har været sagt, det kunde være passende at kalde det Kæltringemarkedet i Stedet for Kildemarkedet, og Folk vil ofte have hørt disse Kæltringer sige til hverandre: »Ses vi ikke før, saa ses vi til Kildemarkedet!« De ældre yndede ikke disse Markeder, fordi den natlige Færd førte til megen Usædelighed; men Ungdommen krævede som sin Ret at have fri den Dag, og det varede længe, inden de mistede denne nedarvede Ret.

Det var godt, om alle vore hellige Kilder kunde blive fredede, hvis man endnu kan paavise deres Plads, hvad der tit kan være vanskeligt nok. De burde som et værdifuldt historisk Minde forsynes med en Stensætning af løse Kampesten eller omgives med en Egekarm i gammel Stil.

(Meddelt efter Aug. Schmidt: Danmarks Helligkilder).

---

NB. I Aarbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1914 findes en Artikel af Thomas B. Bang om Nordfyns hellige Kilder, hvori omtales nuværende og forhenværende hellige Kilder i følgende Sogne:

Paarup, Korup, Brendekilde, Vissenbjerg, Stenløse, Rolfsted, Fraugde, Hjadstrup, Klinte, Gamborg, Roerslev, Middelfart, Søby, Assens, Mesinge, Søndersø, Vigerslev, Særslev og Guldbjerg. — I Værket »Danmarks Helligkilder« er foruden disse endnu nævnt tre Kilder i Odense Amt, nemlig to ved Odense og en ved Kerteminde. I Svendborg Amt er Kilder omtalt i følgende Sogne: Bregninge, Landet, Faaborg, Stenstrup, Krarup, Herringe, Hillerslev, V. Hæsinge, Svanninge, Horne, Lyø, Ryslinge, Gislev, Vinding, Frørup, Ørbæk, Lindelse, Humble og Rise.



Pesttjørn ved Ernebjerg.

## FYNSKE FOLKESAGN

### Fynshovedmanden.

**M**od Fynshoved rider Fynshovedmanden hver Lillejuleaften. Han farer gennem Byerne Martofte og Nordskov, og hans Veje gaar mod Fynshovedhøjderne. Han følger ikke Nutidens Veje og Stier, men rider kun ad de gamle Veje, som nu mest er udslettede. Har der engang været Vej, hvor nu en Gaard ligger, saa rider han tværs igennem Gaarden. Med Hest og med Hunde holdt han en Lillejuleaften udenfor et Hus i Nordskov og krævede Førstedraaberne »Urten« af Juleøllet, som netop bryggedes. En ung Pige maatte bringe det ud til ham; men idet hun rakte ham Øllet, sagde han: »Væk, vaer dig — min Pert slaer dig!« Og den vilde Hest slog i det samme til Fjællværket, der skilte det lille Hus fra Gaden, saa at Hestens ene Guldsko fløj ud i Gadekæret. —

I Korshavn, en lille Bugt ved Fynshoved, tager Fynshovedmanden Bolig fra Jul til Helligtrekonger.

### Røverne i Vissenbjerg Gyde.

I Egnen ved Vissenbjerg boede en rig Mand, som havde en eneste Datter. En fremmed Herre, der lod til at være meget rig,

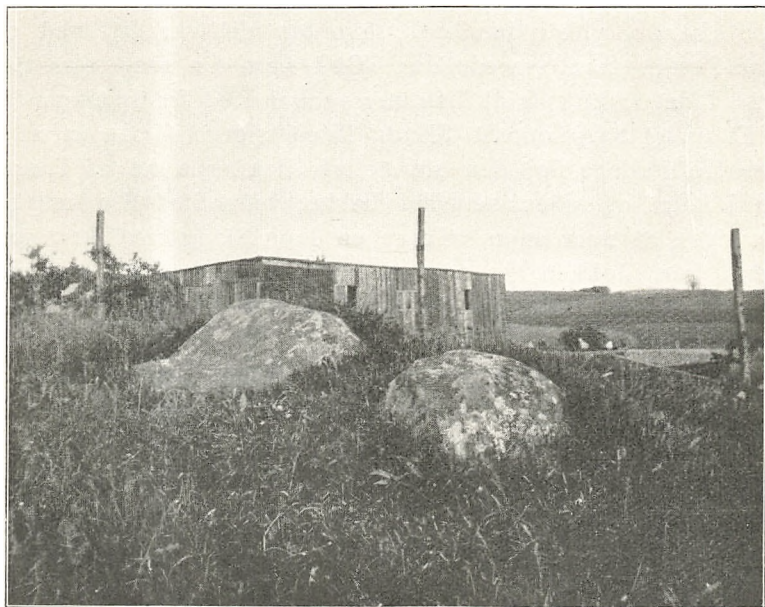


bejlede til hende, og Faderen gav sit Minde til Trolovelsen. En Dag, Jomfruen gik i Skoven, forvildede hun sig og naaede henad Aften et ensomt lille Hus. Hun gik derind, men fandt ingen Mennesker. Da fandt hun en Trappe, der førte ned til en Kælder. Hun steg ned ad mange Trin og kom til en lang Gang, hvorfra hun gik ind i en stor Sal med et stort Bord og mange Stole, Kister og Skabe. Indenfor i en anden Sal laa Dynger af Guld, Sølv og store Skatte; men da hun saa ind i et tredie Rum, blev hun meget forfærdet; thi rundt om paa Gulvet laa afhuggede Menneskelemmer og flød i Blod. Nu forstod hun, at hun var i Røvernes Hule; men da hun hørte Raab og Larm af mange Mennesker, som kom ned ad Trappen, maatte hun skjule sig inde i det frygtelige Kammer under en stor Seng. Lidt efter kom en Røver slæbende derind med en ung Jomfru og myrdede hende med sin Kniv. Pigen kiggede da ud fra Sengen og saa til sin store Gru, at Røveren var hendes Fæstemand. Han var netop i Færd med at drage en kostbar Ring af Jomfruens Finger, og da det ikke gik hurtigt nok, huggede han Fingeren af med en Økse, og det med saadan en Kraft, at den fløj op under Sengen. Røveren kunde ikke finde den og gik sin Vej, medens den stakkels Pige maatte blive liggende under Sengen og høre paa Larmen ved Røvernes Drikkelag inde i den store Sal. Da det blev Nat, gik Røverne paa Rov, og Pigen listede sig op med den afhuggede Finger og slap endelig hjem til sin Faders Gaard. Hun nævnede intet om sine Oplevelser, og paa Bryllupsdagen kom hendes Brudgom og mange andre, som var indbudt til Festen. Da de alle var samlede, kom Bruden ind, lagde den afhuggede Finger med Ringen paa Bordet foran Brudgommen og spurgte, om det var hans. Han blev hvid i Ansigtet af Skræk og vilde flygte; men Bryllupsgæsterne greb ham, og han tilstod da, at han var Anfører for alle Røverne. Disse fik man senere lidt efter lidt fat paa, og alle led deres fortjente Straf.

### St. Knuds Sten.

Paa Assenbølle Mark i Vissenbjerg Sogn findes en Sten, der er formet som et Sæde. Om den fortælles, at Knud den Hellige paa sin Flugt fra Jylland til Odense satte sig derpaa for at hvile sig, og derved sank han saa dybt i Stenen, at den endnu udviser et Sæde. Ved Siden af findes en mindre Sten, hvorom der

fortælles, at her sad Kongens »Vaabendrager«. Omkring den store Sten ligger en Bunke smaa Sten, der er kastet sammen af Folk, der drog til Marked i Odense. Det gav Markedslykke. — Thiele fortæller et andet Sagn om Stenen. En Tyv, der om Natten havde stjålet et Faar hos en Bonde, maatte undervejs hvile sig paa



St. Knuds Sten.

St. Knuds Sten. »Men der han atter vilde til at gaa, mægtede han ikke at rejse sig fra Stenen, efterdi den holdt fast paa ham, og maatte han da blive der siddende indtil den lyse Dag.« Her ved St. Knuds Sten plejede de kongelige at skifte Heste paa Rejsen gennem Fyn. Stenen blev fredet 1887.

### Sagn om St. Knuds Kirketaarn.

Da St. Knuds Kirketaarn var bygget færdig, og man skulde til at sætte Spiret op, kom en af Tømmersvendene i Trætte med sin Mester. Det ene Ord tog det andet, og til sidst sagde Sven- den: »Aa! jeg tænker nok, at jeg er vel saa dygtig en Tømmer- mand som Du.« Det svarede Mesteren ikke noget til, men tog en løs Bjælke, lagde den ud fra den øverste Murkant, greb en Økse, gik lige ud ad Bjælken og satte Øksen fast med eet Hug

i den yderste Ende af Bjælken. Derpaa vendte han om og gik ind i Taarnet. »Kan Du hente mig den Økse,« sagde han til Svenden. Svenden gik straks og naaede lykkeligt ud; men da han skulde til at gribe Øksen, kom han til at se nedad og blev svimmel. »Mester! Nu kommer Bolbro nærmere,« sagde han. Bolbro er en lille Landsby tæt ved Odense, og da Mesteren hørte dette Udraab, vidste han nok, hvordan det var fat med den arme Svend. Han svarede da: »Gud være din arme Sjæl naadig!« I det samme faldt Tømmersvenden ned fra Bjælken.

Et andet Sagn om St. Knuds Taarn siger, at paa en af de store Højtidsdage fløj den største af Klokkerne ud af Taarnet ned i Aaen, og siden den Tid kaldes dette Sted Klokkedybel. Der siges, at naar man stikker en lang Stang ned, kan man endnu føle Klokken, og naar nogen i Byen skal dø, kan man høre den klemte dernede; det lyder da som Klengen af en fjern Landsbyklokke.

Om St. Knuds Kirketaarn fortælles endnu et Sagn. En Jomfru, der blev forfulgt af svenske Soldater, sprang ud fra et af Lydhullerne i Taarnet og satte Fodspor i en flad Sten i Brolægningen. Endnu den Dag i Dag finder man paa Klingenberg Mærket fra Jomfruspringet i Stenen med den lille Fordybning, der samler Regnvand. Ved Siden af findes i en mindre Sten Mærker af Jomfruens Paraply.

### Krokonens Kær.

Der boede i Næsbyhovedbroby i Fyn nogle meget onde og berygtede Krofolk, som aldrig nogen Søndag gik til Kirke, men havde deres største Lyst i at drive Spot med, hvad som helligt er. Engang fik de det Indfald at tage en hæsleg, mæsket So, som de fyldte med Brændevin og indsvøbte i et Klæde og lagde den forsigtig i Sengen. De sendte saa Bud til Præsten, om han vilde skynde sig at komme og give en syg Sakramentet. Han kom og saa da til sin Forfærdelse, at det var en So, som laa i Sengen, hvorfor han hastigt forlod Huset. Neppe var han kommen derfra, før hele Huset sank i Dybet saanær som det Sted, hvor Stolen stod med hans Bog, som han i Skyndingen glemte at tage med. Der, hvor Gaarden stod, blev et stort Vandsted, som den Dag i Dag kaldes Krokonens Kær.

### Brændehøj.

I Ore (Øre, Oure) paa Fyn boede en Bonde ved Navn Jeppe, som altid laa i Uenighed med Præsten. Engang mødte Jeppe Præsten paa alfar Vej, men lod Hatten sidde og gik strunk forbi. Da sagde Præsten: »Det skikker sig ilde Jeppe, at Du ikke ærer Din Præst; men jeg skal engang gøre noget ved Dig, som Du ikke skal glemme i al Din Levetid!« Jeppe svarede: »Snild er Du vel, men Jeppe er og snild!« Efter den Tid tænkte han kun paa, hvordan han vel skulde drive Gæk med sin Præst. Da der var gaaet nogle Dage, fik Præsten Bud fra Jeppe om at komme straks for at døbe et Barn. Da Præsten nu kom, foregav Bonden, at Barnet var saa svagt, at det maatte blive liggende i Sengen. Præsten døbte da Barnet; men saa tog Jeppe Dynen af og viste ham, at han havde døbt et Svin. Derover blev Præsten saare forfærdet, og han blev afskediget, da det kom Øvrigheden for Øre; men Bonden og hans Kone blev brændt Øst for Byen paa det Sted, som før er bleven kaldt Brændehøj.

### Trollemose.

Paa Vedtofte Mark ved Assens er der en Mose, som kaldes Trollemose. Her har man længe iagttaget, at naar Vandet stiger i Mosen, saa stiger Kornet i Pris, og naar der kun er lidt Vand, bliver der lave Kornpriser.

### Ivar Tankes Høstak.

I en Eng paa Trøstrup Mark i Fyn kaldet Kernen er der et rundt Hul, som skal være blevet til derved, at en gerrig Bonde ved Navn Ivar Tanke engang paa en hellig Søndag under Prædikenen rejste en Høstak paa det Sted, og Stakken sank saa ned i Jorden.

### Passehyld.

Ved Rugaard er der et Kær, der kaldes Passehyld, og i samme Kær er der ingen Bund at finde. Engang tog man sig for at maale Dybden og sænkede et Reb paa 80 Favne ned uden at naa Bunden; men da Rebet kom op igen, fandt man et Vædderhorn bundet deri i Stedet for Loddet. Man siger, at der her har staaet en Herregaard, som pludselig forsvandt engang paa Grund af samme syndige Handling som foran omtalt ved sunkne Gaarde.

### Et sunket Kirkesogn.

Den store Bugt Sønden for Drejet ved Gravendal paa Ærø, hvor St. Alberts el. Albani Kirkegaard findes, var før fast Land. Her laa engang et helt Sogn med Kirke; men en Søndag midt under Prædikenen sank baade Kirken og hele Sognet, og endnu den Dag i Dag kan man, naar Søen er rolig, se Kirken dernede og høre Lyden af dens Klokker.

### Odense Aamands Offer.

Odense Aa skal hvert Aar have et Liv, derfor hænder det aarligt at nogen drukner i den; men skulde det ske, at et Aar gaar hen, uden at Aaen har faaet dette Offer, da vil den stige over sine Bredder og anrette megen Ødelæggelse.<sup>1)</sup>

### St. Regissæ Kilde.

Der boede en Frue i Frørup Sogn. Hun var meget from og gudfrygtig, hvorfor onde Mennesker forfulgte hende og gjorde hende al den Uret, de kunde. Men da det omsider gik saa vidt, at de et Sted ude paa Marken tog Livet af hendes to Børn, fik Folk et Jertegn paa hendes Hellighed; thi paa samme Sted, hvor Udaaden skete, fremvældede af Jorden en skøn Kilde, der rinder den Dag i Dag som Tegn paa hendes fromme Sind. Da Fru Regisse var død, kom fromme Vandringsmænd langvejs fra for at drikke af Kildens Vand, og de byggede til hellig Amindelse et Kapel nær ved Kilden og ophængte hendes Billede i det og hørte Prædiken der paa St. Boelmessedag. Nu er Kapellet faldet i Grus; men Kilden besøgte hvert Aar St. Hans Aften, og samtidig holdtes der et Marked.

### Snogskilde.

Den, som det lykkes for at fange en Kongesnog med Krone paa Hovedet og fortære et Stykke af dens Kød, bliver fremsynet og kan se ind i skjulte Ting, forstaa Dyrenes Tale og læse hvilken Bog, det skal være.

Snogskilde i Guldbjerg Sogn har faaet sit Navn og Oprindelse af en saadan Tildragelse. Engang gik en Bondemand ned

<sup>1)</sup> Aamanden eller Nøkken raaber da: »Tiden er kommen, men Manden er ikke kommen.«

ad de høje Bakker i Guldbjerg Sogn og saa da en Kongesnog stikke Hovedet op af Jorden. Hurtigt greb han den og løb med den forfulgt af en Mængde Snoge, som vilde befri deres Konge; men Manden smed Træskoene og naaede lykkeligt sit lille Hus, hvor han aad et Stykke af Snogen og kom saaledes til stor Indsigt i denne Verdens hemmelige Ting. Men af det Hul, gennem hvilket Kongesnogen var krøben frem, udvældede en Kilde, som i mange Aar derefter var fredet og ofte besøgt, fordi Vandet havde vidunderlig Kraft til at helbrede al Slags Sygdom.

### Gasse Kilde.

Gasse var en Bondepige paa Taasinge. Engang, da hun drev Plov i Nors Mark for sin Husbond, blev han saa opbragt paa hende, at han slog hende ihjel og begravede hende under en Busk. Men paa dette Sted udsprang en Kilde, som røbede denne Misgerning, og den blev opkaldt efter Pigen.

### Lastenhøj Kilde.

Paa Snekkemose Mark paa Ærø findes en Høj, der kaldes Lastenhøj, hvorpaa der før har staaet en Oldtidshøj. Ved dens Fod udvælder en Kilde, hvorom der siges, at den efter Sibylles Spaadom engang skal redde Ærø ud af den største Nød. —

Andre siger, at det er Højen selv, der skal have denne For tjeneste.

### Vædderstenen.

I Kirkemarken til Rolfsted Sogn er der en stor Sten, som kaldes Vædderstenen. Det Navn skal den have faaet deraf, at en Tyv, som havde stjaalet en Vædder, lænede sig op til den for at hvile sig lidt. Men Vædderen gled ned paa den anden Side af Stenen og kvalte ham, fordi han havde bundet den om sin Hals.

### Stenkast mod Kirker.

Førend Troldfolket<sup>1)</sup> udvandrede her af Landet forjaget ved Klokkeringning, var det en stor Græmmelse for dem, naar en ny Kirke blev bygget. Derfor er der mange Sagn om, hvordan

<sup>1)</sup> Gudmund Schütte forklarer, at Trolden er en Træaad, en hjemløs Sjæl, der har søgt Ly i et Træ.



de altid forstyrrede Arbejdet med Kirken om Natten, især naar den skulde opføres altfor nær ved deres Boliger; men ligesaa mange Sagn er der vist rundt om i Landet om Trolde, der har slynget store Sten mod Kirkerne, hvoraf man saa kan forklare, at man trindt om ser saa mange store Sten, hvor Menneskehænder ikke kan have lagt dem.

Paa Assens Bymark ligger en stor Sten, som kaldes Gallesten; den er af en Kæmpe slynget mod Gamtofte Kirke.

Ved Gaarden Langkilde ved Odense ligger en Sten kaldet *Troldstenen*. En Troldkvinde paa Taasinge har slynget den mod Kværndrup Kirke.

Paa *Munkebo Bakke* ligger en stor Sten, hvorom fortælles, at den er slynget af en Jomfru, som var forlovet med Kæmpen i Bakken, fordi han var hende utro og besøgte en Troldkvinde i Sognet. Hun slyngede den efter ham fra den anden Side af Fjorden ved Hjælp af sit Strømpebaand.

*Rødjyde- (Ryjje-) eller Klokkestenen* ligger i Stranden paa Langø, Stubberup Sogn. Det er en stor, brun Sten, »dobbelt saa stor som denne Stue«, der er kastet i et Strømpebaand af en Jættekvinde paa »Sletten« efter Stubberup Kirke. Strømpebaandet brast, og derfor naaede Stenen ikke Kirken, men faldt i Strandkanten eller »kom blot paa den anden Side af Aaen« (Stranden).

*Grydestenen* ved Hasmark, Norup Sogn, er en mægtig Sten, der er kastet af en Kæmpe, der stod paa *Munkebo Bakke*, efter Norup Kirke, men Stenen faldt omtrent 1½ km Nord for Kirken. Stenen blev kastet, fordi Kæmpen ikke kunde lide Kirkeklokkelyden. Der siges ogsaa, at det gjaldt et Væddemaal mellem to Kæmper. Den ene skulde slaa Norup Kirke ned, men han naaede ikke Maalet. Storstenen henter de smaa Børn ved denne Sten, og Jacob Rasmussen, Stensby, siger, at »hver Gang nogen bager og Stenen kan lugte nyt Brød, vrider den sig en Omgang.«

Om en *Sten i Skamby Kirkemurs Grund* fortælles flere Sagn. Et af dem lyder paa, at en Kæmpe stod paa Skamby Kirkegaard og vilde kaste en stor Sten efter Hjadstrup Kirke, »men idet han nu kylte Stenen, kom han til at træde tilbage med den ene Fod og satte den saa fast imod en af Grundstenene i Kirkemuren, at Sporet blev tydelig kendt«. <sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Sagnene om Sten er meddelt efter Aug. F. Schmidt i Aarvog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1926.

### Bornæs Bro.

Nede ved Bornæs paa Ærø findes en lang Række store Sten som er lagt paa en Grund midt i Vandet. En Jættekvinde vilde engang bygge en Bro tværs over Vandet, men da hun kom midtvejs, brast hendes Forklædebaand, saa at hun tabte Stenene, og derfor blev Broen ikke færdig.

### Uggerslev Skov.

Der boede paa Uggerslevgaard i Nordfyn en Frue ved Navn Karen Norby. Hun solgte Gaard og Gods paa de Vilkaar, at hun skulde have første Grøde af den Sæd, hun agtede at udsaa i to Løkker. Hun lagde da Agern og Bog i Jorden, hvoraf der opvoksede en herlig Skov. Sagen, som kom for Retten, blev afgjort saaledes, at Afgrøden tilfaldt hende, og Køberen kom ved denne List i Armod. Nu er Skoven borte, men gamle Mænd i Sognet mindes endnu at have set den sidste Eg af nævnte Udsæd.

### Skovene paa Lyø.

Lyø, som ligger udenfor Faaborg, har faaet sit Navn deraf, at den før var helt bevokset med Skov, som gav Ly mod Vinden. Men Skoven blev helt lagt øde ved en Skippers Uforsigtighed. Han havde nemlig, da han drog hjemme fra, af sin Moder faaet et *Baand med tre Knuder paa, for at han ved at løse dem kunde skaffe sig god Vind*. Den ene Knude løste han, da han gik hjemme fra under Land og fik god Vind; den anden Knude løste han i rum Sø og fik en drivende Bør; men den tredie løste han ved Svendborg, og da kom der en saadan Storm, at hele Skoven paa Lyø blev ødelagt, og han selv kuldsejlede.

### Træet i Rugaard Skov.

I Rugaard Skov staar et Træ, som ikke har Blade, og om det siges, at skønt det ser ud som andre Træer, er det dog et Ellefolk, som om Natten gaar levende omkring i Skoven. At volde dette Træ nogen ilde Medfart vilde være farligt og sikkert hævnæ sig.

### Ventetornen.

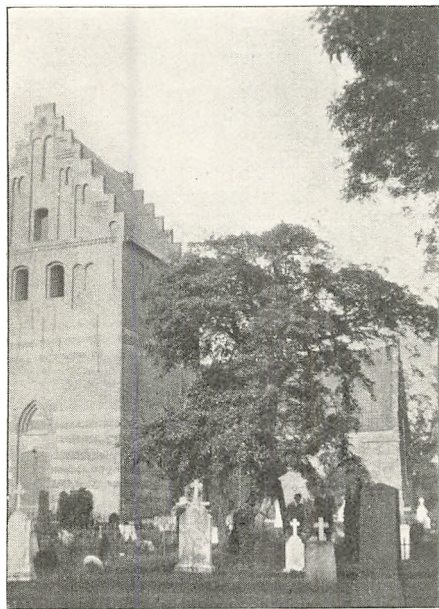
Naar Kongen i gamle Dage drog ad Fyns Kongevej, Rugaardsvejen, plejede han at age ind hos Lensmanden paa Rugaard;

men havde han travlt, skiftede han Heste ved en stor Tjørn, som groede ved Vejen et Stykke fra Gaarden, og undlod at besøge Rugaard. Tjørnen kaldte man Ventetornen. Den omtales allerede 1444, da Kong Kristoffer var i Brænderup. Lensmanden var pligtig til at skaffe Heste til Kongen; men ogsaa andre rejsende kunde faa Befordring og alt til Livets Ophold her ved Ventetornen, hvor der efterhaanden blev en hel Markedsplads med Marketenteri. Her var jo Læ for Vind og Regn; men i Aaret 1771 byggedes Mørkebøge (Mørkenborg) Kro i Nærheden for at overtage disse Forretninger. Paa selve Stedet minder Navne som *Venteløkken* og *Venteløkkegaard* endnu om denne Tid, og en Rest af Ventetornen vedligeholdes endnu, og dens Krone dækker over en halvrund Bænk, hvorfra man en Sommeraften har en god Udsigt til den livlige Færdsel ad Fyns gamle Kongevej.

(Fyns Tidende 11. Febr. 1927.)

### Hvidtjørnen.

Paa Skamby Kirkegaard staar der en usædvanlig stor Tornebusk med svær Krone og bred Stamme. Om den siges det, at den er plantet i Pestens Tid, da man paa Kirkegaarden gravede en stor Hule, hvori de døde kastedes, og tilsørgelig Erindring sattes denne Torn paa Graven.



Pesttjørnen ved Skamby. *O. A. fot.*

### Afsvedet Græs ved St. Jørgensgaard.

Imellem Svendborg og St. Jørgensgaard er der et Sted, hvor intet Græs vil gro eller Urt trives. Der siges, at det var her St. Jørgen stred med den gruelige Drage. Hvor dens giftige Blod er rundet, blev Græsset afsvedet, og Jordbunden blev fordærvet i den Grad, at der nu intet vil vokse.

### Brudekransen.

Paa Bregninge Bakke paa Taasinge ligger en Høj, som kaldes Ingers Høj. Om den fortælles, at en Pige ved Navn Inger engang skal have sagt, at hun vilde høre Fanden til, saafremt hun ikke blev sin Kærest tro. Da hun desuagtet, da en anden friede til hende, slog op med den første Kæreste, og var i Færd med at gaa til Alteret med den anden, kom den onde og rev hende bort fra Brudeskaren. Dog, fordi hun havde en Brudekrans paa Hovedet, kunde Fanden ikke faa Magt med hende, men holdt hende saa længe paa ovennævnte Høj, indtil han fik en forbigaaende Dreng til at tage Kransen af hendes Hoved, hvorefter han fo'r af Sted med hende.

### Fanden og Baronen.

Da Baronen til Kørup i Krogsbølle Sogn byggede Kørup Kirke, kunde hans Penge ikke slaa til, saa at Kirken kunde bygges færdig. Han indgik da en Kontrakt med Fanden, som skulde skaffe Penge, og Baronen skulde da høre ham til.

Paa den Dag Kirken var færdig og skulde indvies, blev Baronen meget bange for, at Fanden nu skulde komme og hente ham. Han lukkede sig derfor inde i sit Kammer, men beholdt dog sin Tjener hos sig. Op ad Dagen befalede han Tjeneren at gaa ud for at se, hvordan Vejret var. Denne kom straks tilbage med den Besked, at Vejret var godt, kun var der en lille sort Sky paa Himmelen. Da tænkte Baronen, at det nok var den onde, og befalede Tjeneren at gaa ud og ikke komme ind, ihvad han end hørte. Straks efter mærkede Tjeneren en Tummel inde i Kammeret, som om det kunde være Slagsmaal, og da han saa ind igennem Nøglehullet, blév hans ene Øje straks slaaet ud; men med det andet Øje saa han grangiveligt Fanden fare ud af Vinduet med Baronen.<sup>1)</sup>

### Fandens Frygt for Klokker.

Dengang, da Højby Kirke var bygget og skulde indvies, stod Fanden udenfor og kiggede over Muren. Men, da man pludselig begyndte at ringe med Klokkerne i Taarnet, blev han derover saa forskrækket, at han trykkede sin Haand imod en Gærdesten, saa at der blev et Mærke deri af hans tre Fingre.

<sup>1)</sup> Et lignende Sagn findes om en Baron paa Dallund.

### Fandens Smuthul.

Ved Klusetgaardene i Fyn staar en Eg, som Fanden skal have brugt til Skjulested om Dagen i den Tid, han gik omkring blandt Menneskene. Men paa samme Sted er han siden blevet nedmanet af en klog Præst, og for en Del Aar siden stod den Pæl, som holdt ham dernede, endnu paa samme Sted. Engen kaldtes derfor: »Fandens Krog.«

### Kendetegn paa Hekse.<sup>1)</sup>

I Vissenbjerg Sogn var der engang en Kone, som almindeligt blev anset for at være en Heks. Da hun omsider skulde dø, kunde hun ikke faa Livet af sig. Men der var just en anden klog Kone til Stede, og hun gav det Raad, at man blot skulde lægge Halm under den Stol, hvorpaa den døende sad; thi var hun en Heks, saa maatte hun dø deraf, eftersom dette Middel aldrig slog fejl. Man fulgte dette Raad, og Konen døde i samme Stund.

### Palne Jæger (Palnetoke).<sup>2)</sup>

#### I.

Paa samme Vis som Kong Valdemar ved Nattetid jager om i Sjælland, jager ogsaa Palne Jæger i Fyn, og det er fortalt, at en Mand, som for hundrede Aar siden boede i Store Kluset paa Jordbroen ved Odense, engang har haft med ham at gøre. Da samme Mand nemlig engang ved Nattetid gik med sine Folk og bandt Byg paa Cissel Mark, kom der til dem et Kvindfolk, højt og anseligt af Vækst, og spurgte: »Har I set noget til Palne Jæger?« Og da de dertil svarede, at de ej havde set ham, skyndte hun sig gennem Lunden. Men der var kun gaaet en kort Stund, da Palne Jæger kom til de samme Folk, og han havde Hjelm

<sup>1)</sup> Trolddom kunde udøves af mange forskellige Personer: Troldmænd, Troldkoner, Sejdmænd, Sejdkoner, Spaamænd, Spaakoner, Galdere, Læger, kloge Mænd, kloge Koner, Signekællinger, Hekse, Runemestre, Alruner, Alferuner, Helruner, Varulve, Kvældridersker, Markridersker, Tunridersker, Valridersker, Valkyrier, Valborge, Vølver m. fl. (G. Schütte).

<sup>2)</sup> Sagnet om den flyvende Jæger findes over hele Landet: I Sjælland (Kong Valdemar), paa Møen (Grøn Jette el. Jøden af Uppsala), paa Fyn (Palne Jæger), i Aarhuseggen (Horns Jæger), i Aalborgeggen (Jons Jæger), i Vejleeggen (Grev Otto) og i Slesvig (Kong Abel).

med flagrende Fjerbusk paa sit Hoved, dertil Bue paa venstre og Kogger paa højre Skulder og Saaler under Fødderne. Han spurgte da Folkene: »Har I set noget til Langpatte?« Da de gav ham Besked, skyndte han sig efter hende. Dog har han vel ej heller denne Nat fanget hende, for det samme hændte sig for Høstfolkene den følgende Nat.

## II.

Palne Jæger henter hver Nytaarsnat tre Hestesko paa et eller andet Smedeværksted i Fyn, og Smedene glemmer ikke at lade dem ligge færdige til ham paa Ambolten, eftersom han altid lægger tre Hestesko af Guld i Stedet. Men, hvor han kommer og ikke finder Skoene, der flytter han Ambolten, saaledes som det engang gik hos Smeden i Korup; thi Palne Jæger flyttede hans store Ambolt op i Seden Kirketaarn, hvorfra Smeden havde stor Besværlighed med at faa den ned igen.

### Strande og hans Kvinde.

Paa Gaarden Julskov boede en Mand ved Navn Strande. Han var rig over al Maade og dertil en Kunstkender, men saa begærlig efter andres Gods, at han tog sig for at flytte sine Naboers Grænseskel. Hans Kone deltog deri med ham; om Dagen klædte hun sig i Gyldenstyk, og om Natten hjalp hun Manden paa Marken. Men da de begge var døde, havde de kun ussel Glæde af deres onde Gerninger. Thi ofte ser man nu Strande køre Ploven paa den Jord, hvori hans Synd hviler, medens hans Kone staar ved Markskellet i sin Gyldenstykkets Kjortel og siger: »Strande, jeg fryser!« Hvortil han svarer med en forfærdelig Stemme: »Gaa til Juulskov og varm Dig!« Men Kvinden giver sig da bitterligt til at græde sigende: »Der er ingen Ild!«

### Dødningerne i St. Knuds Kirke.

Der var engang en Mand i Odense, som ønskede at vide, hvordan det om Natten gaar til i Kirken. Han gik derfor en Aften ind i St. Knuds Kirke og blev der indtil den mørke Nat. Da saa han ved Midnatstid en Dødning komme frem af en af Gravene med en lang Vokskerte i Haanden, og med den gik han omkring og tændte alle Lysene i Kirken. En Stund derefter kom den ene Dødning efter den anden langsomt skridende frem af



Gravene og satte sig ind i Stolestaderne, saa at Manden, der laa i Skjul, genkendte mangan god gammel Ven iblandt dem. Om-sider kom en Dødning i Præstekjortel; han steg op paa Prædike-stolen og holdt der, indtil det gryede ad Dag, en Prædiken i et ganske fremmed Tungemaal.

### Thor og Kar.

I Skam Herred boede to mægtige Kæmper, Thor og Kar. Den sidste havde en Søn, som skulde ægte Thors Datter, og der blev holdt en prægtig Bryllupsfest. Men som Fædrene over Bordet talte stort om deres Bedrifter, kom det omsider til Trætte og derfra til Kamp. Da sprang Kars Søn hen imellem dem for at afværge al Strid, men fik i samme Stund et saadant Slag af Thors Sværd, at han faldt død til Jorden. Derved blev Kampen endnu mere heftig og standsede ikke, førend begge, udmattede af svære Saar, faldt døde til Jorden. Da stod den dejlige Brud mellem alle disse Lig og havde ej sit unge Liv kærere, end at hun, da Fædrenes og Brudgommens Jordefærd var forbi, tog sig selv af Dage. Endnu ses paa Skamby Mark en Høj, som kaldes Thorshøj, og en paa Grindløse Mark, som kaldes Karhøj. Der var en Gaard i Grindløse, hvis Porte en lang Tid maatte være aabnede en vis Nat om Høsten, fordi den hele Brudeskare plejede at drage derigennem.

### Ørkil Slotsbanke.

Da Ørkil Slot i Grevens Fejde blev ødelagt ved Ild af den oprørske Almue, reddede Biskop Knud Gyldenstjerne sig med sine Folk ud af Slottet over en Kobberbro, hvoraf nu kun Navnet er tilbage. Dog blev en af Folkene indebrændt, fordi han var Dørvogter og derfor blev den sidste til at forlade Borgen. Kobberbroen var trukket op, og han omkom; men hans Genfærd viser sig nu stundom paa Ruinerne. I de lange Vinternætter, især ved Fuldmaane, ses han i fuld Rustning at ride paa en hvid Hest over Kobberbroen, som da ogsaa bliver synlig. Han søger efter sine Vaabenfæller paa de omliggende Marker, men rider derefter stille og langsomt tilbage til Slottets Ruiner, og straks er baade Kobberbroen og Genfærdet forsvundne.

### Hr. Henning og Fogdens Genfærd.

Paa Harridslevgaard i Nordfyn var engang en Foged, som udsugede de arme Bønder saa haardt, at de alle ønskede ham ad Helvede til med samt hans graa Hest. Da han omsider var død og begravet paa Skovby Kirkegaard, spøgede han hæslikt, og Bønderne saa ham jævnligt ved Midnat at ride paa en gloende Hest henover deres Marker, og det var da grangiveligt, som om der for en Ildstraale hen over Marken til Kirkegaarden.

Da nu engang Hr. Henning ved Midnat var kørende til sit Hjem i Bogense, kom Fogden paa sædvanlig Vis ham i Møde, hvorover Hestene blev sky, og Kusken ganske betagen af Rædsel. Men Hr. Henning forblev ganske rolig, stod af Vognen og gik ind paa Kirkegaarden, og der manede han den gode Foged saa dybt ned, at man aldrig mærkede noget til ham siden.

### Munkemose.

Ved Odense er der en Mose, som kaldes Munkemose. Søndagsbørn ser ofte, hvorledes de afdøde Munke om Natten vandrer om paa dette Sted med Lys, som om de søgte efter noget. Da engang en Mand, som ikke vilde tro sligt, en Nat gik til Mosen, kom en Munk ham imøde, læsende i en Bog, og Manden var siden den Tid fra Sands og Samling.

### Trolden i Gamtofte.

Ikke langt fra Assens ved Gamtofte er der en Høj paa Marken, hvori en Trold siges at holde Hus. Om ham fortælles, at han er saare tjenstfærdig, naar Godtfolk trænger til noget. De behøver da kun at gaa til Højen og banke tre Gange paa den nordre Side og dertil nævne, hvad de ønsker, det være sig Gryder, Pander eller andet til Brug i Huset, saa faar de straks, hvad de behøver, men er dødsens, om de ej til rette Tid bringer det<sup>1</sup> laante tilbage.

### Ellefolk under Ovnen.<sup>1)</sup>

I den nederste Gaard i Lille Rise paa Ærø bor der Ellefolk under Ovnen. Engang kom en lille Ellepige til Konen der i

<sup>1)</sup> Ellefolket bor i Ellemoserne. Manden ser ud som en gammel Mand og har en bred Hat paa Hovedet. Ellekonen er ung og forførel-

Huset og bad om at laane en Saks til at skære sin Brudesærk med. Da Konen hørte, der skulde være Bryllup, fik hun Lyst til selv at være med og lovede derfor at laane Ellepigen Saksen, naar hun vilde lade hende se, hvordan det gik til ved det Bryllup. Ellepigen viste da Konen, at hun skulde kigge ind i Ovnen gennem en Revne, men sagde hende tillige, at hun ikke maatte le; thi da vilde hele Herligheden forsvinde for hendes Øjne.

Da Bryllupsdagen kom, gik Konen hen til Revnen og kiggede ind i Ovnen. Der saa hun da det hele Gilde, hvorledes Ellefolket sad til Bords i Kisteklæderne og lode Øl og Mjød smage sig. Men nu skulde det netop hænde, at to af Gæsterne kom op at skændes, og det gik saa vidt, at de sprang op paa Bordet. De drog hinanden ved Haarene, indtil begge uforvarende tumlede ned i Suppefadet, hvoraf de ganske slukørede krøb op igen. Og da nu hele Selskabet lo ad disse to Helte i Suppefadet, kunde Konen heller ikke bare sig; men i samme Stund var det hele forsvundet.

De samme Ellefolk blev engang saa fortørnet paa to Piger, som tjente der i Huset, at de om Natten tog dem ud af Sengen og flyttede dem hen i en afsides Stue, hvor man efter megen Søgen fandt dem i dyb Søvn, da det var langt over Middag.

### Ellefolket ved Aasum.

I Aasum ved Odense boede en Mand, som engang ved Midnat gik fra Seden hjem til sit. Midtvejs kom han forbi en Høj, som stod paa røde Pæle, og der var Dans og megen Lystighed under Højen. Han skyndte sig forbi og turde næppe skotte derhen. Men som han gik, kom tvende fagre Jomfruer med dejligt udslagent Haar ham imøde, og den ene havde et Bæger, hvoraf han skulde drikke. Den anden spurgte, om han vilde komme igen, hvortil han lo og svarede Ja. Men da han var kommen hjem, blev han ret underlig tilmode, havde aldrig Ro

risk at se til, men bagtil er hun hul som et Dejstrug. Manden ses tit at bade sig i Solens Straaler, men kommer man for nær, udspiler han sine Kæber og puster paa Folk, saa de faar al Slags Sygdom og Pestilense. Kvinderne ses mest i Maaneskin og danser deres Runddans i det høje Græs. Kvæget maa ikke græsse, hvor Ellefolket har været, da bliver det sygt og kan kun helbredes ved at æde en Haandfuld St. Hansurter, som er plukket St. Hans Nat Klokken tolv. Ellefolkets eget Kvæg, som er stort og blaafarvet, lever af at slikke Dug af Græsset.

paa sig og talte altid om, at han havde lovet at komme tilbage. Da man nu passede godt paa, at han ikke maatte gaa, gik han omsider fra Sans og Samling og døde kort Tid efter.

### Den gamle Brud.

Da der engang var Bryllup i Nørre-Broby, gik Bruden under Dansen udenfor Gaarden og kom uden at tænke derpaa hen til en Høj paa Marken, hvor der paa samme Tid var stor Lystighed og Dans hos Ellefolket. Da hun saaledes var kommen nær ved Højen, saa hun, at den stod paa røde Pæle, og en Karl kom til og bød hende et Bæger med Vin. Hun tog derimod, tømte Bægeret og lod sig tage op til en Dans; men da Dansen var til Ende, mindedes hun sin Mand og gik tilbage til Gaarden. Da tyktes det hende, som om alt der omkring i Egnen var helt forandret, og da hun kom ind i Byen, kendte hun hverken Gaarde eller Huse og hørte intet til Bryllupslarmen. Omsider stod hun udenfor Gaarden, hvor hendes Mand boede; men da hun kom derind, var der ingen, hun kendte, og ingen kendte hende. En gammel Kone var der kun, som, da hun hørte Brudens Klage, udbød: »Saa er det altsaa Jer, som for hundrede Aar siden forsvandt ved min Bedstefaders Broders Bryllup.« Men ved disse Ord styrtede den gamle Brud om og var død paa Stedet.

### Taagegade Grund.

Langt Øster ude i Stranden ved Bogense er der en Grund, som kaldes Taagegade. Tilforn var den en Ø, hvor der boede en Konge, som havde en saare dejlig Datter. For vel at tage Vare paa hende indesluttede han hende i et Bur, som han lod bevogte af en Drage. Saaledes havde Kongedatteren hensukket adskillige sørgelige Aar, da engang en Havmand steg op, gav sig i Kamp med Dragen og overvandt den, hvorefter han bortførte Prinsessen og tog hende med sig ned i Havets Dyb. Der blev hun, som Aarene gik, Moder til de dejligste Børn. Siden sank Øen i Havet; men af Borgen kan endnu ved lavt Vandens røde Teglsten kendes. Paa denne Grund har Havmandens og Prinsessens Børn og Børnebørn deres Legeplads, og stundom opholder de sig der i flere Dage.

### Lindormen under Søbo.

Under Herregaarden Søbo ved Faaborg ligger en Lindorm, som har sin Udgang under et stort Træ i den nærliggende Skov, og naar dette Træ fældes, vil Gaarden synke. I en lille Indsø nærved Gaarden vadsker samme Lindorm sig én Gang om Aaret, og efter den Tid ses Søen at være overtrukken ligesom med en grøn Hinde.

Ved Svindinge findes en Banke, der er fremkommen ved, at en Tyr har oprodet Jorden i Kamp med en Lindorm.

### Kirkelammet.<sup>1)</sup>

Da Kirkerne blev bygget i gamle Dage, var det Skik og Vedtægt at nedgrave et levende Lam under Alteret, for at Kirken skulde staa urokkelig. Dette Lams Genfærd er kendt under Navnet Kirkelam, og naar et lille Barn skal dø, saa ser man som Tegn derpaa Kirkelammet danse paa Husets Dørtærskel.

I hele Fyns Land skal der kun være een Kirke, som tages i Vare af et Kirkelam, medens hver af de øvrige har sin Kirkeso. En gammel Kone fra Lumby ved Navn Birthe vilde engang besøge en anden Kone, som hed Ane, fordi hun var meget syg. Just som hun gik over Kirkegaarden, mærkede hun, at noget gik og gned sig op imod hendes Skørt. Hun troede først, at det var en Hund eller en Kat og slog derfor med Haanden efter det, men da saa hun, at det var et Lam, som derpaa straks forsvandt for hendes Øjne. Derover blev hun bedrøvet og sukkede: »Nu skal vi se! Nu er vist Ane død!« Da hun kom til Huset, saa hun, det var rigtigt, hun havde forudsagt.

### Natravnen eller Valravnen

er Sjælen af en Misdæder, der er jordet, hvor tre Markskel støder sammen. For at forhindre den i at grave sig frem, er der rammet en Pæl gennem dens højre Vinge. Hvem der kommer

1) Paa alle Kirkegaarde er i fordums Tid, før noget Menneske er blevet jordet, en levende Hest bleven begravet. Denne Hest gaar derfor igen og er kendt under Navnet Helhesten. Den har kun tre Ben, og møder nogen den, da betyder det Døden. Deraf kommer den Talemaade, som siges om den, der har overstaet en farlig Sygdom: »Han gav Døden en Skæppe Havre.« Baade Helhesten, Kirkelammet og Gravsoen varslers Død.

til at se gennem Vingehullet faar en Ulykke eller gaar fra Forstanden. Dog siges stundom ogsaa, at han vinder Evne til at se, hvad der er skjult for andres Øjne.

Ma Drues har fortalt til P. Jensen i Kværndrup, at ved Præstens Viemose ved Fraugde Præstegaard stod en Manepæl. Men hun skulde nok vogte sig for at rykke i den, for saa var hun bleven der. Hun hørte tit ligesom et Barn græde derude, og undertiden hørte hun en Susen i Luften og ligesom noget, der sagde: »Grav! grav!« Ma Drues har tydelig set, at Pælen rokkede, og en Ravn fløj henover den. Denne Ravn havde et Hul igennem sin højre Vinge; men man skulde vogte sig for at kigge derigennem, for gjorde man det, så mistede man sit højre Øje. Der var saadan visse Dage, at Ravnene *skulde* op, og da var det, at hun i Forvejen kunde høre det suse, og at der var noget, der sagde: »Grav! grav!«

### Om Ønskers Opfyldelse.

I Knud Jespersens Gaard i Særslev By ved Bogense boede en gammel Kone. Engang, hun gik til Gadekæret for at hente Vand i sin Krukke, mødte hun en køn fremmed Mand, der lovede hende trende Ønskers Opfyldelse. Konen, der var daarlig til Fods, ønskede sig da for det første, at hendes Krukke herfter maatte gaa til Gadekæret af sig selv og komme fyldt hjem. Dernæst, fordi hun havde stor Møje med at faa sit Brænde kløvet, ønskede hun, at alt, hvad hun slog paa, maatte straks gaa i Stykker. Og endelig ønskede hun til sidst, at alt, hvad hun trak i, maatte forlænges rigtig meget; thi den lille Stump Hør, hun havde, var saare kort og lod sig ikke trække langt. Disse tre Ønsker blev hende tilstaaet, og den fremmede forlod hende. Hun forsøgte da straks sin Vandkrukke, og næppe havde hun udtalt sit Ønske, førend den hastigt løb til Gadekæret og kom fyldt tilbage. Idet hun højligt forundredes herover, slog hun af Glæde begge sine Hænder mod Laarene, men faldt om med brækkede Ben. Som hun nu laa og græd bitterligt, strøg hun sig om Næsen, hvorved den i samme Stund blev saa lang, at den naaede helt ned til hendes Fødder.

De fleste Sagn er fortalt efter Evald Tang Kristensen og Thiele: »Danmarks Folkesagn. (I Frederik Schaldemose: »Krønnike Lises Æventyr eller Fynske Sagn« (1844) findes en Snes gode fynske Sagn.)



# HAANDENS ARBEJDE PAA FYN

## Landbrug og Husflid.

Arbejdsaaenden har altid haft hjemme hos den fynske Bonde. Nøjsomhed, Tarvelighed og Sparsommelighed var forrige Tidens vigtigste Dyder, og det gav gode Renter i Form af Sundhed og Dygtighed og Tilfredshed. Man hyldede Ordsproget: Morgenstund har Guld i Mund. Konen og Pigerne var oppe før Dag, ja, om Sommeren stod man enkelte Steder op Kl. 2. Thi tidlig op og sildig i Seng giver en lang Arbejdstid.

Enkelte karakteristiske Træk skal anføres om gamle Tidens Landbrugsforhold.

Nu om Dage er det jo især Husdyrene og Mejeribruget, der optager Interessen. Anderledes forholdt det sig omkring Midten af forrige Aarhundrede. Da arbejdede man især med Markens Forbedring ved *Mergling* og *Drøning*, og der er i de danske Mergelgrave udført et smukt Stykke Arbejde, hvorom ogsaa de mange Huller paa Markerne endnu bærer Vidne.

Lige indtil Begyndelsen af det nittende Aarhundrede brugte man her i Landet det Sædskifte, som kaldes Trevangsbruget. Det skal være indført af de første Munke og bestod i en regelmæssig Skiften af det dyrkede Areal med Rug, Byg og Græsvang. Senere indførtes mange Steder en ny Maade med flere Aars Udlæg til Græs, det saakaldte Kobbølbrug, som atter afløstes af det nu brugelige Veksellbrug, der her paa Fyn blev anbefalet af Fyns Stifts patriotiske Selskab. Dette Selskab har haft megen god Indflydelse paa Landbrugets Fremgang i de sidste Hundrede Aar. Herom kan man lettest faa Underretning ved at læse Selskabets indholdsrige Jubilæumsskrift, som blev udgivet 1910 i Hundredaaret efter Selskabets Stiftelse. Fynske Præster og Lærere var især virksomme for Landbrugets Fremme, og flere af dem modtog Opmuntringspræmier for deres Arbejde med Landbrug, Havebrug, Humledyrkning m. m. Men den, som var mest ivrig og virksom for Fyns Fremgang i Kvægavl, Faareavl,

Mejeridrift, Fiskeri o. s. v., var N. Hofman (Bang) paa Hofmangave. Han var utrættelig i at finde paa ny Redskaber og Dyrkningsmaader. Gennem Patriotisk Selskab fremmede han Dyrkningen af Kartofler, Hør, Raps, Tobak og medicinske Planter. Man prøvede sig frem med at bruge Svingplove og Rensemaskiner, og der blev for første Gang afholdt Dyrskue sammen med St. Knuds Marked i Odense. Ogsaa for den almindelige Oplysning virkede Selskabet ved at udgive oplysende Tidsskrifter og ved at støtte Sognebogsamlinger, tekniske Skoler og Søndagsskoler.



N. Hofman (Bang).

— Efter disse Ord om Landbruget paa Fyn i gamle Dage skal gives en Omtale af *Høsten*, som den gik for sig før Høstmaskinernes Tid. — Om Morgenen rykkede en større Styrke, Høstkarle, Koner og Piger, ud med »Jernene«. Dagen før havde man »hugget for«, saa at der var Plads til straks at begynde for Enden af Ageren. Det var et fornøjeligt Syn at se de mange glade Mennesker, der var fyldt med Humør og Arbejdsglæde, gaa løs paa Kornet. Mændene svang Leerne, Koner og Piger bandt op, og Sammensætterne snappede Negene og satte dem i lange, smukke Hobe. Sang, Latter og Spøg oplivede Dagen igennem Arbejdet. Klangen af Leer, der blev hvæssede, lød muntert hen over Markerne. Om Aftenen, naar det sidste Neg var bundet, lød et langt Hurra rungende hen over Marken, saa vidste man, at nu var den Mark høstet. Det traf sig saa, at der blev svaret med Hurra fra en anden Mark, hvor man ogsaa var færdig med Arbejdet. Om Aftenen, naar Nadveren var spist, kunde man høre en taktfast Hamren lyde ud fra Gaarde og Huse. Det var Leerne, der blev hamret, »haret«; det sled ikke saa meget paa dem som Slibning, men til Gengæld var det meget vanskeligt at gøre dette Arbejde fint. Den, der var dygtig til at skærpe en Le, var ogsaa gerne den bedste til at bruge den. Ofte kappedes man om, hvem der først kunde naa Enden af Skaarene, og dog udføre godt Arbejde, uden at levne Straa og uden at lade en Kam staa. Enkelte dygtige Mejere kunde bruge Leen saa kunstfærdigt, at de kunde faa det afhuggede Græs til at blive staaende oprejst i Skaaret.

Den Dag, man fik ophøstet, blev der »vættet for Kaal«. Om Aftenen naar Høstfolkene kom hjem fra Marken, stillede de sig

op foran Køkkendøren, og Karlene gav sig til at stryge Leerne paa fuld Kraft. Hvis nu Husmoderen ikke kom ud med Æbleskiver eller en »Dram og en Bid Brød«, vilde hele Styrken gaa ud i Haven og hugge alle Kaalene om. Kaalene blev selvfølgelig sparede, og om Aftenen holdtes gerne et lille Gilde, hvor selv den mest trætte Daglejer kunde smide Træskoene og svinge sig i Dansen sammen med de unge. Senere hen kom det rigtige Høstgilde med stort Traktement. I det hele regnedes Arbejdet ikke for et nødvendigt Onde. Tilfredsheden var større end nu om Dage. Arbejdet var en Kilde til Liv og Morskab og virkede et godt Humør, som atter gav sin Glans til selv det strængeste Arbejde.

Naar man i hine Tider kunde afslutte en Uges strængt Høstarbejde med Dans til langt ud paa Natten, saa var denne Morskab velfortjent, og der lød ingen Klager over den tiltagende Forlystelsessyge.

I gamle Dage indtog *Husflidsarbejdet* paa Fyn en stor Plads. Naar Vejret forhindrede Markarbejdet, stod Karlene i Huggehuset og lavede mange af de Redskaber, som man nu køber i Butikkerne. Man lavede River, Tøjrepæle, Klaptræer, Plejle, Trægrebe og Træskovle og gjorde Begyndelsen med at tildanne Vognfølge, som Hjulmanden saa skulde gøre færdig. — Kvindernes Husflid var mere omfattende og optog den største Del af deres Tid, især om Vinteren. Det var især Tillavning af Tøj, der var det vigtigste. Nu kender Ungdommen knap nok en Rok eller et Par Karter; men før i Tiden hørte man alle Vegne Rokkens Snurren og Karternes Skratten. Man holdt ligefrem Kartegilder, hvor Koner og Piger kom sammen efter Indbydelse af Husmoderen i Gaarden. Der kunde være forsamlet over en halv Snes Mennesker om Aftenen, og man underholdt hinanden med at fortælle Historier og synge Viser paa samme Vis som i Blichers »E Bindstouw«. Det var Skik somme Steder paa Fyn, at Pigerne holdt op med Arbejdet først paa Aftenen og løb under Hvisken og Fnisen omkring til Karlekamrene og endevendte Sengetøjet og lagde Ærter eller andre Sager i Sengene for rigtig at drille Karlene, som for Resten nok vidste, at de var der. Karlene havde til Gengæld lavet adskillige Løjer, saa at Pigerne skulde enten træde ind i en Ballie Vand eller faa Vandet styrtet ned over Hovedet, naar de traadte ind over Tærskelen. — Kartningen blev saa gerne fortsat til Midnat og sluttede med en Kvældsnadver.

Kilder: Anders Christensen: »Fynske Bønders Liv«.

Fyens Stifts patriotiske Selskabs Jubilæumsskrift

### Husfliden i Nordfyn.

Odense Amt, især Sletten, er fra gammel Tid berømt for sin Husflid. Amtsprovst Lütken i Lumby, 1791—1844, var især ivrig for at fremme Husfliden. Det var mange forskellige Arbejder, der blev sat i Gang: Kurvelletning, Linnedvævning, Damaskvævning, Fremstilling af engelske Gulvtæpper m. m. En Spinde-, Sy- og Tegneskole blev oprettet i Stige, og til Skolerne i Odense Amt uddeltes Præmier til Drengene for Træarbejde og til Pigerne for almindelig Haandgærning (1818—20). Tiden var i det hele ivrigt optaget af at støtte alt godt dansk Arbejde, og et Vidnesbyrd om denne Sans for Ophjælp af Næringsvejene er »Fyns Stifts patriotiske Selskab«, som blev stiftet 1810. Det var især Præsterne, som dengang gik i Spidsen for dette Arbejde for »at opvække, belønne, nære og fremme hos begge Køn af alle Stænder Arbejdsomhed, Vindskibelighed, nyttig Sparsomhed og Agtelse for Landets egne Frembringelser«<sup>1)</sup>.



P. W. Lütken.

Paa Amtsprovstens Tid var der dygtige og virksomme Folk i Lumby. Der var Husmænd, som paa Haandkværn malede Boghvede og Havre til Gryn. Man havde gode Sold til Rensning af Hørfrø, der var en dygtig Rokkedrejer, og dygtige Stenhuggere lavede smukke Vandtrug af Sten, der var meget søgt af velhavende Bønder. Et Stenhegn fandtes, »der tiltrækker sig alle rejsendes Opmærksomhed og er et af de smukkeste i Landet. — Ovenpaa er anbragt en smuk klippet Hæk af Bukketorn.« I Lumby var ogsaa »den smukkeste hollandske Mølle, der findes i Amtet.« Amtsprovsten sørgede ogsaa for at forbedre Faareavlen ved Krydsning af engelsk og spansk Blod, hvorved hvert Faar aarligt gav 4 Pd. sin Uld i to Klipninger.

Men det er dog særlig Husfliden, som Præsten fremmede paa Nordfyn. Man regnede med, at hver Gaarmand i Odense Amt saaede 6 à 8 Skpr. Hør og en Husmand det halve. Derfor avlede de jo meget mere Hør, end de selv kunde bruge til Linned, og de kunde fylde Skabe og Kister med Udstyr til Børnene.

1) Christine Reimer.

1832 oprettedes i Lumby en Spindeskole, som virkede i 3 Aar. Eleverne herfra oprettede atter Spindeskoler andre Steder (Stige, Hasmark). Selv Drengene og Piger paa 10—12 Aar lærte at spinde og var dygtigere end mangen øvet ældre Spinderske. Drengene lærte ogsaa at strikke i disse Skoler; men naar de blev ældre, glemte de at holde sig i Øvelse, da det gjaldt for Kvindearbejde, som ikke passede for store Karle.

1824 blev der givet kongelig Tilladelse til at oprette en »Lærredshal« i Lumby, hvor Husflidsarbejderne kunde indlevere Lærred til Undersøgelse og faa Præmie derfor. Lærredet skulde være af en bestemt Længde og Bredde og forsynes med Hallens Klassemærke; men det kunde hændes, at man klippede et længere Stykke af den anden Ende af Lærredet, som ikke var forsynet med Mærket, og indleverede det til Bedømmelse, saa det kunde faa Præmie flere Gange.



Møllen i Lumby.  
Werner Hübschmann fot.

Apparaterne til disse Udstillinger blev til sidst opbevarede i Lumby Præstegaard. Det blev efterhaanden ikke saa lidt Lærred, der blev »hallet«, d. v. s. udstillet i Hallerne. I Aaret 1825 blev udstillet 350 Alen, 4 Aar efter over 5000, indtil Højdepunktet naas 1839, da man udstillede 15000 Alen, hvorefter Tallet gaar tilbage til knap 2000 i Fyrrerne.

Paa Sletten havde man Væv i enhver Gaard og et hvert Hus; men i Lumby Sogn fandtes 32 Vævere, der levede alene af Vævningen, hvorfor Gaardmændene og

Husmændene her ikke havde Væve som andre Steder. Paa Herregaardene og i Præstegaardene i Odense Amt tilvirkedes meget hjemmelavet Tøj, enkelte Gaarde kunde naa at frembringe indtil 1000 Alen om Aaret; men saa maatte der ogsaa tilsaas ikke saa

lidt Land (indtil 4 Tdr.) med Frø. Hele Sommeren igennem gik Væven, for at man kunde have rigtig mange Alen Lærred og rigtig mange Dyner til Salg paa Markedet. Det gav en god Fortjeneste, og det var tit en Kone kunde have mellem 10 og 20 Dyner at sælge paa Efteraarsmarkedet, da Opkøberne mødte fra København og andre Egne af Landet. En Del af det fynske Vadmel gik til Amerika, hvor det især blev brugt af Søfolk.

Ogsaa i Svendborg Amt blev der drevet Husflid, især i de daarligere Egne, hvor Indtægterne ved Landbruget nok kunde trænge til at forøges med en ekstra Fortjeneste. Det kunde nok hænde, at de mest ivrige Husflidsfolk forsømte deres Landbrug for at passe Væven, som mange Kvinder heller vilde sidde ved end passe deres Hus, og det kunde ogsaa ske, at mange fristedes til at bruge det daarligste Garn i Lærredet for at tjene endnu mere.

Dog har den fynske Husflid gennemgaaende været til Gavn for Øen, hvad der ogsaa fremgaar af Hofman Bangs Beskrivelse over Odense Amt 1843, hvor han udtaler, at Bonden sætter en Ære i kun at bære Klæder, som er tilvirket i hans eget Hus, og at de fynske Bønderkoner har rigeligere forsynede Klædeskabe og Linnedskabe, end man har i andre Egne af Landet —; »men det kan ikke nægtes, at i de senere for Bonden heldige Aar, da han ofte vinder et godt aarligt Overskud af sit Agerbrug, at man da af og til ser hans Kone og Døtre klædt i Merinos Kjoler, Kaaber med Fløjelsbesætning og Silkehalte, ja vel endog undertiden klædt i Silke.«

Den fynske Husflid har ikke tabt sig helt, om end det nu ikke mere er Vævningen, der arbejdes med, men mere Træarbejde og Kurvefletning, der drives i Husflidsforeninger over hele Fyn.

Kilde: Christine Reimer: »Lidt om den gamle Husflid paa den nordfynske Slette«.

### Høravl i Sydfyn.

Enevælden i Danmark arbejdede med Forkærlighed paa at ophjælpe Fabriksvirksomhed i Landet ved at give store Tilskud til ny Fabrikker. Især synes Regeringen at have yndet Linnedvæveriet. Danske Lov giver Linnedvævere Lov til at bo paa Landet, og Linnedvæverne fik 1682 Lavsregler som andre skikkelige Haandværkere. En Lybækker indkaldtes 1735 for at oprette Spindeskoler, og der blev lagt høj Told paa udenlandske Varer for at fremme Virksomheden her hjemme. Struensee søgte



ogsaa at fremme Linnedvæveri og Hegleri, og en Hegleskole blev oprettet; men da der manglede gode Redskaber, Hegler, til denne Industri, gik det noget smaat, indtil man 1786 fandt paa at gøre bedre Hegler end hidtil. Endskønt flere Fabrikker gav Under-skud, vedblev Regeringen at betale Omkostningerne. Der oprettedes over 40 mindre Spindier og flere større Linnedfabrikker som f. Eks. i Gudumlund og Lindeneborg ved Aalborg. — En Mand, som hed Thorning og var oplært i Faget, kom til at forestaa den tredie store Fabrik ved Brahetrolleborg i Fyn (1785).



Henning Schroll.

I Løbet af 4 Aar blev der sat en Snes Væve i Gang paa selve Fabrikken og omtrent lige saa mange i Omegnen og desuden et lignende Antal Væve rundt om i andre Egne af Fyn. Regeringen lønnede rigeligt den dygtige Vævemester; men han rømte tilsidst ud af Landet og efterlod sig en Gæld paa flere Tusinde Rigsdaler.

En anden vel uddannet Mand, Henning Schroll, fik Hjælp til at ud-danne sig videre ved Studier af Hørvavl i Westfalen, Holland og Skotland, hvor man var særlig dygtig i Behandlingen af Hørren. Allerede Kristian IV havde befalet Bønderne at dyrke Hamp, for at Landet selv kunde frembringe det nødvendige Tov til Flaadens Brug. Senere blev det fastslaaet, at hver Bonde skulde saa en Skæppe Frø, og en Halvgaard en halv Skæppe. I 1687 udkom endog en Forordning om, at hver Købstad i Danmark for Fremtiden skulde tilsaa en Fjerdedel af sit Jordtilliggende med Hampe-, Hør- eller Roefrø, hvortil senere tilføjedes Tobaksplanten. Det lykkedes ikke at gennemføre disse Bestemmelser, og Regeringen begyndte nu at opmuntre i Stedet for at byde og befale. Netop paa den Tid kom Henning Schroll med et Andragende til Kollegiet om Regeringens Hjælp til Hørvavlens Fremme i Danmark. Grev Ludvig Reventlow lod Schroll foretage en Prøve paa sit Gods. 9 Tdr. Land af forskellig Godhed, spredt rundt om paa Hovmarken, blev tilsaaet med  $7\frac{1}{2}$  Td. Frø, og Udfaldet var tilfredsstillende, idet Resultatet blev et Overskud paa 40 Rdl. af hver Td. Land. Regeringen gik herefter med Glæde ind paa at bevilge 10.000 Rdl. til Indkøb af en Gaard til Hør-

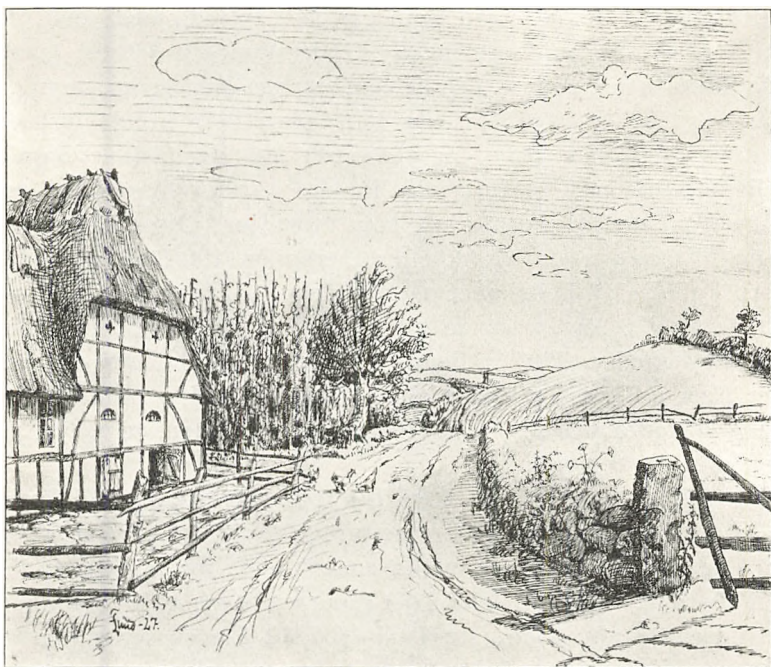
avlens Drift, hvor 10 Lærlinge i 5 Aar skulde fuldstændig udlæres i alt angaaende Hørav. En saadan Gaard fik man 1793 paa Brahetrolleborg Gods, hvor et Par Arvefæstegaarde blev købt, og en ny Gaard, »Lykkenssæde«, blev bygget. Ejendommen, som udgjorde 136 Tdr. Land, laa i Højrup, Hillerslev Sogn. Kun ganske faa Tdr. Land af Gaardens Areal blev indtaget til Dyrkning af Hør. I Gennemsnit gav de første 6 Aar et Udbytte af 36 Rdl. pr. Td. Land, hvad man var godt tilfreds med; men den øvrige Drift af Ejendommen gav Underskud, og Schroll maatte bede Regeringen om at forhøje den aarlige Pengesum, man gav ham, fra 200 til 500 Rdl., da han ellers ikke kunde fortsætte længere. Dette bevilgedes, og endvidere blev der tilstaaet ham en aarlig Præmie paa 10 Rdl. i en Række Aar for hver Elev, som efter endt Læretid nedsatte sig som Høravler. Disse Elever blev fri for Militærtjeneste og fik efter Læretiden 100 Rdl. som Hjælp til Anskaffelse af Redskaber og fremdeles en Præmie paa 20—30 Rdl. aarlig i 8 Aar, hvis de blev ved med Høravlen, og endnu flere Rettigheder. Det er derfor ikke underligt, at der nu rigtig kom Fart i Høravlen rundt om i Landet, og flere mindre Høravlingssteder oprettedes. Men Moderstedet »Lykkenssæde« var stadig det mest begunstigede.

Schroll overtog en Tid ogsaa Linnedvarefabrikken ved Brahetrolleborg og forøgede ved Forpagtning det dyrkede Hørareal, saa han efterhaanden blev en velhavende Mand; iøvrigt eftergav Regeringen ham største Delen af det Laan, man før havde ydet ham. Ialt udsendte han inden sin Død 1832 89 Elever, hvoriblandt 4 af hans Sønner; en af dem, Georg, fortsatte Faderens Arbejde. Efter en Oversigt fra 1840 var der indtil dette Aar ialt uddannet 119 Elever, hvoraf de fleste vedblev med Høravlen, og 36 nedsatte sig paa Fyn. Eleverne fra »Lykkenssæde« lærte igen andre, som paa deres Hjemegn gik omkring og skagede og heglede for Folk, og paa den Maade vandt Høravlen bedst Indgang hos den jævne Mand. Fyn maa altsaa regnes som Hjemstedet for denne smukke og indbringende Industri, og en ihærdig og dygtig Mands Flid bragte Høravlen frem til at indtage en smuk Plads i det danske Landbrug.

Kilde: Povl Hansen: Et Brudstykke af Høravlens Historie i Danmark.

### Humledyrkning.

Ogsaa Humleavlen paa Fyn fortjener en nærmere Omtale. Da der bruges meget Øl her til Lands, kan vi dog ikke nær avle Humle nok til eget Brug<sup>1)</sup>. Omtrent fire Femtedele af den danske Humle dyrkes paa Fyn, hvor den især blev almindelig, da Fru Anne Trolle Bille paa Kærsgaard i Aaret 1700 lod et Par



Gaard med Humlehave.

Bønder rejste til Prøjsen, hvor de opholdt sig i 2 Aar for at lære Humledyrkningen til Gavns. Skønt der dyrkes lidt Humle over hele Fyn, er dog Egnen ved Middelfart og Brænderup mest kendt for sine store Humlehaver.

Der kan være Haver paa over 1 Tønde Land, og i en saadan Have er der godt Læ for alle Vinde. Her staar de ranke, mange Alen høje Humlestænger i lange, snorlige Rader. Om Foraaret ved Paasketid, naar de første Spirer tittede frem, blev Humlen stænget, og naar Rankerne var knap en Alen høje, blev

<sup>1)</sup> I Aaret 1900 indførtes over 570.000 kg. Lige fra det trettende Aarhundrede har man hos os benyttet Humle til Ølbrygning.

de bundet op til Stængerne med Halmstraa, og det skulde helst ske i Solskin, da Spirerne saa var mere haarde. Endnu et Par Gange maatte Rankerne bindes fast til Stangen, indtil det hele kunde passe sig selv, og saa var der ikke andet at gøre end at holde rent mellem Stængerne. Ved Mikkelsdagstid skar man Rankerne af midt paa Stangen, som blev trukket op, for at man kunde skyde Toprankerne oven ud. De nederste blev liggende en Tid, inden de blev skaaret af ved Roden og derpaa brugt til at spinde Tøjr til Køer og Faar eller ogsaa brugt til at flette Dørmaatler af.

Naar Toprankerne skulde plukkes, samledes Naboerne om Aftenen for at hjælpe til med Arbejdet. Det blev et helt Humlegilde, hvor der beværtedes med Æbleskiver, Smørrebrød og Kaffe, og hvor man sang Viser og fortalte Historier lige til Kl. 12. Da man havde travlt med Vintersæden, Hørrer, Frugtens Nedplukning, Kartoffeloptagning og med at køre Gødning ud, kunde Humleplukningen kun foregaa om Aftenen; men saa mødte ogsaa alle, baade unge og gamle, for at hjælpe til. Man sad rundt om store Kar og Deigtrug, og nu gik det lystigt til. Der var gerne en Dreng, som havde den Bestilling at hente de fyldte Ranker og bære de tomme bort igen hen til Køerne; næste Morgen blev de saa fodret med de afplukkede Ranker, før de kom paa Græs. Det, som levnedes af Køerne, blev brugt til at opvarme Ovnene med, hvis der da ikke var saa mange Ranker, at de maatte brændes paa aaben Mark.

Humlen til eget Brug blev tørret paa Loftet; men de større Partier, der var beregnet til Salg, blev ligesom Malt tørret paa »Køllen«<sup>1)</sup> og senere presset sammen og opbevaret i en Tønde, indtil Prangerne kom og opkøbte Humlen, der kunde koste 6—8 Rdl. Lispundet<sup>2)</sup>. Var der kun en lille Avl, kostede den noget mere. Humleprangerne stoppede ogsaa Varerne godt sammen i Sækken, og deraf kommer Mundheldet: Med Lempe kan man faa et Æg i en Humlesæk. Naar den fynske Pranger kom over til Jyderne, sagde han: »Det er en god Humle, min Kone har brygget paa hende to Gange.«

Efterhaanden maatte Humledyrkningen nedlægges, da Bryggerierne foretrækker den tyske Humle, der regnes for at være bedre

1) En Ovn til at tørre Malt i.

2) Et Lispund = 8 kg.

end den hjemmeavlede, og det hører nu til Sjældenhederne at se en rigtig gammel fynsk Humlehøve.

(Efter Christine Reimer).

NB. I Odense og Assens Amts historiske Aarvog for 1926 findes en Artikel om Havebruget paa Fyn i gamle Dage af Havearkitekt Johannes Tholle.

### Jydepotter paa Fyn.

Til sidst skal nævnes Jydepotteindustrien paa Fyn. Raaemnet til Potteindustrien er Glimmerleret eller Tertierleret, som ogsaa findes flere Steder paa Fyn. Et godt Kendetegn paa, at denne Jordart findes, er at Padderokker trives særlig godt et saadant Sted. Jydepotteindustrien har sikkert sin Oprindelse fra Oldtidens Pottemageri, som under forskellige Former er fortsat indtil vore Dage. Samtidig med at vore Kirker byggedes, kørte rimeligvis Pottemanden omkring i Landet og falbød sine Varer. Den jydsk Pottemand maa da ved den Tid have været omkring i Sydfyn: thi han klagede jo, da han kom til den store Bakke ved Olle-rup: »Her kommer a aaller op!« Heraf fik saa Byen det Navn, den bærer den Dag i Dag. Først for nylig har man dog faaet Sikkerhed for, at der har været Pottemagere i Middelalderen; thi man har ved en Udgravning i Nærheden af Latinskolen i Svendborg gjort et enestaaende sjældent Fund af Potteskaar, som Nationalmuseet mener stammer fra et middelalderligt Pottemagerværksted fra omtrent Aar 1200.

Den fynske Potteindustri hører ellers særlig hjemme i Vissenbjerg og Tved Sogne (Hellager); men enkelte andre Sogne som f. Eks. Tommerup har ogsaa Potteler, som endnu i vore Dage hentes af Pottemagere fra andre Egne. I Vissenbjerg Sogn tilvirkedes Jydepotterne, Ka'husepotterne, i Kelstrupskov, som da ogsaa før hed Karhuse. — De fynske Potter var knap saa gode som de jydsk, der hovedsagelig blev lavet i Vardeegnen, Vorup ved Randers og Vester Brønderslev. Leret var vel lige saa godt; men Æltningen blev ikke foretaget saa omhyggeligt. I »Ka'huse« havde man indrettet »Lerhuset« tværs igennem Stuehusets eller Udhusets Gavl. I dette Rum optoges en stor Del af Pladsen af »Lerbringen«, et ca. 2 m dybt Hul, hvori Potteleret gemtes hele Aaret. For at kunne bruges maatte det stadig holdes fugtigt. Leret førtes nu op i en Æltekasse, en Fjællebriks, som stod ved

Siden af. Her blev saa Leret æltet to Gange med bare Ben uden nogen Tilsætning af Sand som i Jylland. Efter Æltningen blev Lerklumpen dannet som en Cylinder, hvorafr man med Snore skar Plader af i passende Tykkelse. Dette Arbejde blev gerne foretaget af Pottekonens Hjælperse, der gerne var et Barn eller en ung Pige, der skulde lære Haandteringen. Pottekonen sad og formede Leret paa en Drejeskive, »Ka'trill«, som drejedes rundt paa en Pæl i Ler-

gulvet. Den jydsk Pottekone brugte ingen Drejeskive, men tog Leret paa »Grydefjælen« paa Skødet og formede Potterne eller Karrene ved at skrue Lerklumpen rundt og danne Hullet inde i Potten med Tommelfingeren paa højre Haand. Efter at Karrene ved Hjælp af en Klud — »Buddekluden« — havde faaet den rigtige Form, sattes de en Dags Tid paa Hylder inde i Ler-



Pottemagersker i Karhuse. *Fra »Jydepotten«.*

huset for at tørres og for at faa Ører sat paa, hvorpaa de blev skrabet, pudset og oversmurt med »Sulle«, en tynd Leropløsning. Nu stilledes de atter til Tørring nogle Dage oppe paa Loftet, hvorefter de toges ned og stabledes op inde i Ovn, der var 4—5 m lang og lignede en Bagerovn. I den ene Ende fandtes en snæver Fyraabning, og i den anden var en større Aabning, hvorigennem Potterne førtes ind. En Mur, der var forsynet med to Rækker Huller oven over hinanden gik tværs gennem Ovn og delte den i et mindre Fyrrum og et større Rum til Potterne. Naar Potterne og Karrene var stablet op, lukkedes den bageste Aabning med Kampesten og Jord, og der blev nu i 3 Timer »smøget for Potter«, d. v. s. fyret langsomt, saa kun Røgen gik gennem Ovn. Bag efter fy-



redes saa stærkt, at den klare Lue gik gennem Hullerne og gjorde Potterne gloende, og nu var Brændingen færdig. — Vilde man have røde Potter, skulde der være godt Træk; men skulde Potterne være sorte, maatte den bageste Aabning lukkes saa tæt til, at Træet ikke kunde brænde helt ud; det blev saa svedet til Trækul, som siden blev solgt til Blikkenslagerne i Købstæderne. Naar Potterne efter Soltørring om Formiddagen blev sat ind i Ovnene om Eftermiddagen, kunde hele Brændingen endes i Løbet af en Nat.

Hvis man ikke var omhyggelig med Æltningen af Leret, kunde det hænde, at der var Planterødder blandet sammen dermed. Potterne kunde da efter Brændingen have Huller gennem Siderne, som saa blev tættet med Kit og gnedet over med sort eller rød Farve alt efter Potternes Udseende.

I Jylland brændtes Potterne under aaben Himmel efter en foreløbig Opvarmning i »Brandhuset«. Ved Brændingen samledes ældre og yngre som Tilskuere, medens Pottekonen vandrede om og saa efter Potterne. Man forkortede da Tiden med at fortælle Historier og synge Sange, eller ogsaa morede man sig med Dans og Leg, indtil Pottekonen ved Midnatstid blev helt alene med sine Potter.

Ved Aar 1859 levede omtrent 20 Familier i Karhuse af at lave Skalgryder, Mælkekar med flad Bund. Hver Familie kunde knap lave 3000 om Aaret. Lidt senere kunde gamle Koner faa 4 Skilling for at lave en Snes Sikar, en Tid efter 1 Kr. om Dagen og Kosten, saa Fortjenesten kunde være fra 100 til 150 Rdl. om Aaret. Endnu 1882 var der fire af de gamle Pottemagere tilbage i Karhuse, og den sidste, som lavede Skalgryder, var en gammel Mand, som døde 1908.

(Meddelt efter Andreas G. Jensen: Jydepotten).

## TRÆK AF FYNS HISTORIE

### Falske Blakke.

**D**a Knud den Hellige med sine tro Mænd flygtede ned gennem Jylland, drog han over Sønderjylland til Kongsgaarden i Odense. Hans Forfølgere tog alle de Baade, der fandtes paa den jydsk Kyst og var snart efter ovre paa Fyn. Kongens Broder Erik gav ham nu det Raad, at han skulde ride bort ad afsides Veje for at naa Sjælland; men Høvdingen Blakke sagde: Jeg skal smøre Bønderne om Munden med gode Ord og udpønse, hvad de har i Sinde. Er der saa intet at gøre, skal jeg nok sende Bud, og da er det tidsnok at flygte. Kongen syntes bedst om dette Raad, og Blakke red til Bønderne og førte følgende Tale: I er nu gåaet for vidt til, at I kan trække jer tilbage. Nu gælder det jeres Liv eller hans. Snart raabte hele Forsamlingen, at Knud, Kongen, skulde dø. Nu red Blakke tilbage og sagde, at Bønderne gerne vilde forlige sig med Kongen, hvis han vilde lade Naade gaa for Ret. Medens Blakke red tilbage til Bønderne, gik Kongen tilligemed sine Mænd hen i St. Albans Kirke for at høre Aftensang. Medens Præsten stod for Alteret, hørtes en frygtelig Tummel udenfor. Benedikt og Erik, Kongens Brødre, ilede med Sværd i Haand hen til Kirkedøren tilligemed de andre Mænd i Kongens Følge. De vrede Mænd udenfor med Blakke i Spidsen styrtede løs mod Kirken. Hvor de slog til, fulgte et Udraab som: »Det er for min Hest!« eller »Det er for min Ko!« Kongens Mænd svarede: »Det var bedre I gik hjem at tærsk jeres Korn, end staa her og skifte Hug med Kongsmænd!«

Da Bønderne ikke kunde komme gennem Døren, sendte de Sten og Kastespyd gennem de ituslaaede Ruder. Nu maatte Kongens Mænd trække sig tilbage til Koret, og Bønderne fulgte. Erik og Benedikt kæmpede tappert. Erik var klædt i en skinnende blank Jærnbrynje, hvorover han bar en Silketrøje med Ærmer. Paa Hovedet havde han en gylden Hjælm og paa venstre Arm

et rødt Skjold. Kirken genlød af Raab og Vaabenlarm, og Mandefaldet var saa stort, at de kæmpende vadede i Blod til Anklerne.

Den fromme Konge skriftede sine Synder for Præsten oppe ved Alteret. En Sten, som kastedes gennem Vinduet, ramte ham over Øjet. Kongen tog en Skaal og satte mellem sine Ben, for at Blodet skulde dryppe deri, og gav sig til at synge Salmer. Et Kastespyd ramte ham i Siden. Benedikt forlod sin Plads i Kordøren, løb hen til Kongen, som favnede og kyssede ham, inden han døde. Selv blev Benedikt dræbt uden for Kirkedøren, hvorimod Erik slap lykkelig ud og reddede Livet. — En Sten paa Torvet med Indskriften 1086 viser nu Stedet, hvor man mener Kongen blev dræbt i Albani Kirke. Kongens Ben tilligemed Benedikts finder man gemt i Helgenskrin i St. Knuds Kirkes Krypt.

### Fyn paa Grevefejdens Tid.

Efter Frederik I's Død 1533 kunde man ikke enes om, hvem der skulde være Konge, og Valget udsattes til næste Aar. Uenigheden mellem Rigsraaderne førte til, at udenlandske Magter blandede sig i Landets Sager. Holstenerne vilde have Danmark i Forbund med Nederlandene og Tyskland, medens Lybækkerne vilde være Venner med Danmark for Handelens Skyld. Borgerne i København satte sig i Forbindelse med Grev Kristoffer af Oldenburg for at faa ham til at samle Landsknægte, der kunde hjælpe til med at faa den »gamle Ørn« ud af Sønderborg Fangetaarn og sat paa Danmarks Trone igen. Lybækkerne havde som »Forbundsfæller« betinget sig stor Løn for at hjælpe til, og Greven nærrede vel et lønligt Haab om at blive Konge i Danmark; men Menigmand maatte tro, at Kampen førtes for Kristian II's Skyld. I Sommeren 1534 havde Greven paa Kristian II's Vegne faaet alle Sjællands og Skaanes Herregaarde i sin Magt, og Borgere og Bønder sluttede sig til ham.

Paa Fyn havde Bisp Knud Gyldenstjerne ladet de fynske Rigsraader sammenkalde og raadførte sig med Johan Friis til Hesselager og Jørgen Qvitzau til Sandagergaard og sendte paa hele den fynske Adels Vegne Tønne Viffert fra Brolykke som Sendemand til den sjællandske og skaanske Adel. Han skulde spørge, om man skulde vælge en Konge og bede om Hjælp, hvis Fyn skulde blive pludselig angreben, da man ikke troede at være i Stand til at forsvare sig selv; men den skaanske og sjællandske Adel kunde ikke

engang forsvare sig selv og langt mindre undvære Hjælp til andre, og paa Grund af Urolighederne kunde man ikke samles for at vælge en Konge. I Jylland var man ikke saa bange for Faren og samlede sig derfor i Ry Kirke ved Himmelbjerget og udvalgte Hertug Kristian til Konge. Da de fynske Adelsmænd vendte hjem med den Besked, samledes de i Hjallesø Kirke ved Odense og enedes med Jyderne om at vælge Hertug Kristian til Konge og afsendte Johan Friis til Hertugen for at meddele ham, at de var enige med den jydsk Adel. Dette syntes Borgerne i de fynske Byer ikke om; de mente, det var for egenmægtigt af Adelen alene at ville raade over, hvem der skulde være Konge i Landet. Odense og Svendborg Borgere var meget ivrige i at plyndre og brænde Herregaarde. Svendborgerne især udøvede mange Voldsomheder, fordi de hadede Knud Gyldensljerne, der havde været Hovedmanden ved Kongens Valg, og som desuden havde lokket Kristian II i Fælden. Efter at have plyndret og brændt Ørkiel Slot ved Svendborg, drog de ophidsede Mennesker op igennem Landet til Odense for at ødelægge Bispegaarden. Ved denne Lejlighed blev Nakkebølle ødelagt og Ejeren mishandlet. Rygaard og Nielstrup blev ligefrem belejrede. De øvrige Fynboere forenede sig med Borgerne i Odense og ødelagde Bispegaarden og Næsbyhoved Slot. Skrædder Henrik Skræp fra Odense indtog med sine Tilhængere Dalum Kloster og plyndrede og tog alt af Værdi i Klosteret. En Bondemand gjorde sig til Herre over Hagenskov Slot, og saaledes gik det til næsten over hele Landet. Nyborg Slot blev indtaget af Grevens Folk, og Greven herskede nu over hele Fyn, hvor han indsatte og afsatte Embedsmænd efter sit eget Tykke og opkrævede Skatter baade i By og paa Land. Saaledes afsatte han f. Eks. Knud Gyldensljerne som Bisp og indsatte i Stedet for den tidligere svenske Erkebisp Gustav Trolle, som for det meste opholdt sig i Kærstrup paa Taasinge, naar han da ikke som Krieger fulgte med Grevens Hær. Bønderne, som kun var væbnede med Knipler og Stager, blev dog ogsaa slaaet af Herremændene ved Faurskovs Banker mellem Middelfart og Assens, hvor flere Hundrede Mennesker fandt deres Grav. Greven selv tabte ogsaa et Slag, vistnok paa Grevens Høje i Fjelsted Sogn, hvor 3000 fandt deres Død. De tre Kompagnier af Grevens Soldater, som slap derfra, flygtede mod Assens, hvor de blev indespærret i to Maaneder.

Imidlertid kom Kristian III's Feltherre Johan Rantzau sejlende

over til Fyn fra Als uden at nogen mærkede det og bragte Orden i Sagerne igen. Men just som det atter tegnede til Fred og Ro, kom en Flaade fra Lybæk med friske Tropper, som oplivede Modet paa de greveligsindede, der nu atter begyndte at plyndre Herregaarde og mishandle Herremænd. En af Herremændene, Jacob Hardenberg fra Sandholt, havde ved sin Afrejse til den kongelige Hær betroet sine Penge og Kostbarheder til Præsten Hans Madsen i Svanninge. Han havde ladet dem indemure paa Gaarden, saa at ingen kunde finde Stedet, hvor de var gemt<sup>1)</sup>. Da de grevelige Tropper fik Nys om, at Præsten i Svanninge vidste Besked, kom de under Førerskab af selve Bisp Gustav Trolle til Præstegaarden, og den plyndres saa grundigt, at Præstens Kone og Børn maatte gaa og tigge om Brødet. Da Præsten ikke vilde aabenbare noget, blev han slået til Odense og indsat i et Skab for at tvinges til Bekendelse; da det ikke hjalp, hængte de ham op under Loftet ved begge Tommelfingre og lagde gloende hede Æg under hans Armhuler; men alle disse Pinsler kunde dog ikke bringe Hr. Hans til at bekende noget. Da hans Plageaander forlod Stuen, forbarmede en Pige sig over ham og salte en Tønde under hans Fødder, saa han kunde hvile sig lidt. Da Lybækkerne kom tilbage, tog de ham selv ned og satte ham igen ind i Skabet, medens de holdt Krigsraad. Næste Morgen tidlig marcherede de mod Faaborg og lod Præsten løbe barbenet bagefter bunden til en Hest. De lod ham blive paa en Herregaard i Nærheden af Byen; men om Natten var han saa heldig at slide sig løs og løb saa ned til Stranden, hvor han fandt en Baad og stagede sig med en Humlestage over til Horne Land, hvorfra han løb Dag og Nat, indtil han naaede den kongelige Lejr. Nu fortalte han Johan Rantzau, hvad han havde hørt inde i Skabet, at Lybækkerne vilde angribe fra to Sider og, da Feltherren næppe vilde tro det, »vilkorede sig ved et hengende, om saa icke vaar<sup>2)</sup>«. Rantzau red saa om Natten med Hr. Hans som Vejviser til Lybækkernes Lejr ved Øksnebjerg. Han tog Vejen gennem Dalene og lod sine Folk rykke tættere sammen og bære grønne Grene foran, saa at man ikke saa let kunde opdage dem. Den kongelige Hær var neppe halvt saa stor som Grevens; men da

1) 1843 fandtes i et Stengærde ved Voldtofte et Tinkrus fyldt med Mønter og en Sølvske med Adelsvaaben; Fundet stammer rimeligvis fra Grevefejdens Tid.

2) Tilbød at lade sig hænge, hvis det ikke var sandt.

de grevelige Tropper for hurtig forlod deres gunstige Stilling og gik for ivrig ned i Dalen, blev de dog efter 1½ Times Forløb slaaede tilbage, uagtet de flere Gange atter satte sig last paa det Sted, som endnu kaldes Valpladsen, men herfra blev nogle drevet ud i Gaase Mosen, og andre maatte overgive sig i Nederlagsdalen. Fra denne Flugt stammer Ordsproget *at løbe løbsk*, d. v. s. at løbe som de lybske. De faldne blev begravede paa Søby eller Gamtofte Kirkegaard, og over 1500 Landsknægte blev taget til Fange, foruden at Rantzaus Tropper fik et stort Bytte af Vogne og andet Materiel. De to faldne tyske Grever: Johan v. der Hoya og Greven af Teklenborg blev gravet op igen og lærte til Domkirken i Odense, hvor man endnu i lang Tid kunde se en Tavle med en latinsk Indskrift og Grevernes Vaaben.<sup>1)</sup> — Mange Aar efter fandt man paa Valpladsen og nærmeste Omegn Guldringe, Vogne, Spyd og Sværd, som havde tilhørt den »lybske« Hær. Følgerne af Slaget ved Øksnebjerg var, at Lybækkerne snarest muligt forsvandt fra Fyn, især da Peder Skram gjorde det usikkert for den lybske Flaade at opholde sig i de danske Farvande:

»De lybske deris egne Skibe forlode,  
og rømte ad Søen med smaa Baade,  
ad Traven monne de sejle.«

Grev Kristoffers Vise i Kæmpevisebogen.

De kongeligsindede paa Fyn var glade over Lybækkernes Nederlag; men Kongen kunde dog ikke helt dele Glæden, thi overalt, hvor han drog frem, saa han de frugtbareste Marker ligge udyrket hen, Herregaarde og Landsbyer udplyndrede og Købstæderne til Dels brændte. Da Kongen kom til Odense, lod han til Skræk og Advarsel Skrædderen Henrik Skræp, som indtog Dalum, tilligemed hans medskyldige halshugge, og Bonden Hans Nielsen Lunde, som indtog Hagenskov, lægge paa Stejle uden for Slottets Port. Derefter lod Kongen sig hylde af Fyns Borgere og Bønder i Odense og sejlede over til Sjælland og belejrede København. Efter Københavns Overgivelse kom mange danske Gidsler og Fanger tilbage fra Meklenborg. Blandt disse 3 fynske Adels-

1) Gustav Trolle døde faa Dage efter Slaget af sine Saar i Slesvig.

Der maatte to Grefver lade deres Lif  
af Hoya og Tekelnborgs Lande;  
to tusinde Mand blef i denne Kif,  
som hviles i Øxeberg Sande. — —



mænd: Ejler Rønnow til Hvidkilde, Jacob Hardenberg til Sandholt og Erich Bølle til Elved. Kongen holdt stræng Rettergang over de Borgere, som havde haft Forbindelse med Lybækkerne. Saaledes blev Anders Ulfeld fradømt sit Gods i Fyn, og Hans Plog i Assens og Claus Bang i Svendborg mistede af samme Grund deres Gaarde. Mange Fynboer blev dog ogsaa lønnet af Kongen for deres Troskab. Kongen spurgte saaledes den bekendte Svendborg Præst Hans Gaas, hvormed han kunde lønne ham; hertil svarede Præsten: »Hvad kan jeg arme Gaas vel dermed have fortjent?« Svaret behagede Kongen saa vel, at han ophøjede ham og hans Slægt i Adelsstanden, skænkede ham en prægtig Sølvkande med det ny adelige Vaaben paa og gjorde ham til Præst ved Frue Kirke i Svendborg samt Provst i Sunds Herred. Senere blev han udnævnt til Bisp i Trondhjem. Hans Madsen fra Svanninge blev ogsaa lønnet af Kongen alle sine Levedage. Men især blev Adelen lønnet af Kongen. Johan Friis blev udnævnt til Kansler og fik Brendeskov og Gods i Sunds Herred, Anders Emmichsen Acheleye blev udnævnt til Lehnsmænd i Odense og Næsbyhoved, Thime Strandby fik Livsbrev paa Harridslevgaard og Michel Brockenhuus blev Lehnsmænd i Borreby og Nyborg. I det hele steg Adelsstanden for hver Dag i Magt og Indflydelse, fik Birkeretlighed og blev hævet over Landets gældende Love, hvorimod der blev paaført Borgere og Bønder stedse flere Skatter, som f. Eks. Bestemmelsen af 1535 om at svare Sølvskat af Kirker, Præste- og Degnekald til Krigsfolkenes Løn. Bøndernes Modstandskraft over for Adelen knækkedes i det hele ved Grevefejden, hvad der atter for en stor Del blev Aarsag til Bondestandens senere Trængsler.

### Karl Gustav paa Fyn.

I den ulykkelige Svenskekrig med Karl X Gustav gik det slemt ud over Fæstningen Frederiksodde (Fredericia), som ikke var helt færdig. Kommandanten, Anders Bille, var fortvivlet. Hans Frue druknede under et Forsøg paa at slippe over til Fyn, og han selv døde af sine Saar 14 Dage senere. Korfits Ulfeld besøgte ham paa Sygelejet; men han vilde ikke se Forræderen. Indtagelsen af Fæstningen gjorde et forfærdeligt Indtryk rundt om i Landet, og Borgere og Bønder tabte fuldstændig Tilliden til Adelsstanden, og det regnede ned over de adelige med Skælds-

ord; man gav Anders Bille Skylden for Tabet af Fæstningen og beredte sig til at modtage Svenskerne paa Fyn, hvor Ulrik Kristian Gyldenløve havde Førerskabet. I Danmark var man glad for den strænge Vinter; thi man mente, at Isen vilde forhindre Svenskernes Fremgang. Stor Forfærdelse vakte det derfor, at Isen lagde en saa mægtig Bro, at man kunde færdes over alle Bælter og Sunde. Fra 9. Januar til sidst i Marts var der for det meste stærkt Snevejr og Østenvind, saa Karl Gustav den 30. Januar samlede sine Tropper ved Foden af Skamlingsbanken i Stenderup Sogn, hvorfra man trygt kunde marchere til Brandsø midt i Bæltet. Paa Strømmen mellem denne Ø og Fyns Kyst havde man Dagen før lagt Halm og Bræder paa de svageste Steder, for at de skulde fryse sammen med Isen. Rytterne steg nu af Hestene og ledede dem efter sig over de svage Steder, hvorpaa de igen sprang paa Hestene og huggede løs paa de 3000 Mand, der stod opstillet ved den inderste Ende af Tybrind Vig tæt ved Ivernæs (Wedellsborg). Under Bestræbelserne for at omgaa de danske Tropper faldt to Eskadroner Rytteri og Kongens egen Vogn gennem Isen og forsvandt i Dybet. Hæren og dermed hele Fyns Land faldt i Svenskernes Hænder. -- Samme Aften, Svenskerne gik over Isen, holdt Karl Gustav Krigsraad i Køng Præstegaard, hvor Generalkvartermester Erik Dahlberg blev tilkaldt og fik Befaling til at rejse over Faaborg, Svendborg, Taasinge til Langeland for at undersøge Isen paa Store Bælt. Herom skriver Dahlberg i sin Dagbog: »Uthij detta wichtige ärendet afferdigade Hans Maj:tt mig samma Natt ifrån Køngh att jag skulle gå ofwer Langeland och ofwer Stora Bälten och fliligt den rekognosera, om han skulle kunne bäära.« Han kom efter fire Dages Forløb tilbage »om aftonen klockan 9 til Hans Kongl: Maj:tt till Dalems (Dalum) Kloster.« I et Knaphul paa sin Uniform havde Dahlberg bunden en Snor, hvis Længde skulde vise Kongen, hvor tyk Isen var. Han slutter sin Beretning med at forsikre Kongen om, at han nok skulde føre Hs. Majestæt og hele Armeen uskadt over til Lolland. Da udbrød Kongen: »Nu, broor Friedrich, skole wij talas med på godh swänske!« Fire Timer senere er Kongen i Nyborg for at forhandle med General Wrangel, som raader ham fra at vove den dristige Færd; men Kongen stoler mere paa Dahlberg og led-saget af Korfits Ulfeld og flere kører han samme Dag i sin Slæde til Svendborg for med egne Øjne at undersøge Forholdene. Om

Natten kørte Kongen videre over Isen i Maaneskin til Rudkøbing, og han udholdt alle Besværligheder, uagtet Kulden var saa svær, at man maatte hugge Brødet i Stykker med Økser, og det frosne Øl og Vin maatte hugges i Stykker og smeltes. Men trods alle Ubehagelighederne »skrattar konungen åt alle besværligheder; han tänker blott på allt lyckas i sina stora företag!« Lørdag den 6. Februar blev Isen undersøgt endnu en Gang, og »Hans Maj:tt resolverade att i Herrens namn gå öfwer Bältet från Lange-landh!«

Nu var Fyn ganske vist befriet for de fleste af de svenske Soldater, men der blev nok tilbage, som udsugede og pinte Befolkningen paa det grusomste. I lange Tider efter gik Sagn om Svenskernes Bedrifter. Sagnene afspejler de skiftende Stemninger: Svenskerne angrede deres Grusomheder, især overfor spæde Børn, men Danskerne angrede ogsaa deres Ugerninger overfor Svenskerne. Ligesom i Grevefejden skjulte man Kostbarhederne for Fjenden saa godt som muligt. Kirkebøgerne taler deres tavse Sprog om den usædvanlige Mængde døde rundt om i Sognene. Mord og Voldtægt hørte til Dagens Orden. I Vissenbjerg Sogn søgte nogle Kvinder Skjul i Huler, dannede ude i Snedriverne, hvor endog frugtsommelige Kvinder fødte deres Børn. Kun faa Steder naaede man at redde sine Ejendele fra Svenskernes Plyndringer, hvad der efter Sagnet lykkedes for en Kone i Sønder sø Skov. Hun strøede noget Bohave og opsprættede Dyner uden for sit Hus, da Svenskerne kom forbi, og jamrede og klagede over, at man havde røvet alt fra hende. Af Medlidenhed med den stakkels Kone lod de hende ikke alene være i Fred, men gav hende endog noget af det røvede Gods, de førte med sig.

Slaget ved Nyborg afgjorde til sidst Fyns Skæbne. Vore Forbundsfæller Hollænderne kom med en Flaade, der førtes af de Ruyter, og landsatte 6000 Mand danske og hollandske Tropper ved Kerteminde, medens en anden Afdeling paa 5000 Mand under Marskal Eberstein gik i Land ved Lille Bælt. De to Hære mødtes i Odense og trak sig nu hen imod Nyborg, hvor Svenskerne havde forskanset sig. De forenede Tropper var to Dage om at gaa de fire Mil fra Odense til Nyborg ad opblødte og næsten bundløse Veje. Kampen begyndte d. 14. November 1659 ved Middagstid mellem Nyborg og Rejstrup, og Svenskerne gik i Begyndelsen heldigt frem, men maatte til sidst flygte og Halv-

delen naaede ind i Fæstningen, hvor de næste Dag maatte overgive sig. Om Natten var General Otto Stenbock flygtet i en Baad over til Korsør for at bringe sin Herre det sørgelige Budskab

### Efter Svenskekrigen.

Mere end en Trediedel af Gaardene stod øde efter Krigen, uden Bygning, uden Besætning og Sæd, Folk regnede ikke Lov og Ret, blev sløve og ligegyldige. Herredsting blev sjælden eller aldrig holdt. I Skam Herred skriver Herredsskriveren 22. April: »Siden 28. Januar er ingen Ting holden formedelst den Ufreds Tid, og Gud hjælpe os nu til Fred og Rolighed for Jesu Kristi Skyld, Amen!« I Aasum Herred blev kun holdt Ting nogle faa Gange under Krigen. Den 1. April 1658 holdt man Ting, fordi man havde fanget Jens Gammelgaard fra Krarup med to andre Hjælpere, som bl. a. havde stjaalet og røvet 22 Heste, 2 Stude og 3 Lam, hvorfor han blev dømt til Galge og Gren. I denne Lovløshedens Tid var der mange andre, som røvede og plyndrede og gav det Udseende af, at det var Fjendens Værk. Efter at »de første Plyndredage« var ophørt, maatte ingen Svensker tage noget; men da de danske Tropper og deres Hjælpere angreb Svenskerne, begyndte den almindelige Plyndring igen, og vore Hjælpere, som alle blev kaldt »Polakkerne«, var lige saa slemme til at plyndre som Svenskerne. Flere Steder holdt man betalte svenske »Salvegarder« i Huset til at beskytte sin private Ejendom; men disse Folk var tit farlige og ubehagelige mod Naboer, som ingen Beskyttere havde. Det gik slemt ud over Skovene. Ved en Synsforretning 1660 ved Vindinge Herredsting oplyses, at der var hugget over 7000 Ege og Bøge i Nyborg Slots Skov. Ved en Synsforretning Aaret efter over de samme Skove var Stubbenes Antal blevet 8550, foruden at mange Træer var blæst om i den stærke Storm i Begyndelsen af Aaret 1661. Krigsfolkene fik gerne Skylden for de store Ødelæggelser af Skovene; men Bønderne rundt om i Landet hjalp helt godt til med at hugge løs i Skovene. Haagerup Bymænd blev 1664 overbevist om at have bortført af Skovene 26 store Oldentræer, Ege og Bøge, hvoraf nogle var indtil 2 Alen i Tværmaal. Det var især rent galt med de mange røvede og stjaalne Husdyr, som Folk undertiden drev Jagt efter for at komme i Besiddelse af igen.

Det er sørgelige Oplysninger, Tingbøgerne giver om de mange

Plyndringer rundt om paa Fyn. Saadan fortælles, at de fremmede røvede fra Anders Rasmussen i Sulkendrup Mølle haade Heste, Kvæg, Faar og Svin, og han maatte selv flygte nøgen ud af Møllen, hvorfor han laante nogle gamle Klæder af Naboerne til at skjule sig i. Han fik tilligemed sin Familie Ophold paa Ellensborg, men fik slet intet af sine Ejendele med sig, og han maatte laane og borge for alt. Da han efter Slaget atter vendte tilbage til Møllen, var den ødelagt, Tømret forbrændt og Jærnet borttaget. — I Ullerslev By var 14 Gaarde aldeles øde, og de øvrige havde kun saaet lidt »Hallingskorn«, d. v. s. den, der lagde Sæden til, fik den halve Afgrøde. Næppe en Tiendedel af den sædvanlige Udsæd var saaet, og stor Nød og Elendighed var der hos de fattige Bønder, som tit greb til det værste for at opholde Livet. Den 30. Januar 1661 blev saaledes Henrik Henriksen i Ullerslev dømt til Galge og Gren, »fordi han røverisk havde overfalden en Mand og frataget ham 13 Daler 2 Mk.« — I Ørbæk »blev Bønderne fraplyndrede over 100 Heste til en Værdi af 1000 Rdl.« Endvidere hedder det, at hvad Svenskerne efterlod, tog vore Hjælpere, »saa Bønderne blev fast ganske forarmede og øde, saa at mange af dem siden ere døde af Hunger og Elendighed.« — Af de 24 Gaarde i Frørup var Halvdelen helt ødelagte. — Ligeledes forholdt det sig i Vindinge, Rosilde, Bistaarup, Ullerslev, Avnslev, Skalkendrup og Hjulby, hvor mere end Halvdelen af Gaardene var ødelagte, afbrændte eller afbrudte. Eggen ved Nyborg hørte jo ogsaa til de Egne, som Krigen havde været værst ved; men Ødelæggelserne var næsten lige saa store i Gudme, Sunds og Salling Herreder. Til mange Gaarde avlede man kun omkring en halv Snes Traver Korn. Bjørnøs 6 Gaarde gav ikke mere end 70 Traver ialt. Mange af de afbrændte Gaarde blev aldrig opførte igen, og der gik mange Aar hen, inden Gaardene kom helt i Drift. I en Indberetning fra Odensegaards Len siges, »at alt udi Fyn og Langeland haver været og endnu findes i yderste Armod og Elendighed, med stor Mangel paa Korn, Kvæg og Bæster med andet mere.« Kun Halvdelen af Møllerne var nogenlunde godt stillede. I Næsbyhoved Birk har det været lidt bedre, idet kun 3 Gaarde af 29 i Næsby, Taarup og Lumby var lagt øde. Af 34 Gaarde i Skam Herred var 18 øde eller afbrændt. Værst var det i Roerslev, hvor kun 1 Gaard af 6 var »ved Magt«. I Aasum Herred var 10 Gaarde ødelagt i Højby, 3 i Aasum og 4 i Raagelunde. I Tommerup var 6 Gaarde øde o. s. v. Efter Krigen ind-

kom mange Bønskrifter til Kongen om Fritagelse for at svare Landgilde og andre Afgifter i nogle Aar for at komme til Kræfter og undgaa Hungersdøden. Folk blev helt fortvivlede over den megen Nød og Elendighed. I Nørreby samledes Bymændene med Økser og Kæppe og drev Herredsfogeden og hans Hjælpere ud af Byen, da de kom for at pante. Mange Steder laa 7—8 Heste uden for Gaardene, som stod tomme og med aabne Døre, fordi Folk var ude at tigge.

Ogsaa de fynske Købstæder led meget under den store Indkvartering og de mange Plyndringer, som kunde gaa saa vidt og være saa skarpt udført, »at de hverken have skaanet Kirken eller Skolen, Mand eller Kvindes Person, deres Klæder til de bare Legemer at afføre, saa man derefter i største Elendighed i den haarde Vinterstide maatte gaa nøgne og pjaltede paa Gaderne. Alle Heste og Vogne, som fandtes i den ganske By, bleve borttagne — —.«<sup>1)</sup> Efter en i Bogense foretaget Synsforretning efter Krigen var 66 Grundejendomme (omtrent Halvdelen) »ganske øde«; man klager over den elendige Stilling og haaber, »at den haarde Byrd maa vorde lægt, ellers nødes vi alle til med Hustruer og Børn at forlade Stedet imod den haarde og kolde Vinter. Gud formilde den naadige og kristelige Øvrigheds Hjerte at beskue sit fortrængte Folks Elendighed.« — I Faaborg havde Fjenden »nedbrudt og ødelagt 40 Gaarde og Boliger, af hvilke kgl. Majestæt nu ingen Redsel eller Skat kan bekomme og ikke heller kan holde nogen Indkvartering.«

Efter N. Rasmussen, Søkilde, og Vedel Simonsen: Fyns Vilkaar i Grevens Fejde.

1) Indberetning fra Borgerskabet i Assens om Byens Tilstand efter Krigen.



## EGESKOV MARKED

**E**t gammelt Ord siger: »Ses vi ikke før, saa ses vi da til Egeskov Marked!« Talemaaden er gammel og Markedet endnu ældre. Hvor gammel ved man vel ikke; men ifølge en gammel Overlevering begyndte det med, at en Afladskræmmer kom der til Egnen og solgte Aflad for Penge. Da der kom mange Folk sammen i den Anledning, mødte andre Handelsfolk ogsaa frem med deres Varer, og dermed var Begyndelsen til Markedet gjort. Hvornaar skete saa dette? I en Beskrivelse af Kværndrup Kirke for over to Hundrede Aar siden siger Sognepræsten, at Graabrødrene samlede alle overtroiske Mennesker om denne Forbandelsens Kultus, for at deres Forraadskamre kunde fyldes med Honning og Smør o. s. v. Disse Graabrødre kom her til Danmark i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede. Fra Svendborg vandrede de opad mod Odense og kom paa denne Vandring ogsaa til Kværndrup, hvor en Gaard, som er kaldt Klostergaarden, rimeligvis har tjent som Opholdssted for dem. Kværndrup Kirke er vistnok opført i Aarene mellem 1393—1445; thi i disse Aar er der udstedt seks Afladsbreve sagtens som Hjælp til Opførelse af Kirken, og man kan gaa ud fra, at en stor Del af den solgte Aflad er solgt paa Egeskov Marked, som maa antages at være begyndt i disse Aar.

Men man kan gaa endnu et Skridt længere tilbage. Der er Mulighed for, at der kan have været en hellig Kilde, som kan have samlet Folk i større Mængde, for der at hente Sundhed og Helbredelse. Hver Egn har jo haft sin hellige Kilde, og skønt man ikke bestemt kan paavise nogen hellig Kilde ved Egeskov, er der dog Sandsynlighed for, at der har været en saadan, idet der findes flere Kilder der i Egnen, som kan tænkes at have været benyttet paa denne Måade. Man mener ogsaa, at der paa dette Sted er ofret til Frejr eller en anden af Guderne, og saadanne Offerfester kunde let gaa over til at blive Folkefester. Dyrslæge Jensen, Kværndrup, mente, at disse Høst- eller

Offerfester meget let lod sig forene med en Festdag for Erkeenglen Mikael (Mikkelsdag), der ogsaa fejredes ved en Efteraarsfest (29. September). Senere er Markedsdagen forandret flere Gange; men den har altid været i September og har altid været en Fest for Ungdommen. Alt Arbejde standsede den Dag af sig selv, og lange Tider i Forvejen havde man forberedt sig til denne Begivenhed. Karle og Piger gik i stor Spænding mange Dage i Forvejen over, hvordan Vejret vilde blive. Lidt Solskin vilde være godt; thi saa traf man flere Venner og Kendinge, naar man mødtes hos »Johan i Gadekæret«, iført sin bedste Stads. Ogsaa de ældre var svært optaget af Markedet. Man kunde maaske slaa en lille Handel af om Korn eller Kreaturer. Her kom ogsaa Smørprangere, som i Forening med Svendborg-Købmændene fastsatte Prisen paa Varerne. I 1829 var Prisen for 1 Skp. Boghvedegryn 3 Mk. 4 Skilling, Sæderug fra 20—24 Mark Tønden, 1 Fjerding Smør 6—8 Daler og en god Plag ca. 12 Daler. I 1864 var Priserne for 1 Td. Rug 6 Daler, 1 Td. Hvede 8½ Daler, 1 Td. Byg 4 Daler, 1 Td. Havre 3 Daler, 1 Fjerding Smør 22 Daler, 1 Gaas 4—5 Mark og en Ko 50—60 Daler. — Hele Byen kom i Røre, og der blev danset i Storstuerne flere Dage før og efter Markedet. Paa Markedet kunde man paa en bestemt Plads altid finde de samme Varer. Her saa man Skomagernes Stader og der Buntmagernes og Manufakturhandlernes »Stadsbutikker«, et andet Sted fandtes Galanterivarer og lige over for var »Pottemarkedet«. Efter 1805 havde Heste- og Kreaturmarkedet sin Plads i en af Hovmærkerne. Her var Beværtnings- telte og Udsalg af Seletøj, Reb, Kar og andre Haandværkeres Arbejder. Et Besøg i Slotshaven (Urtehaven) paa Egeskov hørte ogsaa med til Fornøjelserne. Der var ogsaa forskellige Slags Gøgl, især Cirkus. Skulde man væde Tungen, var der ikke andet end Brændevin, som, naar det gik fint til, blandedes halvt med Mjød (»at tage sig en Pægl«). — Fra gammel Tid afholdtes Markedet paa Byens Fællesmarker, fra 1805 blev det afholdt paa Egeskovs Marker og fra 1910 paa en ny, fast Markedsplads ved Kværndrup; men det gamle Navn »Egeskov Marked« bruges endnu og har ved sin Historie og Overleveringer sin fulde Berettigelse.

(Efter P. Jensen, Kværndrup, i Svendborg Amts historiske Samfunds Aarbog 1913.)

## FOLKELIV I HELG OG SØGN

**S**trænge Tider, slidsomt Arbejde, Trældom og Ufrihed — det var Bøndernes Lod i de »gode gamle Dage«. Alligevel har Livet ikke været lutler gråt i gråt. Indenfor sine snævre Rammer har det rummet både Farve og Fest, Inderlighed og Stemning. Det gamle Folkeliv foldede sig ud under faste og ubrydelige Former. Til Hverdags var det *Fællesskabet* der greb dybt og afgørende ind i alt hvad man tog sig for. Og både Arbejde og Højtid prægedes i rigt Mon af *den nedarvede Folketro*, der gav sig Udslag i en Uendelighed af Sædvaner og Skikke.

Ingen turde andet end overholde disse Skikke, ingen tænkte heller på at indføre nye. Mange af dem havde Rod i en urgammel hedensk Dyrkelse af overnaturlige Magter. De mægtige oversanselige Væsener skulde ha hvad der tilkom dem. Afgrødens Vækst, Kvægets Trivsel, Held og Lykke i Vår og Høst — alt troede man var underlagt de usynlige Magter. De onde Vætter gjaldt det om at holde sig fra Livet, de gode og venlige måtte man sørge for at stå på en god Fod med. I Helg og Søgn gennemvævedes Tilværelsen med en Islæt af Sæd og Tro, og på Bunden af Sindene lå en dyb religiøs Følelse af at denne Islæt måtte til, om ikke Ens timelige Velfærd skulde sættes i Vove.

Troen på overnaturlige Magter veg, efterhaanden som man blev klar over, at der er noget der hedder naturlige Årsager. Men endnu den Dag i Dag glimter den gamle Islæt frem som skjulte Tråde i gamle Menneskers Livsvæv. Og i Mindet lyser disse Tråde med rige og levende Farver. Vi vil møde dem hist og her i Træk af Folkeliv på Fyn i henfarne Dage.

### Om Julen.

Ind under Jul er Vejret ofte tungt og trist. De gamle Fynboer var heller ikke allerbedst tilpas på denne Årsens Tid. Det var ikke Vejret alene der gjorde det, de korte, mørke Dage, den rugende grå Himmel. Det var også en underlig gammel Skik

der skulde være indført da Pavens Styre blev afskaffet, men som i meget mindede om den katolske Kirkes Banlysning. En af de sidste Søndage ind imod Jul kaldtes »Banssøndag«, og den Dag lyste Præsten Forhandelsen over alle »forstokkede Syndere«. Det lagde naturligvis Angst og Tynge óver Sindene.

Desuden var der ingen Årstid hvor de usynlige Vætter drev deres Puslespil som netop ind under Jul. Det gjaldt da om at ta sine Forholdsregler i Tide. For Resten er vel nok det meste af Angsten og Uhyggen gået sig en Tur med Juletravlheden. Dengang som nu var det Kvinderne der måtte drage Læsset. Der skulde slagtes, brygges og bages. Julebægten gik for sig på Thomasdag, Årets korteste Dag. *Prosekekagen* var noget særligt for Fyn; Dejen blev lagt af Havregryn i nymalket Mælk, og der blev tilsat Æg, Sirup og tørrede Pærer. Prossen blev skåret i Skiver, varmet i Svinefedt og spist med Sirup til. Der skulde også være rigeligt af *Fovle*, d. v. s. Klejner. Ingen måtte »bære Julen ud«.

Og nu er det Juleaften. Når Klokkerne ringer, er al Banssøndagens Uhygge blæst bort, som en Tåge for Storm og Sol. Mens det kimer fra Tårnene ud over det stille Vinterlandskab, rejser alle sig op. Mændene letter paa Hovedtøjet, Kvinderne bøjer Knæ; alle bryder ud i et »Gudskelov« og hilser hverandre glædelig Jul.

Men hvem er det der kommer derude i Skumringen? Det er en Flok fattige Børn der rækker Hænderne frem og synger:

Jeg holder min Hånd for Himmels Dør,  
får jeg lidt, så kommer jeg tit,  
får jeg meget, så kommer jeg aldrig mer.

Hver af dem fik så Æbleskiver og Pebernødder. Og når de havde drukket en Slurk af Juleøllet, sang de:

Julen fører ret Plaser,  
vi får nok at æde,  
når det lystig frys og sner,  
så kører vi i Slæde.  
Men til Gæst hos vores Ven,  
der vi glædes hver og en,  
får og der at smage  
Gud den Prosekekage!  
Øllet er som Honning sød,  
sødere den brune Mjød;  
det er gode Dage.

Så hilste Børnene glædelig Jul og drog andensteds hen. Når Klokkerne holdt op at kime, blev Porten lukket, og Lænehunden sluppet løs. Dyrene fik deres Juleaftens Foder — det bedste Hø der fandtes i Gården.

Alle samles i Stuen, Julelysene tændes og sættes på Bordet, hvor der er bredt en skinnende hvid Dug. Hverken Dugen eller Lysene må tages af Bordet før Sengetid. Folkene går til Bords, spiser af den søde Grød, lever højt på Æbleskiver og Mjød og får Lov at drikke så meget Juleøl som de vil. Efter Nadveren synger de nogen Salmer. Ingen går ud, for Juleaften skal tilbringes inde. Nu kommer Morskaben; men først skal der leges med Børnene. Moren sidder med det mindste Barn på Skødet og synger:

Lulle, lulle Laving,  
vugge dig for en Kavring,  
kan vi ingen Kavring få,  
så kan vi lade Vuggen stå,  
så kan Barnet bræle.

Når der var gået en Timestid, kom Børnene i Seng, og de voksne tog fat på mange Slags Lege. Den villerste Morskab var at sidde på en Bismar og »dræ« en Synål. En Træbismar blev lagt på Gulvet. Den der skulde prøve Kunststykket satte sig på den runde »Kluns«, med Benene over Kors på Stangen der ikke måtte trykkes ned mod Gulvet. Det kunde de fleste jo nok klare; men så kom en med Synål og Tråd, som »Mesteren« skulde ta i Hænderne; og nu kneb det! Kun enkelte nåede Nåleøjet med Tråden, og hvis det lykkedes nogen at få den i, blev det regnet for et rent Mesterstykke.

Mange Steder blev der også spillet Kort Juleaften; men kun om Æbler, Pebernødder og Hasselnødder. Ja, og tilsidst om hvem der skulde stå først op Julemorgen og give de andre Mad på Sengen. Ingen måtte gå fastende til sit Arbejde. Og ved Davren fik hver af Tjenestefolkene sin »Julegigt«, et stort Sigtebrød, et Fad Prosekage og et Par Gåsehalse.

Hver Helligaften fra Juledag til Helligtrekongersdag blev der holdt *Juleleg* i en eller anden af Byens Gårde. Det blev gerne til seks Aftener ialt. I Gudbjerg i Sydøstfyn brugte man at samles på Stævnen efter Kirkefærden Juledag, og her blev det aftalt hvem der skulde ta Førings med. Om Julestuen har en af de kvindelige Deltagere fortalt:

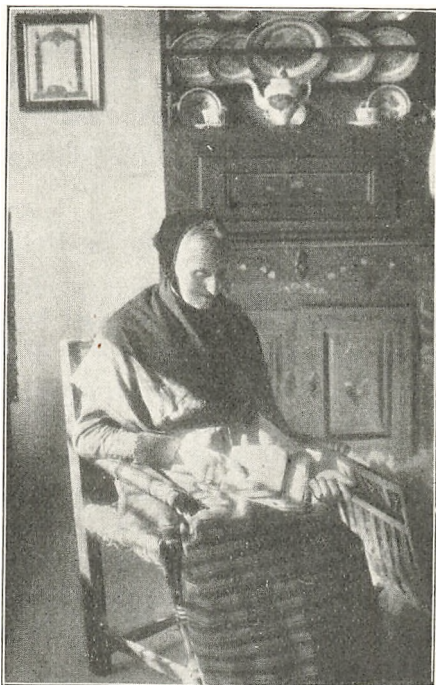
Julelegen blev holdt i en Storstue, og der var for det meste samlet et Par Snese unge Folk. I Legestuen stod Konen i Huset og bød os velkommen. Spillemanden var altid den første der mødte. Vi andre blev også snart samlet, for dengang regnedes det ikke for det villerste at komme bagefter. Vi kom i tre-fire Flokke, og fra hver Gyde kaldte vi på hinanden, så vi tilsidst blev een Flok. Vi fik os først nogen raske Danse: Vals og Hopsa, Ril og Kæde, Kongens Have og mange andre. Spillemanden gned lidt på Strængene, og de der kunde sang med. Og så legede vi en Mængde Lege. Til Panteleg tog vi hinanden i Hånden og dannede en stor Ring. Så dansede vi rundt og sang:

Kragen sidder i Ellen,  
hug ned i Dal, hug ned i Dal!  
Hun siger hun vil sig kvælde.  
Hug ned i Dal!  
Men hvo som sig ej kvælde vil,  
han skal sætte sine Klæder til.  
Dermed sidder vi alle!

Sidste Linje kunde også lyde: Dermed står vi alle!  
Men når der blev sunget om at stå, skulde alle sidde, og når det hed sig alle skulde sidde, så skulde de stå. Hvem der nu tog fejl, måtte give Pant.

Senere blev der spist og drukket; vi havde jo Mad med af vor Julegigt. Og nu var der gjerne en eller anden som havde en Vise at synge. Julelegene var ens på det nær, at vi sang nogen Viser een Aften og andre en anden. Den sidste Aften vi legede var Helligtrekongerdags Aften.

Dagene mellem Jul og Nytår kaldtes for *Mellemdagene* og regnedes for halvhellige. Der var mange Slags Arbejde som ingen gjorde i disse Dage. Ingenting måtte gå rundt, for så var der ingen Lykke ved Gæssene næste År. Rokken og Garnvinden stod



Kartning. L. C. Boe fot.



stille; derimod syede og kartede vi, og der blev holdt mange Kartelav i Mellemdagene.

Karlene måtte vare sig for at bore med Navr og Bor. Et Sted skulde Manden og Konen køre til en anden By; så skilte de Vognen ad og bar den udenfor; på den Måde slap Hjulene for at gå rundt inde i Gården; jeg så det med mine egne Øjne. Karlens i vor Nabogård havde engang fået et Skår i sin Kniv, og i et Øjeblik Glemsel tog han fat på at slibe. I det samme kom Konen til og råbte: »Gør dog ikke den Ulykke, Mads!« Han slængte straks Kniven for at vise det var sket af Vanvare. Men han fik ikke hurtig nok standset Drengen, som havde fået Stenen drejet rundt et Par Omgange. Og de fik heller ikke en eneste Gæsling næste År.

### Nytår og Helligtrekonger.

Nytårsaften blev holdt på lignende Vis som Juleaften. Men efter Nadveren blev der taget Mærker for Årets Høst. På et stort Grydelåg blev der lagt lige så mange Skefulde Grød som der var Slags af Kornet, en for Hveden, en for Havren o. s. v. Så blev Hunden kaldt ind; Låget blev lagt på Gulvet og vi stillede os i en Rundkreds udenom, for at se hvilken Skefuld han tog først. Af Rækkefølgen skønnede vi hvad Slags Korn der blev bedst Tid på. Blev den Skefuld taget først der var sat for Rugen, så vi ikke glade ud, for så vidste vi der vilde bli knap Tid på Rugbrød næste År. Andre Steder brugte man at byde Hunden Æde af de fire Slags Korn: lidt Sigtebrød, Hvedebrød, en Stump Prosekage og en Æbleskive.

Blev det stille Vejr Nytårsaften, gik Manden og Karlens ud i Haven og rystede Frugtræerne i Faderens, Sønnens og Helligåndens Navn. Blæste det, kunde Folk spare sig Ulejligheden, for så rystede Vorherre dem selv, og det balledede bedre. Folk troede det blev et godt Frugtår, når det blæste Nytårsaften.

Helligtrekongeraften tændtes der Lys i alle Hjem til Ære for de hellige tre Konger. Det var et stort Voksllys eller Tællelys, som foroven delte sig i tre Grene. Det blev sat midt på Bordet mellem de to andre Helligaftenslys og tændtes først efter Bordbønnen, når alle havde taget deres Skeer. Når Nadveren var forbi, blev Lyset slukket, og så tændtes det ikke mere.

For at sikre Byen mod Ildsvåde gik Folk nu ud fra en af Gårdene og råbte: »Kaspar, Baltasar, Melkior, de hellige tre Kon-

ger! Hvo som hører det, han svare!« »Vi svarer« lød det fra den nærmeste Gård. Herfra blev der så råbt igen, der kom Svar fra en tredie Gård, og sådan gik Råbet hele Byen rundt.

### Fra en stræng Vinter i 1700erne.

Det var først i 1770erne. Et Par Dage før Mortensdag måtte Folk ta det store Kvæg ind, og nu blev det Slædeføre til Ugen før Fastelavn.

Fastelavns Mandag regnede det stærkt. Det var Pedersdag, 22. Februar; derfor sa de gamle: »Nu kaster Peder den varme Sten i Vandet.« Herved tænkte de på det gamle Sagn om Sankt Peder, der kastede en varm Sten i Vandet den Dag hele Kristenheden svarede Skat til Paven. For at lempe Skatten ud af Folks Lommer lovede Præsterne, at det snart skulde bli Forår. Og til Tegn herpå kastede de virkelig en varm Sten i Vandet.

Nu mente de fleste Vinteren måtte være forbi. Men andre der var klogere på visse Tegn, rystede på Hovedet og sa: Vi har før set Vinteren strænges når Dagene længes. Aske-Onsdag var det en rygende Snestorm; den varede i tre Dage og lagde sig med klingrende Frost! Folk regnede efter Julemærkerne og frygtede det værste.

Efterhånden slap Karlfolkenes Dagværk op; men så tog de fat i Huggehuset med Liv og Lyst. De gjorde Plovtoj og Seletøj i Stand; de lavede Mejetøj og Slåstager, Tærskler og Valkefjæle, Tenholdere og Tøjstole, Skagefødder og Skætter. De vævede Seler og Grimer og lagde Bånd om Bøtter og Kar. En kunde dreje, en anden skære ud, og under Arbejdet gik de sammen og lærte af hverandre; det var både en travl og lykkelig Tid for dem.

Men det blev ikke ved, for Arbejdet hørte op, og nu søgte mange Trøst i Kroen. Somme Mænd gik derhen så snart de havde fået deres Davre. Bæsterne fik en Favfuld Hø i Hækkerne om Morgenen, en om Middagen og en om Aftenen; det måtte de lade sig nøje med; men de stod også tit og var færdig at bryde Stalden ned.

En Søgnedag kom en Mand og hans Karle hjem fra Kroen for at søbe deres Unne og gå igen. Konen havde kogt Kål, og hun satte den for dem med de Ord: »Nu får I søbe, I ser Retterne! og jeg har nu gjort den tyk og god, at den kan fylde i jer.«

»Får vi ikke lidt »bag på«, vor Mor?« spurgte Manden.

»Du ved jo nok, vor Far,« svarede Konen, »vi har tre Tider

med Sulet. Først er der nu Slagtetiden, da Gryden fyldes med Kød, så Låget knap kan komme på. Når så Gryden koger, råber Stumperne til hverandre: Flyt dig, du trykker mig. Snart svinder Kødet noget, og der kommer en Tid, da Kødstumperne synger, idet Gryden koger: Her er Rum til mer! Længere hen kan den ene Bitte knap finde den anden, når de render rundt i det kogende Vand, derfor råber de til hverandre: Her er jeg, hvor er du?«

»Ja men hvad skal al den Snak til?« spurgte Manden, »og hvorfor får vi ikke en Smule Kød og Brød til Kålen?«

»Jeg har lært at spare af jer Karlfolk,« svarede Konen. »I går jer Vej — jeg ved snart ikke hvorhen. Men I giver kun Bæsterne en Tot Hø og lader dem så stå og stampe i Spiltovene. Men bær I jer sådan ad i fjorten Dage, går Bæsterne på Rejsning, når Pløjetiden kommer.«

»Men vi må dog spare lidt til Pløjetiden.«

»Ja, jeg har også tænkt at spare Kød og Brød til den Tid. For det lønner sig dog godt at pløje, eftersom Ploven giver Sult, men også Brød.«

»Jamen jeg så efter i Går og regnede ud, at jeg kun kan fodre med Hakkelse og Havre i tre Uger. Så tænkte jeg det var bedst at gemme det, til Ploven skulde gå. Vi har snakket sammen, vi Mænd, om at det var den rimeligste Udvej. Den ene af os kan ikke hjælpe den anden; vi trænger alle, på dem nær der har ham med den grå Trøje (Nissen) til at hjælpe sig.«

Konen slog Kors for sig og bad: Gud fri os fra det onde! Men hun blev ved sin Snak. »For se, det skulde dog være sært om alle Mærker slog fejl. Vinden stod i Vest og Sydvest fra tredje Juledag i Mørkningen til fjerde Juledag efter Midnat. Det tyder på, at vi får mildt Vejr fra noget før Frue Dag (25. Marts), rimeligvis fra Gertruds eller Bents Dag (17. og 21. Marts) og så til henimod Voldermisse (1. Maj). Så siger et gammelt Ord: April er aldrig så trøv, han giver dog både Græs og Løv. Og hvis vi tar Snevejret med vi havde Kørmessedag, mener jeg vi får et godt Forår.«

Der blev nu snakket sådan mellem Mand og Kone, at han lovede at trække sig ud af Laget, hvis Naboerne også vilde holde sig udenfor.

Og Konen fik Ret. Med eet brød Foråret frem, så Kvæget kom i Marken otte Dage før Påske.

### Når Kornet kom i Jorden.

Folk blev sjældent færdig med at så før Rasmus Dag (3. Juni). Men den Dag det sidste Korn blev sået, regnedes for mere end halvvejs Helligdag. Da fulgtes alle Byens Mænd i en lang Række til Bys. Heste og Plov og Harve smykkedes med »Blommer« og Bøgegrene, selv Mænd og Karle og Drengene havde grønt Løv i Hatten og Grene i Hånden. Indenfor Vængeleddet stod Koner og Piger og Børn til begge Sider af Gaden og sang:

Alverdens Skaber mild og blid,  
hør det, som vi bede.

Når Plovtøjet var læsset af og hængt op, og Hestene sluppen ud i Marken, blev der spist Sødgrød til Nadver og drukket Ægøl bagefter. Og den følgende Søndag blev der bedt og sunget i Kirken om godt Vejr og en rig Høst.

Sådan fortælles der fra Østfyn. Men også i Vestfyn har det været Skik at samles til *Sædeprædiken*. Ved År 1800 overværede den rejsende Præst L. M. Vedel en Sædeprædiken i Søby Kirke ved Assens. Kirken var fuld af pyntede Mænd og Koner, og udenfor holdt deres Vogne med Kurve fulde af Brød og Ost. Efter Gudstjenesten hentede hver Bonde et Brød og en Ost og lagde begge Dele på et Bord der stod i Våbenhuset. Den ene Halvdelen fik Præsten; den anden blev delt mellem Degnen og de fattige i Sognet. »Denne Ofring af Brød og Ost anstår mig ikke,« siger Vedel. »Jeg synes det har noget hos sig som nedværdiger Religionslæreren. Almuen kunde jo give ham Belønning på en anden Måde eller anden Tid end just i Kirken, hvor han skal tage dobbelt imod de trængende Almisselemmer, atter noget stødende og ubehageligt, men Takkefesten selv billiger jeg fuldkommen.«

### Malkefærd.

»Det er en grumme lang Vej vi har når vi skal ud at malke«, kunde Pigerne i Sydøstfyn sige omkring 1835. »Å det er ingenting at tale om, Børnlille,« fik de altid til Svar hos Farmor. »Her til denne By har der altid været lang Malkevej. Siden Udskiftningen ved enhver hvor de skal træffe deres Køer, så det er slet ikke værd at nævne. Nej, jeg og mine Lige ved hvad det vil sige at gå ud og malke; vi havde en hel Mil til Moseleddet.«

Tidlig om Foråret kom Køerne altid ud i Skovene. Det var straks en lang Malkevej, og det var ikke let at finde Køerne;

Hyrden kunde langfra altid sige os, hvor de var henne. Men når de gik og åd, hjalp Koklokkerne os på Vej. Hver Mand havde en Ko der gik med en lille Klokke om Halsen, og til *Klokkeko* blev den valgt de andre helst fulgte efter. Hver Klokke havde sin egen Klang, og vi lærte snart at skelne imellem dem. Men hvad hjalp det, når Køerne lå ned eller stod stille? Sommetider kunde Hyrden lede os på Sporet, men ellers spredte vi os i Skoven og søgte lige til vi fandt. Og så råbte vi: Her er unge Nielses Køer! Her er Hans Nielsens Køer!

Pigerne havde ikke lige let ved at finde deres Køer. Somme vankede om i Timevis, andre hittede dem straks. Folk påstod det var Ellekongens Skyld. Selv lod han sig næsten aldrig se; derimod hørte det ikke til Sjældenhederne at se Ellepigerne.

Hen på Sommeren blev det småt med Græsset i Skovene, og så kom Køerne ud på de store Udmarker. Vi havde næsten en Mil derud, og der var fuldt af Banker og Moser, så vi tit måtte lede længe. Ofte stod Solen i Middagsstedet, før vi kom til Bys fra sådan en Malkefærd.

Slid og Slæb var der ved det, men også Morskab iblandt. Var vi så heldige at finde Køerne snart om Aftenen, så legede vi under den store Bøg ved Indgangen til Skoven. Værst var det i Høsttiden; da fik vi næsten ingen Søvn. Når vi høstede Rug i Hovmarken eller Bymarken, skulde vi være tilbage fra Malkefærden, før Sol stod op. For en Time efter Solopgang gik Byhornet og Folk samledes på Stævnen. Derfra gik de ud i Marken, Mænd og Karle med deres Mejetøj, Pigerne med deres River. Hele den lange Dag gik det fra den ene Ager til den anden, og tit var Sol gået ned, før det sidste Hak var gjort og det sidste Neg bundet. Så skulde Mænd og Karle til at sætte sammen, og Pigerne til Udmarken og malke. Tit blev det over Midnat, inden vi samledes ved Nadverbordet. Og mange Gange har vi gjort sådan en Dags Arbejde ved et Stykke Havrebrød og en Skive Ost, og til Nadver en Skefuld Grød af Boghvedemel.

Efter Høst gik Køerne gerne hjemme i Bymarken. Der var Græs nok, og ikke så lang Malkevej, så da havde vi det i Grunden bedst.

### Når Lam og Gæs kom i Marken.

I Tofte og Haver rådede hver Mand over sit. Her græssede Fårene og Lammene om Foråret, til de blev så store at de kunde

tåle Nattekulden. Her gik også Gæssene til Bylavet enedes om, at Småkræet skulde i Marken.

Den Morgen var der en farlig Ståhej på Stævnen, hvor alle mødte med Får og Lam og Gæs. Ungkræet skulde være mærket med Ejerens Fæmærke som hele Byen kendte. Oldermændene gik omkring tillige med to andre og så efter, om Mærkningen var i Orden, og om ingen havde flere Får, end det var vedtaget i Lavet. Oldermændene spurgte, om der var nogen der ved Uheld havde mistet et eller flere af deres Får. Den der havde for mange skulde være halvt med den der havde for få. Det vil sige, Fårene græssede på den sidste Regning, men Ejeren fik Halvdelen af Ulden og af Lammene. Var der ingen der havde for få, skulde den der havde for mange betale en vis Skilling til Bylavet.

Når alt dette var ordnet, blev endelig Fårene sluppet løs. Under en voldsom Brægen blev de drevet gennem Vangeleddet ud i Fælleden, og her gik de og skøttede sig selv, til Tiden kom da de skulde klippes.

På lignende Måde havde det sig med Gæssene. Hver Mand havde Lov til at holde et vist Tal; men Gæslinger og Lam måtte Folk ha så mange af, som Lykken gav dem. Gæslingerne blev mærket og båret hen til Vangeleddet hvor Oldermændene og Synsmændene stod og talte Gæssene og så efter Gæslingernes Mærker.

Men der var den Forskel fra Fårene, at Gæssene måtte vogtes hele Sommeren for Rævens Skyld. For det meste blev der lejet en Tøs til at gå hos dem; hun blev kaldt Gåsepigen. Først efter Mikkelsdag blev Gæssene hentet hjem igen. Ude i Marken var der bygget et Hus, stort nok til at rumme dem alle, og stærkt nok til at Ræven ikke kunde bryde ind. Det stod gærne i Nærheden af en Dam, og der var et i hver af de store Bymarker. Huset var bygget af store Sten fornedet og af Træ foroven, og hvert År Marken lå i Fællede, blev det gjort ordentlig i Stand. Hver Aften ved Solbjærgslag skulde Gåsepigen drive Gæssene ind, og tidlig om Morgenen, før Solen endnu kunde skinne ind i Gårdene, skulde hun møde på Pletten og lukke dem ud. Hun skulde i Marken i Regn og Rusk, og hun fik sin Føde på Omgang hos alle Bymændene. Og i Løn havde hun to Par Træsko, to Pund Uld, og Blårlærred til to Særke! Det var kun den hårde Nød der drev Menneskens Børn til at ta dem sådan noget på.



### Lidt om fynske Folkedragter.

En »Folkedragt« stammer altid fra en eller anden ældre Mode-dragt der er bleven afpasset og omformet efter Menigmands Tarv. Egentlig kan man ikke tale om en Egn's Folkedragt, for hver Egn havde ikke een, men flere ejendommelige Dragter. Men det var altid de kønneste Moder Bønderne tog op; det unaturlige og upraktiske lod de ligge. Ingen af Modens værste Dårskaber er nogensinde bleven optaget i Almuedragten.

Fra en Legestue i Sydøstfyn omkring 1770 har en af de gamle (»Farmor«) fortalt:

Vi havde allesammen Sko på Fødderne og var i vore Søndagsklæder: Pigerne i Hvergarns Skørt og Bul — et ærmeløst, nedringet Liv — men derunder bar de en højrød strikket Trøje hvis Ærmer og Hærdestykker kunde ses. Så havde de Hagekappe og Korsklæde der sad glat over Hætten; disse to Stykker var af rent, hvidt »Kramlærred«. Og der blev set meget hen til, at de var rigtig rene; hver Gang de skulde bruges, blev de stivet og strøget, for så tog de sig kønt ud til de lange højrøde Ærmer. De der havde lidt bedre Råd gik ofte med Sølvspænder i Skoene og Hovedvandsæg i Lommen.

Karlene gik altid klædt i grå eller hvide Knæbukser, men aldrig i Kofte. De havde også gerne en rød eller rødtribet Brystdug (Vest). For det meste var den af Hvergarn, men en og anden bar da også en Vest af højrødt »Københavnstøj«. De gik altid med kønne, virkede Hosebånd, men det var sjældent at se nogen med Knæspænder, for det blev ikke regnet til god Skik.

— Omkring År 1800 er Bullerne i Sydfyn for det meste Efterligning af en Mode fra Paris. I 1785 havde en Skuespillerinde gjort stor Lykke som Susanne i »Figaros Bryllup«, og den Dragt hun optrådte i blev Datidens højeste Mode. Til Dragten hørte et langt, spidst Liv med en rynket Strimmel Tøj om den nederste Kant. Senere kom en ny Modebølge fra England; nu skulde Bullerne være korte. Kvinderne i Sydfyn tog den nye Skik op, men de brød ikke uden videre med det gamle; den rynkede Strimmel fulgte med over i det nye, sammelider med spredte Læg på Siderne og tætte Læg på Ryggen.

Til Mandsdragten hørte en rød Tophue, en Kofte eller Kjol, en Brystdug, Knæbukser, hvide, strikkede Uldstrømper — til Stads med Mønstre ved Anklerne — og Sko med Spænder af Sølv eller

andet Metal. Denne Dragt er en Efterklang af Herremoder i 1700erne, de hvide Strømper er en ligefrem Efterligning af de fornemme Herrers Silkestrømper.

Fra selve Fyn er dér næppe nogen fuldstændig Kvindedragt



*Fra »Sydfyn«.*

*Hornebodragter.*

*Hansen og Weller fot.*

tilbage. Men Vedel Simonsen har givet en meget indgående Skildring af *Hornebodragten*. Han fortæller at de ældre Kvinder i Horne brugte en sort eller mørkeblå Dragt, når de gik i Kirke. Skørtet er tæt rynket omtrent en halv Alen nedefter og derefter

foldet. De bærer hvidt Forklæde og et Tørklæde som »ikke falder ind til Kroppen, men står ud fra Halsen oveni.« Om Sommeren er Hovedtøjet en rynket Hue, om Efteråret sætter de en Hætte ovenpå Huen. Til daglig bruger de Hætter af Hvergarn eller andet tykt Tøj. Bullen er enten af mørkt uldent Tøj eller af storstribet Hvergarn, og for det meste kantet i Ærmehullerne med lyse Bånd. Og V. S. føjer til, at de unge lagde den gamle Dragt af, »da der i Krigsårene kom Krigsfolk i Indkvartering som udlo denne deres aparte Klædedragt.«



Drejboer.

Fra »Sydfyn«.

Andre Meddelelser går ud på, at Bullen skulde være rød med grønne Bånd om Ærmeopslagene og grønne strikkede Ærmer. Mændene brugte en sribet Trøje og Brystdug med flade Metal-knapper, gule Skindbukser, hvide Strømper og en strikket Lue.

I *Drejø* Sogn — Øerne Drejø, Skarø, Birkø og Hjortholm — møder vi den gamle Skik, at Kvinderne havde en særlig Dragt til hver af de tre store Højtider: en blå om Julen, en grøn om Påsken og en rød om Pinsen. Vi ser Årstiderne afspejlet i denne Dragtskik: de blå Skygger over Sneen, Forårets grønne og Sommerens varme Farver. Den blå Trøje var af særlig tykt Garn, Skørtet af Vadmel og Forklædet af Hvergarn, en varm og god Vinterdragt.

Kvinderne gik til Alters i sort Kjole, hvidt, klart Forklæde og Tørklæde med Broderi eller Mønstervævning. Det var Skik

at bære Sorg et År igennem for Forældre, Børn eller Mand. Til Sørgedragten hørte glat Forklæde og Tørklæde, sort Silkehue og Korsklæde. Det fortælles, at Kvinderne gik med Skørtet over Hovedet til Kirke, når de havde Sorg. I Kirken skulde den sørgende sidde længst inde ved Væggen, og når Velsignelsen blev lyst, måtte hun ikke rejse sig.

Pigernes Luer var røde, Konernes sorte; ovenover Luen brugtes Korsklæde. Bruden bar et Brudesmykke, en Pul med Kant af Perler og Spejlglasstumper. Kl. 12 om Natten blev Brudesmykket taget af, og i Stedet fik Bruden den sorte Lue på med Roser og Korsklæde. Selve Brudedragten var en sort Kjole af Vadmel, hvidt Forklæde og Krave. Bruden fik altid et Par Sko der kunde vare hendes Levetid ud. Hun gik til Kirke i Træsko og havde Skoene med i et Klæde. Når hun gik op ad Kirkegulvet, tog hun dem på.

Til Mandsdragten hørte en »Kovte« og en Brystdug af sribet Tøj (begge toradede og med blanke Metalknapper), grønne Knæbukser og hvide Uldstrømper med flettede Strømpebånd af mørkeblåt og højrødt Uldgarn. Huen var tværstribet med mørkeblåt som Hovedfarve og forskelligt farvede Pletter i Strimlerne. Senere blev Koften og Knæbenklæderne lavet af blå Vadmel. Det sidste der holdt sig af den gamle Dragt var den farvede Vest.

— Vi kan ikke andet end glæde os over de gamle Dragters Skønhed, den naturlige Takt hvormed det overdrevne blev undgået, og den mærkelige Sikkerhed der vistes i Valget af Farver. Der er noget i de gamle Dragter der varmer Sindet; de ejede det livfulde, det festlig glade som vi forgæves søger i Nutidens »Festdragter«. Folkedragterne er et ædelt Kulturminde, et Solglimt fra en Tid der i mange Måder var trang og mørk, men som i hvert Fald havde een Fordel: den kendte hverken det smagløse eller det kedsommelige. Og det kom af, at man levede sit Liv i nøje Samstemning med sit Arbejde og sine Omgivelser.

### Ved Bybækken.

Langs med Davinge Bygade løber en muntert rislende Bæk der har sit Udspring fra en Mose nær ved Byen. Bækken fylder den gamle Landsby med sin kåde og ømme Melodi. Men den er ikke Stemning og Poesi alene, den er lige så meget til Gavn som til Pryd for Byen. Fra gammel Tid har Byens Koner og Piger brugt den til Vask, til at skylle og banke Tøjet, som H. C.



Andersens Mor brugte Odense Å. Og i vore Dage er dens Nytte bleven endnu mere åbenbar. Her afkøles Mælken ved Sommer-tid, og holdes afsvalet inden den sendes til Mejeriet. Om Vinte-ren sættes Spanden med den nymalkede Mælk ned i den frost-fri Bæk. Den er Byens udmærkede Kølekumme, og den har dejlig friskt Kildevand også til andet Brug.

Kilder:

Rasmus Hansen: Gamle Minder.

Elna Mygdal: Lidt om Folkedragter i Svendborg Amt, i »Sydfyn«.

Martin P. Rudum: Davinde, i »Fyns Venstreblad« 11/3 1925.

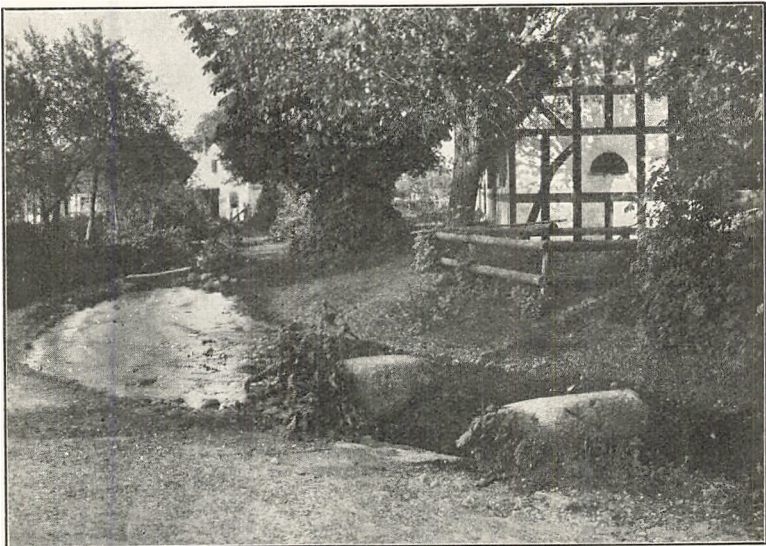
Henrik Ussing: Gammel fynsk Jul, i »Fyns Venstreblad« 25/12 1925.

L. N. Vedel: Indenlandsk Rejse.

Henvisninger:

Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv.

Henrik Ussing: Årets og Livets Højtider.



Tvættestene ved Bækken i Davinge.



Fra det nye Nislev.

O. A. fot.

## LANDSBYER DER OPSTÅR PÅ NY

**D**en gamle Form for Bosæt, de tæt sammenbyggede Landsbyer, har holdt sig længe på Fyn. Her som i andre Landsdele er der dog foregået en voksende Udflytning i de senere Årtier. Markerne er kommen til at ligge mere samlet omkring Bygningerne; det har gjort Arbejdet med Jorden lettere; men samtidig er Landskabsbilledet blevet et andet, mere småskåret end før; noget af den gamle storladne Enkelthed er gået tabt.

I samme Retning har det mægtige Folkerøre virket der går ud på at skabe så mange nye Hjem som muligt ude på Muldjorden. De fleste af disse Hjem ligger enkeltvis, hver for sig. I nyere Tid er der dog sket Tilløb til at samle dem i større Bygder der vel nok, efterhånden som Haverne gror til, vil få noget af Landsbypræget over sig. Og der er det mærkelige ved flere af disse Nybygder, at de har rejst sig på Tomten af gamle Landsbyer, som i sin Tid er bleven opslugt af Herregårde. Det er altså et Kredsløb der er fuldbyrdet: fra Landsby til Herregård og tilbage til Landsby igen.

Fra Slægt til Slægt er der gået Frasagn om nedlagte Landsbyer. Ved et Bystævne i Gudme omkring År 1700 blev der skiftet Ord om den Ting. En af Bymændene sa omtrent følgende:

Vi har hørt om, at hele Byer brydes ned, og at Herregårde bygges op i Stedet. Der er dem der påstår, at så galt går det ikke til. Men jeg mener, kun Tossier kan sige så. For det er jo



en godt kendt Sag, at det netop går sådan til. Hvor mange Sagn går her ikke om slige Tilfælde, og hvor mange Gange har vore Gårde ikke skiftet Mænd, siden her blev set Syn for Sagn, endog i vort nærmeste Grandelav. Hele Klingstrup By blev jo lagt ned og Sparregården bygget op i Stedet. Og hvordan gik det Bønderne? Ja, nogen blev flyttet til eet Sogn, andre til et andet.

-- Også den egentlige Historie melder om den Slags Tilfælde. Gamle Efterretninger fortæller os om Herremandens Ejerglæde, hans brændende Iver for at samle på Jord og Gods. Ja mere end Iver, en ligefrem Lidenskab var det; og denne Lidenskab blev især skæbnesvanger, når den førte til Nedlæggelse af hele Landsbyer, og det gjorde den ikke så helt sjældent.

Adskillige Stednavne kan give os et Vink derom. Når et Herregårdsnavn ender på -torp (-rup, -drup, -strup), er der ingen Tvivl om, at der oprindeligt har ligget en Landsby på Herregårdens Jord. Landsbyen forsvandt; de brede Herregårdsmarker afløste Bøndernes Vange; men Navnet blev stående som et talende Minde om Fortiden. I andre Tilfælde har Hovedgården fået et -gård føjet til det gamle Landsbynavn.

I vore Dage oplever vi en Strømning i modsat Retning. Nu må der skaffes Plads på Danmarks Jord til Landets egne Børn. Det er et Krav som ikke er til at komme udenom, og det har givet Udstykningstanken Vind i Sejlenc. Herregårdsmarker forvandles igen til Landsbyer. På Tusinder af Tønder Land, der i sin Tid gik over i Enkeltmandseje, rejses der nu Hundreder af små Landbohjem.

Vi vil nu se lidt på nogen af de Landsbyer, der to Gange har været under Forvandlingens Lov. Her møder vi Navne som Trellerup, Nislev og Hagendrup.

*Trellerup* ligger i Munkebo Sogn nær Kertinge Nor og ikke langt fra Herregaarden Østergård. Ejeren af denne Gård, Nicolai Brüggemann, købte i 1683 alle Gårdene i Trellerup By og lagde Jorderne ind under Østergård. Dermed var Trellerup udslettet af de fynske Landsbyers Tal. Og efterhånden gik selve Navnet i Glemme. Men i 1921 blev over 200 Tønder Land solgt fra Østergård, og en Række Statshuse blev opført, netop på de Jorder hvor Trellerup By havde ligget, mellem Kertemindebanen og Kertinge Nor. Det gamle Bynavn blev taget i Brug igen og fik en Art Stadfæstelse udadtil, da der i Nærheden oprettedes en Holdeplads på Kertemindebanen, og Stoppestedet blev kaldt Trellerup.

På tilsvarende Vis er i Sommeren 1925 Landsbyen *Nislev* i Otterup Sogn vågnet op til nyt og kraftigt Liv efter at ha ligget i Dvale i to og et kvart Århundrede. Men *Nislev* har en mere bevæget Historie end *Trellerup*. Landsbyen omfattede i sin Tid fem Gårde og en Del Huse. Dens Banemand blev Christopher Sehested, som ejede Hovedgården *Nislevgård*. Allerede 1670 gik han i Gang med Nedlæggelsen. En af Gårdene var fæsteledig; Sehested tog Tingsvidne på, at den lå i brandfarlig Nærhed af Hovedgården, og fik Lov til at flytte den. Længere nåede han ikke foreløbig; først nitten År senere kom Raden til de øvrige Gårde; i 1689 fik Herremanden Tilladelse til at flytte hele *Nislev By*. Jorderne blev lagt ind under Hovedgården, og til Gengæld skulde Bønderne ha Jord på *Gerskovgård*, en lille Milsvej længere mod Øst.

*Nislevmændene* måtte selv bryde deres Gårde og Huse ned og flytte det hele ud til *Gerskov*. Vi kan tænke os hvad de har døjet under Flyttetiden, og hvilken sammenbidt Harme der har fyldt deres Sind. De blev tvunget til at bygge sig nye Hjem i et fremmed Sogn, og på Hovdagene måtte de trælle på deres egne gamle Marker. De nye Boliger har måske haft Fordele fremfor de gamle; men Folkene har uden Tvivl hængt fast ved deres Hjemstavn og har sikkert følt det som en sviende Uret at bli rykket op med Rode fra den Plet, som de har været knyttet til med stærke Slægtsbånd. Denne mærkelige Landsbyflytning gik for sig i 1695—96.

*Nislevgård* kom senere ind under Stamhuset *Ravnholt*. Og i Sommeren 1925 blev *Nislevgårds* Jorder afgivet til Udstykning i Henhold til Loven om Len og Stamhuses Ophævelse. Hvor Ridefogden forhen svang sin Pisk over Hovbønderne, er der nu rejst 46 nye Husmandshjem — den kommende Tids Smågårde. Og Landsbyen *Nislev* er atter bleven til, større og folkerigere end nogensinde tidligere.

En anden stor Husmandsbygd er vokset op omkring *Rørbæk* og *Hannesborg* i *Fløstrup Sogn*. Den sidstnævnte af disse Gårde er opstået af Landsbyen *Hagendrup*, som efter Svenskekrigen havde fem Gårde og fire jordløse Huse. Nær ved lå den gamle Herregård *Skovsbo* i *Rynkeby Sogn*, og Herremændene her så med jordlystne Øjne til den lille Bondeby. De lirker og de virker, og det lykkes dem Tid efter anden at nå deres Mål. I 1736 giver Kongen Tilladelse til at *Hagendrup By* må nedlægges, og

Jorderne lægges ind under Skovsbo. I 1807 byggede Ejeren af Skovsbo en Gård på Hagedrup Mark. Den fik Navnet Hannesborg, og al den Jord Skovsbo ejede i Fløstrup Sogn blev lagt ind under den nye Gård — på lige nær 16 Tønder Land, der blev udlagt til fem Huse. Disse Huse har holdt det gamle Navn Hagedrup i Live.

I 1925 blev både Hannesborg og Rørbæk udstykkede. På de to Gårdes Marker er der tilsammen rejst henimod 50 nye Hjem. En nybygget Vej slynger sig gennem de to unge Bosæt og forener dem til en samlet Husmandsbygd der tilligemed Nislev hører til de største på Fyn. Som Nislevgårds gamle Have venligt bryder Nøgenheden omkring de unge Nislevhjem, sådan ligger Nybyggerhusene i Fløstrup Sogn og hygger sig mod en Baggrund af Skovene ved Rørbæk.

#### Kilder:

- A. Nordahl Petersen: En Landsby, der genopstår, i Fyns Venstreblad  
18/11 1922.  
— Landsbyernes Renæssancetid, i Fyns Venstreblad  
5/3 1925.
- Tue Axelgård: Historiske Strejftog i Kertemindeegnen, i Kerteminde  
Avis 31/1 1925.
- Rasmus Hansen: Gamle Minder.

## EN KULTURKAMP I STAVNSBÅNDETS DAGE

**K**ristian den sjettes Styre var en ulykkelig Tid for danske Bønder. Ikke nok med at de sukkede under Stavnsbånd og Trældom; men til den Tyngde der især havde sit Udspring fra Herregården kom nu en Tvang af åndelig Art, og den kom fra selve Kongen. Folk *skulde* gå i Kirke og til Alters; gjorde de det ikke så ofte som Loven bød, blev de stillet i Gabestokken. Der skulde de stå til Spot og Spe for Menigheden; men Folk tog det sjældent på den Måde; i de fleste Tilfælde fyldtes de af Harme og Medfølelse ved Synet af deres mishandlede Standsfæller.

Når der tales om »Almuen«s Åndsliv i de Tider, er det gjerne med Sprogets mørkeste og tungeste Ord. Det vilde da også være mere end mærkeligt, om ikke Folk var falden i Søvn. De trange og nedværdigende Livskår *måtte* virke lammende på Åndsliv og Menighedsliv; det siger sig selv. Et og andet tyder dog på, at det ikke altid stod så galt til, som man til Jævnshold har ment. Der er Træk af Livet i de Tider som får os til at studse, Træk der vidner om en nedarvet, lysvågen åndelig Sans og om fri-bårne Sind — Lysglimt i Mørket.

Med Rasmus Hansens Bog »Gamle Minder« som Vejleder vil vi se på hvordan Sagerne stod i Gudme Sogn i Sydøstfyn.

Vi dumper ind i en af Landsbyens Gårde hvor der netop var Barnsøl den Dag det blev tillyst fra Prædikestolen at Stavnsbånd og Landeværn skulde indføres påny. Mellem Gildesfolkene rådede en dyster Stemning. »Det kommer til at svie til Land og Folk,« sa en af dem, »om Gud giver denne Konge et langt Liv, for han er jo villig til at skyde alle de Kugler ud mod Menigmand som de store støber.« Manden i Gården søgte at oplive Gæsternes Mod ved at minde dem om, at de ikke alene havde én nådig Gud i Himlen, men også et nådigt Herskab på Hovgården. Det fremkaldte et dybt Suk og et smærteligt Udbrud: »Gud trøste mange andre.«

Der blev talt om, at nu vendte nok de onde Tider tilbage fra Kristian den femtes Dage. Nej, Frederik den fjerde, han var en anderledes Konge; han var Bondens fuldtro Ven og fulgte hele Livet den Grundsætning: Tag dig af de små, de store hytter sig nok. Om Kong Kristian ved vi ikke andet, end at han er de stores villige Jabror som ovenikøbet ingen ærlig Mand kan stole på, for han tar altid sit Ord tilbage.

Nu blandede Præsten sig i Samtalen; han prøvede på at forsvare Kristian den sjette, men fandt ingen Sangbund hos Gildesfolkene. »Jeg siger jer,« sa Præsten, »at han vi nu kalder Konge er en anderledes gudfrygtig Herre. Men det forstår sig, han vil ta sig meget for som jeres uvidende Hob vil finde ugudeligt. Fra nu af får I ikke Lov til at gå til Guds Bord, før I ordentlig har lært at læse jeres Bøger.«

»Men om vi så vælger at blive derfra!« råbte flere.

»Det er der tænkt på Råd for,« svarede Præsten. »Den der undlader at gå til Guds Bord, både Vår og Høst, skal herefter sættes i Tugthuset. Og den som ikke møder til Gudstjeneste, både Højmesse og Aftensang, skal sættes i Gabestokken.«

»Ja, Far må rigtignok sige det er meget han har for, den nye Konge, bare han ikke gaber videre end Munden er bred, så det går ham, som det gamle Ord siger, at han gaber Munden af Led. I det mindste burde Kongen dog ha så megen Forstand, at han lod Tvang fare på de Områder, for de Hunde der skal nødes til Skoven, bider sjælden gode Dyr.«

»I er meget rige på gamle Ord, men I er ellers nogen hårde Halse og næsten uimodtagelige for al højere Dannelse,« svarede Præsten.

»Vi er født og opdraget til at være Bønder. Hvis I nu ikke var helt ellevilde, så lod I os være Bønder, tale Bondemål og følge den Bondesæd der er gået fra Far til Søn, mens måske fem Snese Præster efter hinanden har skiftet i Kaldene. Og kommer engang den Tid, da Børnene vanslægter og slår ind på jeres Tro og Tankegang, så går Land og Rige til Grunde af bar Ynkelihood.«

»Men hvis I nu måtte råde jer selv, vilde I så ingen Præst ha?«

»Jo, det vilde vi da rigtignok,« svarede både Mænd og Koner, »men så tog vi os en der prædikede Guds Ord, og som ikke drev Spot med Bondemål og Bondesæd.«

— År og Dag gik. Folk mærkede ikke noget til det Præsten

havde truet med. Derimod arbejdede Præsten og hans Kone ivrigt på »Bondens Dannelse«, det vil sige på at få Folk til at glemme deres hjemlige Mål og tale et såkaldt dannet Sprog. Præsten tog endogså Prædikestolen i Brug i dette Øjemed. Da han havde læst Evangeliet om den store Nadver, klagede han over hvor vanskelige Kårene dog var for en dannet Mand og Herrens Tjener. Selv Skriften holdt jo på sådan en grov Talemåde, som »Nadver« var ved Siden af »Aftensmåltid« der var indført fra Tyskland. Præsten og hans Kone øvede især deres Dannelsesstræb, når de var sammen med Bønderne i deres Gildeslag. Det lykkedes dem dog ikke at udrette noget ad denne Vej, men så prøvede de en anden. De havde taget to fattige Drengene i Huset. Om Søndagen fik de Lov at lege med Byens andre Børn, og så var det Meningen de skulde lære dem »dannede« Ord og Talemåder. De havde bl. a. lagt det grove Ord »heem« af og sa meget pænt »hjem«; heller ikke sa de »frå«, men »fra«. Men hvad hjalp det? De andre Børn lo bare af dem og kaldte dem »for-nemme«. Efter alt dette slog Præsten om og lagde sig efter at forstå Bøndernes nedarvede Mål.

En Søndag i Høst gik han hen til Jens Rasmussens. Mand og Kone og seks Pigebørn sad om det lange Bord i Dagligstuen og havde lige istemt Salmen: »Mit Barn, frygt den sande Gud,« da Præsten kom ind ad Porten. Han blev helt sær ved at høre Salmesang i Bønders Huse. Hurtig tog han de få Skridt hen til Fræmmersdøren og gik ind. Mand, Kone og Børn rejste sig for Præsten, men blev ved med at synge indtil de var færdig med Salmen. Så snart den sidste Tone døde hen, løftede Præsten sine Hænder og lyste Velsignelsen over dem; de svarede Amen!

»Men hvad skulde der nu være fulgt på denne Salme, hvis jeg ikke var kommen?« spurgte Præsten.

»Så havde vi sunget en Salme til,« svarede Manden, »og så vilde vi ha fremsagt Troen og Fadervor med Børnene. Sådan har vore Fædre gjort med os, og på den Måde er vi kommen til at tro på Vorherre.«

»Ja så,« svarede Præsten. »Men så har I vel også lært det i Kirken, i Guds Hus?«

»Nej det har vi ikke,« svarede Mand og Kone på en Gang. »I Kirken blir Folk bare hørt om de kender Ordene, men kender de dem ikke før de kommer der, så lærer de dem rigtignok aldrig at kende. Og de store bærer sig fejl ad, når de nu truer



alle dem med Tugthuset, som ikke kan sige disse Ord med deres Mund.«

»Så galt er det da heller ikke,« mente Præsten.

»Sådan kommer Sagerne til at stå, om end der blir vendt og drejet ved dem,« sa Manden. Der er jo lyst til at de der ikke kan fremsige de ti Bud, Troen og Fadervor, tilligemed nogen Salmer og Bønner, de må ikke gå til Guds Bord. Og det er tillige lyst til som Kongens Lov, at den der ikke går til Alters to Gange om Året skal i Tugthuset. Lægger vi alt dette sammen, får vi ud, at den der ikke kan sige Ordene kommer i Tugthuset.«

»Det er der noget i,« svarede Præsten; »men Kongen tænker også på at råde Bod på denne Ulæmpe: der skal bygges Skoler og indsættes Lærere i alle Byer. Børnene skal så gå i Skole, til de har lært deres Bøger. Siden hen, før de skal til Guds Bord, kommer de nok atter i Skole hos Præsten. Det blir så ikke længere Forældrenes Sag at føre dem ind i Menneskeheden som voksne, det blir Præstens og Degnens. Guds egne Ord lyder på, at Folk skal nødes til at gå ind i hans Hus.«

»Jeg har nok hørt og læst, at en Konge sa sådan,« svarede Manden. »Men jeg skulde ta meget fejl, dersom denne Konge lod Folk nøde ved andet end gode Ord.«

»Sandt nok,« svarede Præsten. »Men Kongen er jo som en Far for sit Folk, og enhver Far må ved alle Midler føre sine Børn frem til det gode, eller lede dem *på Dydens Vej*, som dannede Folk nu kalder det. Tvangen, endogså Straffen, peger Bibelen på. Det har vor allernådigste Konge fået Nåde til at forstå, og han vil sætte det igennem med Nidkærhed, såvel overfor Landets Børn som han er Landsfader for, som overfor de kongelige Børn hvis kongelige Far han er. Men eftersom Blodets Bånd er det stærkeste af alle Bånd, så holder vor allernådigste Konge mest af sin egen kongelige Søn. Derfor blir han også tit pisket så Blodet flyder, og det er bare for Knægtens Ulyst til Guds frygt.«

»Stakkels Barn!« udbrød Konen. »Det hjælper så ikke ham, at han er højt på Strå. Men Tiden vil vise, om det ikke fører til det modsatte af Guds frygt, både med Prinsen og med Folket, for vi har et gammelt Ord der siger: De kan nøde en Ko til Vandet, men ikke nøde Vandet i hende! Og Kongen kan vistnok nøde os allesammen, sin egen Søn med, til at læse, gå i Kirke og bøje Knæ, men nøde nogen ind i Guds Rige kan han dog ikke.«

»Men del er den eneste Måde Kongen kan frelse sin egen Sjæl på,« sa Præsten, »og desuden frå vi trøste os med at Hensigten helliger Midlet.«

»Det Ordsprog kender jeg ikke,« sa Manden.

»Det er også af fremmed Rod,« svarede Præsten. »Det stammer endog fra Folk som er fredløse i Kongens Riger og Lande. Men godt Råd af revent Skind er ikke at foragte.«

»Vi forstår os kun lidt eller rettere slet ikke på jeres udenlandske Tankegang; men det kan vi forstå, at Kongen under os ikke noget godt, og at I Folk som har været i den sorte Skole styrker ham immer i alle hans Påfund. Det er vel sagtens jeres Skyld at stakkels Bønder ikke længer må lege Jul eller ride Sommer i By. Men — vi må hellere lade den Sag fare, eftersom vi ligegodt aldrig blir enige. Derimod er der noget andet vi gjerne vil tale med Præsten om. Vi har tænkt vore to ældste Pigebørn skulde med til Guds Bord nu til Mikkelsdag.«

»Men så,« svarede Præsten studsende. »I vil så ikke vente, til det nye kommer i Stand som jeg talte med jer om.«

»Nej, den Herlighed bryder vi os ikke om at få Del i. Det vil jo også bli en sørgelig Tid for stakkels Børn, når de skal piskes til at læse af de urimelige Degne.«

»Hvormange År er de to Tøse?« spurgte Præsten.

»Den ældste er fem over den halve Snes,« svarede Konen, »og den anden er halvandet År yngre.«

»Og de kan vel deres Sager?«

»Det forstår sig,« svarede Moren.

»Ja, så kan der ikke engang gøres Indvendinger imod det. Kom kun med dem, når I har Lyst.«

Præsten talte længe med Folkene, de sang et Par Salmes, og til Slutning bad han om deres Venskab.

-- Nogle År gik hen fra dengang Præsten første Gang truede sine Byfolk med at de eller deres Børn skulde ordentlig i Skole for at få Lov til at gå til Guds Bord, eller som det lige straks kom til at hedde: for at kunne komme i Himmerig. Endnu var Truslen ikke bleven opfyldt. Men endelig kom det — og det kom som det skulde være en stor Højtidelighed. Der blev nemlig sagt af de store, at der nu var gået lige to Hundrede År, siden Troen på Paven og hans Helgener og Munke blev afskaffet, og den såkaldte evangelisk-lutherske Lære blev indført. Til Minde herom blev der fejret en stor Højtid, og ved samme Lejlighed blev det

kongelige Påbud om Konfirmationens Indførelse læst op; og det blev kaldt et stort og glædeligt Fremskridt i Dyd og Guds frygt.

Men de fleste Menigheder tog det som en ny Byrde de store havde lagt på deres Skuldre. Næste Åar kom der en såkaldt »Forklaring« eller en ny Lærebog. I den blev det slået fast hvad der skulde gå og gælde for sand Kristendom, og hvordan de store vilde ha den Ting forstået. Hidtil var Kristendom gået fra Mund til Mund; nu gjaldt det om at kunne sine Bøger udenad. Om ikke det gamle Sagn helt er på Afveje, var det Dagen efter Mortensdag 1737 Præsten første Gang gav sig til at holde *Allerskole*, som det kom til at hedde i Folkemunde. Det Navn stemplede Præsten som barbarisk; han kaldte det at læse til Konfirmation og de unge blev kaldt Konfirmander.

Vi vil nu kigge indenfor i Præstens Konfirmandstue og se lidt af den Kamp han førte og de Skuffelser han måtte døje.

»Kan I sige mig Børn,« spørger Præsten, »hvad er egentlig Troen?« Tavshed. Endelig tog en Pige Mod til sig og svarede: »Troen er noget som står i Katekismen når vi går i Lilleskole; men når vi går i Alterskole står det i Forklaringen.« Mod Sædvane lo Præsten og spurgte: »Men når I nu blir store og blir gift, hvor står det så?« Lang Tåvshed, indtil en anden Pige vover sig frem. »Så står Troen Gudskelov ingensteder; så er vi sluppen for al den Møje, og har ikke engang nødig at gå ud på Kirkegulvet til Overhøring. Ja, hvis vi inden den Tid får en Konge som vil ta de grimme Gabestokke bort, kan vi jo endog lade være med at gå i Kirke, når der ikke er noget der drager os derhen.« »Nej, Børn,« tog Præsten fat, »Troen er en Bestandighed i det som vi håbe, og en fast Overbevisning om det som ikke ses.« Flere Gange fremsa han dette Skriftsted; så måtte vel en eller anden kunne sige ham hvad Troen var. Der var også en Pige der stemte op: »Den anden Part. De tre Trosartikler, den første Artikel, om Skabelsen: Jeg tror — —.«

»Nej, nej, mit Barn! Det var noget helt andet. Troen er — —?« Men da ingen kørte videre, vedblev han: »-- — en Bestandighed i det som vil håbe. Men hvad er det da egentlig vi håbe? Sig det nu Børn, at jeg kan ha Glæde af jer. Jeg skal jo engang gøre Regnskab for jeres Sjæle.« Længe var der Tavshed, men endelig svarede en næsten mandvoksen Dreng: »Ja alle Bønder håber at de store kommer til at svede i Helvede for alt det de plager Småfolk med, også for dette Satans Læseri.«

»Kors dog!« råbte Præsten. »Min Far og Mor har da også det Håb,« sa en Pige. »Min har det samme,« råbte mange i Munden på hverandre. »Det er skrækkeligt«, sukkede Præsten. »Det er jeres Præst og Sjælesørger der siger jer det, og I må endelig tro det Børn, for det er lige så fuldt, som var det Vorherre selv der sa jer det.«

»Jeg tror det ikke, om så Sankt Peder kom med Bud om det fra Himlen,« svarede den voksne Dreng. »Og jeg er vis på Far troede det heller ikke, hvis han fik en halv Snes Skrupper af Hundepisken, især når Nådigherrens Højrehånd havde ved Skaftet, for så revner Huden ved det første Slag, og Skjorten hænger fast ved det levrede Blod, inden han vel har givet os det sidste.«

— Søndag efter Påske skulde Folk se, hvordan det herefter skulde gå til, at deres Børn blev gjort til voksne Mennesker der måtte komme med til Guds Bord. Nogen Dage i Forvejen havde Præsten givet hvert af Børnene et Nummer, hvorefter de skulde ha Plads på Kirkegulvet under Overhøringen. Derom gik der megen Snak i Byen i de Dage. En Gårdkone og en Indsidderkone havde hver en Datter der skulde konfirmeres. »Din Datter skal stå øverst på Søndag, Karen,« sa Gårdmandskonen til den anden der sad til Huse udenfor hendes Port. (Alle Indsiddere eller Lejeboliger i Fæstegårdene lå med Indgangsdør udenfor Gårdens Port). »Ih du Frelsens Gud! — skal hun dog bare ikke falde ned og slå sig til Skade, stakkels Tøs!« jamrede Konen. »Men der skal jo nogen til det værste, og det skal de voveste! Hun skal sagtens ha den slemme Plads, fordi hun er den eneste blandt dem alle som er født udenfor en Mands Port. Bare hun dog måtte komme til Guds Bord, inden de sætter hende derop, for jeg frygter tilvisse, at hun ikke kan tåle det. Hun har aldrig kunnet træde en Høstak uden at det svimlede for hende, og dette må jo bli meget højere!«

»Men er du da rent af Lave, Karen!« sa Gårdkonen, »hun skal bare stå længst oppe, og det er jo det villerste.« »Å Gudske-lov da, men hvorfor kyser du så Livet af mig? Det har sat sig i mine Knæ, og der går det ikke af de første tre Dage.« »Tænk dig, min Anna skal ha den næstvillerste Plads eller stå Nummer to; de blir altså de to allervillerste Høns i Kurven.«

Dagen kom; Kirken var overfyldt. Folk sad rolig og spændt under Gudstjenesten, men egentlig vrede i Sind over det nye; de forstod ikke andet deraf, end at Magten til at opdrage deres Børn

for en Del var taget fra dem. Børnene kom dog ikke til Guds Bord den Dag; og det mildnede lidt, da Præsten sa det vilde være ham en Glæde, om Forældrene vilde følge deres Børn til Guds Bord næste Søndag; nu var Børnene værdige dertil.

Ved Kirkestævnet samlede en Klynge om Præsten og to Koner. Det var den omtalte Gårdkone, og Indsidderkonen der sad til Huse udenfor hendes Port. De vilde endelig ha Præsten til at sige dem, om deres Døtre nu også kom til at sidde øverst til Bords i Guds Rige. Præsten så halvt forskrækket på dem og sa: »Kære Koner, I spørger mig om noget som ikke engang Vorherre Jesus kunde svare på i sit Køds Dage.« »Vi ved det nok,« svarede Konerne, »men vi mente Præsterne var noget klogere i vore Dage, end Vorherre var da han gik på Jorden; han var jo dengang et Menneske og havde ikke engang været i den sorte Skole. Men sig os i hvert Fald hvad det tyder på, at de og netop de skulde stå øverst.« Præsten forsikrede det var bare en Ære de nød, fordi de kunde deres Bøger bedre end nogen af de andre. »Men holder Vorherre da virkelig mest af dem der læser bedst?« »Det tror jeg tilvisse han gør,« sa Præsten.

Underligt gik Ordet mellem Folk om denne Samtale. Sikken en Opdagelse de Folk havde gjort som havde lært i den sorte Skole! Vorherre holdt altså mest af dem der læste bedst. Nej, mente andre, de der har gået i den sorte Skole har deres Visdom fra Fanden. Hvad de end vidste, kunde de umulig vide hvem Vorherre holdt mest af.

— To Snese År længere frem i Tiden sad to gamle Koner og talte med hinanden om at de nok ikke havde langt tilbage. Da udbrød den ene: »Ja du kan sagtens, du kan dø rolig og med Glæde. Du blir let salig, for du kan læse i Bog, men jeg — jeg kan kun stove!«

En sådan Tankegang førte med sig, at Folk vænnede sig til at læse i Bog for at komme i Guds Rige. Hver Gang det kneb, tyede man til Bøgerne. Trak et Tordenvejr op over, og Folk sad i deres Stuer, skulde de altid ha en Bog frem, og så gav en sig til at læse højt. I Førstningen læste de fleste de Bønner der stod i Salmebogen; men Tid efter anden blev det en aldeles ligegyldig Sag hvad de læste, når bare der blev læst. Blev en tung i Sind, tog han en Bog. Blev en syg, læste hans gode Venner for ham. Læsningen blev et Hovedmiddel mod alt og kunde råde Bod på alt.

»Å Herregud,« sa en af de gamle. »Sikken de store har fået os omskabt, og sikke dog vi er bleven! Først har de tvunget os til at gå i Kirke, og nu står de og gør Nar af alt det de tidligere har lært os. Bøger de nu i over to Snese År har tvunget Folk til at læse skal jo heller ikke længer kaldes gode. De vil lede os, men de er jo blinde selv, og det må jo så gå, som det står i Bibelen, at når Blind leder Blind, så falder begge i Graven. Kunde vi vende tilbage til de Dage, da jeg var ung! — men det går ikke. En der lægger Hånden på Ploven og ser tilbage er ikke skikket til Guds Rige, skal der stå i Bibelen. Vi får se, om vi kan live den gamle Gudsfrygt op igen. Gemt er jo ikke glemt!«

Nej, gemt er ikke glemt. Det viste sig et Stykke Tid senere. Da kom den »Oplivelse af den gamle Gudsfrygt« som den gamle længtes efter. Herom skal vi høre i næste Afsnit.

Rasmus Hansens »Gamle Minder« der udkom i Odense 1882 er en værdifuld og ejendommelig Kilde til Oplysning om de gamle Fynboers Liv og Tankesæt. Rasmus Hansen var født 1824 og lyttede som Dreng ivrigt til de gamles Fortællinger. Senere fortalte han hvad han havde hørt, ofte i Form af Samtaler, der giver et usædvanlig levende Billede af Stemninger og Tilstande i 1700erne.

Meget har han hørt af sin Farmor (født i Gudbjærg 1750), meget af andre gamle. Det er den mundtlige Overlevering der her er gået forunderlig levende fra Slægt til Slægt, altså slet ikke »Historie« i Ordets sædvanlige Mening. Men de gamle Frasagn gør et pålideligt og troværdigt Indtryk, og man må give Rasmus Hansen Ret når han siger: »Mangt og meget kommer til at tale sin egen Sag, hvad det ad anden Vej næppe kunde komme til, da hin Tids Pennesførere enten har ladet det uanset, eller måske af egne Grunde har fortiet det med Flid.«



# TRÆK AF DEN FYNISKE VÆKKELSE HISTORIE

Ole Svane og Kristen Madsen.

**F**ra gammel Tid havde der været baade Præster og Lægfolk, der hørte til de »stille i Landet« og havde bevaret en levende Guds frygt i deres Hjerter midt i den kolde rationalistiske Tid. Det var som Sæden, der laa under Snedækket og ventede paa Foraaret. Og Foraaret kom her paa Fyn saavel som andre Steder i Landet, endnu før Grundtvigs vækkende Indflydelse lod sig mærke, med den kendte Lægmandsbevægelse, hvis førende Mænd var Ole Henrik Svane og Kristen Madsen.

Pietismen og den hernhutiske Bevægelse kan regnes som Forløbere for den fynske Vækkelse. Pietismen laa i Dvale ved det 19. Aarhundredes Begyndelse, og Hernhuterne begyndte at faa Indpas i Landet. Hernhutismens Stifter Grev Zinzendorf, der havde været Kristian den 6.s Ven og Raadgiver, var falden i Unaade og blev forvist fra København. »Vi anse dem for fromme Folk, men som derhos vandre noget uordentligt, en ganske aparte Sekt er de.« Saaledes omtales Hernhuterne af Kongen. Flere forskellige Partier opstod, og for at bringe Orden i Statskirken udarbejdede Regeringen<sup>1)</sup> den berømte Forordning om de gudelige Forsamlinger af 13. Januar 1741.

Adskillige fynske Præster var Tilhængere af den hernhutiske Bevægelse, saaledes Lillelund, Faaborg, senere Jordløse, Mygind i Dreslette og Niels Basse i Sønderby. Biskop Ramus (1732 til 1763) havde meget at gøre med at holde Styr paa disse Bevægelser, hvis Midtpunkt var Dreslette Præstegaard. Siden hen maa nævnes Ludvig Boesen i Rynkeby, senere Vigerslev, og Rasmus Balslev i Haarslev som Venner af den ny Vækkelse. Blandt de Mænd, som tilligemed mange andre kom langvejs fra for at høre Boesen i Vigerslev, var ogsaa Peter Larsen fra Skræppenborg

1) General-Kirke-Inspektions-Kollegiet.

og Anders Larsen fra Gamborg, som begge var paavirket af Hernhuterne; men den ny Slægt, der fremstod, kunde ikke rigtig hjertelig slutte sig til den fremmedartede hernhutiske Bevægelse.

Det er som saa ofte i Kirkens Historie simple Redskaber, der bliver brugt til at fremme det nye Liv. — Den gamle Skomagersvend Ole Henrik Svane var fra Kulsviereggen paa Sjælland (født 1740), og efter en fattig og stræng Barndomstid kom han i 13 Aars Alderen til København, hvor han kom i Lære hos en god Mester. Ole stod i Lære i syv Aar og han vidste nok, at det skulde gaa ham godt; thi paa Vandringen til København faldt han paa Knæ under et Bøgetræ og bad Gud om at give ham en god Mester og gode Klæder til Konfirmationen og naar han blev Svend. Han fik ogsaa begge Dele. Som Svend rejste han fem Aar i tyske Byer og opholdt sig længst i Berlin netop paa den preussiske Syvaarskrigs Tid. Han var nær bleven tvunget til at blive Soldat og kom ind i svære Sjælekampe, der først ophørte, da han kom tilbage til København. Paa Vandringen hjem fandt han paa at lægge alle sine sammensparede Penge ud paa Græsset for at tælle dem og glæde sig over Synet af dem. Han hørte da en indre Røst, der sagde: »Vil Du være en Afgudsdyrker.« Hurtigt fik han de blanke Dalere i »Katten« igen og var nu klar over, at han aldrig mere vilde være en Mammons Træl. Mange fromme Mennesker paa de Tider troede paa saadanne Indskydelser og indre Røster. Svane var noget paavirket af Hernhutismen og Pietismen, men var mest glad ved Luthers Lære, og næst efter Bibelen kendte han ingen bedre Bog end Luthers Huspostil. Som han engang gik paa Gaden i København hørte han igen en Røst, der sagde: »Drag nu til Fyn, thi der har jeg levnet mig 7000 Mand, som ikke har bøjet Knæ for Baal; dem skal du være et Redskab til at frelse!« Ole Svane, der var vant til at leve i Storbyer som Berlin og København, syntes ikke om at komme over i saadan en Ravnekrog. Men samme Dag hørte han, at der var Plads for en troende Svend hos en Skomager i Svendborg. Saa turde han ikke sige Nej og rejste derover. Her fandt han en noget sødladen hernhutisk Kristendom, som han med sit sunde lutherske Syn ikke kunde forlige sig med. Hver Søndag Eftermiddag samledes en Del Mennesker hos Købmand Brandt, der ikke hørte til Hernhuternes Menighed, og Svane sluttede sig til dem og førte til Ordet. Desuden gik han om til syge Folk; men han klynkede

ikke med de syge og var glad i sin Tro, selv om Døden truede. Han øvede ved sin frimodige og glade Færd en god Gerning. Gennem Bekendtskab med Snedker Rasmus Klink i Svendborg, der var født i Kerteminde, kom Ole Svane som gammel 74aarig Mand til Kerteminde, hvor nu Snedker Klink boede. Hos ham boede Svane de sidste elleve Aar af sit Liv. Her samledes hver Søndag efter Kirketid en lille Kreds af aandeligt vakte Mennesker. Man sang en Salme af Guldbergs Salmebog. Svane læste saa en af Luthers Prædikener og holdt en lille Bøn. Inden man skiltes, blev der igen sunget en Salme, og en opbyggelig Samtale begyndte. I fem Aar havde den lille voksende Kreds Fred til at holde sin Andagt uforstyrret, skønt Myndighederne saa med onde Øjne derpaa. Byens Præst Jens Paludan-Müller var venligsindet mod Forsamlingsfolkene. Anderledes blev det, da Professor Andersen blev Sognepræst i Kerteminde og Drigstrup. Nu begyndte der at komme Trængselstider for den lille Kreds; men da var Ole Svane allerede død.

Blandt de mange Mennesker Ole Svane blev til Velsignelse for kan nævnes en gammel 100aarig Pige Ane Margrethe Rønning, som var sengeliggende i mange Aar. Hun udbød, da Svane kom: »Gud ske Lov! Saa kan vi tale sammen! Nu har jeg ligget i otte Aar og bedt til Herren:

Her ligger jeg blandt Rov og Ran;  
Send et Guds Barn, som tar mig an!

Hun døde 1824 og Aaret efter døde Svane. Han blev fulgt til Graven af mange Mennesker, og Præsten, hans gamle Modstander, talte kønt ved Graven om ham. -- Han var et trofast Vidne og begyndte paa sine gamle Dage at høste med Frydesang. Den signede Dag var ved at bryde frem af den mørke Nat.

»Ja, Ole Henrik Svane,  
Han var en kristen Mand,  
Som under Luthers Fane  
I vantro Tid holdt Stand;  
Og da han gammel døde,  
Var Kirkens Morgenrøde  
Paa Himlen klar at se!«

Blandt de, som sluttede sig til Kredsen af vakte, var ogsaa Tømrer og Husmand *Kristen Madsen* (1775—1829) fra Bregør.

Hans Hustru, Mette Marie, en lille mild og venlig Kone, var en Søndag kommet til Forsamling hos Klinks og fandt saa stort Behag deri, at hun kom igen den følgende Søndag. Hun kunde først ikke faa sin Mand med; han havde ikke Tid, sagde han; men da han havde anskaffet »Den gyldne Skatkiste« og læst lidt i den, kom han saa vidt, at han ved Helligaandens Hjælp saa, at han var en stor Synder og kom i stor Sjælenød. Denne Kamp stod paa i flere Maaneder; men efter en Altergang skete paa en Gang en stor Forandring med ham. Han saa i et Syn den korsfæstede Frelser og følte fra den Dag en salig Glæde over sine Synders Forladelse, som aldrig forlod ham. Han var før vant til at føre Ordet ved Bøndernes Gilder, hvor han var Skaffer. Nu fik hans Tale et andet Indhold til Forargelse for mange, men til des mere Glæde for andre. Peder Larsen Skræppenborg siger om ham: »Jeg har aldrig hørt eller set noget Menneske saaledes gennemtrængt af Kristi Kærlighed, han kunde næsten bevæge Stene med sin Kærlighed, han talte til Folk om, hvorledes det stod til mellem dem og Vorherre, om de var bleven i deres Daabs-pagt, eller hvis de var faldne ud deraf, om de da havde gjort Omvendelse, og hvis ikke da at søge Vorherre medens det var Tid, for det vilde en Gang blive for silde. Han talte saa flydende, kraftigt og hjærteligt, og saa gripende, at mange ikke kunde modstaa den Kraft, som bevægede hans Ord.«

Kristen Madsen levede kun i en halv Snes Aar efter sin Opvækkelse; men han øvede en overordentlig stor Indflydelse paa alle, han kom i Berøring med. At de gudelige Forsamlinger kunde fortsættes med saa rige Følger skyldes vel den store Modstand og Forfølgelse fra Øvrighedens Side. Jo mere Modstand des mere Sammenhold. Forfølgelsen kom især fra Pastor Smith i Mesinge, en Godsforvalter, og Degnen og Sognefogden i Drigstrup, der alle arbejdede saa længe, at de fik Professor Andresen til at anlægge Sag mod Kristen Madsen, fordi han havde overtraadt den gamle Forordning af 13. Januar 1741, der forbyder Lægfolk at lade afholde opbyggelige Forsamlinger. Sognepræsten skrev til Kancelliet, at Kristen Madsen havde samlet sine 54 Tilhængere i Sognet »ved Stedets afsides Beliggenhed og ved sin gesvadsige Veltalenhed, hvori han især som Skaffer ved Gilder har efterhaanden erhvervet sig en Slags Veltalenhed og Dristighed, der altid virker paa den raa Almue. — — Der strømmer Gaver og Foræringer ind lil ham, især hver Løverdag og andre

hellige Aftener, da om hellige Dage og Fester en talrig Mængde af Mænd og Kvinder, unge og gamle strømmer til Huset.« Kristen Madsen blev flere Gange indkaldt til Forhør paa Herredskontoret hos den velvillige og rettænkende Herredsfoged Friestedt, som engang fik ham til at love ikke at afholde Forsamlinger for fremmede i sit Hus; men da han kom hjem til sin Kone, fortrød han Løftet og gik Dagen efter ud til Herredsfogden for at gaa i Fængsel. Han fik dog Lov at gaa hjem igen, og allerede en Uge efter holdt han atter Forsamling i sit Hus. I sin Nød havde Kristen Madsen før den Tid skrevet et langt Brev til Dronning Marie Sofie Frederikke, hvori han klager over den Modstand, han var udsat for fra Øvrighedens og andre Folks Side. Flere Gange havde man slaet hans Vinduer ud om Aftenen, naar der blev holdt Forsamling. Brevet virkede ikke, og Forfølgelsen blev ved. Kristen Madsen døde, før Retssagen var til Ende. Sognepræsten nægtede at forrette Jordpaakastelsen, og Kapellanen, Monrad, gav ham ogsaa en bedre Omtale, end Andresen vilde have givet. Han sagde bl. a.: »Han hed Kristen og var en Kristen, velsignet være hans Minde.« — Paa hans Gravsten staar:

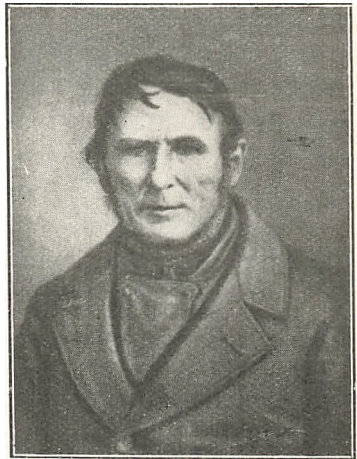
»Her under hviler Støvet af Tømmermand Kristen Madsen og Hustru paa Bregnør Mark. Han var født i Munkebo i Marts 1775 og død i Bregnør den 29. Februar 1829. En Mand, dybt greben af Guds Kærlighed, udrustet af Aanden med Tro og Kraft. Han blev et Middel til det kristelige Livs Vækkelse i en død og vantro Tid, hvorom Valgmenigheden Emauskirken bærer Vidne. Denne Mindesten blev rejst ham af Venner den 30. Marts 1869.«

### **Peter Larsen Skræppenborg.**

Foruden Ole Svane og Kristen Madsen maa ogsaa nævnes den mest navnkundige af de fynske Lægprædikanter, Peter Larsen Skræppenborg.

Han er født 1802 i Hunderup ved Odense, hvor Faderen var Branddirektør. Faderen ønskede, han skulde være Landmaaler, og efter sin Konfirmation kom han i Lære hos en Landmaaler paa Skræppenborg ved Tommerup; men dette Arbejde huede ham ikke, og et Par Aar efter ved Faderens Død gav han sig i Tjeneste som almindelig Karl paa samme Gaard. Nu var han rigtig kommen paa sin rette Hylde, og det var en Fryd at se

den unge Karl arbejde med Liv og Lyst, saa han svedte derved. Der var den gode Ting hos ham, at han gjorde alt til Gavns og forlod aldrig Arbejdet paa Halvvejen. Her mødte han for første Gang de vakte; men de hørte til »de stille i Landet« og plagede ham aldrig med Omvendelsesprædikener. I sit Hjem og ved Konfirmationen havde han egentlig ikke faaet noget Indtryk af ægte Kristendom; men nu følte han sig tiltrukken af disse Mennesker, der lod ham gaa i Fred og fjernede sig fra ham, naar de holdt deres Andagt. Peter Larsen holdt ualmindelig meget af at danse, og han følte nok, at Gaardens Folk misbilligede, naar han gik sammen med Ungdommen i Nabolaget til Dans. Men Peter Larsen tog fat paa Dansen som paa et andel Stykke haandfast Arbejde og dansede til den lyse Morgen, saa Sveden randt, og det altid med de tungeste og mest kluntede Piger, som ingen andre vilde have med at gøre. Engang ved et saadant Dansegilde spurgte man ham, om han ikke snart skulde være »hellig« ligesom de andre paa Skræppenborg. Han svarede hverken Ja eller Nej; men fra nu af bestemte han sig til at gaa med til de opbyggelige Møder paa Gaarden; thi han syntes ikke, han kunde sige Nej uden at fornægte Vorherre. Da Peter Larsen var dygtig til at læse, fik han snart den Bestilling at læse for de andre af de gudelige Skrifter, især Luthers Bøger, som han blev særlig fortrolig med og tilsidst kom til at holde meget af, fordi Luther altid taler om, at vi maa tage det evige Liv som en Naadegave, og at ingen kan gøre sig selv retfærdig. Det kneb ham noget at naa til dette Standpunkt, da han af Naturen var anlagt til selv at ville gøre Arbejdet under Frygt og Bæven; det klarede sig dog for ham tilsidst, at Luther havde Ret. — Peter Larsen havde det nu som Kristen Kold, da han blev vakt til levende Kristendom; han maatte tale om det og kunde ikke som sine hernhutske Husfæller gaa stiltiende omkring, og derfor var det en stor Glæde for ham at møde Kristen Madsen, som heller ikke ønskede at tie med sin Tro.



P. Larsen Skræppenborg.

den unge Karl arbejde med Liv og Lyst, saa han svedte derved. Der var den gode Ting hos ham, at han gjorde alt til Gavns og forlod aldrig Arbejdet paa Halvvejen. Her mødte han for første Gang de vakte; men de hørte til »de stille i Landet« og plagede ham aldrig med Omvendelsesprædikener. I sit Hjem og ved Konfirmationen havde han egentlig ikke faaet noget Indtryk af ægte Kristendom; men nu følte han sig tiltrukken af disse Mennesker, der lod ham gaa i Fred og fjernede sig fra ham, naar de holdt deres Andagt. Peter Larsen holdt ualmindelig meget af at danse, og han følte nok, at Gaardens Folk misbilligede, naar han gik sammen med Ungdommen i Nabolaget til Dans. Men Peter Larsen tog fat paa Dansen som paa et andel Stykke haandfast Arbejde og dansede til den lyse Morgen, saa Sveden randt, og det altid med de tungeste og mest kluntede Piger, som ingen andre vilde have med at gøre. Engang ved et saadant Dansegilde spurgte man ham, om han ikke snart skulde være »hellig« ligesom de andre paa Skræppenborg. Han svarede hverken Ja eller Nej; men fra nu af bestemte han sig til at gaa med til de opbyggelige Møder paa Gaarden; thi han syntes ikke, han kunde sige Nej uden at fornægte Vorherre. Da Peter Larsen var dygtig til at læse, fik han snart den Bestilling at læse for de andre af de gudelige Skrifter, især Luthers Bøger, som han blev særlig fortrolig med og tilsidst kom til at holde meget af, fordi Luther altid taler om, at vi maa tage det evige Liv som en Naadegave, og at ingen kan gøre sig selv retfærdig. Det kneb ham noget at naa til dette Standpunkt, da han af Naturen var anlagt til selv at ville gøre Arbejdet under Frygt og Bæven; det klarede sig dog for ham tilsidst, at Luther havde Ret. — Peter Larsen havde det nu som Kristen Kold, da han blev vakt til levende Kristendom; han maatte tale om det og kunde ikke som sine hernhutske Husfæller gaa stiltiende omkring, og derfor var det en stor Glæde for ham at møde Kristen Madsen, som heller ikke ønskede at tie med sin Tro.



De to ivrige Mennesker rejste nu rundt til Møder i Vestfyn, hvor Kristen Madsen førte Ordet, og Peter Larsen var Køresvend. 1822 blev Peter Larsen gift med en af Døtrene paa Skræppenborg og overtog samtidig Gaarden som sin Ejendom. Han maatte gøre store Udbetalinger til hendes Søkende, Tiderne var daarlige for Landbruget, og Jorden var tarvelig, hvorfor han kom til at sidde haardt i det; men ved Flid og Sparsommelighed fik han i Aarenes Løb Jorderne forbedret bl. a. ved Mergling. Det var strengt at tjene hos Peter Larsen. Han var den første, som var oppe om Morgenen, men det gik med Humør, for han vækkede Folkene med en Morgensalme af Kingo, og Dagen igennem rendte han altid selv foran og tog haardt fat, saa der skulde en rask Karl til at følge ham. Han hævdede strængt den gamle Bondeskik i Klædedragt og Levemaade og kunde blive »gal i Hovedet«, naar andre Bønderfolk bar sig ad som Købstadfolk.

Peter Larsen naaede ikke at faa Kristen Madsen med over Lillebælt; men efter dennes Død rejste han selv over til Jyderne og var nu baade Køresvend og Taler og virkede til stor Velsignelse for mange Mennesker i forskellige Egne af Jylland. Han kom i Forbindelse med de stærke Jyder og støttede deres Krav om at benytte Pontoppidans Forklaring ved at faa de vakte paa Fyn sammen med Jyderne til at indsende et Andragende til Regeringen om at faa Lov til at benytte denne Bog ved Børnenes Undervisning i Stedet for Balles Lærebog. Der blev intet Hensyn taget dertil, og i Stedet for begyndte Regeringen at forfølge de omrejsende Prædikanter, og Peter Larsen blev da ogsaa fængslet et Par Gange, og flere Gange kom han til at betale Bøder.

Det var et stort og opofrende Arbejde, han havde paataget sig ved i mange Aar at køre rundt i Landet med sin egen Befordring. Det var nemt at høre, naar Peter Larsen kom kørende; thi ofte sang han af sine Lungers fulde Kraft, naar han agede ind i en Gaard til en af sine gode Venner, og det var Luthers, Kingos og Brorsons Kernesalmer, han sang. Der har vel sjældent levet et mere lysvaagent Menneske end Peter Larsen Skræppenborg. Der var noget morgenfriskt over ham, og det var ganske betegnende for ham, at han ofte brugte Kingos prægtige Salme: »Vaagn op og slaa paa dine Streng, syng mig en dejlig Morgensang!« Han kunde blive ved at tale i flere Timer i Træk og holdt ikke op, før Sveden kom ud og, som der er bleven sagt, han talte ikke alene med Munden, men ogsaa med Armene og Benene, og

mens Sveden randt, trillede Taarerne ned ad Kinderne. Efter Bønnen sang han den ene Salme efter den anden, og hvis det var en ny, der skulde læres, da blev den samme Salme sunget mange Gange. Han kunde aldrig blive træt af at prise og takke Gud for hans Naade, og han hød altid Farvel i Jesu Navn.

Peter Larsen boede i sine sidste Aar i Dons ved Kolding og døde 1873. Hans største Betydning var vel, at han bragte de spredte Forsamlingsfolk i indbyrdes Forbindelse ved sine mange Rejser. I sine sidste Aar sluttede han sig nærmere til Grundtvig, hvad mange af hans gamle Venner ikke syntes om.

### Pastor Agerbek og Vækkelsen.

Det viste sig, at hvor Livet vaagnede, der vaagnede ogsaa Fortagsomhed og Dygtighed i andre Retninger, saa det Opsving, der fra omtrent 1825 begyndte i Haandens og Aandens Verden med Landbrug, politisk og folkelig Oplysning, fulgte i Vækkelsens Spor<sup>1)</sup>.

Pastor Agerbek i Espe gav 1836 de opvakte Bønder paa Fyn et godt Vidnesbyrd. Vel syntes han, at de undertiden udviste overdreven Strengthed og udtalte haarde Domme over andre, der ikke delte deres Meninger. Men Forholdet var vel, som en jydsk Bondemand sagde: »Naar der bygges et Hus, maa flere arbejde derpaa: Tømmermanden, som gør Allarm, Snedkeren, som støjer mindre, og Maleren, som giver Huset et smukt og venligt Udseende i al Stilhed. Saaledes bruger Gud ogsaa forskellige Redskaber til at vække og opbygge sin Menighed.«

Agerbek holdt selv Bibellæsninger, om Sommeren i Kirken og om Vinteren i Præstegaarden, og begge Steder samledes en saa stor Mængde Mennesker, at Sognets Folk klagede over, at de fremmede fra andre Sogne optog deres Pladser i Kirken. Præsten tillod ogsaa andre Talere at føre Ordet i Forsamlingerne, og efter Talen sang man Kingos og Brorsons Salmer, som Forsangeren i Mangel af Salmebøger fremsagde Vers for Vers. Ofte samledes man efter Prædikenen om Søndagen og indskærpede Hovedindholdet af Præstens Prædiken. — Ingen talte fornærmeligt om andre, og ingen jog efter at glimre; thi man kendte det menneskelige Hjerte og roste ingen, fordi han havde gode Tale-

<sup>1)</sup> Forsamlingsfolkene var de første, der sluttede sig til Kolds Højskoletanke.

gaver og dadlede ingen, fordi han havde ringe, naar blot det var kristeligt, hvad han sagde. Kvinderne talte ikke i Forsamlingerne, og man søgte altid at undgaa unyttig Drøftelse. De opvakte havde altid Gud for Øje i alt, de foretog sig, hvorfor de ogsaa ansaa verdslige Forlystelser for fristende og uværdige for en Kristen. De var meget lidt regnede af andre Mennesker baade i og uden for Bondestanden, og der fremkom de latterligste Rygter om de gudelige Forsamlinger, hvor der skulde foregaa slemme Ting, og hvor Fanden i Skikkelse af en sort Hund løb efter de hellige. — Skete det, at en af de vakte faldt for en eller anden Fristelse, var man straks rede: »Der kan man se deres Hellighed!« Her maa man nok spørge med Agerbæk: »Hvor er der mest sand Kristendom? Der, hvor man glæder sig over en Broders Fald, og med Latter udbreder Forargelsens Luft, eller der, hvor man sørger derover, og stræber at oprejse den faldne, om det er muligt?« Han raader ligeledes Præsterne til at tage sig af Forsamlingerne og lede dem, for at der ikke skal indsnige sig Sværmeri og Vildfarelse; thi hvis en Præst er overbevist om, at de hellige er paa den rette Vej, maa han ikke af Menneskefrygt eller Magelighed holde sig tilbage fra at støtте dem.

Efterhaanden tabte den hernhutiske Bevægelse sin Betydning, da den ny Vækkelse var mere dansk. Dens Værdi ligger i, at man lærte at bruge Kingos og Brorsons Salmer. Og den vækkende Tale førte til, at Menighedslivet vaagnede op af den lange Dvale, saa Menigheden var mere forberedt paa at tage imod den kristelige Oplysning, der senere kom fra Grundtvig og Vilhelm Beck.

#### Kilder:

Holger Begtrup: Det danske Folks Historie.

Frederik Nygaard: Kristenliv i Danmark gennem hundrede Aar.



Den gamle Friskole i Vornmark.

## FRISKOLEN OG FOLKEHØJSKOLEN

### Friskolen.

Det fynske Sind har altid ligget åbent for Overrissling af åndelige Strømme. Her i Bogen er der lige fortalt om »den fynske Vækkelse« der stred sig frem under Modstand og Forsøg på Åndstvang fra Statens og Kirkens Side. De jævne Ordføreres jævne Tale tændte i Sindene. Og det Røre der skabtes blev en af Forløberne for den senere grundtvigske Strømning. Det var med til at bryde Vej for Oprettelsen af Friskolen og Folkehøjskolen.

Friskolen er vokset op på Fyn, fordi Jordbunden var modtagelig her. Men dens Ophavsmand hørte hjemme i det nordvestlige Jylland. Det var Thyboen *Kristen Kold*. Han havde været Huslærer hos Præsten Vilhelm Birkedal i Ryslinge og havde i Vinteren 1851—52 gjort et Forsøg med at holde Højskole for voksne Karle. Sommeren efter gav han sig til at holde Børneskole — den første Friskole i Danmark — i *Dalby* på Hindsholmen, og i Juli Måned kan han melde, at Skolen er godt i Gang.

Der er »tyve vakre Børn«, og han og hans Medhjælper *Poulsen Dal* skiftes til at gøre Arbejdet.

Foreløbig holdt Friskolen til i et lejet Rum, en Dansesal der var bygget af en Spillemand og Skomager i Dalby. Endnu en Vinter holdt Kold Højskole i Ryslinge. Men Hindsholmen drog ham. »Fynboerne er Fantasifolket i Danmark,« har han engang sagt, og »Hindsholmerne er Fantasifolket på Fyn. Derfor skulde jeg til Hindsholm. Der var det lettest at komme i Gang.«

Så flyttede han til Dalby i Foråret 1853 og byggede et Hus af Tømmer og Brædder. »Fjællekassen« kaldte Modstanderne det spottende. Der var to Skolestuer foruden Lejlighed til Kold og en Sovesal ovenpå. Indtægterne var kun små. En Gårdmand der havde et Barn i Skole gav 8 Rdl. om Året i Skolepenge, var der flere Søkende, blev det til 5 Rdl. for hver. Husmænd betalte det halve. Kold selv gik i Træsko og gråt Vadmelstøj; men trods vanskelige Kår og stærk Modstand gik Børneskolen godt fremad, og der var snart mellem 70 og 80 Børn i Skolen.

Det nye ved Kolds Måde at holde Skole på får vi bedst Indtryk af ved at høre hvad en af hans ældste Lærlinge har fortalt:

»Dette at »gå i Skole« var det frygteligste jeg vidste, og en Skolemester var det værste Menneske jeg kunde tænke mig; Gang på Gang havde jeg fået af Tampen, og Læreren havde for Skik at ta to af os i Skuldrene og dunke os mod hinanden eller ruske os i Håret. Og vi måtte sidde hele Timer efter Skoletid og læse så højt på vore Lektier, at han kunde sidde i sin Stue og høre det. Vi læste og græd — læste og græd. Vi var så bange for ham, at vi skjulte os, når vi så ham gå på Vejen.

Så kom jeg til min Bedstemor i Dalby og skulde gå i Skole hos Kold. Jeg var både vred og bange. — Jeg sa til min Bedstemor, at jeg meget hellere vilde med Karlene ud og køre Gødning.

Den første Dag fik jeg også Lov dertil. Men så kom næste Dag — nu *skulde* jeg i Skole. Da kom ovenikøbet Kold selv og hentede mig. — Ingen af os sa et Ord den første Halvdel af Vejen. Endelig sa Kold:

»Ja ja, gode Ras Poulsen, når vi to har været sammen i otte Dage, så er vi gode Venner.«

»Nej«, sa jeg så tvært jeg kunde.

»Jo vi er,« sa han.

Så kom vi ind i Skolen. Så sang vi en Morgensang, det var jeg ikke vant til. Og så fortalte Kold Bibelhistorie. Vi skrev og

regnede, og tilsidst fortalte han et Æventyr, og vi sang nogen Sange.

Dette var en mærkelig Skole, tænkte jeg, han må jo ha glemt Lektierne. Men næste Dag var det ligedan, og jeg blev mere og mere forbavset. Jeg begyndte så småt at glæde mig, og bedre og bedre gik det. — Inden ret længe var Bibelhistorien det bedste jeg vidste. Når Kold fortalte om Josef, David og alle disse herlige Mænd fra Østerland, så syntes jeg det var noget jeg aldrig havde hørt før, skønt jeg havde læst om dem de Hundrede Gange. Jeg genfortalte det altsammen for min Bedstemor om Aftenen. Og hun var lige så glad derved som jeg. Og vi hørte om Tor der svang Hammeren mod Midgårdssormen, og Hjærtet hoppede i Livet på mig af Stolthed.«

Friskolen i Dalby blev Moderskolen til alle de senere. Om Sommeren gik enten Kold eller Povlsen Dal omkring i Landet og satte nye Friskoler i Gang. Den anden blev hjemme og holdt Skole. »Friskolen skal ind i vort Folk, om den så skal gå som en Kile gennem Træ«, havde Kold sagt. *Ryslinge* Friskole åbnedes i Marts 1856 med 17 Børn, og inden Årets Udgang var der 41. Samme Sommer kom der en Skole i *Trunderup*. Til de ældste Friskoler hører også *Vejstrup*, *Sønder Nærå* og *Sødinge*. Og i August 1859 var der til et Lærermøde i Dalby samlet Lærere fra tolv små »Koldske Friskoler«.

Men når Kold fik Hjemmene til at slutte Kreds om en Friskole, måtte han også i mange Tilfælde hjælpe dem med at få fat i en Lærer. Og hertil havde han en lykkelig Hånd. Traf han en som han mente egnede sig til Lærer, helmede han ikke, før han fik ham sat i Skub. Det var ikke Stilling og Indtægter der lokkede. Lønnen var altid meget lille, ofte kun 300 Kr. om Året, men det hjalp jo med de mange Gaver i Form af Fødevarer som Forældrene sendte. De gamle Friskolelærere var Folk med en stærk Tro og et frejdigt Livssyn; de tog Arbejdet op med Glæde og modnedes igennem det. »Mine små Friskolelærere siger Folk om, at de *kan ikke noget*, og det er måske også rigtigt; men de kan da mere end Børnene, og Marken står dem åben til at lære mere.« Sådan sa Kold, og han har vel nok Ret i, at det ofte stod småt til med Kundskaberne hos de første Friskolelærere. Men så vidste de det selv, og de arbejdede med Iver og Glæde på at tilegne sig mere Viden.

Allesammen havde de Ilden luende i sig. Der er dem imel-



lem som har fået Æventyrets Lysglans over deres Skikkelse. Tænk på Morten Eskesen, den vandrende Sanger og Budbringer fra Sønderjylland, eller på Klavs Berntsen der som en Lykkens Yndling, håret af Folkets Gunst, steg fra den ene indflydelsesrige Stilling til den anden.

Men for de fleste var Æventyret knyttet til Skolen og Hjemmet, til trange Stuer og trange Kår. Lad os følge Nordmanden Andreas Austlid, Kolds Skildrer, ind i et sådant Friskolehjem.

»Det er fattige Folk. Lønnen er lille; Børnenes Forældre er mest Småfolk. Skolen er ikke stor — ikke endnu. De har ikke engang et ordentligt Værelse at lægge sig i når Aftenen kommer, kun et lille Hul, så Døren til Skolestuen må stå åben for at skaffe Luft.

Men man trives her; man føler sig hjemme. Der er en Glans over disse Folk, en stiltfærdig Glæde som gør dig, du fremmede Nordmand, så godt. Det er som du har kendt dem i mange År.

Og så er det kun en halv Dag du har været der — en halv Dag.

Først kom du ind i Skolestuen og hørte Fortælling og så nogen lysende Barneøjne og hørte en dejlig Sang. De sang så gribende frisk.

Men kunde dette være en Skole? En Skole på denne Måde havde du aldrig tænkt dig.

Siden kom du til Bords. Du lagde Mærke til den skinnende hvide Dug, men allermest til de gode Ansigter der så smilende på dig, og bad dig være som hjemme.

Det var let at se de var hjærtens glade over at ha fået dig til Gæst. Og så fik du Rugbrød og stegt Flæsk og brunt Kandisukker til Kaffen. Og det smagte altsammen dejligt.

Du sad som til Højtid og Fest, for her mødte du Mennesker som af Guds Gaver gav det bedste de havde.«

I Rudme Friskole samlede Morten Eskesen både yngre og ældre Lørdag Aften til Sang, Fortælling, Oplæsning og Samtale. Efterhånden blev Lørdagen de unges Aften. Sådant blev de *fynske Friskolers Aftenskole* til. Disse Aftenskoler lever endnu i samme Skikkelse som dengang, og de har, som en af Friskolens egne Folk udtrykker det, »fremhjulpen og værnet om det åndsborne hos Ungdommen.«

I Friskolens første Tid var Juletræet en Sjældenhed i Hjemmene på Landet. Men så gav Lærerne sig til at holde Juletræ. Det var ikke kolde elektriske Blus der strålede i de grønne Grene,

det var bare Tællelys man tog med hjemmefra; men deres skiftende Flammer havde noget levende og kønt over sig. Store og små samlede om Træet og gik rundt med hinanden i Danselegen. Sådanne Aftener var der overfyldt i de små Friskolehjem, men det var Skolens store Festdage.

Friskolens nære Tilknytning til Hjemmene kunde give sig Udslag i, at Læreren fortalte på Fynsk. Det gjorde Hans Nielsen i Stige, når han fortalte Bibelhistorie. Engang der var Eksamen gengav en lille Dreng Fortællingen om Abraham og Isak på usminket Fynsk. Det huede ikke Provsten. »De må dog lære Børnene at tale deres Modersmål,« sa han, »det hedder dog for Eksempel en Vædder og ikke en Væ'er.«

»Da tror jeg hans Mor siger Væ'er,« svarede Hans Nielsen.

En hvidkalket Stue med lange Borde og Bænke og blomstrende Pelargonier i Vinduerne, sådan så de gamle Friskoler ud. »Åbne Døre og åbne Arme, frodige Blomster og glade Børn, et solbelyst og lykkeligt Sted var den gamle Friskole.«

Men hårdt måtte der ofte kæmpes i Friskolernes første Tid. Fra Rudme Friskoles Historie har vi et Træk der viser, hvilke utrolige Hindringer Myndighederne kunde hitte på at lægge i Vejen for Forældres og Værgers Ret til at råde for Børnenes Undervisning.

Mellem Tilhørerne ved Friskolens ugentlige Møder var Husmand Knud Pedersen fra Volstrup. Han hørte oprindeligt til den gamle Vækkelse, men var bleven greben af Morten Eskesens Tale om Friskolens Gerning som en Johannesgerning. Han havde to Plejebørn, som han og hans Kone blev enige om at sende til



Gammel Friskolelærer med sin Hustru.

Rudme Friskole. De holdt af Børnene som deres egne og undte dem den bedste Undervisning de kunde skaffe dem. Men Sogneforstanderskabet i Ringe — Børnene hørte hjemme i Rynkeby — stillede sig i Vejen. Med syv Medlemmers Underskrift vedtog de at Børnene skulde tilbage til Brangstrup Skole.

Knud klagede nu sin Nød til Eskesen, der spurgte ham om han havde nogen skreven Aftale med Fattigvæsenet. Jo, der stod noget derom i Fattigvæsenets Protokol. Så gik Morten Eskesen til Præsten i Ringe og bad om en Udskrift. Folketingsmand Jens Jensen skrev nu en Forespørgsel til Amtet. Knud Pedersen satte sit Navn under og gik selv til Nyborg, hvor han opsøgte Amtmanden, Cederfeld de Simonsen.

»Hvorfor tog du Børnene ud af Brangstrup Skole?« spurgte Amtmanden.

»For Læreren var så slem ved Børnene. Den lille Pige på ni År har han slået med en tyk Rebtamp, og det er ikke nødvendigt.«

»Gud bevares! slå en lille Pige med en tyk Rebtamp; det må man ikke engang slå en Soldat med, endsige en lille Pige. Slår Læreren i Friskolen ikke?«

»Nej!«

»Hvordan holder han da Styr på Børnene?«

»Ved at fortælle dem noget godt de gærne vil høre, og ved en kærlig Omgang.«

»Det er også meget bedre. Men det koster vel Penge at holde dem i den Skole?«

»Ja, fire Rigsdaler om Året for hver.«

»Har du forlangt af Ringe Fattigvæsen at de skulde udrede de Penge?«

»Nej, dem vil jeg gærne selv betale for, at Børnene kan ha det godt og lære noget godt.«

»Jeg synes Ringe Sogn burde takke dig for din Omhu for disse fattige Børn. Rejs du kun hjem min gode Mand; der skal ikke være noget i Vejen, hvis du da ikke har ladet Børnene for-sømme mens de gik i Brangstrup Skole.«

»Tar de ikke Børnene fra mig?«

»Nej for den Sags Skyld tar de dem ikke fra dig.«

I Skrivelsen til Amtet påviser Knud Pedersen, at han er Børnenes Værge. Men Flertallet af Forstanderskabet hævder, at det er Rådet der har Værgemål over Børnene. Og nu vandrer Skri-

velsen frem og tilbage mellem Amtmand og Råd. »Forstanderskabet« står stejlt på sit: Børnene skal søge den offentlige Skole. Amtmanden sender Sagen til Ministeriet, og herfra går den til Biskop Engelstoft i Odense. Han går lige på tværs af Forstanderskabet, og Ministeriet følger Biskoppen, da den endelige Afgørelse finder Sted 31. Januar 1860.

— Tiderne skifter. Friskolen er for længst ude over de egentlige Kampår. Og i det rent ydre er der sket store Ændringer. Nye Bygninger har rejst sig, rummelige Skolestuer og Lærerboliger. Lønnen er bleven større, Vilkårene lettere at gå ind til. Også den stærke Modsætning mellem Friskolens og Folkeskolens Undervisning er for en stor Del bleven udjævnet. Den gamle Friskoles levende Indsigelse mod Udenadslæren og Ramser har virket æggende og omdannende på Livet indenfor den offentlige Skoles Rammer. Men som *Hjemmenes Skole* omfattes den koldske Friskole fremdeles med en egen Hjærtevarme. Der er nu mellem 50 og 60 Friskoler på Fyn — et Vidnesbyrd om Livskraften i den Skoleform der bæres oppe af Forældrenes Trang til selv at ta Ansvaret for deres Børns Undervisning og Opdragelse.

### Folkehøjskolen.

Kristen Kold blev ikke alene Friskolens Foregangsmand. Også som Vejbyrder for Folkehøjskolen har han indskrevet sit Navn i Fyns Historie. Grundtvigs Tanke om en folkelig Højskole for dansk Ungdom blev først ført ud i Livet i Rødding i Sønderjylland. Men ingen havde som Kristen Kold Forudsætninger for at holde Ungdomsskole i Grundtvigs Ånd.

1849 blev Kold Huslærer hos Vilhelm Birkedal, og i hans Menighedskreds begyndte Kold sin Skole. Han købte en Jordlod på Ryslinge Mark, brød det gamle Hus ned og tog med egne Hænder fat på Opførelsen af et nyt. Grundtvig gik i Spidsen for en Indsamling af Penge. Men hvor skulde Læringerne komme fra? Hen på Sommeren havde Kold kun Løfte om en eneste; dengang hørte der Mod til noget så nyt og æventyrligt som at sende sine voksne Børn i Skole. Spændingen var stor. Men den 1. November 1851 kunde Kold åbne sin Skole med 15 unge Karle.

Det stråttækte Hus Kold havde bygget står der endnu. Der var en venlig Skolestue, en Spisestue og Værelser ovenpå. Kold regnede Kundskabsmeddelelse for noget mindre væsentligt; han vilde hellere »oplive« end »oplyse«. For ham var det Hoved-

sagen at hjælpe Mennesker til Klarhed over Livets Mål og Mening. Han havde en forunderlig Evne til at gå ind på Livet af sine Tilhørere; han var Sjælekender; han forstod Samtalens Kunst og havde en ejendommelig og uforglemmelig Måde at udtrykke sig på.

Det er allerede omtalt, at han i 1853 flyttede sin Skole til Dalby på Hindsholmen. Den Dag i Dag går der Dønninger på Egnen af det Røre han vakte. Kolds Tilhængere eller Kolds Modstandere, det var et Skel der battede noget. Der gik høje Bølger omkring »Fjællekassen«. På et stort Møde vedtog Landboforeningen for Hindsholm at henvende sig til Kirkeministeriet med Krav om, at Staten skulde ta sin Støtte fra Kolds Højskole. Nogen af Kolds Lærlinge tog til Orde mod dette Krav. Men det så ud til at Modstanderne skulde sejre. Der gik det meste af et År, og Understøttelsen lod stadig vente på sig. Kold kom i Gæld, og det så sort ud for ham. Endelig i Marts 1858 fik han Brev fra Skoledirektionen: om otte Dage møder vi for at få Klarhed over hvad Skolen byder på!

Det var spændende Dage. Provsten forlangte at Eleverne skulde overhøres enkeltvis, men det nægtede Kold. Han fik så Lov til at ta det på samme Måde som til Hverdags. Og den store Dag fik det mest strålende Forløb. »Men hvordan,« spurgte en af Herrerne, »kan Deres Elever dog lære alt dette, når De ikke bruger Bøger?« »Vi fortæller dem det,« svarede Kold. »De blir så glade ved at høre, så der kommer Liv i Undervisningen.« Kold fik med det samme udbetalt 800 Rdl., Statsunderstøttelsen for to År.

Efterhånden blev der for lidt Plads i »Fjællekassen«. Og den lå jo noget afsides. Derfor måtte Kold til at se sig om efter en anden Plads. Han fandt den i *Dalum* Sogn lidt udenfor Odense. Men det gik ikke helt glat med at få købt. Lige straks vilde ingen sælge til »Ulven i Fjællekassen«. Tilsidst lykkedes det dog. Kold købte en Jordlod på 40 Tdr. Land. Og for tredje Gang bygger da Kold sin Højskole — større og smukkere end nogen af de andre.

»Egentlig vilde jeg ikke ha bygget så stort,« sa han senere. »Men Ånden sa til mig: Byg stort, Kristen Kold! Og så måtte jeg bygge stort.«

Til November 1862 åbnedes Skolen i Dalum med 58 Lærlinge. 1868—69 var der 110 Karle om Vinteren og 112 Piger om Sommeren. Nu sa Kold sig Statshjælpen fra. Skolen skulde stå på egne Ben!

Kold var den første Højskolemand der åbnede sin Skole for Piger. Det skete i 1860. Og inden ret længe var Kold endnu gladere for Pigeskolen end for Karleskolen. Pigerne var lettere at få Tag i, og som de sang! »De synger med Hjærtet,« sa Kold, »Karlene synger med Fantasien.«

Om sin Skoles Egenart sa han engang til Friskolelærer Rasmus Hansen, som 30 År gammel gik i Kolds Skole:

»Rødning kom først. Den skal være Grænsefæstning mod Tyskheden. — Så har vi Hindholm på Sjælland. Den Skole er rejst af Bondevennerne til Kamp mod Herremandsvælde. Og så er der min Skole. Den Fjende jeg har rejst Kampen imod er Døden. — Den bor i vort Hjærte Side om Side med Livet. Her skal Striden stå. — Al anden Strid taber sig som Bølgeslag i Tiden; men denne varer. Og at ruste sig til den, det er derom det gælder.«

Kold døde i 1870. Dalum Højskole gik nu over til at bli Pigeskole både Sommer og Vinter. I denne Skikkelse virkede den til 1886, da den omdannedes til Landbrugsskole. Men Højskoletanken var i disse År i stærk Vækst. Rundt om på Fyn havde den ene Folkehøjskole rejst sig efter den anden. *Ryslinge* var kommen i Gang igen i 1866, *Vejstrup* åbnedes 1867, *Vesterskerninge* 1868 (1882 flyttedes Skolen til *Ollerup*), *Køng* 1877, *Vesterdal* 1880 og *Sørslev* 1882.

Alle disse Skoler er fremdeles i Virksomhed. Senere oprettedes *Tommerup* (1907; tilhører Venner af Indre Mission), *Kerteminde* (1908) og *Gymnastikhøjskolen i Ollerup* (1919).

En Del Skoler har virket i kortere eller længere Åremål: *Sødinge*, *Kauslunde*, *Brahetrolleborg*, *Sørup*, *Udby*, *Sofienberg* og *Langelands*.

Foruden *Dalum* virker nu følgende fynske Landbrugsskoler: *Korinth*, *Skårup*, *Fyns Stifts Husmandsskole* ved Odense. Også i *Lumby* og *Årup* har der en Tid være holdt »Landboskole«.

#### Kilder og Henvisninger:

Andr. Austlid: Kristen Kold.

Martin P. Rudum: Rudme Friskoles Historie, i Svenborg  
Amts historiske Årbog 1912.

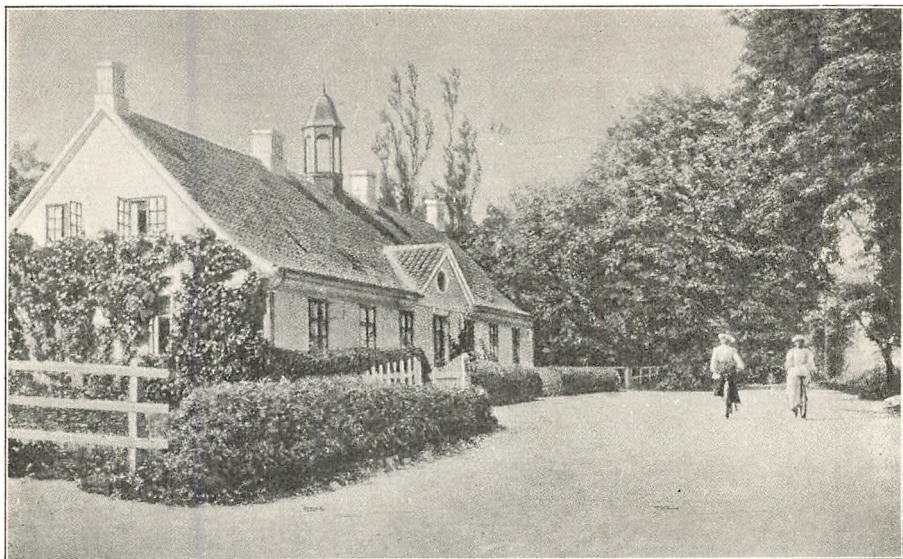
Leila Bredsdorff Larsen: Artikler i Højskolebladet 1916.

Ludvig Schrøder: Den nordiske Folkehøjskole.

Nordahl Petersen: Danmarks Højskoler 1908.

Olaf Andersen: Danmarks Højskoler 1924.





Vindeby Skole.

## TRÆK AF FOLKESKOLENS HISTORIE

**S**kolevæsenet før 1814 var meget tarveligt over hele Landet. Der var kun enkelte privat oprettede Almueskoler. I »Den danske Landsbyskoles Historie til 1848« af Provst L. Koch siges, at der 1706 kun var 2 Almueskoler paa Landet i hele Fyn. To andre var gaaet ind af Mangel paa Indtægter; men det var Degnenes Pligt at »undervise det ringe Bondefolk udi Børnelærdommen, Catechismos én Sinde om Ugen udi Tid og Stund som Sognepræsten derom foreskriver«. Først med Rytterskolerne 1721 kom der mere Orden i Arbejdet. I Rytterdistriktet paa Fyn oprettedes 20 af disse Skoler, der alle var ens i ydre og indre Indretning.<sup>1)</sup>

Alle Ydermure, Skorstene og Bagerovne var opført af Flensborgermursten, ligesom ogsaa Taget var af røde Flensborgersten. Bygningerne, som var opført af norsk Tømmer, var 21 Alen i

<sup>1)</sup> Der var Skoler i Aasum, Hunderup, Hjallese, Fangel, Lumby, Allesø, Næsbyhoved Broby, Trøstrup, Korup, Paarup, Ubberud, Hindevad, Koelbjerg, Skalbjerger, Orte, Veringe, Tommerup, Brylle, Bellinge, Brændekilde og Sanderum. Hver Skole kostede 600 Rdl.

Længden, 12 Alen brede og 4½ Alen høje til Loftet. Der fandtes 3 Yerdøre, 5 Inderdøre og 17 Vinduer, hvert med 24 bly-indfattede Ruder. Der var malet perlegraat udvendig og rødt indvendig. Lejligheden bestod af 2 Værelser, Køkken og Spisekammer. Indgangen fra Forstuen gik gennem Skolestuen ind i Stuen, hvorfra der var Døre til Sovekammer og Køkken. Fra Gaarden var Indgangen i Køkkenet og til Stalden, der var bygget til Enden af Huset. Da der ikke hørte Jord til Embedet, var der intet særligt Udhus. Brønd fandtes ikke ved alle Skoler. Særegent for alle disse Rytterskolebygninger var en Række Sten-tavler med Indskrifter. Over den buede Indgangsdør sad en Sandstenstavle med Kongens kronede Navnetræk og en latinsk Indskrift, der paa Dansk lød: »Denne Skole og 240 andre slige lod jeg i 1721 opføre i de Distrikter, jeg har indrettet til stadig at underholde 12 Ryttereskadroner.«

Nedenunder fandtes det af Fr. Rostgaard skrevne Vers:

Halvtredsindstyve Aar, *Gud*, har *Du* mig opholdt,  
 At Sygdom, Krig og Pest mig intet Ondt har voldet;  
 Thi yder jeg min Tak og breder ud *Dit* Navn,  
 Og bygger Skoler op, de Fattige til Gavn.  
*Gud*, lad i dette Værck *Din* Naades Fylde kiende,  
 Lad denne min Fundatz bestaa til Verdens Ende,  
 Lad al Tid paa min Stol en findes af min Æt,  
 Som mener *Dig Min Gud* og DISSE SKOLER rett.

Indvendig i Bygningen fandtes følgende Indskrifter:

Over Skoledøren:

Forsøm ej Skolegang i dine Ungdomsdage,  
 tænk paa den Levetid, du endnu har tilbage,  
 hold ingenting saa kær som Herrens Frygt,  
 tak dog din Konge, som har disse Skoler bygt.

Over Dagligstuedøren:

Velsigne det, o *Gud*, som jeg foretager,  
 gid jeg i Gjerning og i Ord dig ej forsager,  
 gjør mig mit Embede, gjør mig det altid let,  
 forhjælp mig med din Kraft til at forrette det.

Over Sovekammerdøren:

Sødt og roligt kan vi sove,  
 Dagens Møje glemmes her;  
*Gud* og Kongen maa vi love,  
 Nattero det bedste er.

## Over Køkkendøren:

Brygge, bage, to og tvætte,  
 Maden koge og anrette  
 vores Køkkenarbejd' er.  
 Balle, Strippe, Rist og Pande,  
 Potte, Gryde, Spand og Kande  
 er vor Piges Haandgevær.

## Over Spisekammerdøren:

Lyster du Postej og Tærter,  
 udaf sligt vi intet har,  
 Landsbyretten, Kaal og Ærter,  
 staar udi hvertandet Kar.

Biskop Worm i København gav i Hovedsagen Bestemmelserne om Skolernes ydre og indre Forhold. Han beregnede, at der i hver Skole skulde findes et Par lange Borde med tilhørende Bænke, der alle var nedgravede paa Stolper i det lerstampede Gulv. Desuden skulde der i Skolestuen være en Tavle, et Senge-sted og en Jernbilæggerovn (den maatte ikke som sædvanligt paa Landet være af Teglsten, da Børnene jo let kunde slaa den i Stykker) endvidere en Bibel og 3—4 Salmebøger.

Udgifterne til Skolerne skulde udredes af Kirketienden med en aarlig Løn af 24 Rdl. til Læreren, der foruden frit Hus og Fritagelse for Skatter endvidere skulde have: 1 Lispund Hø og Halm pr. 20 Tdr. Hartkorn, 3 Læs Brænde, fri Græsning til 2 Køer og 6 Faar blandt Bøndernes Kreaturer, og af hver Husmand med Børn aarligt 2 Mark, der dog kunde afløses med 2 Dages Arbejde i Stedet. Endelig skulde Lærerne »som fattige Folk have deres Løn af et Kvartal altid forud«.

Skolepligten begyndte med Barnets 5. Aar; men Lærerne klagede over, at der var saa mange, der forsømte Skolen.

Præsterne havde Ret til at indstille Lærerne, der blev eksamineret af Provsten med Amtmanden som Tilhører. Maalet for Undervisningen var især »at oplyses i den saliggørende Guds Kundskab«. Undervisningen skulde begynde og slutte med »Skoleandagt«: Salmesang, Bøn og Læsning af et Kapitel i Bibelen. Børnene skulde knæle under Bønnen, og om Helligdagene skulde de følge med Læreren i Kirke.

Læreren skulde med lige stor Omhu tage sig af Børn fra velhavende som fattige Hjem. Drengene og Pigerne skulde sidde hver for sig, og der skulde gives Agt paa, »at de ikke bande, bruge

Skældsord, utugtig Snak eller støje, kives og slaas. Straffen skulde ske med Ord, og dovne Børn skulde sidde efter. Hvis dette ikke hjalp, skulde det meldes til Forældrene, som da straffer med Ris eller overlader det til Læreren i deres Nærværelse. Instruksen for Rytterskolerne indeholder omtrent det samme, som blev fastslaaet af senere Tidens Skolelovgivning.

1739 udstedte Kristian den 6. den første Skolelov, som gjaldt for hele Landet. Alle Børn, der ikke undervistes privat, skulde søge den offentlige Skole. Den skulde findes i alle Landsogne, og Undervisningen gives af Degne eller Skoleholdere. Godsejerne skulde sørge for, at Skolerne blev oprettet; men de fleste Steder blev der intet foretaget, og saaledes stod Sagerne hen i omtrent et halvt Hundrede Aar. Købstæderne fik ingen Skolelov; men da man nedlagde Latinskolerne i Smaabyerne, fik man Raad til at gøre noget mere for den almindelige Folkeskole.

Tilstanden paa Fyn saavel som andre Steder i Landet var i Firserne i det 19. Aarhundrede meget slet med Hensyn til Børnenes Skolegang. Om Sommeren var der næsten ingen Skole, og om Vinteren kun »fra Ploven gik ind til den gik ud igen«. Naar man undtager Rytterskolerne, var Skolebygningerne smaa, lavloftede, mørke og med klinede Vægge og Lergulv. Borde og Bænke hvilede paa nedrammede Pæle, og Urenlighed i Skolerne var Skyld i, at Fnat og Skurv var meget almindeligt blandt Børnene.

Degnene, som ellers oprindelig var ansatte for at passe de kirkelige Forretninger (Klokkeringning, Kirkesang og Sang ved Bryllupper og Begravelser m. m.), skulde nu ogsaa holde Skole. Her paa Fyn og de øvrige Øer var de fleste Degne Studenter; men i de fattige Egne i Jylland var det gerne Husmænd og Haandværkere, som ved Siden af deres almindelige Arbejde overtog Degnestillingen. Foruden Degne var der ogsaa Skoleholdere og Omgangslærere. Det var gerne forhenværende Tjenere eller Skrivere hos Herskabet, som blev Skoleholdere, ligesom ogsaa Bønderkarle, og Underofficerer kunde opnaa denne Stilling. De var ikke saa kundskabsrige som Degnene, men de blev frem for disse rost for deres Flid. Skoleholderne skulde overhøres af Bispen eller Præsten, før de kunde faa Pladsen, og Amtmanden, Provsten eller den største Godsejer i Sognet kaldede dem. — Omgangslærerne, mest unge Karle eller gamle Mænd, læste skiftevis i Gaardene og fik Kost og Logi paa Omgang hos Bønderne, som selv kunde vælge, hvem de vilde til Bestillingen. — Kirkeejeren

eller Biskoppen udnævnte Degnene, som i Løn fik Bolig, Korn og Græsning og en lille Pengesum (ca. 20 Rdl.); men Lønnen var gerne utilstrækkelig, og Næringsorg var til Huse i de fleste Skoler.

Undervisningen bestod i Læsning og Religion; men da Børn i alle Aldre mødte paa én Gang, var det vanskeligt at opnaa nogen videre Læsefærdighed. Luthers Katekismus med Forklaringer maatte læres udenad som Ramse, selv om Børnene ikke forstod et Ord af det hele. Skolemesteren gav ingen Vejledning til Forstaaelse, og da det var en Betingelse for at blive konfirmeret at kunne Katekismussen, hændte det, at de unge først blev konfirmeret, naar de var 20 Aar eller derover, hvis de ikke havde Evne til at lære udenad. Skrivning og Regning lærtes ikke af ret mange og kun mod særlig Betaling til Læreren.

Kordegnen i Købstæderne stod for den »danske« Skole. Han var ofte tillige Klokker, Graver, Organist, ja endogsaa Bedemand og Stadsmusikant, saa han havde nok at gøre foruden sit Skolearbejde; men han havde da ogsaa tit en Skoleholder til Medhjælp, og nogle fattige Kordrenge hjalp til i Kirken med Sangen, ligesom de ogsaa sang for Borgernes Døre paa Højtiderne, saadan som Latinskolens Disciple forhen gjorde. Ogsaa i Byerne holdt Forældrene Børnene hjemme fra Skolen for at spare paa Skolepengene eller for at faa Hjælp til Arbejdet.

Efter Lærer Jørgensen, Ludvigsminde, gives her en Skildring af *Skoleforholdene i Brahetrolleborg*, der fortjener at nævnes fremfor andre fynske Sogne, da det er her, man finder det ældste Skolevæsen i Landet. — 1693 lod Baron Frederik Trolle opføre en Skole paa Brahetrolleborg Kirkegaard. Her skulde alle Sognets Børn lære Religion, Læsning og Skrivning. Baronens skænkede 2 Huse i Ulbølle til Skolen, og Beboerne skulde give Læreren »en billig og liderlig Betaling —« for hans Arbejde. Denne billige og liderlige Betaling var vist 2 Sk. om Ugen for hvert Barn. Lignende Skoler oprettedes i Krarup, Vester Aaby, Hillerslev og Haastrup. I Aaret 1739 bestemte Kristian den 6.s Skolelov, at Degnen skulde overtage Lærergerningen. Dette skete ogsaa en Del Aar efter i Brahetrolleborg Sogn, hvor Degnen for det meste var Skolelærer. I Slutningen af Aarhundredet opgives Lønnen som *Lærer* i Brahetrolleborg saaledes:

- 1) Skolehuset paa Brahetrolleborg Kirkegaard.
- 2) Fornødent Ildebrændsel.

3) Musikken paa Baroniet Brahetrolleborg, dog saaledes, »at han kan samme bortforpagte til en, som kan forsyne vedkommende upaaklagelig, og nyder han da den aarlige Afgift deraf, som han bedst kan accordere«. Beboerne i Sognet maatte ikke tage hvem som helst til Musikant ved Bryllupper og andre festlige Lejligheder, men maatte altsaa henvende sig til Degnen.

4) 3 Rdl. 2 Mk. aarlig for fattige Børns Undervisning, som Sognepræsten betaler.

5) 14 Rdl. af Baroniets Kasse.

6) Afgiften af 2 Huse i Ulbølle paa 8 Rdl. 2 Mk.

7) De ugentlige Skolepenge.

Men Tiden var endnu ikke inde til at faa oprettet et rigtig ordnet Skolevæsen. Det var en frivillig Sag, om man vilde sende sine Børn i Skole, og mange Steder betragtedes Skolegangen kun som en Slags Nødvendighed for at blive konfirmeret, og man nøjedes med den mindst mulige Tid til denne Forberedelse. Forfatteren Rasmussen Søkilde siger herom: »I Brahetrolleborg Skole blev der givet en Undervisning og Øvelse i Skrivning, Regning og almennyttige Kundskaber, der var ganske ualmindelig i de Tider. Hvor en Fader med Omhu tog sig af sit Barns Undervisning og Skolegang, sporedes snart gavnlige og velsignelsesrige Frugter. Desværre tænkte de fleste kun paa at lade Børnene lære det, som var nødvendigt for at faa dem konfirmerede. Et halvt Aars Skolegang holdt man i Reglen for tilstrækkeligt.«

Skønt disse Skoler var til megen Gavn for Egnens Folk, der blev mere oplyste end i andre Egne, var det dog kun et ringe Resultat, der opnaaedes. — En ny Tid for Sognets Skolevæsen begyndte, da Grev Ludvig Reventlow 1777 overtog Brahetrolleborg. Han og hans Broder Chr. Ditlev Reventlow var begge paa-virkede af den ny Tids Frihedstanker og Skoletanker, som udgik fra Rousseau. De havde begge opholdt sig flere Aar i Udlandet og gjort sig fortrolige med de ny Tanker om Opdragelsen. Da de kom hjem, begyndte de straks at udføre Teoriene i Praksis. For det første skulde man have veluddannede Lærere; derfor blev der sendt 3 unge Mennesker til Kiel, hvor altsaa de første danske Seminarister fik deres Uddannelse paa Tysk. Skoler blev bygget i Gærup, Haagerup og Grønnerup. — Reglementet for de ny Skoler udkom 1783 og indeholdt 11 Paragrafer, der nærmere omtalte Undervisningen, Tilsynet og Lønnen. Alle Børn skulde gaa i Skole fra det 6. til det 14. og de mindre



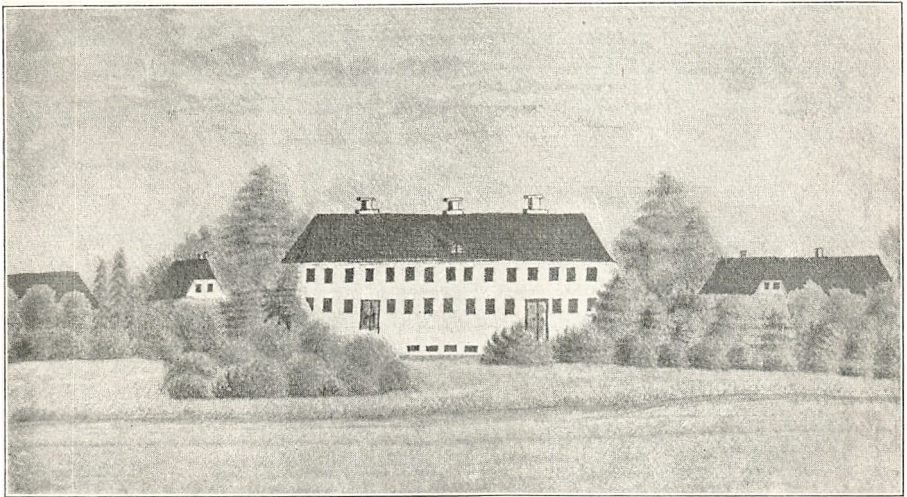
flinke til det 16. Aar. Greven stillede de flinke i Udsigt, at de kunde opnaa at blive Gaardmænd, hvorimod de mindre flinke kunde nøjes med at blive Husmænd og Indsiddere. Præsten skulde besøge Skolerne en Gang om Ugen for at høre paa Undervisningen, og den konfirmerede Ungdom skulde have Adgang til Undervisning i Regning og Skrivning. Skolekommissionen skulde bestaa af Godsejeren, Præsten, Godsforvalteren, Lærerne og 3 andre Mænd i Sognet. Indtægterne i Skolekassen blev ydet af Gaardmændene i Forhold til deres Hartkorn. Af hver Tønde Hartkorn skulde svares 4 Mark, 1 Skp. Rug, 1 Skp. Byg, 1 Lispund Hø og 1 Lispund Halm. Husmænd, Karle, Dreng og Piger skulde svare nogle faa Skilling. Endvidere blev Kirkens »Tavle«<sup>1)</sup> 2 Gange om Aaret baaret rundt til Fordel for Skolekassen. Greven selv gav 100 Rdl. aarlig og vedligeholdt Skolebygningerne. — Grev Reventlow slutter sit Reglement saaledes: »Dette, tror jeg, er det største Bevis, jeg har kunnet give eder og eders Børn paa min Kærlighed, det vigtigste Eftermæle, jeg kan efterlade, stræber derfor med mig, lader os arbejde med fælles Kræfter, saa vil Hensigten af alt dette opfyldes. Gud velsigne vor Iver og Nidkærhed, at vi med Glæde kunne forlade vore Børn og dette timelige, naar vi saaledes med Rolighed kunne give os selv det Vidnesbyrd, ikke at have forsømt noget, som kunde tjene til deres sande Nytte, naar vi alle, unge og gamle, ere hinanden tro. Det give Gud!«

Lærerne i Sognet fik større Løn end andre af Landets Lærere, nemlig 80 Rdl., 5 Td. Rug, ½ Td. Byg, Bolig, Brændsel, Græsning og Foder til 2 Køer og 6 Faar og Fritagelse for alle Skatter. Undervisningen var ogsaa fyldigere end andre Steder. Fag som Geografi, Historie, Naturkundskab, Ager- og Havedyrkning indførtes foruden de almindelige Skolefag Læsning, Skrivning, Regning og Religion. I Religion indførtes senere paa Kommissionens Forslag Balles Lærebog. Børnene skulde med egne Ord gøre Rede for, hvad de lærte, og intet maatte læres udenad, før det var forklaret. I Vedtægterne hedder det, at Undervisningen skal begynde med Sang og Bøn, og Børnene ledes til at anvende Guds Ord paa sig selv og bede med egne Ord.

De reventlowske Skoler blev efterlignet andre Steder i Landet som f. Eks. af Baron F. Juul til Taasinge (1796) og Grev F.

<sup>1)</sup> En Fløjelspose paa en Stang, der endnu (1927) bruges i Sønderø Kirke.

Ahlefeldt-Laurvigen paa Langeland. I Troense og Vindeby ser man endnu de karakteristiske Skolebygninger med det lille Klokketaarn paa Midten af Taget. Skolerne virkede som en Slags Forsøgsstationer for de ny Skoletanker, og de blev besøgt af kendte Mænd som Jens Baggesen, Biskop Balle, Hertugen af Augustenborg og Kronprinsen. Følgerne af disse Besøg blev en stedse vaagnende Interesse for Skolevæsenet, hvad der atter førte til Nedsættelsen af den store Skolekommission, der ordnede hele Landets Skolevæsen gennem Loven af 28. Juli 1814.



Bernstorfsminde Seminarium.

Grevens store Interesse for Skolevæsenet førte ogsaa til, at Bernstorfsminde Seminarium oprettedes 1794, og de dygtigste Elever, der udgik derfra, fik Plads i Grevens Skoler. Han og Grevinden besøgte tit Skolerne og talte med Børnene, og engang om Aaret afholdtes Eksamen i »den store Sal« paa Slottet. I det hele var Greven ualmindelig optaget af, at Børnene blev dygtige og vel oplærte. Ved Juletid kom 30 fattige Børn frá hver Skole op paa Slottet til Juletræ og fik Tøj og andre gode og nyttige Gaver med hjem. Da Skoleloven kom 1814, var der intet at forandre i Brahetrolleborg Sogn, hvor Skolevæsenet stod langt over, hvad der krævedes af den ny Lov. I en gammel Skoleprotokol, som findes ved Ludvigsminde Skole, ser man, at hvert Barn fik sit Skudsmaal 2 Gange om Aaret. Foruden Vidnesbyrd om Kundskaber og Færdigheder gives især en indgaaende Om-

tale af Barnets Flid, Sæder og moralske Karakter. Udtalelserne kendetegner tydeligt Tidens Aand. Man tog særligt Hensyn til at opdrage gode og nyttige Borgere, hvad der ogsaa fremgaar af en Udtalelse som følgende: »— — Om denne Dreng nærer jeg det Haab, at han vil af Agtelse for Gud og sig selv sky Ungdommens Laster, og sikkerlig vil han vorde et nyttigt Medlem af Bogerskabet.« Mange Steder i Bogen omtales velopdragne og flinke Børn. Om en Pige hedder det: »Hun er en rask Pige, som enhver er tjent med at have i sin Tjeneste. Havde man lutter saadanne Børn, var det en Fornøjelse at være Skolelærer. Som hun fra Forstandens Side langt overgaar sine Søkende, saa haaber jeg ogsaa, at hun vil overgaa dem i Henseende til Hjerte. Hun giver det bedste Haab. Gud styrke hende under Fristelserne.«

#### Kilder:

- F. Hjort: Bidrag til det fyenske Ryttergods's og Rytterskolernes Historie. (I Odense Amts Historiske Samfunds Aarbog 1922).  
 »Den danske Folkeskole gennem Hundrede Aar.«  
 Lærer Jørgensen, Ludvigsminde: Om Skoleforholdene i Brahetrolleborg. (I Svendborg Amts Historiske Samfunds Aarbog).

## FYNSKE TONER

### Folkedigtning.

Hvem kender ikke Sangen »Til Nordens Kvinde«:

Vi har sagt det så tit, og du ved det så godt,  
du er mægtig, du Kvinde i Nord . . .

og ved at den er skrevet af den fynske Bondedigter *Mads Hansen*? Den blev sunget første Gang ved en Faneindvielse i den hjemlige Skyttekreds. Kort efter kom den frem paany ved Svenborg Amtsskytteforenings Fest i Kværndrup og gjorde mægtig Lykke. Men Hyldesten svarede kun dårligt til den unge Bondemands medfødte Blu. Mens Hurraråbene bruste om ham, dukkede han sig bag sin Ven Pastor Brandt og sa: »Nej, nej, det er der ingen Sandhed i, det er alt for overdrevent.«

Dette Træk giver både et Indblik i Mads Hansens Væsen og et Indtryk af den overstrømmende Jubel der hilste hans første frejdige Sange.

Mads Hansen er en sydfynsk Bondesøn, født på Sterregård i Hunstrup 1834. Han voksede op i et godt Hjem, en stille, indadvendt, videlysten Dreng. Hans Mormor sang Folkeviser for ham og førte ham ind i Sagnet Trylleverden. Selv læste han hvad han kunde få fat på, øvede sig i Violinspil og kom tidlig ind på at skrive Vers. Som ungt Menneske blev han Fører for de unge i Sognet der vilde noget mere end spille Kort og fjase Tiden hen; han blev Sjælen i Skytteforening, Sangforening, Læseforening og Snitteskole. Folkehøjskolens Tanke greb ham så stærkt, at han gik ud i Landet for at søge efter en Mand der vilde lede en Skole i Sydfyn. Manden fandt han i den sjællandske Lærer *Anton Nielsen*, og i 1867 oprettede de to i Forening Vesterskerninge Højskole.

»Jeg synger bagved Ploven og under Leers Klang«, hedder det i Sangen »Jeg er en simpel Bondemand«. Og det var ikke Mundsvæjr. Mads Hansen var Bonde med Liv og Sjæl, og hans

Sang er rundet af det han levede og virkede med, af haus Arbejde med Jorden og hans Kamp for et sundere og ædlere Folkeliv. Anton Nielsen fandt ham en Dag ude på Loen i Færd med at tærskke. Han så der var skrevet noget på en Stolpe, og spurgte hvad det var. »Å det er et lille Digt jeg er begyndt på.« »Men hvorfor går du ikke ind og skriver det op?« »Det kan jeg ikke, men når jeg står her ene, så kommer der en Linje engang imellem. Det her står har jeg tærsket på i flere Dage.«

I 1866 udkom »Sange af Mads Hansen, Ungkarl«. De blev læst og sunget, og Oplag fulgte på Oplag. Som et Kildevæld sprang de frem, overraskende og med liflig Klang. Der er noget friskt og umiddelbart, noget klokkerent og kildeklart over Mads Hansens Sang, og den kom, som Peder R. Møller siger, »fra neden, fra Folket selv, og klang opad, i Modsætning til den Sang fra oven der trængte ned til Folket.« Let og smidigt føjer Sproget sig i hans Hånd. Ringest er han hvor han stemmer Tonen for højt, eller vover sig ud i dunkel Billedtale og prøver på at sætte Filosofi på Vers. Højest når han hvor han jævnt og ligetil tolker sin Glæde over det vågnende Forår i Naturens og Folkets Liv. Indtagende og ægte fynsk er det Billede han tegner i første Vers af »Den villeste«, det sidste Digt han skrev:

Der er en gammel Rønne herudenfor vor By,  
den mærkeligste Plet der er at finde.  
Der står de gamle Elle og Pile i Bry,  
det spirer både ude og inde.  
Ja Væggen hun er klinet og Tagei det er bødt,  
men intet andet Sted er så velsignet og så sødt,  
og enten du kan se det eller ej, så må du tro,  
de prægtigste Paladser er kun ringe derimod  
for mig da.

Allerkønnest og allerfriskest er måske det kendte og yndede »Opvåvni«, skreven i fynsk Mundart til Hans Hansens prægtige Toner. Men herom senere.

Mads Hansen levede rigt, men kort. Det var ikke lidt han måtte gennemgå af Sorger og Sygdom. Hans Mor døde i 1877, og kort Tid efter omkom hans Far ved en ulykkelig Hændelse. Selv var han mærket af Sygdom fra sine unge År. Den sidste Vinter han levede plagedes han af Hoste og Smærter i Brystet; det var galt fat med Lungerne, og i Foråret 1880 døde han, knap 46 År gammel. Men hans Sange har Liv i Folkemunde og hans varmhjærtede Livsværk i Eftermælet.

— Lidt yngre end Mads Hansen er den vestfynske Folke-digter *Lars Clausen*, der fødtes 1841 i Søsøby ved Assens. Faren var Væver, og Sønnen blev oplært i det samme Håndværk. Han fik Plads som Væver paa Herregården Wedellsborg og boede her i over 17 År. Så flyttede han til Emtækær i Tanderup Sogn hvor han levede til sin Død i 1893.

Der er visse Ligheder mellem Mads Hansen og Lars Clausen. Hos dem begge fødtes Sangen af deres daglige Virke. Begge ramtes af Sot i de unge År og døde i en tidlig Alder. Lars Clausen led af en smærtefuld Sygdom, Hudkræft i Brystet, der ofte tvang ham til at lade Væven staa stille. Så meget mere må man beundre den friske og lyse Tone der går igennem hans Digte.

Eller Sange maa vi hellere kalde dem; for Sange var det ligesom Mads Hansens. Lars Clausen har siddet ved sin Væv og nynnet paa en eller anden kendt Melodi, mens Ordene fødtes og fæstnedes til Papiret. I hans Digte på Rigsmål er det let at spore Efterklangen efter større Forbilleder. Alligevel kan en personlig Tone klinge igennem, som i det dybtføjte Afskedsdigt »Til min Væv« eller det stille bevægede »Min Mørkningstime«. I jævne troskyldige Vers kan han tegne et lille nydeligt Billede af fynsk Foraar, og hans Lune kan glimte og knitre som i Digtet »Auktion«.

Et enkelt af Digtene på Rigsmål løfter sig op over Mængden som et knudret Træ over Ungskovens Småkrat. Det er det velkendte »Døden gør alle lige«. Medfølelse og Harme har givet dette Digt bredere Vinger end noget af de andre. Lars Clausen skildrer Kløften mellem Grevens og den fattige Kones Død og Jordefærd. Så dybt og ægte menneskeligt har han følt denne Modsætning, at han hæver sig til et besk Lune der både flammer og svider. De Pile han udsender fra sin dirrende Buestræng rammer lige i Pletten.

Der menes jo, at dette Digt pådrog ham Herskabets Unåde. Det burde ha givet ham Ry som et virkeligt poetisk Snille. Ellers kan vi jo nok til Jævnshold give Lars Clausen Ret når han selv kalder sine Vers for »Husflid«. Vel at mærke hvis vi kun tænker på Rigsmålsdigtene. Helt anderledes når vi vender os til hans Digte på vestfynsk Folkemål.

Hvor Lars Clausen digter på Rigsmål, kan han gennemgående ikke staa Mål med Mads Hansen. Hans Sprog er hverken så klangfuldt eller så bøjeligt. Måske det står i Sammenhæng



med, at han ikke som Mads Hansen havde Lejlighed til at leve med i Nytidens vågnende Folkerøre. Til Gengæld er han rodfæstet i gammel Bondesæd. Han kender sine Folk og det Sprog de taler. I få raske Rids tegner han Landsbyens Skikkelser, så de står lyslevende for os. En Samtale eller et Optrin gengiver han som en Mester. (Se Digtet »Kaa du ti mø et?«, Side 137). Som den vestfynske Mundart har en djærvere Klang end den sydfynske, sådan er der undertiden en dybere og mere oprindelig Tone over Lars Clausens vestfynske Digte end over Mads Hansens sydfynske. Her hvor Lars Clausen skriver sit *Modersmål*, bryder det grundmenneskelige igennem, utvungent og naturligt følger Versene sig for ham, de hjemlige Egnsord og Mundheld giver Farve og Fynd, og ligesom af sig selv får Versene den rette Afrunding.

Lars Clausen skildres som en stilsfærdig Mand, en fin og elskelig Natur. Flere af hans Arbejder viser, at han var noget af en Kunstner ved sin Væv. Hans Digte i vestfynsk Mundart har i mange År været kendt og sunget omkring på Fyn. I dansk Folkedigtning indtar de en smuk og ejendommelig Plads. Og Billedet af den fattige Væver der sad og sang ved sit Arbejde med Smil på Læben, kæmpende mod Smærte og Sot, vil bli mindet med Glæde og Tak.

### Tonedigtning og Folkesang.

Det synger i det fynske Mål, og det toner i Fynboens Sind. Sang og Musik har altid haft ivrige Dyrkere mellem det jævne Folk. Trindt om i Landsbyerne har flinke og dygtige Musikantere spillet op til Dans og Fest, Sangkor er dannet og Musikforeninger stiftet med det Formaal at samle hjemlige Kræfter om gode og lødige Toneværker.

Da Mads Hansens friske Sang tog til at give Genlyd mellem Bakkerne og Skovene i Sydfyn, løjede det sig saa lykkeligt, at Egnen fostrede en Spillemand og Tonedigter, der kom til at sætte dybe Spor i fynsk Folkesang.

Det var *Hans Hansen* der fødtes i Vesterskerninge 1817, men fik sit Barndomshjem og senere sit eget Hjem i Nærheden af Ulbølle Kirke. Tidlig vaktet hans Lyst til Toner. I 9-års Alderen vandrede han den lange Vej til Egeskov for at faa en Smule Undervisning hos en tarvelig Spillemand. Senere fik han Vej-

ledning hos Stadsmusikanteren i Svenborg og blev en udmærket Violinspiller, søgt af hele Omegnen.

Han var stiltfærdig, grublende og indesluttet, men med Glimt af Lune på Bunden. Ved et Bryllup i Vesterskerninge stod Brudeparret opstillet i den oplyste Lo, Tæpper til Udsmykning var hængt op rundt omkring, og Musikken skulde til at spille Brudevalsens. I det samme kom en stor Dreng, Bror til Bruden, hjem fra Marken med Fårene. Vædderen blev vild og gal ved at se de mange Lys og foer ind i Loen. Men Hans Hansen var ikke tabt bag af en Vogn. Han spillede et muntert og kraftigt Dansestykke lige til Dyret kom væk. Så først tog han fat på Brudevalsens.

Hans Hansen lavede et Orkester af sine Lærlinge på Egnen; de spillede til Gilder og Koncerter, på Herregårde og ved Teaterforestillinger i Svenborg og Fåborg. Mads Hansen fik Undervisning i Violinspil hos Hans Hansen, og de to blev Venner og Medarbejdere. Mads Hansen stiftede Hunstrup—Vesterskerninge Sangforening, og Hans Hansen blev Leder af Sangkoret. Også i Skytteforeningen mødtes de to Mænd, den ene med Ord, den anden med Toner til Marchen »I vor Barndom vi hørte Kartovernes Brag.« Og Hans Hansens Navn vil især mindes, fordi han satte Toner til en Række af Mads Hansens Sange.

Den 24. Juli 1869 skulde der være stor Sangfest i Fåborg, og Sangforeningen, der nu havde fået Bynavnene byttet om, skulde synge to Sange i fynsk Mundart, skrevet af Mads Hansen og med Melodi af Hans Hansen. Det var den stemningsfulde »Opvåvni« (Fo alle di små Blomster) og den morsomme »Folkesnak« Salen var fyldt af Tilhørere, og de to fynske Sange gjorde store Lykke. Da Bifaldet bruste frem efter »Folkesnak«, sa en af Dommerne til Sangkorets Leder, Hans Pedersen: »Å, gentag den ikke, det blir vanskelig så godt som første Gang.« Men Svaret lød omgående: »Det kan vi lige så tit vi skal.« Og så blev »Folkesnak« sunget to Gange endnu.

Hans Hansen havde siddet Salens Baggrund, skjult for Mængden. Da Jubelen brød løs efter »Opvåvni«, listede han stille ud. Efter den anden Sang råbte en af Tilhørerne: »Komponisten frem!« Men hvor var han henne? Sangerne gav sig til at lede og fandt ham ovre på den anden Side af Gaden. Han var gået ind i Stalden, havde svøbt et Hestedækken om sig og havde lagt sig til at sove på noget Halm i en tom Hestebås.

Organist Thorvald Aagaard siger om Melodien til Folkesnak: »I denne firstemmige Sang for Mandskor har han vist sjældne Evner — —. Hør blot Bassernes ivrige, men dog overlegne Fortælling og Tenorerernes rapmundede Snakkesalighed.« Og enhver der kender en Smule til Fyn og Fynboer vil ha følt den ægte fynske Klang i Melodien til »Opvåvni«. I Ord og Toner tindrer det af et Naturbarns strømmende Fryd over Blomster og Fuglesang, det risler og klukker og kalder fra Våren der vågner ude og inde. Det er ægte, rene Folketoner, enhver kunde fatte dem og glæde sig over dem, og på disse Tonebølger blev Mads Hansens Sange båret ind i Tusinder af Sind. Lars Clausens vestfynske Digte har ikke haft så god en Skæbne; de måtte nøjes med at vandre ud i Verden på Døgnmelodiers buldrende Hjul, og de ligger endnu og venter på en Tonernes Mester som med inderlig Forståelse af deres Særpræg kan give dem Vinger til Flugt.

Hans Hansen var Musik helt igennem. Når han var alene, kunde han sidde i Timevis som i Drømme og lade Fingrene glide over Violinens Strænge. Flere Gange kom der Bud til ham fra Tonernes Førstemænd om at rejse til København. Men Hans Hansen følte sig bunden til sin Hjemegn. Han gav den af det Tonevæld der boede i hans Sind. Og han udløste noget af den Glæde ved Sang og Samklang der ligger som en Længsel i Blodet på hans Landsmænd.

Hans Hansen døde i 1878.

### Fyns ældste Landsbysangforening.

Det er den vi lige har hørt om. Mads Hansen fik den sat i Gang, fordi han vilde samle Sognets Ungdom om en sundere og bedre Morskab end den der var gængs. En lille Flok Sangere samledes i Hunstrup Skole og indøvede tostemmige Sange, men Spotten haglede ned over dem, til de opgav Ævret. Mads Hansen gik nu til V.-Skerninge, og *Hunstrup—V.-Skerninge Sangforening* blev stiftet i 1859. Også her måtte han døje bitter Modstand; de gamle der var vant til at samles om Tevandsknægtene gjorde Forsøg på at ta Skolestuen fra ham; men han mødte med en skriftlig Tilladelse fra Herredsfogden, og så måtte Modstanderne give tabt.

Et Par År senere blev Foreningens Rammer udvidet; der blev

optaget ikke syngende Medlemmer som så fik en Skovtur om Sommeren og en 3—4 Aftenunderholdninger om Vinteren med firstemmig Sang og Musik af Hans Hansens Orkester. Lidt mere Afveksling syntes Mads Hansen der skulde til, derfor gav han sig til at skrive små Komedier og lod dem opføre af stedlige Kræfter.

Indøvelsen af det første Stykke gik for sig i dybeste Hemmelighed; skulde det gå galt, måtte ingen få noget at grine af. Deltagerne samledes i et tomt Hus, hvor Rotter og Mus drev deres Spil. Vinduerne blev lukkede, og man dæmpede Stemmerne og kvalte Latteren for ikke at røbe sig. Forestillingen gik storartet, fuldt Hus og stormende Jubel. Det er vistnok den første Diletantkomedie, der blev spillet af danske Bønder.

Der var ingen Kvinder med til at spille; man vilde »undgå giftig Snak«. Peder R. Møller, Mads Hansens unge Ven, var første Elskerinde — indtil Stemmeskiftning og spirende Overskæg røbede ham. Først flere År senere dristede man sig til at ta Kvinder med — til Gavn for Udførelsen naturligvis.

Da V.-Skerninge var Foreningens Hovedsæde, blev den omdøbt til *Vester-Skerninge—Hunstrup Sangforening*. Men nu blusede en indbyrdes Strid op. På Foreningens 10 Års Fødselsdag vilde Mads Hansens Modstandere ha en ren og skær Morskabsfest, ingen Foredrag, Punsjebollen til Højbords. Det vilde Mads Hansen ikke være med til, og han førte sin Vilje igennem. Med een Stemmes Flertal blev han genvalgt til Formand. Så trådte de misfornøjede ud og dannede en ny Forening.

Indtil nu havde man ikke haft andet Samlingssted end V.-Skerninge Kro. Det havde stundom haft uheldige Følger. Derfor rejste Foreningen sin egen Bygning i 1875 og sa Kroen farvel. Men fem År efter døde Mads Hansen. »I 21 År havde han været Foreningens udmærkede og trofaste Leder, dens ridderlige Værge. Med Sorg i Sind og Gråd på Kind bragte Sangerne ham deres sidste Farvel i hans egen Sang »Graven er lukket«.« (Peder R. Møller).

Så blev Peder R. Møller Formand, og han fik nok at slås med i de første År. Bygningen kunde ikke svare sig og måtte sælges i 1887. De ikke syngende Medlemmer gav man Slip på. Men nogle År efter fik man en Samlingssal hos en Købmand i Ulbølle, og Foreningen tog hele sin Virksomhed op påny. Koret blev omdannet fra Mandskor til blandet Kor, Foreningen blomst-

rede op igen, og man gav sig atter til at opføre Skuespil, mest af Peder R. Møller.

Men endnu en Gang måtte Foreningen ud i en Kamp om Drikkeriet. Det kunde ikke undgås at enkelte Medlemmer fik for meget af de våde Varer så længe de stærke Drikke, og særlig bajersk Øl, ikke var banlyst. Det blev så gennemført med et rask Tag; men efter et Par Års Forløb blev Foreningen opsagt til Flytning. »Atter stod vi uden Samlingsal, og nu var gode Råd dyre. Tilbage til Kroen vilde vi ikke, og det så ud til, at alle Sunde var lukkede«. Da slog Skytteforening og Sangforening sig sammen om Opførelsen af et Samlingshus i V.-Skerlinge. Og i 1903 var Sangforeningen nået så vidt, at den kunde lukke stærke Drikke ude fra sine Møder og Fester.

Foreningen blev Medlem af en Sammenslutning af fynske Landsbysangforeninger. Det er denne Sammenslutning der nu hedder »Fynske Folkekor« og som hvert År holder store Sangfester i en eller anden fynsk By.

### En fynsk Folkevisesanger.

*Holtebødkeren* blev han kaldt efter sit Håndværk og Stedet han boede på. Men det er som Kæmpevisesanger hans Navn vil bli husket.

Hans Jørgensen, sådan hed han, var en Husmandssøn fra Gislev Sogn, født 1794. Faren døde mens han var en lille Dreng, og kun een Vinter gik han i Skole. En Tid af sin Ungdom tjente han som Mælkebødker på Herregården Sandholt, og her fik han lært mange af sine Kæmpeviser. Bare han hørte en Vise een eller to Gange, kunde han den for det meste fra Ende til anden. Ved et Kartegilde i Sandholts Lyndelse sang han fra Kl. 6 Aften til Kl. 6 Morgen, kun afbrudt af to Hvil, hvert på en halv Time. Liv har der været over hans Sang, siden han kunde holde ud at synge og Folk at høre så længe -- hele to Viser ud over det halve Døgn.

Senere fik Hans Jørgensen en Husmandsloed i Fæste på Holte i Rudme ved Volstrup Bys Markskel. Nu bruser Jærnbaneloget frem, hvor han havde sit lille Hjem. Han var noget af en Tusindkunstner, munter og flittig på sit Værksted. Han holdt meget af at høre Præsten Hans Agerbek, men tog ogsaa Del i de gudelige Forsamlinger. Her stod hans Viser ikke i Yndest;

men som gammel Mand åbnede han atter for Vældet i sit Bryst. Morten Eskesen som var Friskolelærer i Rudme skrev både Ord og Toner ned til Holtebødkerens Viser, og en Del af dem findes i Berggreens, Sv. Grundtvigs og Eskesens Samlinger.

Omkring 1875 mødtes Morten Eskesen med sin gamle Ven Holtebødkeren ved Indgangen til Nasaretkirken i Ryslinge. Han var dengang 80 År, men så let og rask som om han kun var 40. »Hvad! er du her?« »Og du også!« lød det i Udbrud af Glæde fra begge Sider. »Ja,« sa Morten Eskesen, »havde du ikke fået Luft ved at komme til at synge dine Kæmpeviser igen, hvad var der så bleven af dig? Du havde da nok for længe siden haft Muld i Munde.« »Det kan gærne være,« sagde Bødkeren glad som et Barn.

Holtebødkeren døde 1882. Han havde kun læst lidt, og skrive kunde han vist slet ikke. Men han sang hjærteligt og gribende. Med sit poetiske Sind blev han et Redskab til at bære noget af Mindets Arv over i kommende Slægter. Han var en af de gamle Sangere der uden at vide det byggede Bro mellem Fortid og Fremtid ved at gemme på de ædle Malme i vore gamle Folkeviser og Folketoner.

### »Her har jeg Rod, herfra min Verden går.«

Det er ikke alene fra Folkesangen vi kender den fynske Tone. Af Fyns frodige Jordbund er Mænd vokset op, som i et eller andet Træk bærer Mærke af Hjemstavnsens Muld. Den fynske Tone ligger som en Grundklang i deres Livsværk og Lynne.

Om ingen gælder det vel i højere Mon end om den navnkundigste af alle Fynboer, Digteren *H. C. Andersen*. Han var en Skomagerson fra Odense, men sin Rod havde han i Bondelandet. Hans Sind er blødt og modtageligt, som en Strængeleg giver det Genklang for det svageste Greb. Hans Lune er rigt og skælmsk, men kan ogsaa være sviende skarpt. Og i ham vokser Fantasia, den særlig fynske Folkeegenskab, til det vældige Vingefang der spænder over Alverdens Lande og Alverdens Barnehjærter.

Også *Ambrosius Stub*, *Skræddersønnen* fra Gummerup i Vestfyn, er hjemstavnspræget trods sin evige Flakken omkring. Der er ægte fynske Træk i de morgenfriske, umiddelbare Verslinjer hvori han tolker sin Glæde over Forår og Fuglesang. *Anton Andersen*, Lærer og Botaniker, levede det meste af sit Liv i den



skønne Egn omkring Langesø. Dybt grebet som han var af sin Hjemegns stille Skove og bløde Banker kan han i flere af sine Digte give smukke og følte Udtryk for Naturglæde og Hjemkærlighed. *Ingvor Bondesen*, født på Langeland og i en Årrække Lærer i Vestfyn, har givet friske og lunerige Skildringer af vestfynsk Bondeliv. Mellem nulevende danske Forfattere har *Sophus Michaëlis* — ligesom H. C. Andersen en Skomagerson fra Odense — i farverige og fint udmejslede Vers, *Sophie Breum* i Romaner og Fortællinger, *Marinus Børup* i »Nakjælen«, *Morten Korch* i Småfortællinger og *Hans P. Lunde* i Digte på fynsk Mundart hver på sin Vis givet Udtryk for fynske Egenskaber.

Også i Malerkunsten afspejles det fynske Lynne. Fyn har ikke fostret særlig mange Digtere, men til Gengæld vrimler det af fynske Malere. Vi kan gå helt tilbage til en af vore første danske Malere, Portrætkunstneren *Jens Juul*, der fødtes 1747 i Balslev. I hans Billeder møder vi en vidtdreven Velvilje, en overraskende Smidighed og Sikkerhed og en Sødme der sommetider kan udarte til Sødladenhed. Ægte fynsk er *Dankvart Dreyer*. Han er ikke alene ved sin Livsførelse knyttet til Vestfyn (født i Assens 1816, død som Landbruger i Barløse 1852), men han har i farveglade og fint afstemte Billeder givet en kærlighedsfuld Skildring af sin Hjemegns Natur.

I vore Dage er Fyn bleven navnkundig som Hjemstavn, i mange Tilfælde også som Virkeplads for en talrig Kreds af Malere. I det lille ejendommelige Fåborg Musæum, bygget af Fabrikant *Mads Rasmussen*, vil man finde et fyldigt Udvalg af nyere fynsk Kunst. Den er meget forskellig fra Jens Juels; Jævnhed og Inderlighed, Friskhed og usminket Ærlighed, ofte en tindrende Farveglæde, hører til »de fynske Maleres« mest tiltalende Egenskaber. En af Gruppens Førstemænd er *Poul Christiansen*, der indtager en Særstilling fordi han ofte vælger store, fjærntliggende Emner. Hos *Frits Syberg*, *Johannes Larsen*, *Peter Hansen* og *Niels Hansen*, de mest folkekendte indenfor Kredsen, står det hjemlige mere i Forgrunden, og det samme gælder *Søren Lund* og *A. C. Tersløse*. *Anna Syberg* malede Blomster, og *Jens Birkholm* skildrede Livet blandt Samfundets Stedbørn. Fynboer er også *H. A. Brendekilde* og *Julius Paulsen*, der begge forlængst har vundet Ry, den sidste ved Stemningsfylde og Finhed i Udførelsen, den første ved Egenskaber der ligger nær op ad de »fynske Maleres«. Endnu kan

det nævnes at *Anna E. Munch* i store Vægbilleder har givet Skildringer af gammeldags Folkeliv.

Der er i fynsk Lynne en Trang til at få fat i Tingenes Kærne som peger i Retning af videnskabelig Granskning. I denne Forbindelse kan vi tænke på de tre fynske Rasmus'er: Literaturhistorikeren, Bondesønnen *Rasmus Nyerup* fra Ørsted Sogn, en flittig Samler, en mild og vennsæl Natur, afholdt af de unge Studenter, barneglad ved Blomster, og med så megen Fantasi, at han kunde fostre Tanken om et dansk Nationalmuseum. Filosofen *Rasmus Nielsen*, Husmandssønnen fra Roerslev, med den smidige Tanke og den vidunderlige Veltalenhed, en Ungdomslærer der virkede fængslende, æggende og vækkende i vide Kredse. Og endelig *Rasmus Rask*, Skræddersønnen fra Brændekilde, et strålende Sprogsnille; Fantasi og utrættelig Forskertrang drev ham langt ud i den store Verden, og dog kunde han med Rette sige de navnkundige Ord: Sit Fædreland skylder man alt hvad man kan udrette. Fra samme Egn — tæt vesten for Odense — slammer hans Ven, Husmandssønnen fra Sanderum *Niels Mathias Petersen*, som en Tid virkede ved Lærerskolen på Bernstorfsminde og senere blev Professor i København. Han var en fin og ærlig Gransker, et blødt og følsomt Sind, vemodigt og inderligt stemt, en »Sanger-sjæl« uden selv at nå til at bli Digter; men som Vejleder i vore sproglige og historiske Mindesmærker vil han bli mindet og æret. Sans for videnskabelig Sysse fandtes også hos de to Sydfynboer, Gårdejer *N. Rasmussen Søkilde* og Lærer *Jørgensen*, Ludvigsminde, der begge har gjort et stort og fortjenstfuldt Arbejde for fynsk Hjemstavns-historie.

Endnu skal vi dvæle flygtigt ved enkelte fynske Navne hentet i Flæng fra vidt forskellige Områder: Smedesønnen *Hans Tavsén* fra Birkinge, Lutherdommens djærve og varmhjærtede Talsmand, på een Gang mild og hæftig af Sind. Handelssnillet og Handelsfyrsten *Tietgen*, den fattige Odensedreng hvis Fantasi kom til at tjene Tanken om et storslået Handelssamkvem mellem Danmark og fremmede Lande. *H. N. Rosenkjær* fra Søsøby hvis Livsvej *H. V. Clausen* har opridset i følgende Ord: »Først Hyrdedreng, så Tjenestekar, Murer og Væver som Faren; men i Trediveårsalderen satte han sig på Læsebænken og blev Skolelærer, og fra Skolelærer Videnskabsmand som Gransker af det underjordiske København;« en stillfærdig Mand som også har fået det Lov, at han »arbejdede ikke for ydre Fordel, ikke for Ros og Ære, men

for Sagen selv.« Assensdrengen, Søhelten *Peder Willemoes* svarede til det Billede Grundtvig tegner af ham i Sangen »Kommer hid, I Piger små;« han er umiskendelig fynsk med sit indtagende Væsen, sin Kækhed, sit let bevægelige Sind. Mellem Mændene i dansk Politik har det fynske især fundet Udtryk i *Klaus Bernthsens* lyse Skikkelse: det kvikke Lune, den snarrådige Slagfærdighed og Lethed i Ordskifte, den vindende ydre Fremtræden. Og med Tonedigteren *Carl Nielsen*, Søn af en Landsbyspillemand i Nørre Lyndelse, er fynsk Lune og fynsk Musikglæde rykket frem til en førende Plads i nyere dansk Folkesang og Tonedigtning.

Spredt omkring i Bogen vil man finde adskillige Navne på Fynboer som er prægede af deres folkelige Afstamning. Og i de tusinde Hjem, med Mindernes Kildespring nynnende under det daglige Arbejdes jævne Melodi, vil de fynske Toner holdes i Live fra Ætled til Ætled.

#### Kilder og Henvisninger:

Peder R. Møller: Mads Hansen.

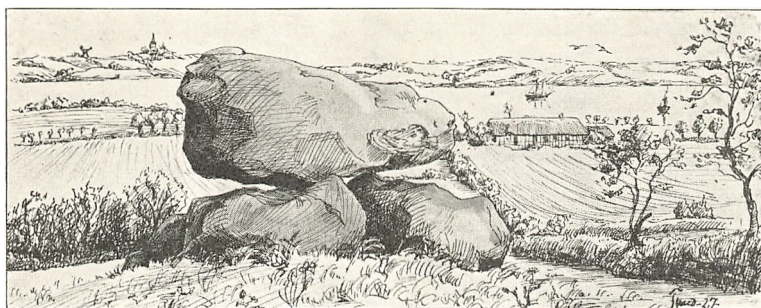
— V.-Skerninge—Hunstrup Sangforening, i  
Svenborg Amts historiske Årbog 1908.

J. P. Kristensen-Randers: Tonedigteren Hans Hansen, i  
Svenborg Amts historiske Årbog 1917.

Morten Eskesen: Holtebødkeren, Odense 1882.

Mads Hansen: Udvalgte Digte og ny, ved Ejnar Skovrup.

Lars Clausen: Viser og Vers, Indledning ved Olaf Skov.



Stendysse på Lyø.

## DEN FYSKE ØGÅRD

**F**yns Form, siger Chr. Richardt i Digtet »Vort Land«, minder om et Rundebrod med Rosiner i Kanten og en stor Rosin i Midten. Og det må indrømmes: Lignelsen er både morsom og rammende. Fyn har ingen Indskæringer der svarer til Østjyllands kileformede Fjorde. Heller ikke er Øens Omrids så mange-steds brudt, så lunefuldt slynget og dybt udtunget som Sjællands. Hvoraf kommer det da, at de fynske Strande byder på så rigt og mangfoldigt et Skiftespil?

Ja, for det første er der nu alligevel — trods Hovedlinjernes Runding — en Uendelighed af Fremspring og Næs, af Bugter og Vige langs den fynske Kyst; især gælder det Sydfyn, Vestfyn og Hindsholms Vesterside. Men for det andet får Strandbilledet sit Præg af *Øernes Vrimmel*, hele Flåden af små og store Sejlere der gynger i Fyns Kølvand. Ingen anden Landsdel ejer et sådant Følgeskab. Nord og Vest for Fyn dukker Øerne frem enkeltvis, som små svømmende Skove, eller som løsrevne Stumper af Fyns blomstrende Marker. Men Sonden for Fyn slutter de op i Flok og Følge, store og små imellem hverandre, adstadige og viltre, næsten ikke til at holde Tal på, en munter og leende Flok af Ungdom der ligger og plasker i Vandet med Ryggen mod det frie Hav og med Ansigtet indefter Moderøens åbne, solvendte Favn.

— Vi sejler ned gennem Lillebælt forbi *Fænøs* skovklædte Kyster, en blid og yndefuld Ø i et blidt og yndefuldt Farvand. Fænø har en lille Følgesvend som hedder *Fænøkalv*; trods sin Lidenhed gemmer den på Mindet om et fyrsteligt Stævne; her

mødtes År 1300 Kong Håkon den femte med Hertug Erik af Langeland og sluttede Aftale om en Stilstand i Krigen mellem Danmark og Norge. Vi hilser på *Brandsø* med den prægtige Runddysse som Dankvart Dreyers Billede (se Side 43) har gjort landskendt. Og Oldtidsstemningen flytter med, som en Nisse i Bådens Stavn. På den næsten firkantede *Bågø* er der også Mindesmærker fra Stenalderen. Tæt ind under Fyn ligger den lille *Torø* hvor der nylig er opstillet et pragtfuldt Mindesmærke: Tors Kamp mod Jætterne. Og i Helnæsbugtens smule Vande smiler der os i Møde tre langstrakte Småøer: *Ilumø* med sine to Gårde og sit Dyssekammer (se Billedet Side 46), *Horsehoved* og *Vigø*.

Så snart vi har rundet Hornenæs, er vi inde i den sydfynske Øgård. Vi har tidligere set ud over den oppe fra de fynske Bjerge (Side 20—21). Nu vil vi gøre Landgang på Øerne hist og her. Den første vi gæster er

### Lyø.

Det føles nyt og friskt at færdes herovre på de stille Veje hvor man er sikker på ikke at møde nogen Bil, men langt snarere kan træffe en Pige der kører Mælkevognen hjem med et Får som Forspand. Og hvilken Modsætning mellem den lukkede, drømmende Landsby og de frie Udsyn fra bølgesvungne, frodige Marker! (Se Vignetten Side 263). I Nord står Fyns Kyst, lysende i Solskinnet, det høje Horneland med sine Skrænter og Småskove, det stolte, bølgende Højland i Egnene bag Fåborg. Mod Øst de Snese af Søsterøer, vesterude det blånende Als. Intet dansk Farvand byder på en skønnere og friskere Sejltur end den man oplever en Sommerdag ombord på Damperen »Ellen« mellem Fåborg og Småøerne.

Lyøby ligner ingen anden dansk Landsby. De enlængede Gårde er der ikke stort tilbage af. Men endnu er de fleste Bygninger af smukt Bindingsværk med sorttjærede Stolper. De herlige Stengærder, overgroede med Bukketorn og Blomster, står der fremdeles langs Bygaden, mægtige og urørte. Gårdspladserne lukkes af Led hvis Hængsler er fastgjort i slanke hugne Granitstolper. De Stengærder er Landsbyens skønneste Pryd, det mest ejendommelige Træk i dens smilende Åsyn. Og op over Huse og Gærder og det slyngede Net af Gyder og Veje hvor den fremmede let forvilder sig, knejser en Mængde ranke og højvoksne Træer.

Lyø er et Navn med dump historisk Klang. I alle danske Sind er det knyttet til Mindet om den Skæbnenat, da Valdemar Sejrs Herrevælde brast. Noget pålideligt Minde om Kongens Færd ejer Øen dog ikke. Derimod har den stolte Minder om ældgammelt Stenalderbosæt. Det skønneste og mærkeligste er *Klokkestenen*. Man kommer til den ad en Markvej der overskygges af Popler og hegnes af Stengærder, hvor den gule Rejnfang og den blå Cikorie blomstrer. I en lille Lund ligger en Dysse med en mægtig Overligger. Når man slår på den med en Sten, lige meget hvor, klinger det som af en Malmklokke.

Gammel Almuekultur har holdt sig længere og er bevaret mere trofast på Småøerne end på vore »Fastlande«. Lyøhjemmenes Rigdom på gammelt Håndarbejde er en sjælden og kostelig Skat. Der er gamle Dragter, Luer og Forklæder; dejlige og holdbare Vævninger, Lagner med farvet og Særke med hvidt Broderi; riflede Duge med flettede Kanter, lange, frynsede Håndklæder, syede Navnetræk, Fugle og Blomster i blå og røde Farver. Hvor har de været dyglige de gamle Lyøkvinder! Hvor sikker en Smag har de ikke ejet, ingenting er Flitterstads, alting bærer Ægthedens usvigelige Mærke.

Lyø har engang været dækket af store Skove. I Tiden efter Grevefejden sendte Lensmanden på Nyborg 24 Familier over til den mennesketomme Ø; de byggede Landsbyen op og fældede Skovene.

### Avernakø.

Denne Ø er egentlig vokset sammen af to: *Avernakø* i Vest og *Korshavn* i Øst. Avernakø er lav og let bølgeformet, Korshavn opfyldt af nøgne Banker; de to Dele bindes til hinanden ved *Drejet*, en lav og flad Tange der overskylles ved Højvande.

I 1685 fandt man under en stor Sten seks smukke Guldskåle fra yngre Bronzealder. Og den Dag i Dag er Øen mærkelig ved to sjældne Fortidsminder. Vestlig på Korshavn, tæt ved Drejet, møder vi Resterne af *Høje Stene*. I sin Tid skal der ha stået hele femten Stene, og om deres Oprindelse fortæller et Sagn der blev sat på Vers af Præsten Thomas Barfod:

Engang i gamle forsvundne Dage  
der ramte Korshavn en bitter Plage.  
Og hør hvori den Plage bestod:  
Hver Hest var skabet fra Top til Fod.  
At nu de Øg kunde klø sig rene  
så rejste man disse mærkværdige Stene.





»Høje Stene«.

O. A. fot.

Det er naturligvis kun en spøgefuld Forklaring. Høje Stene er sikkert Bavgastene fra Oldtiden, en stor Sjældenhed i Danmark

når vi ser bort fra Bornholm. Men desværre er det gamle Mindesmærke slemt vanrøgtet. Af de femten Stene står kun een oprejst, Resten er dels borte, dels styrtet ned i det flade Jordsmon.



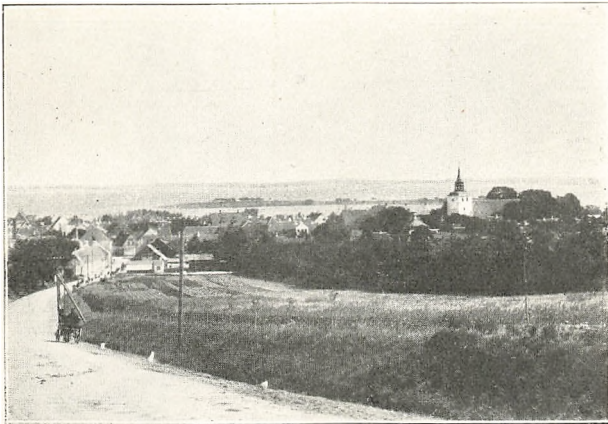
Derimod har Avernakø trofast fredet om en gammel festlig Skik. Både i Avernakøby og i Munke står endnu *Majstangen*; hver Pinselørdag smykkes den med Blomster og Kranse, fra Toppen vajer Dannebrog, og Ungdommen samles omkring det pyntede »Majtræ«.

I Middelalderen var Avernakø, Lyø og Drøjø kongelige Dyrehaver. Nu er Skovene for længe siden borte.

Majstangen i Avernakøby. O. A. fot.

## Ærø.

»En Stump af en afbrudt Bro mellem Sydfyn og Sønderjylland«. Med disse rammende Ord særtegner J. J. Nielsen det næststørste af Landene i det fynske Øhav. Indtil 1864 hørte Øen sammen med Als. Nu danner den et eget Herred under Svenborg Amt. Her har vi altsaa Grunden til at Ærø ikke er med paa Billedet af de gamle fynske Herredssegl Side 119. Ærøboen taler en fynsk Mundart, men der er Mindelser om sønderjysk Folkemål i hans Sprog, og hans Lynne er i Slægt med det



Landskab ved Ærøskøbing.

jyske. Sindsro, nøgtern Overvejelse, praktisk Sans er Egenskaber han har tilfælles med Jyden. Og Naturen er jysk i sit Grunddrag, men fynsk i sit smilende Kulturpræg.

Ærø deles af en stor Sænkning i en vestlig og en østlig Del. Landskaberne mod Vest hører til de skønneste i den fynske Øgård. Øen er fyldt af storformede Banker med djærvt og roligt svungne Linjer. Fra Jordsmonnets høje, bredt gyngende Bølger har man allevegne frie og herlige Udsyn. Havet er stort og blå, er fjærnt og nært; Synsranden vid og skiftende; Skovene er borte, men Hegn og Haver gør det næsten ud for Skov. Oppe fra Højderne, hvor der er frit og herligt at ånde, ser man ofte ud mod dejligt svungne Kystlinjer og bratte Skrænter. Der er *Urehoved* Vest for Ærøskøbing, og der er de mægtige grønne, trappeformede *Vodrup Klint* på Sydsiden, et Yndlingssted for vore Geologer; ligesom i Ristinge Klint på Langeland er her fundet Jord-

lag, der vidner om et fjærnt, sommerlig mildt Tidehverv mellem to vinterlig kolde.

Oldtidsstemning er der også over Ærø. Det mærkeligste blandt Øens Stenalderminder er vel nok »Tingstedet« ved Rise Kirke, den store Langdysse med de mægtige vejrbidte Tjørne, tilsammen et Billede man ikke har let ved at glemme. Flere af Kirkerne har noget ejendommeligt at byde på, især Bregninge Kirke med Kalkmalerier i Hvælvingerne og en pragtfuld Altertavle hvis rige Snitværk er skåret på Claus Bergs navnkundige Værksted. Og de bakkede Veje fører gennem store samlede Landsbyer,



Koret i Bregninge Kirke.

langstrakte- og løvrige, med hyggelige, livfulde Bindingsværks Bygninger.

Ærø er de tusinde Hjem. I 1500-Tallet levede Ærøfolket under Herrevælde, delt mellem fire Godser; seks Galger rejste sig truende over Landsbyerne; men så kom Øen ind under Kronen, og alt blev lykkelig anderledes: Ærø forvandlede til et selvejende Bondeland. Der blev udskiftet næsten til Bunds, og nu er der kun een eneste stor Gård tilbage. Ærøboerne holder af at rejse ud, se sig om og tjene Penge; men endnu gladere er de ved at vende tilbage og sætte Fod under eget Bord; derfor er Udstykningen ført videre end de fleste andre Steder, og Folketætheden er den største i Danmark.

Det er dog ikke Jorden alene der føder de mange Mennesker; Havet er den anden store Virkeplads for Ærøboernes Dådstrang. Det vil man især få Indtryk af ved at gæste Øens østlige Del.

Over den smalle Tange *Drejet*, hvor Landevejen skærmes mod Havets Voldsomhed ved talrige Høfder, kommer man ud til Sømandsbyen *Marstal*; kan man nogetsteds undre sig over en Skov af Master, så er det i Marstal Havn ved Vintertid når Sejlskib ligger ved Sejlskib; hvert Barn ved jo, at Byen har en af de største Handelsflåder i Danmark, og at Marstals Skonnerter dri-stigt færdes over de store Have. Desuden er det en morsom og hyggelig By med sine hældende Gader og lave Huse, hvor blomstrende Hylde og Frugtræer løfter sig mod sorttjærede Gavle eller bøjer sig ud over malede Plankeværker.

Ærøskøbing har ikke noget Pust over sig af den store Verden; det er en tyst og stille By; men ingen dansk Købstad har bedre holdt fast ved sit Særpræg; næsten hvert Gadebillede er et lille Digt til Skønhe-dens Pris. Her er sorte Gavle, tjærede Sokler, Kar-napper i to Stokværk, stejle Tage med mosgroede Tegl, hist og her dejlige gamle Døre og skinnende Dør-

hamre af Messing, duftende Haver og maleriske Bagveje; Gade-navnene er saa velsignet ligetil og ægte. Og det kønne hygge-lige Bybillede ligger indfattet i den herligste Ramme af Hav og højtbløgende Land.

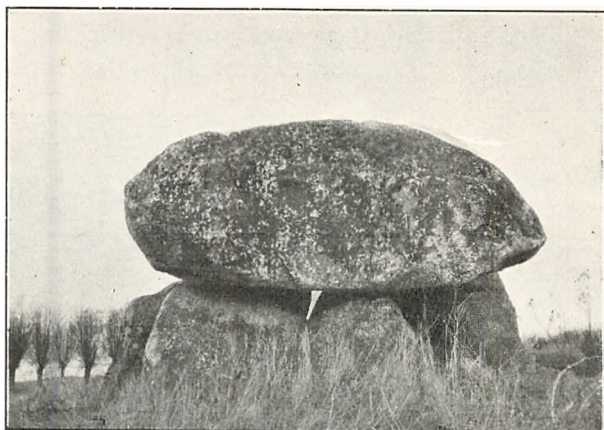
— Fra de store Øer har man tidligere set med en vis Ringe-agt på de mindre. I en gammel Rejseskildring hedder det: Når der kommer fremmede til Helnæs — der altså må ha været regnet lige med de egentlige Øer — siger Manden til Konen: »Konelille, tag en ren Særk på, der kommer Folk fra Oppenland.« Øboer har været en Art Smædenavn. På Fyn har man talt nedsættende om de større Øer; men der er Høg over Høg; på Ærø hedder



Munkeporten ved Rise.



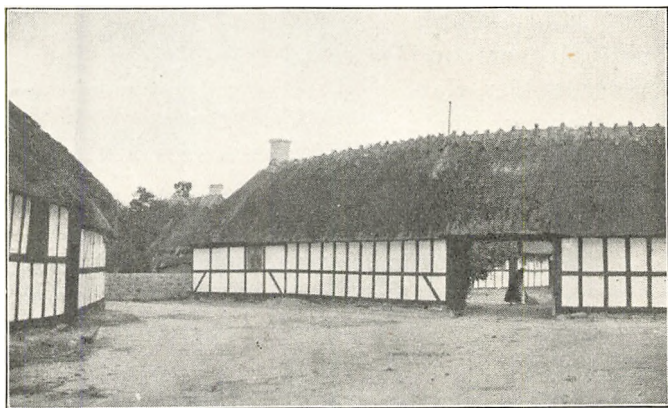
Folkene på Drejø og Strynø Øboer, og fra Småøerne lader man Øbonavnet gå videre nedefter. Til Gengæld har Øboerne altid vidst at hævde sig; Frihedstrang og en vis stejl Særfølelse har givet



Dyssekammer ved Stokkeby.

dem Holdning og Kækhed. Og på Småøerne i det fynske Øhav har Hjemfølelsen altid gået i Spænd sammen med Udve og Fremdrift.

— Gennem en Vrimmel af Øer og Holme stævner vi fra Ærø



Fra «Sydfyn».

Drejø,

Grüner Nielsen fot.

åben Byplads med gamle Gårde.

ind imod Fyn. Vi hilser i Forbifarten på Øerne i Drejø Sogn (omtalt Side 208—09). Vi hører om Læreren der sejler frem og tilbage mellem *Birkholm* og *Hjortø* og holder Skole 14 Dage på

hvert Sted. Vi dvæler i Tankerne ved den seje og modige Kamp med Stormfloder der som en blind Naturskæbne har hjemsøgt disse lavtliggende Øer Gang efter Gang. Værst var det i 1872; næsten hele Hjortø og over Halvdelen af Drejø stod under Vand, og på Birkholm måtte Folkene frelse Livet ved at søge op på Lofterne. Og vi mindes en Landgang på *Skarø* i de Tider, da man blev firet ned i en Båd og båret i Land på en kraftig Mandsryg.

Så runder vi Vornæs Skov og glider ind i Svenborgsund, under Kysterne af den Ø der ligger nærmest ved Fyn og i alle Måder er knyttet stærkest til »Fastlandet«.

### Tåsinge.

Set fra Svenborg tar Tåsinge sig udsom en jævnt stigende Banke. Blikket fanges straks af Sandbakkerne ved *Bregninge* med det spidse Tårn og med den store rundede Kæmpehøj. Fra



Troense gamle Skole.

Søren Lolk fot.

hele den sydfynske Øgård øjner man Tåsinges Top, og Øen er bleven landskendt ved de skønne og vekslende Billeder der glider forbi Ens Blik når man står deroppe i Tårnet. Men den der



færdes længere ind over Øen vil hurtigt opdage, at Jordsmonnet for det meste er lavtliggende og temmelig fladt.

Dog, det er Umagen værd at kigge ind i de rolige Landsbyer, der set oppe fra synes indspundne i Havernes og Hegnernes dølgende Løvværk, så det hele næsten ligner en dyb og drømmende Skov. Et Sted glæder man sig over den hjemlige Hygge i et mægtigt, spejlende Gadekær. Et andet Sted standser vi ved en knejsende gammel Vejrmølle, der endnu bærer sin skønne og jævne Yderklædning af Strå. Mest er det dog de gamle Gårde og Huse vi dvæler ved. Ingen Steder finder vi det fynske Bindingsværk udformet i skønnere og rigere Mønstre. Og i Skipperbyen *Troense* nede ved Turøsund møder vi en Landsbygade der søger sin Lige. Mellem de mange fine Bindingsværkshuse



Landet Mølle.

*Soren Lolk fot.*

hvis stejle Tage har samme høje Rejsning lægger vi især Mærke til den gamle Skole med Tegltaget og den lille Tagrytter.

Så er der også de fire mærkelige »Holstengårde«, som er opført af General *Frederik Juell* for mere end Hundrede År siden. Han vilde gøre et Forsøg med at indføre den saksiske Byggeskik der har hjemme Sonden for Ejderen. Til disse Gårde hørte kun een stor treskibet Længe, bygget af Bindingsværk og med Gavlen ud mod Vejen. Gennem en høj Port midt i Gavlen kom man ind i Tærskeloen; længere inde stod Køerne til den ene Side og Hestene til den anden, og fra Stalden gik man lige

ind i Boligen der altså optog den anden Ende af Bygningen. Lejligheden omfattede kun Køkken, Sovekammer og »den store Stue«, og der var Murstengulv allevegne.

Alle fire Gårde står endnu, men i stærkt ændret Skikkelse. De holstenske Gårde havde både deres Fordele og deres Skavanker. Den Tid er forbi, da Mennesker og Dyr levede under samme Tag og indåndede den samme Luft. Boligen er nu i et Stuehus for sig.



»Holstensgård«  
mellem Bregninge og Vindeby Færge.

Søren Lolk fot.

Tåsinge er et frodigt og folketæt Land, dyrket næsten som en Have. Eet Sted er der dog hvor Ensomheden har hjemme. Det er den inddæmmede *Vornæs Vejle* ude mod Vest — en stor Flade der kun brydes af blinkende Småsoer, lave Buske og hvislende Rørskove, og hvor man ser det nordlige Højland tone mægtigt frem i Baggrunden.

Valdemarslot og Kærstrup Voldsted er omtalt Side 91—92. Ikke langt herfra løfter *Ambrosius-Egen* sin brede og skønne Krone. Den er vistnok en 4—500 År gammel, og Sagnet siger, at Ambrosius Stub ofte har hvilet sig under den, når han som »Skriverkarl« inde på Gården gik ud for at glæde sig over Naturen. Og helt ude ved Sundet, nærmere ind mod Svenborg, risler en Bæk ind under Møllehjulet i den gamle *Ventepose Mølle*

der har fundet sit morsomme og mærkelige Leje lige ud til den friske, yndefulde Strand.

### Turø.

Er Troense Skipperbyen, så er Turø Skipperøen fremfor alle. Ind i den langstrakte Ø går en dyb og smal Indskæring, *Turø Bund*, der ved Vintertid bugner af Sejlere som har »lagt op« til bedre Tider. En Mængde Sejlskibe hører hjemme på den smilende og folksomme Ø, hvor Resterne af den gamle smukke Landsby går i eet med nyere Villabygninger. Ifølge Sakse har Rolf Krake set Lyset på Turø. I den sydlige Del af Øen har Skoven holdt sig, men af urørt Natur er der næsten ingenting tilbage.

### Strynø.

I endnu højere Mon gælder dette om Strynø. Den har ingen Bakker, ingen Gravhøje og ingen Dysser; men den har en gammel ejendommelig Mølle som ligger mod Vest helt ude i Havstokken, ved Landgangsbroen overfor Strynø Kalv. Høje Stengærder omslynget af Bukketornens skønne buede Ranker omgiver den i Nord og Syd. Når Stormfloden stiger, skjermes Markerne af disse Diger. En Stump stråtækt Huslænge står tilbage som et Levn af den gamle Møllegaard. I 1872 gik Vandet op til den øverste Vindussprosse, og Nytaarsaften 1906 var det også rent galt. Så blev Gården flyttet et Stykke op i Land.

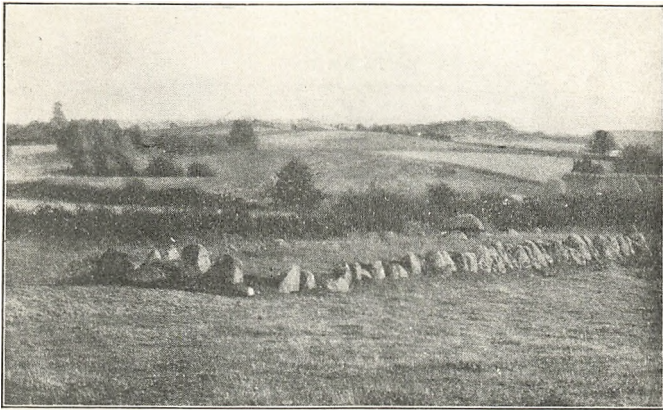
Den gamle Vejrmølle har sin egen Historie. For et Hundrede År siden kom en Møllersvend fra Ærø over til Strynø. Han vilde købe Jord til at bygge en Mølle på, men Greven på Tranekær vilde ikke sælge. Derimod fik Svenden Lov til at fylde op i selve Stranden. Møllen byggede han selv fra Tå til Top, med Kampesten i Bunden og Strå til Tække. Han fik en vældig Søgning og døde som en rig Mand.

I den venlige Strynøby knejser endnu Majstangen ligesom på Avernakø. Fra Byen er der kun kort til Stranden i alle Retninger; men Folk synes jo, siger en af Øboerne, at der er ganske forskrækkelig langt fra den ene Ende af Øen til den anden. De er ikke meget for at gå. Nej, de gamle, med dem var det en anden Sag. I strænge Vintre gik de over Isen til Tåsinge og videre til Svenborg. Det hændte, at de købte Pattegrise på Torvet, tog dem så i en Sæk på Ryggen, og bar dem tilbage samme Vej som de var kommen.

### Langeland.

Den største af de sydfynske Øer bærer ikke sit Navn med Urette. Fra Dovnsklint længst i Syd til Frankeklint ved Lohals er der en Milsvej længere end fra Svenborg til Odense, men tværs over Øen er der ingensteder længere end en god Mil og ofte kun det halve.

»En havkranset Borgpark« er Langeland bleven kaldt. Billedet har Gyldighed for store Dele af Øen, især for Egnen omkring Tranekær, hvor skovklædte eller kornfagre Banker skifter



*Fra »Sydfyn«.*

Kong Humles Grav.

*C. Jensen-Tusch,  
Bogh., Rudkøb., fot.*

med Enge og yndefulde Træholme. I Langelands milde Vejrlig og på de muldede Jorder vokser Bøgen sig rank og skøn. Og op over Skovene og de flade, frodige Marker løfter sig Rækker af toppede runde Banker, som store Muldvarpeskud, med Udsyn til to Sider: over Øhavet til Fyn og over Langelandsbæltet til Lolland og Sjælland. Da Isen i en fjærn Fortid rykkede tilbage for sidste Gang, nærmest i sydøstlig Retning, stod Isranden en Stund stille på disse Kanter og Langelands Banker dyngedes op som Randmoræner der gik på langs ad Isranden.

Langelands Åsyn er smilende lyst og let. Der er dog også Pletter hvor Smilet afløses af mere alvorlige Træk. Der er først og fremmest Ristinge Klint (se Billedet Side 7). Her er havfriskt og ensomt, mægtige Skrænter, som først er grønne af Græs, senere nøgne og gule, med store Stene langs Havstokken. Der er Spodsbjærgets stride, stenede Strandslette. Og der er Egnen ved



Fiskerbyen Bagenkop, Langelands sydligste Landsby, en nøgen, stenet Kyst, og en nøgen Bakkebue der sænker sig med stejle Lerskrænter mod Vesterstrand.

To danske Digttere har i deres Ungdom modtaget stærke Indtryk af Langelands lyse Natur. Når Oehlenschläger synger om det yndige Land og de brede Bøge der står »nær saltens Østerstrand«, er det Minder fra Langelandsrejsen der står i Glans for hans indre Syn. Og når Grundtvig sidder paa Strandbakken ved



Fra »Sydfyn«.

Kæmpehøj ved Bjerreby.

C. Jønsen-Tusch.  
Bogh., Rudkøb., fot.

Egeløkke, den Gård hvor han oplevede sine stormfulde Ungdomsår, synger han om det han har for Øje:

Herlig mangfoldige Syn  
ud over spejklare Flade!  
Turø og Tåsing og Fyn  
skuer jeg her fra mit Stade.  
— — Mellem de Lande så skønne  
flyder det rolige Vand,  
dejlig sig Øerne grønne  
løfter i blålige Strand.

Mellem Stenalderens Mindesmærker er der flere der udmærker sig ved Størrelse og Skønhed. Der er den indtagende, dyssekronede Høj på Bjerreby Mark og den prægtige Langdyse »Kong Humles Grav« med de mange og smukke Randsten.

Kirkerne og de mange *Vejrmøller* er fremtrædende Træk i det langelandske Landskab; og de præger det smukt: på stejle Ban-

ker knejser de ofte vældigt over de lavere liggende Landsbyer; den der har set Hesselbjærg Mølle, for at nævne en enkelt, vil huske hvor stærkt den gør sig gældende.

Langeland har i ældre Tider haft skiftende Herrer, snart Konger, snart Hertuger, indtil Valdemar Atterdag lagde Øen ind under Kronen. Under Svenskekrigen gjorde Indbyggerne en yderst sej Modstand imod de fremmede og måtte bagefter gennemgå meget; i den strænge Vinter der fulgte efter skal Tusinde Mennesker være døde af Sult.

I Modsætning til Ærø er Langeland et udpræget Herregårdsland; der ligger fjorten store Gårde ud over Øen, og den gamle Modsætning mellem Herregård og Landsby har sat stærke Spor i Øfolkets Liv. Om Tranekær Slot se Side 92.

Borgerne i *Rudkøbing* nævner med Stolthed deres navnkundige Bysbørn, Hans Christian og Anders Sandøe Ørsted. Iøvrigt gælder det om Byen, at den forener noget af Ærøskøbings Stilhed og venlige Hygge med den gode Oplandsbys mere livlige Præg.

— — — I Storebælt ligger den lillebitte Ø *Vresen* med den nøgne Holm *Langesand*. Og ud for Hindsholmen svømmer den skovklædte *Romsø*, tiltrækkende ved sin urørte og ensomme Ynde. Der er på Romsø en Skovfogedbolig, en Dobbeltgård, et Hus og en Skole med en halv Snes Børn. Inde i Skovdybet spejler mørke Elletrunter og gule Sværdliljer sig i dunkle, løndomsfulde Skovmoser, og over skrånende Marker, hvor Kampestenene har fået Lov at ligge, dukker Hvidtjørn frem, enkeltvis og i Grupper som Forgrund til vide og strålende Fjærnsyn.

Der er langt til den næste Ø, den sidste på vor Rundfærd omkring Fyn. Vi må pløje Kattegats Bølger for at nå omkring til den pragtfulde

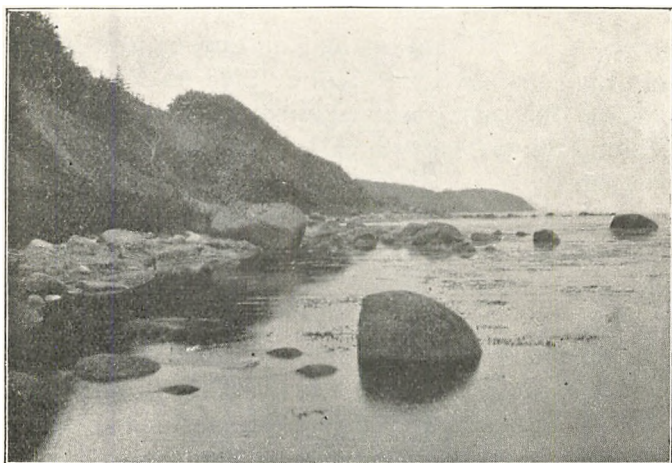
### Æbelø.

I Magsvejr og ved Ebbetid kan man også køre i Vogn fra Jersore over Æbelholm og Bråddet til Æbelø sydlig Odde; men ved Flodtid har Turen flere Gange krævet Menneskeliv.

Set fra Jyllandssiden eller fra det åbne Hav er Æbelø stoltest og skønnest, en blånende Højborg med gule Mure og hvidkalket Tårn (Fyret). To Tredjedele af Øens 430 Tdr. Land er dækkede af Skov. Æbelø er et uendeligt Skifte mellem åbne og lukkede Landskaber. Fra Skovtykningens Halvmørke træder man hvert Øjeblik ud på mægtige Klinte, og alle vegne er Strandkanten fyldt



med store, bølgeglattede Stene som Havet har skyllet ud af Skrænterne. De største Stene finder man i Nordøst under *Østerhoved*, en kileformet Pynt med dybe Styrlninger til Siderne; høje og mangefarvede står Nordkystens Klinter over Strandens svungne Bue. Men allermærkeligst er den vestlige Kyst. Ud mod Nordvesthjørnet, det evigt brusende *Nordrebråd*, går Stranden i en farveglitrende Stribe, og op over Skråningen klatrer en Skov af Hvidtjørn og lave Ege, spættet med vilde Roser; den ligner en vældig Pude, vissenbrun eller overbroderet med hvide og røde Blomster.



Fra Æbeløs Nordstrand.

O. A. fot.

Kun fem Familier er bosat på Æbelø, derfor ejer den allevegne Ensomhedens Trolddom — Strandens frie Ensomhed og Skovens dunkle. Øen er rig på Naturminder. I Skovdybet mod Nord vokser Danmarks største Kristtjørn, længere mod Vest den sælsomme *Trolde*skov, vredne, slangebugtede Stammer af Eg og Bøg som Vestenvinden har mejslet. Og Dyrelivet er rigt. Harer flygter, Agerhøns flyver op, Fårene græsser mellem Standslettens vindbidte Tjørne, Hundreder af opskyllede Muslinger og Søstjærner lyser i Strandkanten.

Et Stridens Æble har den skønne Ø været op igennem Tiderne. Kronen har ejet den, og Kronens Bønder har hentet Tømmer og Brændsel i dens Skove. Senere er den vandret fra Hånd til Hånd: mellem Borgerne i Bogense, Toldere, Herrcmænd, Hofmænd. I vore Dage har Rigmænd kastet deres Øjne på Æbelø,

og nu ejes den af en Dansk-Amerikaner. Der er ikke almen Adgang, men Naturvenner kan få Lov at gæste den når de henvender sig til Æbeløgården.

Der er Æventyrstemning over Æbelø. Herlig løfter den sig over Bølgerne, dragende med sin Ensomhed og sin karske Havluft, djærvere, mere urørt og med mandigere Åsyn end sine Søsterøer i den fynske Øgård.

Kilder og Henvisninger:

Trap: Danmark.

Daniel Bruun: Danmark.

J. J. Nielsen: Fyn, i »Danmarks Land«.

Rasmussen Søkilde: Holstenshus og Nakkebølle.

Ærøskøbing og Omegn, udgivet af Turistforeningen for Ærøskøbing og Omegn.

Meddelelser fra Lærer C. G. Høgstrøm i Bregninge på Tåsinge.

Achton Friis og Johannes Larsen: De Danskes Øer.

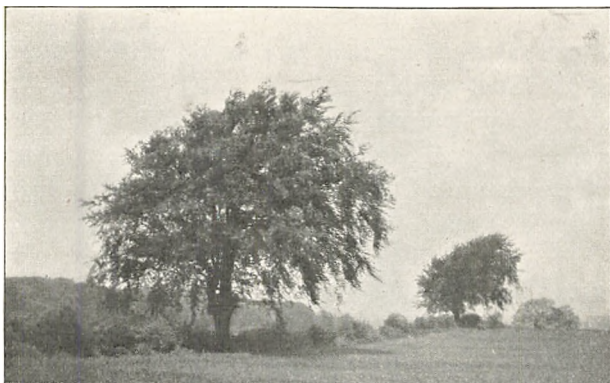
Olaf Andersen: Fra Danmarks Øgård, i »Dansk Ungdom«.

I Lyø <sup>16/10</sup> 1925, IV Æbelø <sup>15/10</sup> 1926.



Landsbygade, Bregninge på Ærø.

Fra D. Bruun: Danmark.



Fritstående Træer i Hegnet.

O. A. fot.

## NATURFREDNING OG HJEMSTAVNSRØGT

**O**prindelig, barsk og utæmmet Natur møder vi kun hist og her i vort ældgamle Landbrugsland. Sådanne Strøg kender vi også på Fyn; men de spænder ikke vidt; det sædvanlige Naturbillede her er et udpræget Kulturlandskab — et rigt og dyrket Land med gyldne, grønne og brunlige Tavle mellem Hegnenes bløde Bræmmer. Det griber os på en egen Måde når vi står overfor det urgamle og vældige; men det gør også godt at møde Naturens Værk og Menneskehænders Værk smeltet sammen i en lykkelig Enhed.

Noget af det kan vi opleve den Dag i Dag. Endnu er der Hvile for Øjet og Lise for Sindet i det frie Udsyn fra mange af vore fynske Bakketoppe. Tillige med Småøerne og visse Dele af Sønderjylland er Fyn og de fynske Øer den Del af Danmark hvor Landskabets Særpræg og Skønhed bedst er bleven skærmet imod Udslettelse.

Når det er sådan, skyldes det både håndgribelige og sjælelige Årsager. Fæsteforholdet har på visse Strøg lige op imod vor egen Tid stået som en afgørende Hindring mod Ødelæggelsen af det gamle. Og i fynsk Lynne lever Sansen for Skønhed, Lysten til at færdes i Lunhed og Trangen til at omgive sig med Hygge. Derfor misprydes det fynske Landskab ikke af Civilisationens Vildskud i så rigt Mon som det er Tilfældet, lad os sige i Herningegnen og i Thy.

Alligevel er der slemme Pletter i Billedet. Det er ikke denne Bogs Opgave at fremhæve disse Pletter; det er meget mere Meningen at vise hen til alt det værdifulde vi ejer i Natur og Minder. Den der har Øje for det herlige kan heller ikke være blind for det hæslelige.

*Træer og levende Hegn* hører umistelig med til det [fynske Landskab. Heldigvis er der endnu mange fynske Hjem hvor en mægtig Abelin, en skyggefuld Ælm, en hvælvet Kastanie eller et andet Stortræ står Vagt om Husets Tag, nynnende i Sommerbrisen eller brusende med Orgelklang i Løvfaldsblæsten, en Verden af Toner og Farver, et »Værnetræ« med Læ for Stormen og Skygge for den brændende Sol, et levende Sindbillede på usynlige Magter der våger over Hjemmet og dets Helligdom.

Der er *Landevejstræer* vi har ondt ved at tænke os borte, fremfor alt de pragtfulde, sagnomhyllede Aske Øst og Vest for Ullerslev, den mægtige Trærække der med enkelte Afbrydelser løber helt ind til Nyborg. Og der er *fritstående Træer* på Marker eller i Hegn. En lille Milsvej Vesten for Odense ser man et gammelt Markdige, gennemskåret af Landevejen; Gærdet prydes med Mellemlum af bredkronede, blæstmærkede Bøge og Ege. Også disse Hegnstræer er en Perle i Landskabet. Tæt udenfor Odense, i selve Bolbro By, vokser en mægtig Poppel. Dens vejrbidte hældende Stamme bærer foroven en prægtig Krone der løfter sig over Byens Tage og ses viden om, som en udspændt Sol-skærm, båret af en uhyre Stang.

Til fynsk Hjemstavnspræg hører også de prægtige *Stengærder* der navnlig i Sydvestfyn danner indtagende Rammer om Hvermands Marker og har været herlige Legepladser for Børnene. Ingen Steder finder man heller så mange af de kønne, hugne *Ledsten*, de slanke Kampestenssøjler der rejser sig venlige og indbydende ved Indkørslen til Gårdene og til de gamle Markveje.

I de senere År er der bleven gennemført en Række Fredlysninger som der er god Grund til at glæde sig over. I flere Tilfælde har Naturfredningsnævnet afsagt Kendelse. Det har bl. a. været Tilfældet i Spørgsmålet om *Odense Å*; ad denne Vej er det lykkedes at gennemføre Fredningen af Åløbet gennem Odense med dets naturlige Slyngninger og smukke, trævoksede Bredder. Derimod er man endnu ikke nået til at få fredlyst nogen af de fynske *Åse*. Et Par af de smukkeste af disse mærkelige Bakke-





Fra *•Dansk Naturfredning•*. Kuppelbøg ved Høbbed.

*Sigvart Werner fot.*



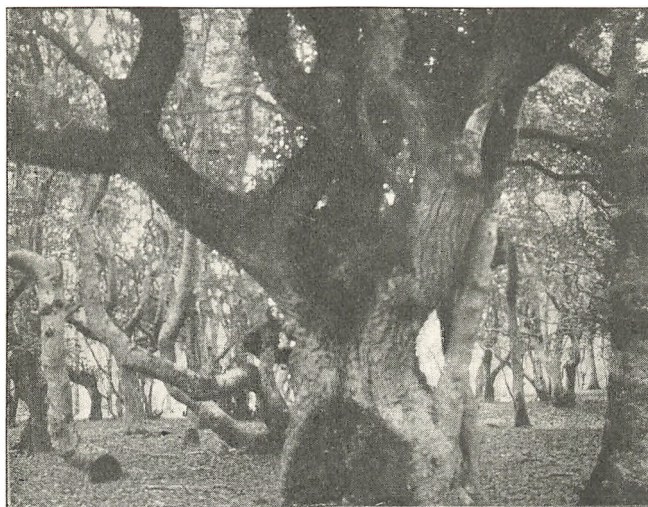
Fra *•Dansk Naturfredning•*.

Lucieø.

*Sigvart Werner fot.*

strøg burde ha Lov til at henligge urørt som evige Mindesmærker om Isens forunderlige Skaberevne.

Ved *Høbbed* i Nærheden af Brahetrolleborg er der fredet tre Skovholme, en Række prægtige Hegnstræer (se Billedet Side 42), en vidunderlig smuk fristående Kuppelbøg, en smuk Skovfyr ved Indgangen til Gården og et gammelt Stengærde ved Nyborg-Bøjden Landevej. Desuden en kuplet Eg, en mærkværdig Bøg i Kræmmerhaveskoven med ikke mindre end 60 Stammer, og en Række gamle



Troldeskoven på Æbelø.

O. A. fot.

Vejtræer. Ude i Nørresø svømmer den yndige *Lucieø*, også kaldet *Baggesens Ø*, fordi Grev Reventlow i sin Tid skænkede den til Digteren; nu får den Lov til at henligge i Naturtilstand. På *Æbelø* er ikke alene Troldeskoven fredet; det samme gælder den store Kristtjørn, de sjældne Træer af »Storbladet Lind« og en Gruppe af Ege hvor den sjældne Bille Eghjorten har sit Tilholdssted. Den herlige *Egealle ved Frederiksgave* (se Billedet Side 23) er sikret gennem Fredlysning. Det samme gælder om *Guldbjerg Kirkebakke* der løfter sig frit og skønt over »Sletten«; der må ingen Bygninger rejses, og der må kun plantes Læbælter og lave Buske i Grønsværet.

En gennemgribende Ændring af Landskabsbilledet knytter sig til de store Udstykninger af Lensjord til Husmandsbrug. På Billedet fra *Nislev* Side 211 ses en Række kønne og stilfulde Stats-



huse med faste, rolige Træk, Tegltag og gode Størrelsesforhold. Samme Sted har en Mængde store Træer — efter Nybyggernes eget Ønske — fået Lov til at bli stående som Pryd og Læ.

— Ved Egense i Sydfyn ser man en fredet Kæmpehøj midt i et Vejkryds — et smukt og værdigt Sindbillede på Troskab imod Fortidens Minder. Noget af den samme Troskab møder vi i den Omhu hvormed gamle Sager holdes i Hævd i mangfoldige fynske



Gamle Sager i en Gård på Tåsinge.

O. A. fot.

Hjem. Den Tid er forbi, da hensynsløse Opkøbere kunde gøre sig Håb om at bortføre det gamle Arvegods.

Et udmærket Hjælpemiddel til at fremme Sansen for Hjemstavnsrøgt er Indretningen af små *Egnsmusæer*. Opgaven kan tænkes løst ad forskellige Veje. En Samling af Egnens Kultur-minder kan få Plads i et nybygget Hus eller i et gammelt, der nedrives og flyttes. Et kønt lille Bindingsværkshus fra Volderslev blev for nogen År siden flyttet til Husmandsskolen ved Odense og fremtræder nu som et hyggeligt *Husmandsmusæum*. Men den skønneste Ramme omkring et Hjemstavnsmusæum, den eneste helt ud ægte, er dog en gammel Bygning der fredlyses på det Sted, hvor den hører hjemme og hvor den taler dybest og mest

indtrængende til Sindet. En smuk og ejendommelig Gård, et Hus, en Mølle, en morsom gammel Smedje kan ad denne Vej reddes fra Undergang og bli en Kundskabs- og Glædeskilde for Egnen, ja for hele Landet.

I *Kaleko Mølle* ved Fåborg ejer Fyn en enestående Perle af et Landsbymuseum. Ved Foden af de fynske Bjærg ligger den gamle Vandmølle og sover sin Tornerosesøvn, indhyllet i Løv og Blomster, usynlig lige til man står på Træbroen over



Kaleko Mølle.

O. A. fot.

den rislende Møllebæk. Hvor morsomt hælder de skæve Mure, hvor er Stråtaget stejlt og blødt, og hvor rider Kragetæerne stolt over Mønningen! Gennem en lav Halvdør kommer man ind i Møllværket og opdager snart, at Bygningen er lige så ærværdig i det indre som i det ydre. Møllen er uden Tvivl et af vore ældste Bindingsværkshuse; dens Alder regnes til henimod 400 År.

Kværnen, de mægtige Egebjælker, den tunge Bismer, det dæmpede Lys — altsammen virker det sært og sælsomt. Møllehjulet står stille, selv Tiden synes at ha standset sin hastende Gang. Det snævre, underjordiske Rum var i sin Tid et af Landsbyens Midtpunkter. Her samlede Møllegæsterne og kortede Tiden med Snak og Spøg, med Dramme og drøjt Vid. Fra Møllværket går vi op i Dagligstuen. Her ser vi det tunge Egetræsbord med tilhørende

Langbænk, Gåsebænken, Stole med Halmsæder. Spinderokken står urørt, og dog er det, som vi hører dens hyggelige snurrende Lyd blande sig med Ildens Buldren i Ovn. Næst efter kommer Storstuen som er lidt finere udstyret og rummer en Himmel-seng og en nydelig Vugge.

I 1912 blev Kaleko Mølle købt af et Selskab og indrettet som et Møllehjem fra vore Oldeforældres Tid. Derfor er det lille Landsbymuseum så enkelt og overskueligt, og det misklædes ikke af Overfyldning. Derfor ser det ud, som boede her Folk den Dag i Dag; de er bare gået en Tur i Marken og kan snart ventes hjem igen. Derfor lever den gamle Vandmølles Sjæl, og dens tyste, mumlende Tale, dyb og enfoldig, har Bud til travle Nutidsmennesker der trænger til et Bad i Mindernes Kildevæld.

— Flere gamle Præstegårde — mellem dem Ollerup, Nørre Broby, Jorløse og Særslev — er bleven fredet i Henhold til Lov om Bygningsfredning. Det samme er Tilfældet med en Del større fynske Gårde. Dog er det ingenlunde altid givet, at en Bygning vil få Lov til at bli stående fordi den er fredet. Herom er *Rørbæks* Skæbne et talende Vidnesbyrd. Den smukke og ejendommelige Bindingsværks Gård måtte falde, da Udstykningen havde fundet Sted, og der ikke længere var Brug for de gamle Bygninger.

Det eneste sikre Værn om Hjemstavnens Natur og Minder er det der skabes af Folket selv. Den der holder af sin Hjemstavn vil efterhånden få Lyst til at lære den nærmere at kende. Og af det mere fortrolige Kendskab vil Kærligheden gro op, stærkere, inderligere end før, en Magt, det ikke vil være helt let at stå imod. Det er Fynboerne selv der skal ta Kampen op imod de Kræfter, der tankeløst eller egennyttigt truer med at udslette det fynske Landskabs Særpræg, at plette dets Ynde og stjæle dets Sødme. Naturglæde og Hjemkærlighed skal stå Vagt om Landskab og Minder, både dem der ligger synlige i Jordsmonnet, og dem der hører Folkesjælen til.

#### Henvisninger:

Danmarks Naturfredningsforenings Årsskrift 1924—25  
og 1925—26.

*Tidligere er udkommet:*

**Olaf Andersen:**

## **Danmarks Højskoler.**

Med 200 Billeder. Forord af Højskoleforstander *Alfred Povlsen*.

Fås hos Forfatteren for 3 Kr. + Postpenge.

---

»Forfs. særlige Sans for Naturen giver sig et smukt og beundringsværdigt Udtryk gennem de Linjer, hvormed han tegner de Egne, hvor de forskellige Skoler ligger. »Danmarks Højskoler« er bleven en virkelig fornøjelig og praktisk Haandbog. Og naar man tager Hensyn til det store Billedstof, maa den ogsaa kaldes billig. Den udfylder et virkelig Savn paa en smuk og god Maade.«

(Højskolebladet).



**Olaf Andersen:**

## **Rasmus Nyerups Drøm.**

Hjemstavnsbillede i een Handling.

---

»Stykket blev opført første Gang ved Amtsudstillingen i Glamsbjerg 23.–26. Septbr. 1926 og slaar et kraftigt Slag for vore gamle Hjemstavns-minder: Runesten, Bjærghøj, Dysse o. s. v. Indholdet er følgende: Professor Rasmus Nyerup har taget en Tur til sin Fødeø Fyn (1805) og ser der til sin store Sorg, at mangt et Fortidsminde, der fandtes i hans Ungdom, er bleven ødelagt i uforstaaende Hænder. Han taler med Sognefogden i Flemløse om, hvad der kan gøres for at værne vor Fortids Arv, og derefter lægger han sig ned i det grønne og drømmer en Drøm: Saga træder op og minder i de skønneste Vers, ingen Digter behøver at skamme sig ved, om de gamle Sagn der paa Egnen. Hun afbrydes af Mosekonen og Bjærgmandskonen fra Kvindehøj, en udmærket Figur for en Dilettantkomedie, og Husnissen fra Voldtofte. Da R. N. vaagner, har denne Drøm givet ham Ideen til Oprettelsen af vort Nationalmuseum.

Dilettanter, der fornøjer sig med at spille Komedie, kunde samtidig med at de opførte dette Stykke, komme til at gøre en god Gerning. Thi i O. A.s Stykke er der jo et virkeligt Indhold, helt forskelligt fra de sædvanlig tomme og intetsigende Komedier af den Art.«

(Folkeskolen).

**Rasmus Nyerups Drøm** fås mod at indsende 60 Øre til Forfatteren, Adr. Solvang, Tommerup St.







LILLEBELT

KATTEGAT

STORE-

BELT

LILLE

BELT

LANGE

LANDS

BELT

ØSTER SØEN

Betegnelser.

- Landevej
- Bivej
- Jernbane
- Kirkelandsby
- Landsby
- Større Gaarde
- Skov
- Vandløb og Søer
- Amtsgrenser

KORT

over

FYEN

med omliggende Øer

